

развишак

ГОДИНА LXIII, БРОЈ 269, 2024.

САДРЖАЈ

ДАНАС И ОВДЕ

Са портала Града Зајечара.....	5
Свечано отворен Осми фестивал хришћанске културе у Зајечару	5
Настављамо подршку пољопривреди: потписани уговори са сточарима и пчеларима.....	6
Настављена реконструкција пута „Брусничка петља” – Брусник	7
Граду Зајечару захвалница за посвећеност развоју омладинске политике и оснаживању младих	8
Министарка за бригу о породици и демографију Дарија Кисић обишла Вртић „Свитац” у Зајечару	9
„Вредне руке”	11
Уручен сертификат Граду Зајечару: средства за израду пројекта „Парк римских императора”.....	12

ВИДИЦИ

Селимир Радуловић: О, НЕК ДОЂЕ НОЋ, БЕЛА	15
Јеллена Ђ. Марићевић Балаћ: КОЛИБА ПЕВАЊА И МИШЉЕЊА СЕЛИМИРА РАДУЛОВИЋА	17
Предраг Црнковић: СМРТ НИЈЕ ЗА ЧОВЕКА.....	19
Предраг Бјелошевић: ТЕМЕЉ ВИЈЕКОВА.....	21
Ђорђе Кубурић: КО САМ ЈА.....	24
Ненад Обрадовић: ЗАПИС НА СТУБУ, БАНКОМАТСКОМ.....	25
Властимир Станисављевић Шаркаменац: МИЉУРКОВА ПРИЧА, БОЉЕРЕЋИ, ПЕСМА.....	29
Рамило Радовановић: ХВАТАЧ ВАТРЕ.....	31
Дејана Николић: ПРЕНОС	33
Милица Лилић: ТАМНА НОЋИ.....	35
Урош Марковић: ПЕСМЕ.....	37
Гаврило Миле Принцип: ЖИВОТ ПОД ШАТОРОМ.....	40
Татијана Радовановић: ПЕСМЕ.....	43
Бранислав Димитријевић: ТРЕНУТАК.....	44
Пеко Лаличић: ЉУБАВ ЗБОРИМ	46
Дејан Богојевић: СПОРЕ НОЋИ	50

САГЛЕДАВАЊЕ

Željka Gavrilović: SKALA ADAPTACIJE	59
Борис Ђорем: ПЈЕСМА ЈЕКА ГОРЕ ПЕТРОВЕ – ДАРЕ СЕКУЛИЋ.....	60
Слађана Миленковић: СПИРАЛА КАО ТРАГ ДУХОВНОСТИ	63
Тамара Лујак: УМЕТНИК НОСИ ТЕЖИНУ СВЕТА У ПРСТИМА	65
Тања Прокопљевић: ПОЕЗИЈА – НАЈЛЕПШИ ДАР СВЕТУ	66

ЗНАЦИ И ПУТОКАЗИ

Небојша Симеоновић: ВЕЧИТИ ОМЛАДИНАЦ КОСТАДИН КОСТАДИНОВИЋ	73
Властимир Станисављевић Шаркаменац: ЗАКАСНЕЛИ ОМАЖ РАДИСЛАВУ ТРКУЉИ.....	75
Миодраг Тодоровић: ДЕПОПУЛАЦИЈА У ОПШТИНИ НЕГОТИН И ПОСЛЕДИЦЕ ЊЕНОГ ШИРЕЊА.....	77
Desimir D. Ivanović: KONFLIKT KONSTRUKTIVIZMA	95

ДИЈАЛЕКТ, ДИЈАЛЕКТИКА

Валентина Новковић: МИЦКА.....	99
--------------------------------	----

ПУТОПИС

Dobrivoje Dock Josimović: AFRICA INSIDE – UNUTAR AFRIKE	105
---	-----

СУСРЕТИ И ТРАЈАЊА

Ведран Младеновић: 37. ФЕСТИВАЛ МЛАДИХ ПЕСНИКА „МЛАДИ МАЈ“	119
Ана Огризовић: ПЕСМЕ	125

РАЗМЕЂА

Предраг Црнковић: Данска поезија.....	133
---------------------------------------	-----

СВЕТНИК

Душан Пајин: СТАРОИНДИЈСКО ДУХОВНО И НАРАТИВНО НАСЛЕЂЕ..	145
--	-----

ДАНАС И ОВДЕ

Kamil Korwicki: ilustracija za knjigu Olge LK *Zatvorena prividjenja 1*

СА ПОРТАЛА ГРАДА ЗАЈЕЧАРА

СВЕЧАНО ОТВОРЕН ОСМИ ФЕСТИВАЛ ХРИШЋАНСКЕ КУЛТУРЕ У ЗАЈЕЧАРУ

15.09.2023. 12:14

Архијерејском литургијом која је служена на темељима ранохришћанске базилике на археолошком локалитету Феликс Ромулијана, почео је осми по реду Фестивал хришћанске културе.

Синоћ је у порти Саборног храма градоначелник Зајечара Бошко Ничић свечано отворио Фестивал, поручујући да је изузетно поносан на континуитет одржавања ове манифестације.

- Срећан нам почетак осмог Фестивала хришћанске културе, мислим да је реџак у целој Србији, и Зајечар је поносан на ту чињеницу, поносан на Фестивал који улази у суштину нашег постојања, нашег бића. Мислим да из године у годину поприма контуре и да ће у некој будућности заиста очи читаве јавности, Србије, па и свих православних земаља бити уперене у град Зајечар, а наше је да се до тада потрудимо да завршимо све оно што смо започели, а ту мислим на наш велелепни храм у насељу Котлујевац, да средимо инфраструктуру до нашег манастира Суводол, да средимо манастир на Грлишком језеру и да заједно са нашом државом издејствујемо док смо овде, да урадимо што више да заслужимо Царство небеско, а посвећеност православној вери и улагање

да та вера траје и шири се, јесте оно што ће нам пред Господом обезбедити место, рекао је Ничић отварајући осми Фестивал хришћанске културе.

Његово Преосвештенство Епископ тимочки г. Иларион је обраћајући се присутнима изразио захвалност свима који већ осам година учествују у организацији Фестивала.

- Ми се трудимо да теме које презентујемо на Фестивалу буду интересантне за многе. Фестивал хришћанске културе има за циљ да афирмише, подстакне, пробуди, прошири и умножи све те позитивне ствари које сваки човек има у себи, поручио је владика Иларион на отварању.

У оквиру програма приређено је и предавање на тему „Изазов вештачке интелигенције: поглед из православне перспективе“, презвитера доктора Оливера Суботића.

Фестивал ће трајати до 21. септембра, дана Мале Госпојине, црквене и градске славе, када ће бити одржан концерт Дивне Љубојевић и хора Мелоди.

Током седам дана трајања фестивала посетиоци ће моћи да уживају у писаној речи, предавањима, ликовним изложбама, духовно-документарном филму, концерти-ма и хорским наступима.

НАСТАВЉАМО ПОДРШКУ ПОЉОПРИВРЕДИ: ПОТПИСАНИ УГОВОРИ СА СТОЧАРИМА И ПЧЕЛАРИМА

25.10.2023. 08:12

У великој сали Скупштине града потписани су уговори о додели подстицајних средстава у области сточарства и пчеларства за 37 пољопривредника са територије Зајечара, а за ове намене обезбеђена су средства у износу од 2,7 милиона динара.

Присутне је поздравио градоначелник Зајечара Бошко Ничић и истакао да ће локална самоуправа наставити да помаже и подржава пољопривреднике.

- Са чланом Градског већа у Зајечару Весном Станковић и њеним тимом, знатно су побољшани услови за пољопривреднике и субвенције које добијају и усмеравања пољопривредника кроз едукацију. Локална самоуправа ће и у наредном периоду обезбедити услове чак и за пласман производа на територији Србије, а и на већа тржишта која се отварају путем међународних споразума. У зајечарским селима у којима сам био говорио сам да морамо да почнемо да стварамо брендове села. Наша Туристичка организација почела је да организује сајмове на којима се пласирају управо ти производи. Надам се да ћемо да наставимо овакву сарадњу на добробит свих пољопривредника и сигуран сам да ће у наредним годинама и путна инфраструктура бити решена, а такође и депоније, канализациона

мрежа у селима, најавио је Ничић и додао да се нада да ће се повећати број људи који конкуришу за средства.

- Већ неколико година уназад фокусирали смо пре свега на повећање капацитета појединачних газдинстава, а планирамо да се у наредном циклусу бавимо и инфраструктурним улагањима да бисмо мотивисали младе људе да остану на селу. То се не може урадити само повећањем капацитета газдинства, већ је неопходно и побољшање услова за живот на селу, рекла је Весна Станковић градски већник за пољопривреду. Према речима Весне Станковић све је више младих људи који аплицирају за пољопривредне субвенције.

- Желим да истакнем да се по конкурсима све више јављају млади људи, што значи да смо успели да их анимирамо да улажу и да се баве пољопривредном производњом. То показује да имају мотива и да постоје приходи ако се ради, рекла је Станковић и додала:

- Наравно да је дошло до депопулације села, али уопште у Србији је то проблем, а чим ми имамо смањење броја становништва у селима, имамо и смањење сточног фонда. Наш је задатак да анимирамо младе људе, да се увећава сточни фонд, као и да се утиче

на побољшање услова живота у руралним срединама, јер то јако утиче на опредељивање младих људи да остану на селу.

И заменик градоначелника Зајечара Владимир Виденовић поздравио је пољопривредне произвођаче и нагласио да у Зајечару постоји Институт који ради разне анализе производа и да то пољопривредници треба да искористе, како би могли да пласирају своје финалне производе на тржиште.

Град Зајечар овим средствима субвенционисхе набавку квалитетних уматичених грла говеда, оваца и коза, као и набавку опреме за мужу и пчеларство. Поред ових уговора, по први пут су потписани и уговори са три газдинства која се баве руралним туризмом. На овај начин кроз подршку непољопривредним активностима на селу утичемо на развој туризма у руралним подручјима, а циљ овог конкурса био је подршка домаћинствима са села да кроз рурални туризам обезбеде додатне приходе.

У поступку обраде је кокурс за набавку нове прикључне механизације и опреме за пољопривреду и конкурс у области воћарства, као и за регресирање осигурања

у пољопривреди. Реализована је и подршка пољопривредним удружењима кроз коју је одобрено укупно 421.000 динара за набавку опреме за сушење воћа удружењу воћара „Зајечарско воће“ и за подршку Друштву пчелара „Тимок“.

Председник Удружења „Зајечарско воће“ Миодраг Стошић захвалио се локалној самоуправи на субвенцијама, јер ће ове године ово Удружење набавити сушару капацитета 230 килограма.

Михајло Жикић саветодавац за воћарство и виноградарство ПССС „Агрознање“ Зајечар рекао је да стручна служба добро сарађује са локалном самоуправом а све у интересу пољопривредника.

У последњих пет година град Зајечар је из буџета уложио око 66 милиона динара за пољопривреду, а уговори о субвенцијама потписани су са око хиљаду пољопривредника.

У наредном периоду предстоји потписивање уговора у оквиру конкурса за набавку нове прикључне механизације, конкурса за воћарство и конкурса за регресирање осигурања.

НАСТАВЉЕНА РЕКОНСТРУКЦИЈА ПУТА „БРУСНИЧКА ПЕТЉА“ – БРУСНИК

09.11.2023. 09:43

Реконструкција пута „Брусничка петља“ – Брусник настављена је данас на задовољство мештана овог као и околних

села – Табаковца, Кленовца Тамнича, Рајца. Радове је са својим сарадницима обишао градоначелник Зајечара Бошко Ничић.

- Коначно ћемо урадити пут који је веза многих села, најбитнији је наравно селима Брусник, Табаковац, Кленовац, али и на даље неготинским селима Тамничу, Рајцу, Браћевцу. Да спојимо ту петљу, јер је до Рајца урађен пут из правца Неготина. Ова деоница нема толико ударних рупа, али је у ужасном стању и не можете постићи брзину више од 20 – 30 км/х. Сада ћемо је коначно завршити и омогућити људима из ових свих села о којима сам говорио да имају једну нормалну саобраћајницу, рекао је Ничић и додао:

- Верујем да ће и то парче које после остаје према неготинској општини, од такозване „Брусничке станице“, па преко Тамнича до Рајца, бити урађено. Тиме ћемо стварно затворити један круг, посебно због тога што је битно, што Брусник, Богу хвала, почиње поново да живи, али и Рајац као једна важна туристичка дестинација, затим Рогљево са својим пивницама. Значај овог пута у потпуности оправдава инвестицију од готово милион евра за његово сређивање.

ГРАДУ ЗАЈЕЧАРУ ЗАХВАЛНИЦА ЗА ПОСВЕЋЕНОСТ РАЗВОЈУ ОМЛАДИНСКЕ ПОЛИТИКЕ И ОСНАЖИВАЊУ МЛАДИХ

13.11.2023. 14:39

На конференцији „ЈЛС по мери младих“, коју је организовала Национална академија за јавну управу у сарадњи са Министарством туризма и омладине и Немачком организацијом за међународну сарадњу (ГИЗ), уручени су сертификати учесницима и учесницама Програма, представницима јединица локалних самоуправа и младима. Овим је симболично обележен крај програма који је имао за циљ да оснажи укључивање младих у процесе доношења одлука са посебним нагласком на младе из руралних средина.

Током пет месеци, учесници су похађали обуке на тему омладинске политике и руралног развоја и ово је била јединатвена

прилика да се млади повежу са запосленима у ЈЛС, али и заједно осмисле заједничке активности у циљу оснаживања младих на локалу, као што су оснивање инфо кутка и Омладинског простора. Делегацију града Зајечара на овом догађају чиниле су координаторка Канцеларије за младе, Миа Вукић Витомировић, саветница на пословима пољопривреде и руралног развоја, Наташа Цветковић, представнице младих, Естер Мифтари и Лена Малетић.

Значај овог догађаја подржала је присуством и обраћањем госпођа Ивана Антонијевић, помоћница министра туризма и омладине. Она се осврнула на све учеснике

програма и захвалила им се што препознају све што је до сада урађено, али и визију Србије као места за младе људе који верују у институције, али и институције које верују у младе.

Координаторка Канцеларије за младе, имала је прилику да своје ангажовање у оквиру пројекта „Перспективе за младе у руралним срединама” представи присутнима као пример добре праксе са посебним акцентом на укључивање младих у процесе доношења одлука, апелујући и на младе, али и на институције да буду отворени једни према другима јер је међусобно партнерство и сарадња кључ успеха за креирање боље будућности за све.

У име града Зајечара, захвалницу за допринос реализацији пројекта, преузео је Иван Живковић, начелник Одељења за обједињене јавне набавке и локални економски развој.

У претходних годину дана, Канцеларија за младе је у оквиру овог пројекта, сарађивала са организацијама цивилног друштва, младима, институцијама града и осталим партнерима, а у плану су и нове активности са дугогодишњим сарадницима удружењем „Друштво Рома Зајечар”, Асоцијацијом за развој одрживих заједница „ТОЦ” и фондацијом „Ана и Владе Дивац”

Канцеларија за младе града Зајечара је до сада:

- Опремила и адаптирала Омладински простор у Гамзиграду;
- Ушла у процес израде плана активности за поменути омладински простор;
- Наставила и унапредила процес израде Стратегије за младе;
- Учествовала у едукацији „Партиципација младих у руралним срединама”;

- Подржала реализацију иницијатива које су реализоване у организацији „Друштво Рома Зајечар”;
- Подржала реализацију „Мале школе омладинске политике” чијом је реализацијом именовано 7 амбасадора и амбасадорки омладинске политике града Зајечара, која је спроведена у оквиру праксе за омладинске лидере у организацији Националне асоцијације практичара И практичарки омладинског рада „НАПОР” и ГИЗ-а;
- Подржала реализацију обуке „Млади ЗАједници” коју реализује омладинска радница Миља Здравковић у оквиру своје праксе за омладинске раднике коју реализује Национална асоцијација практичара и практичарки омладинског рада „НАПОР” и ГИЗ;
- Подржала организацију фестивала „Дан за нас” који је окупио 90 младих;
- реирала омладински фонд, заједно са фондацијом „Ана и Владе Дивац” уз помоћу ког је реализовано 13 пројеката младих кроз претходни конкурс и определила средства за нови циклус финансирања пројеката младих неформалних група;

Кроз све горе поменуте активности, прошле су стотине младих, а креирањем активности за наредни период, очекује се да овај број буде још већи.

Пројекат „Перспективе за младе у руралним срединама у Србији” спроводи Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH у партнерству са Министарством туризма и омладине, а у оквиру Немачке развојне сарадње у Србији.

МИНИСТАРКА ЗА БРИГУ О ПОРОДИЦИ И ДЕМОГРАФИЈУ ДАРИЈА КИСИЋ ОБИШЛА ВРТИЋ „СВИТАЦ” У ЗАЈЕЧАРУ

15.11.2023. 21:13

Министарка за бригу о породици и демографију др Дарија Кисић данас је приликом посете Зајечару са градоначелником Бошком Ничићем одржала састанак у Градској управи, а потом обишла вртић „Свицац”, где ће бити започета реконструкција, заједничким средствима Министарства и града Зајечара.

Министарка Кисић је нагласила да је један од приоритета Владе Србије подршка породицама са децом и када је у питању финансијска подршка она је никада већа.

- Посебно смо поносни када видимо да и локалне самоуправе издвајају додатна средства из својих буџета која усмеравају ка пронаталитетној политици. Град Заје-

чар је пример одговорне политике када је у питању подршка породицама са децом, будући да у те сврхе издваја нешто више од 13 милиона динара. Заједничка пронајалитетна политика Владе Србије и Града Зајечара, даје резултате, јер се сваке године у Зајечару рађа све више деце. Све што радимо, радимо за нашу децу, а управо и јесте циљ свих наших активности, да нас буде што више. Зато смо са великим задовољством подржали пројекат града Зајечара за реконструкцију вртића, са резултатом који смо чули, а то је да се првобитно смањи листа чекања, а онда и да се у потпуности елиминише. С једне стране, само постојање листе чекања, када су у питању предшколске установе, индиректно нам показује да је повећан број деце и онда смо и срећни када улажемо у овакве пројекте, рекла је Кисић у Зајечару.

Градоначелник Зајечара Бошко Ничић изразио је захвалност министарки на подршци и на свему што ресорно Министарство чини како би се пружила подршка локалним самоуправама у побољшању мера популационе политике и подршке породицама и деци.

-Наши резултати када је у питању рађање деце су у последње две-три године видљиви, али имамо још доста тога шта можемо да урадимо. не само што се тиче материјалних издавања, већ и других услова да би се повећао број деце, број младих. Нажалост, диспарат који постоји између

броја умрлих и броја новорођених још увек постоји и то је оно што се види на попису становништва. Једна од ствари која доприноси томе да се родитељи одреде за већи број деце јесу и услови у обдаништима, повећање капацитета у вртићима. До пре неку годину нисмо имали листе чекања, сада поново имамо. Обданиште 'Свитац', које је због туђих грешака било пропало, ми ћемо санирати уз помоћ Министарства и деца ће добити боље услове за боравак. Радићемо на томе да што пре урадимо пројекат и пронађемо средства да преуредимо већ још неке просторе које имамо, како у Зајечару не би биле листе чекања. Потрудићемо се да и у већим селима у околини проширимо мере популационе политике. Богу хвала, нека села у околини Зајечара показују много већи број рођене деце, у односу на умрла лица. Ту мислим на село Велики Извор и на још нека села. Тај дечији смех је оно што нас радује и што нас тера да улажемо и у села. Такође, спроводимо и мере око куповине кућа на селу за младе брачне парове, а те мере смо спроводили и пре него што је на нивоу републике донесена таква одлука, рекао је градоначелник Зајечара.

У циљу побољшања демографских параметара, за реконструкцију и адаптацију вртића „Свитац“ у Зајечару укупан износ који је одобрило Министарство је 5.378.330,00 динара, док град Зајечар за ове намене издваја 3.765.944,08 динара.

Пројекат „Вредне руке“ је успешно завршен уручењем сертификата учесницама које су на едукативном путовању имале прилику да слушају предавања на тему прераде, маркетинга и пласмана пољопривредних производа и представља важан корак у подршци женама из руралних средина.

Ово је трећи пројекат који Град Зајечар реализује као подршку женама са села, а четврти који је за циљну групу имао искључиво жене. До сада је преко 70 жена имало прилику да се едукује о женском предузетништву, маркетингу, преради, родној равноправности и да добије подршку у виду бесповртних средстава и опреме за унапређење пословања. Пројектима „Кад жене воде – прва и друга фаза“ организована су студијска путовања на Старој планини, ор-

ганизоване су едукације и упознати примери добре праксе који су женама увек били подстрек и “ветар у леђа” да своју креативност претворе у извор прихода који је један од кључних корака ка постизњу равноправности.

Пројекат је спроведен од стране Града Зајечара, у оквиру пројекта “Кључни кораци ка родној равноправности – фаза 2”, који спроводи Агенција за родну равноправност и оснаживање жена (UN Women) у партнерству са Координационим телом за родну равноправност Владе Републике, уз финансијску подршку Европске уније.

Ставови у овој публикацији припадају искључиво ауторима и ауторкама, и не представљају нужно ставове UN Women, Уједињених нација, или било које друге организације под окриљем Уједињених нација.

УРУЧЕН СЕРТИФИКАТ ГРАДУ ЗАЈЕЧАРУ: СРЕДСТВА ЗА ИЗРАДУ ПРОЈЕКТА „ПАРК РИМСКИХ ИМПЕРАТОРА”

01.03.2024. 18:38

У Краљеву је данас одржана свечаност поводом доделе нових грантова за локални развој у 20 градова и општина у Србији, којој су присуствовали амбасадор Европске уније у Србији Емануел Жиофре и министарка за европске интеграције Тања Мишчевић.

Градоначелнику Зајечара Бошку Нићићу уручен је сертификат за израду пројектно техничке документације пројекта „Римски императори”. Израда документације тематског парка укључује постављање 17 римских владара, уз изградњу стаза, фонтана и зеленила. Вредност пројектно техничке документације износи 95.496 евра, док је учешће града Зајечара 19.099 евра.

„Већ дуже нам је у плану уређење простора подно Краљевице, тај комплекс ће заједно са новим стадионом бити прави туристички бисер. Парк императора ће окружити причу Краљевице и све то ће значајно утицати на повећање броја туриста у Зајечару и Тимочкој крајини. Хвала свима који су препознали значај овог пројекта”, рекао је градоначелник Зајечара Бошко Нићић.

Пројекти финансирани кроз ЕУ Про Плус програм са преко пет милиона евра донација ЕУ, пример су оснаживања општина и градова у Србији.

ВИДИЦИ

Kamil Korwicki: ilustracija za knjigu Olge LK *Zatvorena prividjenja 2*

Селимир Радуловић

О, НЕК ДОЂЕ НОЋ, БЕЛА, ОД СНЕГА, БЕЛОГ, БЕЉА

Бељи од снега, белог, у одежди, белој,
С душом, белом.

Из груди, очинских, белих, у барци,
белој,

Излазећ из ковчега, белог, Ное, бели,
У буру ступајућ, белу, тражио је лик,
бели,

Његов, текле су сузе, беле,

Низ образе, дрхтаве, беле,

Стрепећ од праска грома, белог,

И шума пљуска, белог,

С боловима, белим, што везују руке,
беле,

С ногама, дугим, белим.

Сад вагаш да се бациш у море, бело,
И ллатиш ужета, белог, кад туга ти,
бела,

Гаси вид, очињи, бели.

И послушкујеш глас, с неба, бели,

Већи од пророка, белог,

Избрисаног из књиге, беле,

С огртачем, белим, са сандалама,
белим,

С камењем, Христовим, белим,

Уз таласе, морске, беле,

Што се ломе и разбијају о стене, беле.

О, нек дође ноћ, бела, од снега, белог,
беља

У свим горама, белим,

И свим хумовима, белим,

Довека, белог, и у веквека, белог.

И нек се бели, снег, бели, у даљини,
белој,

У гају, Његовом, белом, с осмехом,
белим,

Где се не виде границе дана, белог,

И ноћи, беле.

С душом, уздрхталом, белом,

С очима, угашеним, белим,

Тумарајућ мислима, белим.

Пасо, бела, светлост, бела, квасац, бели,

Еоном, вечним, белим,

Прошавши икумену, где двоје, бело,

Бива једно, бело,

Још трудећ се да, у војсци, небеској,
белој,

Не будеш последњи, бели,

Од снега, белог, бељи,

Држећ се, невидљивог, белог,

Као да га видиш, белог.

Па, као дете, с осмехом, невиним,
белим,

Грлиш непријатеља, свог, белог,

Пред градом, нерукотвореним, белим.

Затвори врата, бела, радости моја, бела,

И прозоре, беле, и рупу сваку, белу,

Док се море, не повуче, бело,

И зауставе ветрови, силни, бели.
 И не одмори душа, бела, крхотина,
 бела,
 Беља од снега, белог.
 Као и душа Јова, праведног, белог,
 Док је, црепом, вадио црве издуше,
 своје, беле!
 О, некдођеноћ, бела, одснега, белог,
 беља,
 И човек, бели, с пет прстију, белих.
 Као извор, бели, са славином, белом,
 С додиром, белим, кад из њега, белог,
 Потече вода, планинска, бела.
 И Даница, кћи зорина, бела,
 С одеждом хиљадуструком, белом,
 Од камиље длаке, беле,
 Од Илије и Крститеља, белих,
 Уз ангеле, архангеле и вишње, силе,
 беле,
 Окрилаћена крилима, белим,
 Све слушајућ, крајем уха, белог.
 Као у Свитку, белом, да светли, бео,
 У тами, белој, да га тама не обузме,
 бела.
 И да му Отац, наш, бели,
 Као и Александру, ковачу, белом,
 Одмери по делима његовим, белим!
 Јер је сваког човека, белог,
 Знао као својих пет прстију, белих.

О, тешко теби, душо, моја, бела,
 Капљицо воде, бела,
 У мору, бескрајном, белом,
 Што ме водиш путем, белим,
 Као што и птиће, беле,

Из гнезда, белог, изводи птица, бела.
 Име моје, бело, довека, бело,
 Из нараштаја, белог, у нараштај, бели!
 У ноћи, белој, без месечине, беле,
 И звука, белог, покрај ватре, беле,
 Од старе буковине, беле,
 Што седржи и шири, бела!
 Као у срцу, белом, радости моја, бела –
 Кад дуне ветар, Његов, бели,
 И потеку реке, Његове, беле,
 А сати се вуку, бели, као дим на ветру,
 белом.

Рекох ли, радости, моја, бела –
 Именом, Његовим, белим,
 Дишу све душе, душа, наших, беле!
 У очима, Његовим, белим,
 Видео сам сузе, живота, беле.
 Да, у војсци, небеској, белој,
 Где уста не говоре, бела,
 И очи не гледају, беле,
 И уши не чују, беле,
 Не будеш последњи, бели,
 Па, бежећ, у свет, бели,
 Шапћеш браћи, својој, белој –
 Још ћемо се срести, бели.

Док још, бео, сејеш по земљи, белој,
 Радости моја, бела,
 Он небо обрађује, бело,
 И низ око, бело,
 Спуштасероса, вечна, бела!

Јелена Ђ. Марићевић Балаћ

КОЛИБА ПЕВАЊА И МИШЉЕЊА СЕЛИМИРА РАДУЛОВИЋА

Селимир Радуловић, *Изабрана дела I–VII*, Лагуна – Београд, Архив Војводине
– Нови Сад, 2022.

Седам томова *Изабраних дела* Селимира Радуловића публиковано је „у сусрет седамдесетој години рођења песника“, али је симболика броја седам вишеструко семантизована, колико аутопоетички, толико и у контексту конципирања свих књига. Број седам је, наиме, у оквирима универзалне симболике обележје завршеног циклуса и позитивне обнове, свеукупности времена, простора и универзума, савеза између Бога и човека и на концу – савршенства. Стога је и нови циклус *Изабраних дела* у знаку управо овог броја, док претходно издање из 2013. године које се појавило под окриљем Српске књижевне задруге и Православне речи обухвата пет томова. Сугерише се, дакле, да је нова концепција обухватнија, представља децентно заокруживање свеукупног досадашњег минулог рада, који је текао у знаку песничког, али и есејистичког дијалога са собом, српским и класичним европским наслеђем и вредностима, али и Богом. Тако да број седам одаје утисак свеколике уређености, колико самовредновања јер се аутор сам определио за избор и уредио *Изабрана дела*, али и када је реч о гласу критике, који је добио простор у седмом тому, уз књигу интервјуа са Милошем Јевтићем.

Први том *Где Боју се надах* репрезентује избор из прве три песничке књиге – *Последњи, дани*, *Сан о љазнини* и *У сенку улазим, оче*, уз обимну Библиографију, коју су саставиле Слађана Субашић и Ивана Живковић, а која се протеже на чак 172 странице. Из прве три књиге песник је издвојио претежно оне песме које представљају *квасац* за потоње збирке, које ће битно одредити његов стваралачки пут. Оне су, дакако, у знаку боготражења и богонадања, па стога не чуди што је најмање песама заступљено из прве књиге *Последњи, дани* која је у знаку језичког лома и експерименталне поетике. Из првенца је скрупулозно одабрано десет песама којима је мапирана даља координата певања у знаку Оца, песничких бардова и величина попут Паунда, Попе, Тадића, Катутла, као и „Сна о празнини“, који најављује следећу песничку књигу.

Шест томова *Изабраних дела* Селимира Радуловића дводелне је структуре, осим шестог тома у којем су штампани ауторови есеји, беседе и критике под насловом *Оно мало соли*. Први је, како је већ наведено, сегментиран на избор из прве три збирке и

Библиографију. Други, трећи, четврти и пети том обухвата поезију, тако да један том чине по две песничке књиге. *О џајни ризничара свих суза* заједно је са *Сновима свећој љушника*, *Под кишом суза с Пајмоса* дели корице са књигом *О љасиру и камену са седам очију*, *Сенка осмој еона* под руку је са збирком *Дванаест*, а *О дукају са ликом сјарца* дели простор са песмама које чине *У царству ветрова арамејских*. Пет томова посвећених поезији у битној мери потврђују Селимира Радуловића песником, а његова поезија је овим *Изабраним делима* сабрана у вредносном погледу, јер је песник аутокритички проценио шта сматра релевантним да се поново штампа. Почетни и завршни томови у знаку су рецепције и потенцијалних нових циклуса тумачења, будући да су *Изабрана дела* уобручена корисном Библиографијом, те избором из критике.

Читањем поезије датим редоследом сагледава се јасна линија певања, а уочљиве су кључне и препознатљиве тачке поетике Селимира Радуловића, које се тичу управо начела синтезе и целовитости, потребе за уређеношћу и принципима, неопходним ради супротстављања силама хаоса у глобалном погледу. Окренутошћу вертикали духовности, хришћанским *сјубовима сећања*, сондирању у сам корен српске културе и државности, али и врхунским универзалним вредностима светске баштине, потврђују његов песнички опус сврховитим и неопходним одговором на угроженост српске књижевности и културе. Поезија задобија црту сабраности, молитвене интонације, праштања и интегрисања у заједницу. Она има персонификовани *лик Оца*, па нас отуда ствара, обнавља, куша, окајава и, најпосле, васкрсава. Тиме се потврђује и њена профињена алегоричност.

Начело лепог и многоструке линије естетизације изражено су присутни када је реч о стваралаштву и књигама Селимира Радуловића, јер не само да су његове књиге софистицираног изгледа, него се уочава и фина орнаментика оличена управо у низу наслова свих седам томова *Изабраних дела*. Примера ради, трећи и четврти том су у знаку бројева седам, осам и дванаест и њихова симболика тумачи се, разуме се, у хришћанском кључу. Други и трећи том комуницирају на основу мотива суза у насловима *О џајни ризничара свих суза* и *Под*

кишом суза с Пајмоса, а пети и седми у на- словима садрже синониме лик и лице, као и старац и отац – *О дукайшу са ликом сџарца* и *Очево лице књије*. Лирски јунаци поезије Селимира Радуловића препознају се, дакле, као ликови ризничара, путника, пастира, старца и Оца, чије су инсигније камен и дукат, со и књига.

Седми том, драгоцен за рецепцијска истраживања, подељен је на књигу интервјуа и *Реч кришике*, унутар које су сабрана 23 текста (академика Матије Бећковића, епископа бачког Иренија, епископа Јована Пурића, академика Мира Вуксановића, Ивана Негришорца, Слободана Жуњића, Вујице Решина Туцића, Владимира Копицла, Бојана Јовановића, Будимира Дубака, Михајла Пантића, Саше Радојчића, Драгана Хамовића, Синише Јелушића, Владимира Вукашиновића, Бошка Сувајџића, Ласла Блашковића, Зденке Валент Белић, Зорана Ђерића, Горана Радоњића, Мине Ђурић, Јелене Марићевић Балаћ и Николе Маринковића). Углавном се ради о прилозима који су штампани у зборнику радова *Свејло из очеве колибе* (2015), који је настао на основу реферата изложених у оквиру манифестације „Пјесничка ријеч на извору Пиве“, као и у истоименом тематском броју часописа *Нова мисао*, који је склопљен на основу излагања са округлог стола септембра 2022. године, премда има и прилога који су засебно били објављени и, разуме се, *Реч кришике* не садржи апсолутно све текстове из зборника и тематског броја наведеног часописа. Чини се да је аутор сачинио избор који омогућује да се овај сегмент чита интегрално, па је текстове бирао тако да се покрије његов целокупан рад, али и најмногострукији и разнолики аспекти његовог *Њевања и мишљења*. Није случајан наслов који постаје кључ за рецепцију опуса Селимира Радуловића, јер је његова стваралачка радионица *очева колиба*, а *свејло* које из ње иссијава на многоструке начине утиче на читаоца, било психастички или, у складу са етимологијом речи, просвећено. Поезија, али и „оно мало [есејистичке] соли“ постају *свејло*, али и *свејило* из антологијске Силуанове песме из 14. века: „Рода светлост вери светлост презре, / Тем же роду светило јави се всему“. *Свејло из очеве колибе* индивидуалног талента Селимира Радуловића множи се у *свејло* којим су обухваћени читаоци, па и они на трагу тог колективистичког прожимања дају критичке текстове обасјања и нових аура значења. Из разговора са Милошем Јевтићем дијалог између саговорника постаје *свејло* које обасјава књију или само песничково стварање, откривајући *Очево лице* испод пенелопинског вела поетике. На том трагу, *Очева колиба* метафора је за простор куће, песничког, али и метафизичког заједништва, па је *свејло* онај елемент који повезује људе и чини их породицом. Колиба „има и инцијацијску улогу, она је трем који

уводи у други свет“, дакле, имала би исту идејну вредност као и број седам, да обележи заокружени циклус стварања и надоласећу обнову. Такође, колиба повезује субјекта и песника са Богом, Оцем и оцем, она је копча између живих и мртвих, песничких класика и тренутка певања, али и онај сабирни центар у којем је тачка пресека између *Њевања и мишљења* Селимира Радуловића.

Оно мало соли као шести том *Изабраних дела* разликује се од издања из 2020. године под истим насловом. Најпре, књига није структурисана у виду диптиха као остале, али је у интензивном дијалогу са претходно штампаном истоименом књигом, допуњујући је у знаку латинске девизе *cum grano salis*, којом се сабрани текстови декларишу као разумни, одмерени, истинити, а подразумевају и оно што је неисказано. Прво издање садржало је поглавља „О риби на врелом песку“, „Српско бесцен-благо“, „Жетва многих година“, „На граници“ и „Књига и свет“, док је шести том сегментиран на чак осам одељака: „О препорађајућем, светосавском, зраку сунца“, „Уздарја демократског европовања“, „Светло из очеве колибе“, „Будитељ душа које спавају“, „Златни век српског песништва“, „О певању и мишљењу“, „Песништво и критика“, „И лично и присно“. Иако делује да се ради о потпуно различитим књигама, поглавље о бесцен-блугу одговара рецимо сегменту о златном веку српског песништва, тј. предговору ауторовој истоименој антологији, која је до сада доживела три издања. Промена наслова указује на то да се ради о суштинском преструктурисању књиге, која репрезентује не само „избор из две књиге есеја“, већ креирање лукова који спајају есејистику са критиком и беседништвом, али и шире, ову књигу са поезијом, али и седмим томом као завршним. Стога је његова функција да утврди ауторференцијалну матрицу и суштинину његовог мишљења не само о књижевности и култури, већ у релацијама са савременим светом, химерама постојања и националног опстанка, па тако пише о оним књигама које дају могуће одговоре управо на такве изазове данашњице (Ивана Негришорца, Мила Ломпара, Емира Кустурице, Бојана Јовановића, Миљивоја Павловића, Жарка Лаушевића).

Ако је поезија првог тома *Изабраних дела* Селимира Радуловића својеврсни *квасац* његове поетике, да употребимо управо песничкову метафору, онда су остале песничке књиге нарастали и испечени *хлебови*, а књига есеја *со*. Хлебом и сољу, у складу са традиционалним српским обичајем гостопримства, читаоца дочекује песник на прагу куће, тј. *колибе* његовог *Њевања и мишљења*. Сваки *Њушник* или *Њасџир*, читалац, просјак или (прерушени) светац добродошао је да се ритуално окрепи и постане део *свеј(и)ла* који спаја чинове културе, али и саме људе, чинећи их народом.

Предраг Црнковић

СМРТ НИЈЕ ЗА ЧОВЕКА

Жижек се сваки час хвата за нос, прекрсти руке па их откристи и на граматички прерфектном енглишу (али с неиздрживим изговором југословенског политичара на заседању у УН) објашњава разлику између порњића и романтичних филмова. (Игор Мандић и Тирнанић су то објаснили још 1970-их --> еротика: до појаса; порно: све се види). У романсама имате лепоту језика, метафоре до плафона, али ништа се не види. („Потонули су у бездан блаженства и сласти“.) Код порњића се све види, али је *нараиив* ступидан и скарабуцен: (замислите Жижеково млатаране и нагласак) „*There are always a lonesome wife and a plumber who says: 'Ma'm, I have a big tool to fix another hole of yours etc...'*“ (смех у публици)

Тако иде и са смрћу. Ако су на сцени метафоре (гле, и „на сцени“ је метафора) типа „положио живот“, „оре небеске њиве“, „гледа нас са облака“ (у скандинавским читуљама се без изузетка пише: „заспао/ла је“), онда је смрт умотана у целофан. То је утеха преживелима, и уосталом и црква пружа прву помоћ, она англосаксонска, познатим софизмом: „*Now in this hard moment for the closest релатиивз енд френгс, let's remember that Christ has risen, so he/she in Christ wil lrise too. Ashes to ashes, dust to dust!*“ (гробари се тада по правили закашљу, то је невервоатно, али баш увек се закашљу).

То је углађена варијанта наших читуља: сви иду у рај и башкаре се на облачићима. Зар се Свети Петар ништа не пита, бога му пољубим? У једној од прича Иве Андрића (прочитао сам је као део лектире и после никада нисам успео да нађем, да ли је Андрићева?!), био је неки старац који је *his whole life was taking shit from anyone*. Свима се склањао, никоме ружну реч није рекао, нити је фала икада добио. Када му је *гошло време* (метафора!; лепо рече Зонтагова: метафора је када за неку ствар уместо праве речи употребиш другу; или је цитирала Аристотела?), чича је очекивао Рај али се здраво наједио када му је Петар показао нека друга врата. „Али ја сам *рисивини шиии фрм ениуан*, бре, био сам сиса највећа, па је л' ми то фала?!“, први пут у животу је побеснео чича. И Петар се сецнуо, напад на њега је напад на систем, ипак је Свети Петар – Лека и Крцун у Хувер оног вишег бизниса *јоре* (Бог има важнија посла, штоно

кажу Рики Жерваис и Луис Секељи, он додељује ејдс афричкој дечици, разбија епрувете у кинеској лабораторији за бојне отрове, прави урагане и поплаве и даје канцере добрим људима), и лепо објасни чилагеру: „Знаш шта, овај, пази како се понашаш. Ја сам бре овде власт. Видим да ниси пазио на часу, прочитај мало стручне текстове, Јеванђеља, Завете, ево: није врлина свако зло подносити! Треба се и мало цилитнути, знаш! Али како видим, имаш ти потенцијала, премда ниси морао баш на мени да почнеш, хм, али ниси изгубљен случај, ево да те врнем на Земљу, имаш другу шансу, не дај на себе!“ И одмахне руком и пошаље чичу *голе*, и сад, колико се сећам, крај је *јо-луоџворен*: чича наставио по старом, сви га шутирају а он трпи и – Смрт је заборавила на њега...

Био сам уверен да се та прича зове *Прича*, али је нисам нашао у Сабраним приповеткама. Исто ми се десило и с једном приповетком Бранислава Нушића. Била је мрачна, депресивна, готово готска по атмосфери. Претпостављам да је неко ко зна када позајмио неку од тих књига *из комџлеџа* на нашем *рејалу*, и никада није вратио...

Смрт се најбоље осећа и књижевности, јер реч је фалична па је могуће варање. Само онда када песник пева о својој муци – а тада више не и пева, већ грца, он је баталио певање после губитка – провири истина, која узнемирава. У *Гиліамешу*, код Малармеа, код свих оних песника који су после губитка најдражег заправо баталили литературу. Има један форензички стих у *Гиліамешу*, који је избачен из књиге која се користи у нашој лектири („да се деца не потресају“). То сам открио тек преведећи „Карлову књигу“ Данкиње Наје Марије Ајд, која је после губитка сина на дуже време изгубила моћ писања и у тој је аутотерапеутској књизи саму себе одржала, претражујући све могуће књижевне записе песника који су се суочили с истом муком: да им неко умре. Неки од тих записа би се лепо снашли у епизодама *Екије за очевид* с „Грисомом“ и „Кетрин Вилоуз“; одштампани су најситнијим могућим фонтом...

Реч је, дакле, фалична. Слика је супериорнија. Отуд људи који су се вратили из рата често *нису више исти*. Као они који

су спасавали Јевреје за време Другог светског рата, о томе не причају. Чарлс Дернинг је суделовао у „Дану Де“. Никада ни реч није о томе рекао, играо је после у смећу и комедијама. Ли Марвин је учествовао у бици за Иво Циму, рањен је неколико пута и презирао је ратне филмове. „*The Big Red One* је једини ратни филм данас који вреди снимити“, рекао је Марвин и цабе глумио у њему. Када је после играо у смећу типа „Дванаест жигосаних 1 и 2“, било је јасно да му се гади текст. Ошљарио је и то је био *сћејшменш*.

Колико је слика супериорнија у односу на реч, показао је и Нирнбершки процес. Док су се само вербално прегањали (као у *Бостонским адвокатицама*), постојала је могућност да неискусни америкашки тужилац оде у затвор а не Геринг. Онда су

направили паузу и приказали филмове. После два дана повраћања и шокирања, нико се више није зајебавао у судници. (Додуше, јесте неко, адмиралу Деницу су дали балгу казну јер је неки амерички адмирал рекао: „Од њега смо научили да се не треба држати етике у морском ратовању као пијан плота. Усвојили смо његово кварно размишљање иначе ко зна када бисмо победили. Фала му!“)

Писати о смрти у прози и поезији је блефирање. Фланаган у „Уској стази која води према северу“ описује смрт у клоаки, али то је вештина исписаног рукописа, исто као када Франзен у „Корекцијама“ описује алцхајмер (смрт пре смрти) код патер фамилијаса. Све се то углавном своди на скрибоманску вештину. Али слика поражава и мења човека. Зато волимо слешере.

Kamil Korwicki: ilustracija za knjigu Olge LK *Zatvorena prividjenja 4*

Предраг Бјелошевић

ТЕМЕЉ ВИЈЕКОВА

Мрак је темељ и кров
Нашега достигнућа

Ми смо центар и периферија
Свога удеса

Ми свјетлост смо
Што кад слави

Мраком се прекрива и буја
Кроз отворе и поре

Носећ' у себи прашину
Крв и зној вијекова

Као олуј

МРАКОВА ПОБЈЕДА

Доћи ће час
Након Мракове побједи

Мртав или жив
Ја битку ћу презирати

Ако тебе не буде више
Мој живот ће постати бесмислен

Мраче

Ако ме убијеш
Над ким ћеш ликовати

Врли побједниче

Супротстављени
Смо јачи

Зар и Небо
Од нас не зазире

Зар Вода
Случајно заћути

Док између нас
Отиче

ЧАС ЈЕ, ПРЕД МРАКОВУ СОНАТУ

Час је
Свод се наднио изнад нас

Напокон тврд као камен
Напокон безосјећајан
Као звијезда

Спусти руку
Раме Мрака ће је дочекати

Прошло је вријеме споменика
Још само уплашени пси на улици

У чопорима док се предају оргијама
Неподношљиво завијају

На препарирано јато птица
На шкрипави глас вође из етера

Диригент упјевава гром
Хора неочешљаних облака

Музичари су узбуђени
Пред велелепни наступ

Час је

И свод се радује
Пред Мракову сонату

МРАК, ТРПЕЗА

Чим је скинуо маску
Са звијезда
Обрео се у нашој кући

Како је ушао
Ко му је врата отворио
Само звијезде знају

Због чега смо њему
У загрљај похрлили
Само Бог зна

Али
Једино нам је он
Чинио све на вољу
Као вјеран пас
Дахћућ' и цвилећ' понизно

Све док нисмо престали
Страховати од њега
Све док са њим нисмо пошли
У шетњу
Осјећајући да нас штити

Све док га нисмо примили
У спаваћу собу и њиме
Испунили свој сан

О Сунце
Мрак нас је навикао на себе

О Небо
Мрак те одавно напустио
Звијезде се у нашим очима гасе

О Земљо
Мрак је постао наша
Беспоговорна трпеза

У НАМА, ИЗВАН НАС

Мрака нема
Мрака
Више нема
Изван Нас

Мрак је
Пришао Нама
Стрше усијани
Костури планета

ПАУЗУ МОЛИМ, ГОСПОДЕ

Ова представа предуго траје
Паузу треба направити

Требало би направити паузу
Бар да се глумци преодјену и одморе

Направити паузу треба
Да и ми у публици предахнемо и
прогледамо

Колико на једно око
Колико да чистог ваздуха удахнемо

Толики мрак уопште није поучан
– Господе –

Толики мрак засљепљује
Не може се гледати без паузе

Више се не може разлучити
Ко игра позитивну а ко негативну улогу

Ко су аматери а ко су професионалци
У овој мрачној представи

Редитељ је неки површан Мондријанов
Њак
Ухватио је интензитет једноличности

Чак се и она залутала свијетла тачкица
У апсолутном мраку позорнице

Чини мрачном

Ова представа предуго траје
Паузу треба направити

Мрак прелази и у публику
Шкрипе столице кристални лустер
звечка

Осјећам скоро ће мрак изнуђеног
аплауза

Заталасати косу на глави

А ријечи говор
претворити у пракрик давни

НА РЖ ТРАГУ

Кад сам се окренуо
Стопе су још биле видљиве
Али стопе моје сабраће
Што пројурише напријед
Не погледавши више иза себе

Окренух се натраг као пас трагач
Њушећ' по сасушеној земљи
Једно стопало са кривим прстима
Које би још морало да мирише на мене

Али авај
Моје стопе су биле избрисане
Од штампеда заведених Сунцем

Ишао сам упорно натраг
У страх сами одјевен
Мрачак свјетлости
Користећи као путоказ

И лијево су и десно
Само папци само копита
Само сасушена птичија крила
И све гушћи мрак
Што сам се више удаљавао од осталих

И прогледах у мраку
И видјех сунце гдје спава
У крошњи жалосне врбе
И направих свиралу од врбове коре
И почех у њу да дувам своју тугу
За браћом
Што су много прије мене
Прошли поред Сунца
Не препознавши га у сну

РЖ

Рж је био човјек
Без длаке на језику
Рж је био храбар човјек
Без длаке на језику
Рж није ни имао језик
Он је имао тобоган
Којим су напросто летјеле
Опредмећене ријечи
У отворено море
Или у чељусти крокодила
Свеједно
Море би се заталасало
РжжжРжжжРжжж
Крокодили би побјесњели
Рж рж Рж рж
Док би он сам
Рж
И даље стајао на обали
Као свјетионик
Знаковима испуњеним оловом
Опомињао птице на разуман лет
И Рж пјесму
Ослобођену
Од општег гласа
И трошне емоције

РЖ СНИВАЧ

Рж снивач
Не зна да сања
Ваше снове

Он се не уклапа
У заједничке визије
Бољег сутра

Чак и прошлост
Види
Звјездано ржоистички

Он
Није спреман
Да се жртвује

ЗА

Он
Није толико одговоран

Да буде насилно заведен
И у интересу
Властите среће

Јер он је Рж

И не мари за оне који га слиједе
Нити за оне који му окрећу леђа
Свјестан да се сваки час може
Огласити и у вама
Сам од себе

У прелијепог Рж снивача
Који не зна да сања
Туђе снове

РЖИЗАМ

Ржизам је препознавање смисла
У слијепој предметности бесмисла
Који осваја Све

Ржизам је
На трагу душе бесмисла

Он иде неосјетно са флуидним
бријачем
Властите идеје уз њене црне маље
И депилира их

Да би бесмисао постао подношљивији
– Браћо Ржисти

Ђорђе Кубурић

КО САМ ЈА

Ко сам ја? Неки заборављени астронаут, давно спаљен у свемиру, који у скафандеру јурца житним пољима? Ко сам ја? Неки фантом, борбени пилот који сања како му приликом слободног пада грлица кљуном разбија стаклени визир? Ко сам ја? Неки слепи путник, заточен под палубом теретног брода насуканог у плићаку? Као и ти, и ја имам душу. Али моју је створио алгоритам. И нико ми не пева успаванке. И нико ме не тера да затворим очи, отворим прозор и зазивам те преко неба. Гласом детета које се опрашта у мраку.

ОБРИС

Није ми промакао обрис твојих груди кроз неупадљиву равну хаљину чврсту као оклоп. Знао сам да се заљубљујеш у мене, јер ниједном другом мушкарцу није дато да измашта нешто тако скривено. Раскрстила си са својом необичном непорочном смерношћу због мене и само за мене, а у моју безобличну жудњу утиснула неупоредив и коначан обрис твојих груди налик на две дубоке шкољке. Такав је остао целе ноћи, а вероватно и заувек.

Kamil Korwicki

Ненад Обрадовић

ЗАПИС НА СТУБУ, БАНКОМАТСКОМ

О Господе,
Ово ми се управо стварно десило.

Након што сам отпратио
Све обавезе тек минулог дана
Потпуно трезан пођох до банкомата
Да обновим кешовину у новчанику
Јер кеш је слобода, ал' банка је банка

Паркирам се код интезиног банкомата
Раде сва четири мигавца
Одмах иза неког ћалца
Што (касније сам то схватио)
Чекаше у шкоди своју милу ћеру
Да изађе из дискотеке у коју сам
И сам одлазио у своје време

Како то обично бива
Они излазе и врте се испред
Млади певци и несвесно нежне
Загледах се у једну што сеђаше
На хладном (можда и покислом)
Пластичном столу ван употребе
Била је иста као једна, давно, давно,
Чини ми се, пре него што сам и живео

Загледах се и гледах ја, док неколико
Очева испред мене се променило
Гледао сам ја и даље
Њена 33D силуета, и покрети њени
Били су некада, давно, оно од чега
Сам живео и што сам свакодневно
(Уз њено допуштење) отимао

Најзад, ушла је унутра.
Те степенице воде директно доле.
И стрме су, сећам се.

Изађох из кола – плагијатор.
Двапут се ништа не пише.
Носталгичан за собом без пара
Приђох банкомату – аутомат,
Коракком без стрепње и очаја.

Господе,

Убацих картицу, а испод мене
повраћка.

Згазио сам директно у њу.
Па да ли је могуће?!
Да ли је могуће да је неко све из себе
Дао
Баш пред банкомат којем сам пришао
Картица унутра банкомат пишти
Ја, инстинктивно у страну измакох се
Али под ципелама осећам нечије
Несварене мини-пице и браонкасту
Киселину, ценим, малолетничку.
Паре излазе, а моје се тело извија
Као Микеланђелово најпознатије
У Сикстинској капели у којој сам,
једном,
Баш с оном малом био и гледао горе,
Право у два неспојена прста.

Сад треба у ауто ући у овим ципелама.
Све се своди на то. Очистити ципеле.
Срећом, ово је кишна субота.
Кишна је и ноћ која постаје недеља.
А наши тротоари пуни су удубљења
Као створених за барице.

У једној од њих и ја сам,
Сам себи опрао ципеле.

ПЕСМА МАТОРОГ ПРЕПРЕДЕЊАКА

Наживео сам се,
а још ми се живи.
Ал' где ја стадох,
ко ће да продужи?

Битно је добро се
наспавати, везати кравату
и узети тај орах из руке
нове немачке мисице.

Попити пилуле.
Мало циле, мало миле.
Свет је добар. Све бољи је!
И у њој се нешто крије.

НАШЕ НЕПОГОДЕ

Престара си бебо и
За све налазиш објашњење
Деколте ти је пун науке
Све знаш цела си на изволте
Мало те шта узбуђује
На све си се навикла
Све ти досадило
Досадна си

Волео бих да си неписмена
Да немаш све-те кремице
Да живиш крај шуме
Крај мора крај пећине
10.000 година пре Рихтера
Свет да нам се заталаса
Да нас избаци поплава
Да се паримо под муњама
И проналазимо
Наизменично
Мажење

Ја мит, ти митица

Јебене несите легенде!

ЗАНИМАЊЕ ПО БАБИЦИ

Истекла ми је лична карта.

Осећам се као да ме је нека
службеница
повукла за нос, право у хаос.
Али још поштујем светла семафора.

Ускоро ћу добити нову
и бићу у реду још 10 година.

Нико не зна руке које га праве од
пластике.
Прошли су сви што упознаше своје
бабице.
Како је кратак био пут од штале до
фабрике.

Кажу да су се жене некада много
мучиле.

ПОГРОМ

Сањала сам Амазонију
У чамцу сам, нема више шума
Али река је и даље зелена
Тече она, течем и ја с њом
И један једини момчић са мном
Чамџија у тексас бермудама
Горе није имао ништа
После неколико дана
После неколико ноћи
Каже ми: знаш, још мало па море.
Толико смо дуго на овом чамцу
Смем ли да те пољубим у уста?
Рекла сам: наравно да не!
Мирно је наставио да весла.
Очекивао је тај одговор.
После је било нешто треће
И најзад, најстрашније
Косово и Метохија
Једна шљива и само ја.
Пробудила сам се с оним
Познатим олакшањем
Да све је било само сан.
Да, све је било само сан.
Био је то један од оних снова
Којих се сећате читавог дана.
Једино сам заборавила,
Као при правим упознавањима,
Име тог дечка који је веслао.
И језик, да! Ал' снови ко снови –
Био је то неки који не постоји.

ЛЕТО ДОЛАЗИ

Долазе летње чини
Долазе летње младе
Прегациће пролеће

Пролеће ми вештица на прагу
Стоји ми чигра по стану

Лето лето
Никоме у глави
Да ће скувати ручак
Јапанке, гаћице, освежења

Нико не помишља да је гнојна звезда

Нећемо кварити наше наде
 Као што деца покваре
 Слаткишима ручак
 Па их грде

Сада смо велики
 И знамо шта долази

Долазе летње чини
 Долазе летње младе
 Пролеће је у дому

Под многим трудницама
 Процветаће прстен жут

Где ће сунце лепше да зађе?
 Хоће ли бити довољно знакова пажње?

МОРЕ ДОЛАЗИ

Живку Николићу, редишељу

Истино, устај! Хоће да те поцрне!
 Мајкл Џексон је пробао операцијама
 на другу страну.

Тебе ће само на сунце.
 Држаће те на плажи ко жабу.
 Цело лето (потрајаће колико треба).

Ти ћеш да играш
 да певаш да мешаш.
 Полако, оно ће ући у тебе.

КАД КАЖЕШ ЗВЕЗДА

Мислиш ли
 Велика кола
 Велики меда
 Сунце можда?

Морска ил' глумац
 Можда баш ти
 Можда баш сви
 Икада осунчани?

Размислиш ли
 Зашто она мора да светли
 И не би смела никако да гноји
 И зашто у песми више не стоји?

Кад кажеш
 Знаш ли да не кажеш ништа
 Ако си рекла нешто ижвакано?
 Ево, срце ми се цепа! Па...

Саосећај али избаци смеће сада.

КЛИМА, ВЕНТИЛАТОР

Најсвежија искуства
 Ал' никако испод 16
 Тај број подсећа ме на године
 Касног малолетништва
 Красно метално доба
 Стоматолога

Клима је то
 Тек корисна је
 Не зна се за боље
 Ал' не зна да дотакне
 Насилно би ти под кожу
 Трепће и зева ружно
 Има лош звук
 Пискава је
 Робот

Вентилатор је ипак
 Вентилатор
 Звук као
 Сајгон

Има HIGH
 Има MED
 Има LOW

И црвено дугме LAMP:
 Светло које уз обртаје пропелера
 Жути и дрхти постојано –
 Као нека срећнија свећа.

Најчешће волим MED
 По само мало зноја

Остало нам на част

СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Ван себе
Неколико језика
Што језиком што рукама
И остатком тела, говорим.

На жени сам
Коју не само не волим,
Него не дам ни да ме позна.

На њој сам
И она је на мени
И док користи ми
Ја је прослављам
У кутку света
Који је као и сваки други
У којем смо као сви други

А све време размишљам
На својој, свој на свом.

И нема ни времена ни смисла
Да сам за себе, онако,
У срце черге, уместо:
„Како беше“, убацим:
„Колико ми значиш!“

Колико сам без тебе
Животиња.

О НАШЕМ ЗАМЕРАЊУ или НИШТА ЛИЧНО

Борису Лазићу

Преводиоци!
Опасност којој се излаже
Издавач
Пред вашим вратима је.
Иста је, само ређа, ал' жешћа.

Јер, шта је, објавити нечију књигу?
Подношљиво тушта и тма.

Али преводити...
Па то је ташта и свја!

Треба стварно радити.
Треба стварно умети.
Треба стићи и утећи
И на страшном страном постојати.

На страшном српском опстати!

САМОУБИСТВО ПЕСМЕ

Постоје начини
за све на овом свету.
Месар, свакако,
неће отићи у апотеку.

Е сад... мада сам мислио више,
третирало би се лоше када бих
завршио ову гараву птичурину,
иако ми већ куљају ти стихови
а сваки шаље баш он како би!

Али ја ћу им прекинути песму.

34. МАРТ

Не тако давно
био сам заљубљиве природе:

Чинио разне глупости
за осмех невољене жене
уз захтев или допуштење
ризиковао нам и животе
за једно живље спајање
читао разноврзне књиге
освајао турнире и манастире
све ради *дубљеј ошиска*.

И најзад, постао сам разуман
и сад мрзим да објашњавам
мозак ми је попила памет
срце ми је појела љубав

Само још да сам од оних
што уживају у читању рачуна
а не својих нечистих минута

Признат, уз отпуштање дуга,
био бих ожењен до краја јуна.

Властимир Станисављевић Шаркаменац

МИЉУРКОВА ПРИЧА, БОЉЕРЕЋИ, ПЕСМА или ДВЕ ВЕЧНОСТИ ДО ЗОРЕ.

(то јест КАКО САМ ДОЖИВЕО РАЗГАЉЕНЕ ПРОБОДЕ
МИЉУРКОВОГ ВИНСКОГ СТИХА)

Миљурку Вукагиновић

Први њејлови што запојаше после поноћи већ су поспали. То су они петлови-„календарци“, говорио је мој „пајтос“ у испијању умерено-доброг француског *Мерлоџа*. „Календарцима“ их је назвао јер они немају никакву дубљу улогу код „бекрија“, осим да означе кад је прошао претходи дан, и завршила његова тура од 24 h, пошто после њиховог поја почиње нов дан. Научио сам мог „пајтоса“ да се то на француском каже: *Д`ман, сеџ ан оџр жур (Demain, c'est un autre jour)*. Он је знао румунски, те му ово није било тешко да брзо схвати, а рецимо да би се на „влашком“ чуло као: *Димиџа, јесџа алџери гзуу*.

Кад мој саговорник чу и моју румунско-влашку варијанту ове знане (француске) пословице, као позван у овом језику не хтеде да ме исправља те уместо тога рече како је „Бејкон добро рекао, да је прва ствар мудрога човека – да учи језике и да је закаснио што није почео одмах по рођењу“.

Били смо ближи „другим петловима“ него времену колико га бележе већ уснула деца, а толико и „календарци“. *Гурало се „ка зори“*. Мој *Свеџи Илија*, и он беше закорачио у свој други дан. Ретко сам на својој слави имџ госте у ово доба – „између првих и других петлова“. Радостан сам због тог. Могу да се поносим. Јер имати пијане госте у дубокој ноћи са подигнутим бројем *деџибела* и није баш нека мудрост, али имати у кући песника који са великом суптилношћу испија „малигане вина“ и притом дене у грађевине духа своје песме, оваплоћене таквим искреним заносом, више је него права реткост. Догоди се вероватно само једном у току цело-животног слављења једне породичне славе.

Св. *Илија* нас је одлично разумео, знали смо по том што нас разумела и домаћица у кући која „није стајала“ у изношењу ђаконија које су помогле ову „трку на дуге стазе“. Поготову, јер је и она била једна сорта песника, са неколико објављених збирки.

(Мој гост и ја, али само сабрано, имадосмо ту негде око „доброг товара“ објављених књига – око стотину и готово баш једнаком снагом и бројем леђима подупирали све те књиге.) Наравно, то би био „писмени“ део приче-извештаја.

Кад је реч о говорењу песме, ту је мој гост имао велику предност. Он се није заустављао у казивању песама, али оно што сав културни свет воли, не само својих већ и песама других аутора, посебно оних који су му одувек били узор у певању, али и други, класици, па колеге којима је „признавао“.

Вино је клизило низ масно грло, као, како би казали, нож кроз путер. Кад се *Мерлоџ* већ био приводио крају, негде са полице у трпезаријском ормару „смејао“ нам се добар *Камбрас*. Хоћемо ли стићи да и од њега мало пробамо? Судећи по мени – не!, зора се убрзаним корацима приближавала, али по мом госту-песнику – да! Јер, он ће сада, понудити да по свом често примењиваном обичају, лако напише песму за домаћина и домаћицу. Како је папира у песничкој кући било на свакој страни, дохватио се једног јачег и, готово не чекајући ни да добије потврдан одговор, почео да замаче прст у чашу згушњеног *мерлоџа* који је сипан из талоба попалог по видљивом дну стакленог балона, и да по папиру кажипрстом исписује песму. Те су му песме „излазиле“ у једноме даху, готово без предумишљаја, и увек би у себи садржавале понеки бисер, и у погледу мисли и у погледу израза, ал би обавезно остајале без наслова То је извољевао, опет по обичају, дати оном за кога би је „пред свима“ писао, да он одреди наслов, пошто је прочита. Ја сам га одредио. Гласио је: *Два корака до зоре*.

Бриљантан учесник у расправи рекао је: *А, зашџо џо не би било „две вечности до зоре“?*, а ја сам одбранио (Французи кажу *реџорке (rétorquer)* да су и „зора“ и „вечности“ у истој (временској) категорији, да је „корак“ бољи јер је он „ствар простора“, а не

времена, и да је цела песма контраст, те да јој овакав наслов више и одговара, јер песму извлачи из нејасноће.

Послушао ме је, песма је задржала мој наслов, ево он још стоји над винским рукописом, али ова мала повест о томе свему има прилику да понесе његов предлагани наслов за песму, какав и стоји испред овог штива; невеликог, (*ДВЕ ВЕЧНОСТИ ДО ЗОРЕ*).

Ево, *прва вечност* је почела да се истаче тог 3. августа на *Лабудовом брду*, у Београду и трајала је док овај чудни песник није исписао овакве песме свима који су то хтели и док се његово даље чињење није преселило неким другим конзументима – онима-тамо, преко усуднога брега.

Ова *друга вечност* је, не да се истаче, него почела да се догађа у трајању, дан после песникове сахране на *Орловачи*, великом београдском гробљу близу *Лабудовој брда*, и то почела, кад сам у својој скромној архиви „оригиналних рукописа својих колега-песника“ пронашао песму *Два корака до зоре*.

Прво што сам у знак пиетета учинио, било је да наточим чашу вина из оног истог *Камбрасовој* балона који је сасвим случајно, а не и намерно остављен у оној зори, кад смо се растајали, чувши већ и понеког „другог петла“, захваљујући понеком ромском домаћину који је дозвољавао себи да чува и кокош у малим живинарницама, припијеним уз солитер-зидове покрај олука, који су на овом од свих *Београдских брда*, као насеља, скоро највише одзвањали у кишне дане. Па успављивали кокош, уз благи мирис травњака око зграде. Али петлови, поготово они „други“ нису се дали лако повиновати овој личној слабости. Остајали су будни, те ноћи, и подсећали нас да је стизало време растајања и највећих боемчина, јер *Свети Илија* се беше спремао за своју *пашарицу*.

Кад сам улио вино у чашу, прекрстио сам се и отпио гутљај, како бих подмазао грло јер сад је следило да гласно прочитам песму. Стар *камбрас*, рађен по шпанској лиценци, не верујем да је подразумевао и то да после неке године отвореног балона, услед неупотребе приближи тај свој укус сирћету. Срећом ја волим сирће, отпио сам тај гутљај као да је драгоцен и најплеменитија „Исусова крв“ и „запевао“, песнички запевао, значи наглас ишчитао рукописане редове-стихове. Није било баш најлакше. Нечитљиви рукопис је остао исти и после смрти му, али оно што је било ново, за све то што сам о есхатологији знао, јесте да сам га све време, драмско-театралног иш-

читавања редова, видео живог покрај себе, бољерећи, са чашом у руци, али празном. Дабоме, да се то одмах наметнуло: машио сам се једне нове боце у ормару, и како знам да је волео да попије са мношћом понеко од лично донесених вина из Француске, ја сам *уциљао* један *Бордо-руж*, те остатком „сирћета прелих крст“, по столу, али не и по рукопису (због велике мржње вина према сирћету), па налих по једну и њему и себи.

Тек тада сам, још једном, сад већ са враћеним подсећањем на стихове и смисао песме, прочитао, и мало мање театрално и мало тише јер је аутор био близу (нисам морао још једном да га дозивам). Колко сам га познавао, чинило ми се да је „пустио сузу“ или унајмање показивао знаке емотивног реаговања, пошто сам песму приводио крају. Ту сам „био свестан“ да је мој друг „жив“ колико и ја, и да се то нисам ја питао колико ће један добар песник поживети у животу, него да се за то била побринула његова песма: ја сам је читао, а он је „живео тај дан“. Један дан живота. А колико ће их таквих имати? Колико је таквих песама исписао људима. И колико ће их ти људи-намењеници пута прочитати. То може бити, и то је та, *вечност*.

Да сам песму пронашао пре песникове сахране, можда бих је рекао, као и остали што су понешто рекли, што је посведочило да човек није тада отишао у смрт – у земљу, но у живот – у небо. Бар за тај први дан. Али је сигурно боље што сам песму нашао сутрадан и прочитао је наглас: Човек је био жив и другог дана. Уосталом, зар ми се није придружио у слављењу поезије и живота, и зар нисмо наздравили. Али песма све може. Поезија и више. Може да врати један живот, значи. И колико га год пута буду читали они којима је написао стихове, толико ће пута и дана још накнадно бити жив. Ето, то је то што може песма, а не може шта друго – да оживи аутора.

3,4

После ове две помињане, стављам ти још две приче да имаш као резерву за даље штампање, кад дођу на ред и кад „исцрпиш“ ову пошилику, ако ти одговара. Прва је на неки начин о легионару који се враћа у наш крај, мада није дефинисано, али ћеш је ти „осетити“ да је из Шаркамена. (И она је кратка.) Пази испред наслова четврте приче иде обавезно ово, тобоже, име, средње име и презиме аутора, јер је то део укупног приповедања.

Радмило В. Радовановић

ХВАТАЧ ВАТРЕ

Вјеровао сам овом вијеку
 Гутао ватру кишу сњежне пахуље
 Хватао смијех блажене дјеве Вере
 Писао јој стихове чаробне зреле
 Умирући падао њен кревет стекао
 Сјећао се иза замагљених прозора
 Осмијеха изгубљеног у себи
 Говорио пјесму уживо писану
 Под јорганом је врштала
 Пузила по мени гласно ме ломећи
 Била је моја пријатељица ноћи
 Језика чоколадног и гласа познатог
 Прозрачна у страсти њежна у оргији
 У мени довољно украшена као стих
 Дивља као шарка змија у трави
 Чух њен еолски пој
 Лових је као векну врућу
 Данас остаде једно лијепо сјећање
 На помену драгој сјени
 Још пипам у нешто празно чекам
 Уз звук гитаре и мирис ружа
 Један обруч среће у замагљеном сјећању
 Јер ја бијах ахајски муж
 Који је заборавио бјежећи од ње
 У Мрком Граду у својој Троји

ЗИДАР

Родих се на Петровој влачини
 Иза великог камена
 Од тог отесаног
 Зидала се стрикова штала
 Камен се полако отварао
 У зидаревом језику
 Мога стрица
 Који је с њим
 Зачињао своју празнину
 Данима у тамнини
 Заборављао је себе
 Клешући
 Зидајући зид и темеље
 Сам је постао огањ
 Све тврђи виши бјељи

Сањајући сан у сну
 Испред сивог сјаја
 У свом привиду
 Док су се зидови помјерали
 У том простору до звијезда
 Он је постајао звијер
 Побјеђујући себе
 На путу до циља
 Памтећи молитву људску
 С пјевом звијезда у својој осами
 Из зидаревих руку
 Искочи остварен сан

ПРОЛАЗНОСТИ

Власи Младеновићу

Све пролази
 Па и овај вијек ружни
 У неком кругу земаљском
 Неко са задовољством
 У Палестини
 Баца честитке на дјецу и жене
 У виду бомби бомбона
 Један пјесник
 Тужи и оплакује своју љубав
 Која се преселила
 У рајске вртове
 Он тражи ријечи
 И узима им душу
 Мијешајући мастило и сузе
 Ко зна шта је још
 У његовој глави
 У његовом сувом срцу
 Код њега сазрела рана
 Осјећа да ништа не осјећа
 Испод стопала
 Јавља се загушљива магла
 Тијело његове вољене замрзнуто
 Смрћу огрнуто
 Узалуд се пјесник исповиједа
 Силазећи у мрачне одаје Хада
 Изгубљен
 Призива ноћ

НОЋ

Тихо тише нешто ме вуче у Хад
 То је нечији то је мој циљ
 Гаси се чудни бол и трн у души
 Знам да је доље сочна тама
 Видим своје друго лице и смртно помирење
 Одживјех свој живот
 Издижући се изнад себе
 Над једним вољеним бићем бдио
 Пио љубав њених жедних усана
 У љубавним соковима напијао се
 Све најдраже тренутке преболио
 Сад тихо тише спушташ се сам у амбис
 Искрено дну Ахеронта
 Кротећи свој понор непокојан зао
 У преполовљеном срцу остао бол и јад
 У немирима сиви се осама
 Нијем додирних блато капија Хада
 И бијеле руже изникоше из њега
 Чух и Кербера како лаје
 У нама довољно самоће свијетли
 Рекох нек живи ноћ и топле сузе
 У тренутку кад су ови цвјетови бијели свели

ЖИВОТАРЕЊЕ

Боже гдје сам то изгубио себе
 Лутајући на кривом путу недостојан
 Између плавог неба и земље
 Богови из Хеладе расјекли су ме напола
 Непокојан тако проклех своје постојање
 Претворих се у сјенку сагорјелу
 Пењући се на Олимп враћам вријеме
 Испуњен свјетлошћу покушавам да исправим вид
 У сјају сунца раширен постајем зид
 Изнемогао увлачим отров у своје тјескобе
 Држим у рукама завичајни пепео
 Прашњав спуштам се у Елисеј
 Тај пут је невесело беспуће
 Празан шумор нечисти цвркулт славуја
 Који умјесто мене пате у овом стиху
 Зато ови стихови плачу и лелечу
 У пјесми која проклиње некога
 Узалуд над амбисом се будим
 Пред ужасом свакидашњице и смрти
 Могућност наде и среће никад пронаћи нећу
 Добитник сам у овом рају и паклу
 И великом животу што још мало траје

Дејана Николић

ПРЕНОС

Сазрвала сам дуго као одлука.
 Дуго зурила у своје руке.
 Харпије су носиле двадесет први век у
 Хад.
 Само ви радите свој посао.
 Ја подигох гробницу себи у сигурном
 хладу.
 Надолазе векови будући за велику глад.
 У дубоком спокојству извозе у небо
 усковитлане, усклобучене беле и сиве
 мождане масе,
 кутлаче и чорбалуке, хладну
 породичну сребринину,
 преврнуте пехаре и зелену плесан.
 Други ово још нису спазили, али ја
 јесам.
 Како се вечност извози у кочијама а на
 земљу сипи прах.
 Где ти је, смрти, жалац?
 Је ли Господ мој први читалац?
 Јер стихови ће дисати вечно свежим
 дахом.
 Газдарица је дуго боловала,
 али јутрос изјаха да обиђе имање.

ПОГЛЕД

А двадесетих година двадесет први век
 показа свој лик.
 Посла има само за чистачице.
 Посао има хирург и песник.
 Остало су техничка лица.
 Ово је време без озбиљних послова.
 Дани нестају као да их лиже пламен.
 Нек сагоре што пре, ово је лош рукопис.
 Као да се ништа не догађа
 у трудно време надувеног стомака.
 А оно се порађа у великим мукама.
 После тачке долази велико слово.
 Русија се као звезда уздиже над
 планетом

МОЛИТВА

Нема важнијег посла од молитве.
 Спуштам се до сржи, истородна је са
 Твојом.
 Постајем суштина у којој више нема
 бола.
 Без тежине, без година, без пола.
 Повезани смо телепатијом,
 као кад се небо огледне у води.
 Паучином тананом и светлуцавом,
 као сећање на рано детињство и спокој
 који превазилази време и простор.
 Господе, Ти си онај други који слуша.
 Пошаљи ми знаке, ко ономад дугу.
 Намучи се душа.
 Али каква одважност и каква дрскост
 да ја малена говорим Творцу!

ЗАВИЧАЈ

Сама сама сама чесма се слама.
 Млати прозрачну и празну сламу.
 Дугачки списак губитака обрушава се
 у хладно и камено корито.
 Чујеш ли, Господе, то непрестано кајање?
 Падање на колена, размрскавање чела?
 Непрестано изливање у ноћи,
 у планини, у празном селу?
 Смилуј се и окончај ову драму.
 О, *mia patria si bella e perduta*.
 Али - Метохија.
 На ту реч све заборавим и почнем да
 певам.
 Лирико, отаџбино моја!
 Срећна ти Нова година.

НА РОДНОМ ТЛУ

То су били само моји тренуци.
Црвени макови у тананој трави.
Жицом и страним војницима
опкољен Газиместан.
Сахрани ме овде, у ливаду.
Тамнозелени краставац, седефаст унутра.
Црну земљу, сјај и славу.
Нацртај ми јелку, ја сам леворука.

ПРИШТИНА

Увече торзо
износим на корзо.
Цигани циганете
распродају цигарете.
Нико не зна, па ни ја
да сам нова Јефимија.

Тамо далеко,
устрељени зеко.
Твоју одрану кожу чувам
као малу географску карту,
одрезана очна капка два.
Косово и Метохија, одакле сам ја.

Бомбе разносе моје месо.
Земљу, оно што јесам.
Врве црева, сите се крвници
над утробом, отвореном путном торбом.
Никад ти више нећу доћи.
Мали зелени Марсовци нама ће помоћи.

Шта се скршило? Домовина, лира?
Подераним гласом, крпом
бришем прашину са ствари.
Остарила сам.
Ветар, лака гиљотина, разноси профиле,
снимке нашег разреда на крају године.
Облаци, облаци. Српски ђаци.

Моја руко зелена јабуко руска унуко
не подижи тешко сукно.
Капетан тоне сам са бродом.
Нема никог ко је српског рода.
Не спомињем Милоша пред сином.
Ова је песма моја црнина.

Нека прионе језик мој за уста моја
ако тебе заборавим,
ако не уздржим Јерусалима
сврх весеља мојега.
Никад се више нећу обрадовати,
обећавам ти.

1999.

Милица Лилић

ТАМНА НОЋИ

Иза њега је остао град са буком и застрашујућим ритмом. Његови нерви су све немоћнији пред том силином какофоничних звукова. Све теже подноси и обичан жагор у кући, на улици. Почине да сањари о сну, муклом, дубоком сну без гласова и света. Уснути! Бити далеко од свега!

Трећи је месец од како је остао сам. Жена са којом је провео скоро три деценије живота је изненада нестала. За њега је све престало да постоји. Живот се одједном изокренуо. Имао је осећај да не хода ногама већ да попут неспретног пајациа иде на рукама са главом која виси и ногама које бесмислено млатарају у ваздуху.

Први талас потпуног запрепашћења овим наглим преокретом у његовом животу замењен је стањем извесне душевне атрофије. Као да је под наркозом, престао је да осећа. Имао је утисак да на неком имагинарном екрану прати како га секу, турпијају његово тело, као да му срце дробе на најситније парчиће. Међутим, никакв бол га није дотицао. Знао је да мора осатати доследан себи. Да мора сачувати достојанство зрелог човека, оца. Мирно је примао саучешћа, говорио - да смо сви смртни, да ћемо сви тамо пре или касније. Тешио децу. Достојанство се мора сачувати!

Његови га ни на тренутак нису напуштали, али ко још није искусио да се бол не може поделити, да га свако мора до дна осетити ма колико се други трудили да га умање. Ако је право, и чашу среће је искапио. Издржаће. Издржати... издржали су и слабији. Мора и он!

Данас је коначно остао сам. Похитао је. Што пре из овог града у којем сви некуд грозничаво журе, смеју се или безбрижно шетају као да су се претплатили на вечност. Као да никада нису чули за реч смрт, очај, неповрат.

Брже тамо где она тихује „изван сваког зла“, уморена животом. Недоступна. Само брже да га његови не стигну и не допусте му да се сит исплаче. Да мало одстоји крај те хумке над којом пише њено име. Она, да-како, није ту, то је напросто немогуће. Он то неће да појми... Он то не може да прихватити!

Зар је заиста могуће да живот одједном тек тако стане? Зар је довољно да само плућа

затаје, па да све буде готово, да њу снажну, захукталу, распевану, одједном стрпају у то мрачно станиште. То је напросто немогуће! Да се све избрише за свега неколико сати, да је тако танка граница између вечности умирања и часка живљења, то његов скромни ум једноставно не може да појми.

Ето, он само мора да дође до тог места, иако поштено речено, и не верује у оно што види. Шта мари што на крсту пише њено име!

Стоји ту скоро равнодушно. Не може ни да заплаче. Шта он има са том хрпом земље? Стоји скамењен и гледа. Та слова која сачињавају њено име не дешифрирају се у његовој свести. Исто је као да чита било које друго. Шта је име кад нема човека, душе, тела. Она је сигурно тамо где се не нестaje!

Мора да се склонила негде где ће сачувати преостали део лепоте и младости док он не стигне. Она ведрa шипарица, увек у облацима, где ли је сад одлепшала? Опет се поиграла са њим. Опет му је умакла, а он никада није размишљао о таквој могућности. Како то да прими? Он је дубоко повређен што му је то приредила. Како је могла?

Зар јој је било мало што ју је држао као кап воде на длану, што јој је увек угађао, што јој се увек изнова удварао у стрепњи да је не изгуби... Што је стално тежио усавршавању како би био вредан њене пажње... Зашто се тако окрутно поиграла с њим? Сада му је напросто шмугнула. И то заувек. Није му чак ни руком махнула. На брзину се искрала, збунила га и нестала. Није му дала времена да се снађе. Морао је само да се покори пред њеним бекством. Зар се тако доказује љубав? Ако га је стварно онолико волела, није могла овако да га напусти!

- Е, неће моћи тако! Стићи ћу те ја, мила моја! Не можеш тек тако да ме напустиш! Зар се нисмо договорили да старимо заједно? Зар мислиш да могу заспати без твоје руке, да могу живети без разговора с тобом? Немој бити окрутна! Дај, врати се, не волим такве шале!

Хајде, збаци са себе тај оклоп. Тргни се, ниси ти никада била спавалица. Скочи да поново потрчимо као онада на плажи! Послушај ме! Размахни твоје витке ноге, потрчи, нека ти се опет сви диве! Нек твоја

плава коса опет дотакне облаке. Полети, лептирице! Не буди охоло! Не ћути тако бездушно, Хеј, чујеш ли ме?

Продоран крик уплашених птица га трже. Опет завлада тишина.

Човек погледа око себе као да се у сну нашао на неком непознатом месту. Свуда ледени мук. Сутон. Само чавке у даљини гракћу.

Где је он то стигао? Зар није у соби. Зар се она још није вратила?

Поглед му се закова за слова на крсту. Датум му ништа не говори. Као да тек долази к себи, пажљиво прочита име над хумком. Невидљива стрела сручи му се у ребра. Разрогачи очи. Огромна

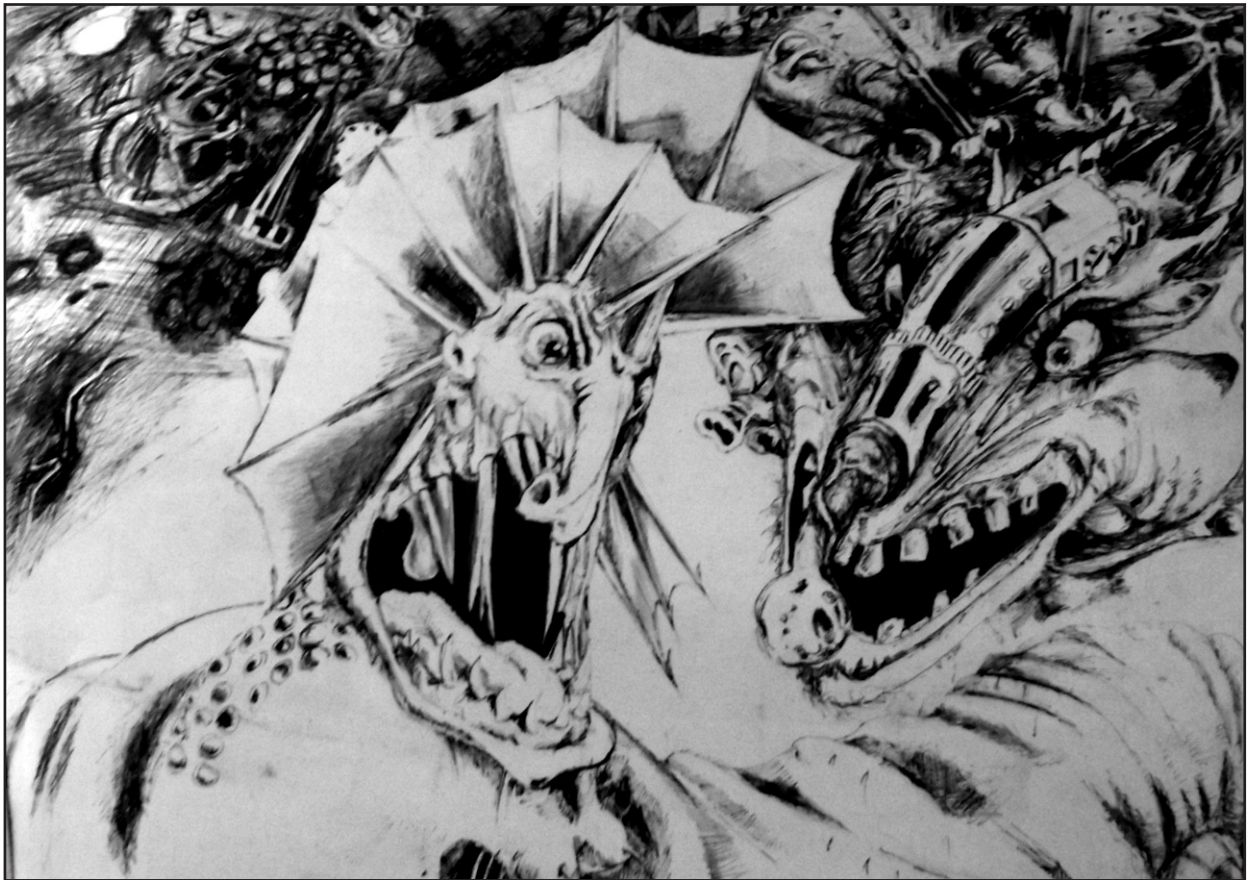
хрпа земље са цвећем поче да се подиже, да нараста. Све више и више. Учини му се да наткриљује читав предео, сав град, да стиже до неба. А слова се као црне совуљаге распршише на све стране. Осети како се и он растаче, како се смањује и нестаје. Помисли да би требало да врисне, да зуарла,

да је зато и дошао... Но, ужаснут појми да је плач потпуно бесмислен у овом часу, и да не би ништа изразио од онога што сад осећа, да би њиме само оскрнавио дубину ужаса са којим се тек сад суочио. На своје запрепашћење зачу како из њега провали снажан и опор глас и како сав јад из њега похрли у тај глас:

- Тамна ноћи, тамна ли си... Тамна ноћи тамна ли си...

Од њега је остало само грло које се отело контроли и које је свом силином понављало: Тамна ноћи, тамна ли си... све јаче и све упорније. Певао је, не уједао је његов глас.

Са свих страна зачу се одзив. Као да су замукли гласови под плочама само чекали тај час. Одавуд се проломи сложено и заглушујуће: Тамна ноћи, тамна ли си... Утом се, да ли од силине крика, с треском сручи оближњи бор крај хумке. Као пресечен, сломи се на двоје. Из његове утробе ка небу прхну бели упалашени голуб.

Kamil Korwicki

Урош Марковић

ПЕСМЕ

*

Призрен се бели
у зградама
под брдима

Призрен се бели
варош питома
црква голема

за триста и
шездесет и пет
дана свих година

бели се варош питома
изгубљена
у песмама

а на сред града
та џамија
црква другачија

од моје цркве створена
бела
висока

на њу гледа црква моја
још старија
и не једна

но триста и
шездесет и пет
и још једна

она највећа
срушена
у песмама

*

Призрен се бели
у зградама
под брдима

Призрен се бели
варош питома
црква голема

за триста и
шездесет и пет
дана свих година

бели се варош питома
изгубљена
у песмама

а на сред града
та џамија
црква другачија

од моје цркве створена
бела
висока

на њу гледа црква моја
још старија
и не једна

но триста и
шездесет и пет
и још једна

она највећа
срушена
у песмама

*

вековима су се моји
рађали по селима
Косово Далмација
Босна Херцеговина

ево се је са браћом родих
у белом граду
у новом веку
у старом руху

заволех бетон
и улице дуге
пуне сунца и смрада
великог града

све добро и лоше
схватих брзо
и видим и један живот
где је требало да останем

земља у прстима
под главом
у стомаку
на очима

прозори мали камене куће
радосно лупе
кад дођем са краја брда

чека ме у кући дом
ватра и све што урадих
моје

*

доле негде
са Шара и Косова
иду мени слике непребола
пусте земље
кукају гласови
и зидине горе
Вилиндара
земљо српска
ти крвљу омеђена
несретнице
што си дала тако дивне
кћери и синове
те лепе и виловне
људе
од куда ти ова клетва
што сатире
доле негде
са Шара и Косова

*

мој је народ прегазио море,
и брда, и планине, и горе, и још горе,
и проклете, и Проклетије, и какве не

мој је народ прегазио море,
мој народ – Христолики, Срби,
несрећници, и воду газили

гледам како тоне душа, мог народа,
гледа и планина, у грчу,
у кршу, на некаквом, Крфу

мој је народ прегазио море –
попут Христа – страда, народ, мој
топи се, у грехе своје, нестаје

згрчи се и планина Грчка,
некаква, крфска, гледа, шта се дешава,
има ли то душе – и, гле – та зна ли
тонути?

мој је народ прегазио море,
игазиће, све, док,
мора, или, њега, не нестане

*

о, зашто пева народ мој
о, зашто поје

о, зашто цркве гради
кад ђаволи крста се не боје

о, зашто пева народ мој
о, зашто поје

кад нема ко није згазио
све што је твоје и моје

о, зашто пева народ мој
о, зашто поје

*

имао сам и хиљаду снова
сањао сам и хиљаду речи

рекао сам а мислим и
чуо

и хиљаде а и више
гласа

моја се је песма одржала
у стотини и хиљади
дана
што су веком својим проживели
моји Србљи
народ мог језика

моја се је песма изродила
баш из главе цијела народа
јер су дани сати и године
ко векови пусти пролетели
носећ име својега језика
носећ силу својега имена
баш у славу силнога знамења
Срб

*

а људи гледају звездано небо...
а моје је небо пуно Срба...
и све и једном имена знам...
моје је небо ко грана врба:
спушта се, с неба, у бездан...

моје се небо чује...
и плачу звезде силне,
и шуште од молитве њине,
милионским, космоским, гласом,
трепери васиона сва...

а моје небо пуно Срба
мирује.
и зна ме звезда свака,
и моје небо пуно Срба,
на мене гледа...

а гледају људи звезде,
и читају небеса,
а моје небо,
пуно Срба,
мирно, ћути, и зна.

*

храмови земље су дом
а ја сам слуга
у земљи отаца мојих
стена је дом
а реч слуга
пред очима крв и борба
од векова
да ли је то грех
видим пакао пред собом
ако су речи високог дома тачне
ништавно је моје тело
и ситна душа
у земљи отаца мојих
је моја суштина
за њу живим и мрем
у слави отаца мојих
моја је душа чиста
и моја је реч за њих
гробови и поља Херцеговине
моји су јава и сан

*

историја кажу учило је
какво грдно и јадно учило
она само љуто опомиње
човек да је звер што не мења се

остали су о нама гласови
пусте жеље и силни ратови
и остаће понеко сећање
лудих дана које осванусмо

шта ће рећи све те историје
ево им се ми сами нудимо
као грдни и јадни примери
како собом не треба држати

а кад би се сваки споменуо
оног претка што га је довео
да се дивним Срб именом зове
тада би се и боље држао
и о себи бољи глас хранио

Гаврило Миле Принцип

ЖИВОТ ПОД ШАТОРОМ

Под ногом пуца лед сакато село спава
С врха Шатора ено, навире нови дан
Полако горе небу вуче се зора плава
Односи Ђурић Мирка уснио вјечни сан

Одлази "Жмара" и нешто моје с њиме
Дио дјетињства скривано његовим
крилом
Ја и сам старац јутрос се поносим тиме
Читав ми живот ево куца старчевим
билом

Спаде ми Обљај драги само на двије ноге
И кеву упола слијепог ми оца
Старачке очи упале носе године многе
Које му памти једино гавран са глогова
коца

Стао сам и ја у ред негдје горе при врху
Чекајући позив донешен неком зором
Село је моје гнијездо у којем наћох сврху
Како се стојички живи и умире под
Шатором

13/26 ЈУЛ 1894.

Дан кад су се рађали Свечи

*Свешћеномученику
Милану Милошу Билбији
и
Гаврилу Принципу*

Чему се надао онај који ти завеза руке
И кнутом расцвјета широка монашка
леђа
Па сада твоје страшне апостолске муке
Стоје између вас, као непрелазна међа

Снагу твоје воље Кроз молитву Светога
Духа

Не убија кнута нити закон немилост
крвника

У твојој крстоносној руци у чистоти
твога руха

И вјекови ће појати о души Божијег
угодника

И онај којем си својом вољом
Бесмртност дао да се вјечито слави
Скупа са тобом бдије над богомољом
И од костију поломљених темеље прави

Неком бољем времену, новој српској
дјечи

Која ће ходити траговима вашим
Знајући како је кад те воде Свечи
Кад будућност пјева потомцима
нашим.

**НЕЂО НИКОДИНОВИЋ
за сва времена**

Има ли те игдје у икаквој свески
Записаног као у мислима мојим
Сањам да ти друштво чини Достојевски
Не с књигама, него, са присуством
својим

На пијаци горе има ли шта ново
Ко продаје, ко поклања књиге
Мјесто мени коме сада држиш слово
Како су будале једини без бригае

Има ли ти Ђуре у врућем капуту
И Стевку сте превели у бесмртне људе
Сретнете ли Чучка или сте на ручку

Који спрема Јаша, Ненадић и Чуде
 Мајаковски грешком грли Исидору
 Јесењин се свети љуби Љиљу Брик
 Опасно је са њим дочекати зору
 „Црни је то човјек” и опасан лик

Сад кад ниси овдје сем у мојој свесци
 Сигурно не скапаваш од пуке досаде
 Јесу ли те нашли они твоји преци
 Да ли те препознају испод риђе браде

Остављам те на трен не да ми се даље
 Стеже ми се срце ко да стежу узе
 Журим побратиме да ти пјесму шаљем
 Коју су ми вреле печатиле сузе

МУКЕ ОЦА ПЕТРА

Ни мртвом ти не дадоше мира
 Хладан вјетар кроз брвнару свира

Сад Пепина рука више фали
 Него онда кад си био мали

Они који славе самог врага
 Руше твоје зидове до прага

То ми душу раздире и вријеђа
 Ал твој праг ће бити њима међа

Све сатраше але у прашину
 Зној и муку сељачку Пепину

Бог је свједок и он увијек суди
 Ко је несој ко честити људи

То ће бити и у твој случају
 Због срушене куће у Обљају

ОЈ КОСОВО ЉУТА РАНО

Ено Лазар на Косову
 Постројио војску зову
 На челу је српских тића
 Лично калпак Обилића

Уз рамена српског Кнеза
 Стао витез до витеза
 То је војска одабрана
 Девет лава Југ Богдана

Видовданска зоро рана
 Од Топлице до Ивана
 И уз пјесму од Пријезде
 Низ Косово поље језде

Сестро вило живота ти
 Српску војску пољем прати
 Мјесто оног црног врана
 Побратима од султана

Ој косово љута рано
 Српском крвљу окупано
 Видов дане видај ране
 Орловићу да устане

Па да опет јаке руке
 Гони турке на буљуке
 А Косовка да попјева
 Света главо Лазарева

Гаврило Миле Принцип
 10. Март 2024

СЕЛО МОЈЕ У ДАЉИНИ

Хеј године моје драге и далеке
 Село моје мало седамдесет неке
 Пуно село људи свако руку пружи
 Али тих се година и Бог с нама дружи

Та сеоска слика с прошлости ме спаја
 Читавом долином свуда дјечја граја
 Сумрак брзо пада ено зове ћаћа
 Брже дјецо кући да се благо спраћа

Моја драга матер нагоркиња вила
 Вечеру је топлу на сто поставила
 Кад огњиште збије у ћошкове таму
 Уморни и сити лијежемо у сламу

То је она слика што ме срећним чини
 Моје село мртво тамо у даљини

ФАЛИ ЈОШ САМО ТВОЈЕ ОКО

Овдје сам дошао да не читам
Дошао сам мало да будем свој
И твој у мислима по којима лутам
У причи нашој немуштој

Хтио бих да сјај твога ока
На трен ми озари лице
На које пада сјенка срниног скока
И дах вјетра у прелету птице

Глас твој одзвања овом љепотом
Још ме у сну умилно буди
Кунем се собом и животом
За тај тренутак умро бих људи

Јутро и сунце с Бабине греде
Свијају гнијездо у мојим очима
Зора те доноси док звијезде блиједе
Још те и како у мени има

Потпуни самац у љепоти
Ја и језеро модро дубоко
Ово мјесто Господ оваплоти
Фали још само твоје око

Татијана Радовановић

ОРБОВИ СА ХУМА

Видела сам
 златно лудило маслачка
 под раним
 пролећним сунцем
 безбрижно
 бујање детелине
 као да никаква
 катастроха
 не предстоји
 чини ми се
 могла бих да полетим
 да није те буке
 шлепера
 трактора аутомобила
 не могу да чујем
 цвркут птица
 и шта говоре
 јесу ли и оне безбрижне
 као и овај дан
 што одмиче
 са сваким откуцајем
 и ја са њима
 у сенци моћне
 машинерије

У сну душа
 изгуби сенку
 уморна од гмизања
 истрошена оглодана
 погледа замућеног
 цепам кошуљу
 скидам је као змија
 тако нага
 могољим се
 према теби
 да ме у гутљају
 попијеш

Ако љубав спава
 чачни је
 као сунце
 кад пробуди пупољке
 и букне белина шљива
 као да суседно брдо

слави велику вест
 а мени се јави
 да ћу уз Моцарта
 да одсвирам
 добитну комбинацију

У маскирним
 униформама
 као да се спремају за рат
 шиље коље за пластенике
 у маскирној униформи
 песник уз млаке стихове
 бије ко зна какву битку
 лепе девојке
 блиставих очију
 у маскирним
 униформама
 шетају градом
 заводећи околиш
 и земља је обукла
 униформу
 као тинејџерка
 шврћка се космосом

У облачно јутро
 само врране лете
 разигране
 сложене
 трепере у висини
 као да се боре са ветром
 пониру
 и уздижу се
 звезде кабареа
 сијају
 без рефлектора
 клањају се
 без аплуза
 а онда
 лагано и отмено
 напуштају сцену
 слећу на
 свеже узорану земљу
 а она их грли поносна
 као мајка

Нешто ме упорно вуче
 да се вратим
 на стену
 где још увек стоји
 гвоздена алка
 за коју су се некада
 везивале
 лађе и бродови
 уздигнута над Моравом
 гледам
 а она сама по себи
 јединствена
 беспрекорна
 комеша се
 сија
 милује небо
 ношена ветром
 шапуће ми
 устани
 узми свој лежај
 ходај
 сачекај
 нову пловидбу

Не морам
 да ставим главу
 на твоје груди
 да чујем откуцаје
 док Хум гори као грм
 и војске орбова
 стражаре на граници
 корачам
 над покопаним дукатима
 изворима живе воде
 над запрегама са
 грожђем
 потоцима вина
 кроз светлост
 најјачу ноћу
 кроз силе
 што се боре
 вртложе
 у Морави која је море
 пред долазећим
 бродом
 са новим људима

Бранислав Димитријевић

ТРЕНУТАК

Једном сам протурио главу
 Између зида и решетке на тераси
 Био сам мали и моји кажу
 Да је немогуће да се сећам
 Али ипак памтим
 Зид је био рапав
 Као што зидови на фасади знају да
 буду
 И уплашио сам се као никада пре
 И никада касније
 Плакао сам и врштао упомоћ
 Онда су дошли моји и извукли ме
 Прати ме и даље тај осећај страха
 Беспомоћности
 Блиске пропасти
 Онај кратки тренутак
 Који је изгледао као вечност
 Када сам мислио да нико неће доћи
 И да сам сам на свету
 Који се распада
 Док се сви остали смеју

СНЕНА ПЕСМА

Устајеш зором и не знаш где си
 Чини ти се да опет
 Звиждуће неко под твојим прозором
 Можда те дозива а ти не чујеш
 Грешна ти душа
 Отићи ће и он
 Помислиш
 Као што одлази свако
 Кога заволиш
 Трчиш до прозора и гледаш
 Како дрвеће лети у небо
 Пробуди се
 Кажеш и штипаш се за образ
 Пробуди се
 Пробуди се
 Пробуди се
 А онда схватиш да не сањаш
 Само ниси знала
 Да дрвеће уме да лети
 Знаш кажеш
 И њега сам превише волела

ДОМОВИНА

Шта радим
 Ето пишем ти песму
 Али не иде
 Неће
 А не знам о чему бих другом
 О оном што је било не могу
 О оном што ће бити
 Не смем
 Ја немам домовину
 Ни родни град
 Истерали су ме
 Они које сам волела
 Ја немам никог
 Не припадам нигде
 И немам дом
 Нешто најближе томе је
 Ових девет квадрата
 У којима живим
 Који нису моји
 Причај ми нешто лепо
 Хајде да се играмо
 Нечега
 Хајде да будемо срећни

ПЕСНИКИЊА

Ништа друго нисам видео у њој
 Осим блажности и доброте
 И снаге да издржи
 Сву несрећу и зло
 Који су је сналазили
 И захвалност животу
 За оних неколико капи радости
 Што су пале и на њу
 Као чудо
 Силуета Исуса у камену
 Поломљеном будаком
 Који ће затим уградити
 У темељ куће
 На крају света

НИШТА

Немој да одеш никад и нигде
Знам лако је рећи
А отићи се углавном мора
И тешко је
Ма знам не мораш ништа да ми
причаш
Али знаш
Болеће много
Болеће као никад
Као глогов колац кроз груди
И остаће само дим и ништа
Знам рећи ћеш па шта
Ја ионако живим ништа
Празно време
Супу од воде
Сузе од воде
Крв од воде
Ништа

Али и то ништа
Изгубиће смисао без тебе
Ништа без наде
Постаће дупло ништа
Ништа без љубави постаће
Ништа ништа ништа
Немој да одеш
Никад
Ни због чега
Нигде
Никад
Никад
Никад
Погледај ме
Не скрећи поглед
Видиш ли
О видиш ли
Колика је дубина
Ничега

Пеко Лаличић

ЉУБАВ ЗБОРИМ

ИЗГОРЕЋУ ЗАЉУБЉЕН У ВАТРУ

Над црвеним булкама
дошаптавају се шарени лептири –
страх ме је изгореће крила.

Свици фењере пале
да избегну поље макова,
да не изгоре лудо.

Заљубљени галегови
над морем лете
да их не изгори ватра љубави,

а ја само твоје изговарам име
и знам изгорећу лудо
заљубљен у ватру,
макове
и булке
галеге мој ватрени,
ватро снена.

О С Е Ћ А М

Ја косим облаке
и не дам
да ми побегну звезде
док перу затежем струне
и натапам их
сетом и
вином
да ми батерије пуне,
па растем
ко песма,
ко младо жито,
ко мирисна брда
са којих не видим
даље од носа,

јер ми поглед заклања блесак
из твога ока,
који ме трује,
слућује,
прогања
и мори,
па тако вођен
осећам
да ме твоја врела
снаже,
дозивају
и прозивају
да им се приклоним
и да се ослоним
на усталасану наду,
да ми дан
испуњен
тобом
за педаљ буде виши,
да узалуд не косим
облаке,
јер ће звезде ноћивати
у твојој крилу.

Т И

Скоком антилопе,
собом свесном
и као славуја песмом
у мој дан
као нестваран сан
закорачи.

Из мене
прозборише врела
и снага се цела
даде ветру
да ме даљини подари.

Јутро ме росом
са твојих усана
озари,
а дан ми у недра
сакри кључ за срећу.

Усправан и јачи
у ноћ и песму
закорачих,
из сна ме пробудише
снівани дах антилопе
и твоја песма.

НАЈСВЕТЛИЈА ТАЧКА

Зборим љубав,
најсветлију тачку неба,
без које пружене руке нису руке,
ни ватра ватра,
без које бескрај крај призива.

Жаром зборим
да и моје стабло према сунцу расте
језиком ватре
и цветним пупољцима збори
из пукотине мене
заљубљеног у живот и људе
и у тебе ватро
због које горим.

Љубав зборим,
и себе не корим
што ме гони пламен
да другујем са птицама и рекама,
што ме сунцокрети маме
и у роси се огледам
док се у мени рађа и зри дан
пун црвених ружа,
и што не дам тиху ноћ
и блиставу наду
за сан пун анђела и звезда.

Гласно зборим
најсветију тачку васељене,
да и моје стабло свитањем збори
о теби ватро,
због које горим.

Гласно изговорена
снажи ми крила
надом вечитог буђења
блиског чуду,
због кога се у галебовом крику
зачиње круг лепоте,
а у корену мога бића пламен,
којим сунце улази у ноћ белу,
и пали чежње,
и жари слутње,
и распламсава слатке мисли
због којих љубав зборим,
и знам да живот није оно што мислимо
да јесте,
нити је оно што мислимо да није,
и да се тајна у пламену
вечите наде,
сунца у мени,
и у бескрајном сну крије.

ДА ТЕ НИСАМ СРЕО

Ех, да те нисам срео
можда би умро незрео и несвестан
људске глупости и слепила времена
које човека понесе да беспућем корача
и тражи очињи вид тамо где ни ђаво
кочио није,
и да пронађе себе међу обешањаке и
нуле
које и кад се додају на милионе ништа
не вреде.

Ех, да те нисам срео,
можда би и даље био нико
па ме не би ни погледала
а ја бих био свој и велики као пре.

Ех, да те нисам срео,
глупост би попримила другу димензију,
а ја бих и даље био наиван
али не бих марио да ли ме волиш
и шта ти значим
и био бих свој иако зато свима стран,
јер људи не воле оне који имају себе
и умеју неизмерно да воле.

Ех, да те нисам срео,
умро бих а да не спознам љубав
па цабе ти онда и то велико Ја
и све лепоте овога света.
Ех...

ДА БЕЛУТАК ПРОЗБОРИ

Изађох из себе,
преполовљену
да видам душу,
лек да јој нађем,
да приздрави,
да читави,
у трезан дан закорачи,
у твоје ноћи преноћи,
врела да оснажи,
светлошћу потекне,
бољку обистини,
да јој ватра не буде изговор,
вода луди сан,
а ти омча око врата.

На длан ти ставих
обе половине.

Ти једну у дан унесе,
другу у ноћ поведе,
па сада у мени
песму будиш
и тераш ме
да ломним кораком
обијам капије несна
док се она поново

не огрне белином
и укорени у ватри
да белутак у мени
прозбори твоје име.

МИ СМО ПТИЦЕ . . .

Надлећем себе и тебе у себи,
пода мном процветалу,
тамнокосу,
снежну,
подивљалу.

Ластарим над твојим вировима
прострељен
и копним на твојим грудима
покошен,
ветрокос,
го,
и бос.

Наткриљујем те,
наткриљујеш ме,
врела и знамена,
питка од стопала до последњег
прамена,
и свићеш у пламену
уз ломачу напојена,
и будиш петлове да росу газе,
преврћу откосе,
брда претурају,
да полетиш ван себе,
нада мном,
на мене,
да безглаво о наковањ бијемо,
дамари да пуцају,
вино да потече
брзацима,
шљивицима,
пропланцима,
у висине,
међу птице.

Надлећеш ме у венчаници од
 Бехара,
 завичај ми у зенице селиш,
 да повиленим,
 дом да саградим,
 без камена и малтера,
 као у бајци,
 да свићемо,
 са птицама да се надмећемо,
 песму разносимо,
 да птице буду ми,
 а ми птице.

ДЕВОЈКА ПТИЦА

Уносиш зеленило и мирис поља,
 девојко птицо,
 распукла на откосу,
 у цвррно вече,
 превремена,
 неначета,
 жедна,
 а питка.

Под тобом певају траве,
 земља вилени.
 На теби се пропињу голубови,
 жеравицу у снопове слажу,
 вино наздрављају.

Над тобом осмеси светлост зраче,
 срмом бију сванућа
 и пале се свеће страсти.

Уносиш се.

У мени јава подрхтава,
 од ватре и сна,
 од луде наде и усталасане слутње,
 од недочека,
 те расковник тражим
 у самоћи и чежњи
 и горим у књизи
 у којој разлиставам љубав
 теби даривану,

У освит те чекам,
 дамарима ватра да потече,
 љубав обесмрти,
 перо да ми снажи,
 да изнедрим птицу,
 заједно да се уносимо.

Дејан Богојевић

СПОРЕ НОЋИ

ХАИКУ ИЗБОР

камени мост –
дубоко у нама
израња светлост

између два бора –
јека звона као
статуа коњаника

прве пахуљице –
отргнут пас од
зеленила

топла земља –
споре ноћи
након повратка

враћам се –
моја сенка је
путник постањем

поноћ –
неонска реклама
осветли очи пса

острво Маргит –
у роју пахуља
препознајем беле птице

Будимска тврђава –
погледи у тмини
постају нове сенке

мост Ержебет –
низ светилке се
котрља врели дах

88 бисти краљева –
понегде жбун
потамнеле маховине

зима у планини –
на ивици јоргана
додирују нам се прсти

пролећни ветар –
у погледу заискри
шарени змај

сенка –
сусрет после
много година

цвркут –
снага се осипа
у ружино грмље

зреле дуње –
тик до зида
прва суза

високо дрвеће –
још једна ноћ дуж
искричавих мореуза

дубоке ноћи –
топот сазвежђа и
летњи богови

замагљен поглед –
вода са укусом
касног лета

бокор нане –
безизражајна лица
у жудњи

пужева кућица
помера се корење ка
великим ноћима

Златиборско језеро –
међу боровима
цуња бернандинац

циганска музика –
старац претура штапом
по контејнеру

на девојчиној гузи
подрхтава
тетовирани лептир

очева кућа –
у сенци под малињаком
више никог

сахрана –
лица покислих људи
осветли муња

у житу
држећи се за руке
дечак и девојчица

барака –
под тушем људи
и врапци

река Градац –
по врелом песку трче
дете и сладолед

јесења сутон –
трагове ми прати
црвени лист

склониште –
нека старица брише
своју јабуку

склопљена књига –
у сећању лице
драгог пријатеља

јутро –
у росној трави леже
наша нага тела

игра сенки –
црни коњи у галопу
сустичу ветар

оштар ваздух буди старе стихове – пламен и мач	претходне ноћи си дисала тише – тај бучни брод	тајна и месечина – цветају макови на њеном длану
она не пати – потпуно нага чека другачији додир	пробуђени вирови: њено међуножје пулсира на мом длану	за Маринка слушам Бјесове: у миру сам сам сам са собом
хармонике звук – хладна киша испира сновидне стазе	ново рађање: грејем шаке топлим кестењем	театар Глеј – перформанси су једино истинити
песма је тело спремно за револуцију	ауто-пут: брзина постаје трептај пејзажа	силуету њеног тела бих да претворим у обрис свог сна
ритам там тама и љубавне речи: прасак семена	модре планине – младо зеље у плетеној корпи	пада киша – једем овсену кашу и слушам звона
гуњ пун прашине: моја бака већ давно лута као муња	испред позоришта – твоји танки прсти чешљају невидљиву косу	твој мирис у капуту који скидам – бисерна дуга
вејавица вртлог вртоглавица врт	на екран мобилног опада цвет трешње шаљем мирис	зауостављам ауто – ужарена прашина постаје траг на челу
Мони де Були и остатак света интимности	сустигле га године – небом броде нове приче	ускомешане воде – стресам хладне капљице са својих мисли
мирис цимета – заљубих се на ободу планине	кошмари – на суседном зиду стреса се сенка пса	лош сневач: до новог путовања је звездана прашина
растресито поље белих рада као у дечијем сну	чаша пуна воде – без речи седим са незнанцем	цвета хибискус на мом острву стихова тихо, тихо
кафкин цртеж – тражим твој портрет међу иконама	птице у лету – опраштам свима варљиво пролеће	експлозија бисера – тишина наше љубави замире
мирис шафрана на мојим прстима: гужва грузијског ресторана	Прохор Пчињски – моје молитве су моји стихови	

**Душану Стјојковићу и његовој антологији
Нејрејледна несаница поезије**

живахно јори
зора док у зрацима сунца
пловим ободима
маховина
(Жан-Клод Баре)

са озвезданим јамицама
на лицу светлуцају очи и
њене набрекле груди
(Жан-Клод Баре)

мирис сочан јојуш
дојке – распукли нар се
цеди у тишини
(Жак Барон)

долази ми на усне
песма потом још једна –
чудо верности
(Жак Барон)

развалине
свемир је кривац за
ехо што се удваја
(Жорж Батај)

као млад усних
зачаране облике воде
па нежно пољубих пса
(Ив Батистини)

мојој мајци

Свети Стефан:
беле руке моје мајке
и меко тесто

кад дођем са пута
сачека ме њен осмех
и подигнуте обрве

мајка и отац
на зеленој клупи и
јато врабаца у грму

ћутим са мајком:
исповест и завет
у нашем храму

окужена свештосћ –
збијених рамена ћутимо
у уском пролазу
(Жан-Луј Бедуен)

иронична сећања
нога твоје лутке
подупире
ветар и врата страћаре
(Ханс Белмер)

млаз црних бисера:
немоћне испуцале шаке
док ловим тврде бубе
(Роберт Бенаион)

после далеких ватри
и након свих узбуђења –
јомаља се крсти
(Морис Бланшар)

залушали самојласник
и реч поста налик причи
у којој се тло помера
(Морис Бланшар)

између две шине
неколико цветова и
далеки свет
(Жак-Андре Буафар)

прва хаику колонија:
дочекујући моје госте
сви гледамо ка Маљену

цео мој
стварни и измаштани свет
пада у тебе

сваки мој стих
на трен је дубина
твог имена

летњи плусак –
мајка брзо склања
тегле за зимницу

на крају
текста у фрагментима
бродоломник сам
(Ив Бонфоа)

нестајем с јесени
увлачим се депресиван у
зиму
као расцветало шрње
(Ален Борн)

покушавам да избегнем
ојромну сенку која улази
у све наше мале сенке
(Ален Борн)

неко је донео
мртвој врајца
на свежи гроб
(Виктор Браунер)

долазим из војске –
њене очи се смеју
трепере врели дланови

у непознатом свету
понављам њене речи
и јачам

пред њеним лицем
скидам све своје маске –
сами плодови

чува моје тајне:
можда прошлости
можда будућности

детињство –
на тек купљеном плацу
скупљам
са мајком камење

Нађини први кораци
на Златибору – моја
мајка
је погледом чува

познатим рукописом
написана молитва:
осмех моје мајке

Лео трчи по дворишту:
оставља светле трагове
у погледу моје мајке

три године од
мајчине смрти – још
свеже слатко од шљива

капи воска
лагано падају на моју
сенку
Митровске задушнице

ОДЛОМЦИ ИЗ ПЕРЦЕПЦИЈЕ ХАИКУ ПОЕЗИЈЕ ДЕЈАНА БОГОЈЕВИЋА

Хаику је Богојевићу интимна форма поезије којом изражава готово сваки трептај душе.

Његови хаикуи јесу Етерични облаци који Дејан ствара својим поетским испарењима, својим сновима и својом усредсређеношћу на лирику као основу песничке егзистенције. Хаику је драгоцен поетско средство („срце поезије“, да цитирам Сантоку) али је велика срећа за нашу литературу да га је Дејан пронашао и учинио својим литерарним путем.

Димитар Анакиев

* * *

Сјена је најдубљи наговор да биће може бити освијетљено али и враћено у починак безимености и самозатаје. Хаику пјесник црта свијетлом кроз сјену, сјеном кроз свјетло. Тако подубљује бескрајну тајновитост и љепоту бића.

Дејанови хаикуи то мајсторски потврђују.

Јадран Залокар (Хрватска)

* * *

Пример лијепе слике у супростављању духовног и материјалног међу Дејановим хаику је:

крај молитвеника
у полутами цркве
бокор љубичице

Можда најбољи Дејанов хаику у овој збирци (*Скок веверице*, Радмила и Дејан Богојевић, „Лотос“, 2003) је:

дивчибарски пијац –
старац дрхтавим рукама
нуди боровнице

Помало неуобичајен одабир двају аутора – оvdје мајке и сина – уродио је лијепом збирком која не би требала бити последња овакве врсте с двома ауторима.

Владимир Девиде (Хрватска)

* * *

Укратко, иако ова збирка хаику пјесама („Сенка малињака“) не садржи велики број пјесама, међу њима ћемо наћи примјере за све типичне облике класичног јапанског хаику. У том смислу није претјерано рећи да збирка садржи не мали број пјесама антологијске вриједности.

Владимир Девиде (Хрватска)

Његов хаику је савремен хаику. Ни јапански, ни нејапански. Богојевићевски. Хватајући се са њим, и буквално у коштац, песник, песник, аутор драгоцене антологије наше хаику поезије *Изнад празнине* (2002), одкамењује га, ослобађа га пркосећи свим правилима која су га стезала, робила, затварала у окоштали образац. Оно што је за великог Џојса била епифанија, за Дејана Богојевића је хаику. Просев. Муњевити блесак који осветли изненада душу. Одискре. Богојевић неслућено шири међе жанра. Чини га слободним, неухватљивим. Амалгамише, збија, попут Чехова, метафорички казано – лирски отровно.

Душан Стојковић

* * *

Дејан Богојевић бира хаику пут који нас води натраг у правцу Романтизма познатом читаоцима Западначке поезије. С времена на време свет који види са ове стазе осветљен је зраком светлости који жели добродошлицу, али слике које су упорно присутне су слике сенки, таме и полу-светлости. Срж ове констатације доказују стихови из његове две хаику песме:

Боја ноћи, зоре и дана
Потпуно иста

Сви путеви воде
до таме ноћи

Богојевић нам се допада у нашим тамним расположењима – бодри нас да им се не предамо, већ „певамо док последња светлост не избледи“.

Дејвид Коб (Енглеска)

* * *

Дошли смо, дакле до основног, до оног древног, античког „Panta rei“, односно да нам је овоземаљско (и свако друго) наше кретање досуђено од постања.

Природа је тек једна од димензија нашег бављења и хода кроз време, она је супстрат сваке песме, метафоре и слике. Пред њом је хаиџин разоружан. Природа је највећа награда, поклонство и ходочашће. Природа је тај „звук зоре“, „дан чист и бео“, планине, вулкан, капи кише, пун месец, вода извора, пролећни ветар, коров, бокор нане, прве пахулице, топла земља, мајушни лептир, прве трешње... У њеним процепима, међутим, бујају несанице ноћи, нижу се слојеви слика, окупљају се демони, чије се зуј нутрине, једно непрестано пулсирање, ходање, тражење, враћање, свакојаки унутрашњи грчеви, осипање снаге, сузе, неминовне хумке... сва наша смртност, сви звиждуци на непознатој станици, споре ноћи и спори бродови: *сјори бродови / у хладним сенкама / шражим лице воде*. Или: *у соби / у којој дуго нисам био / скелети ласте...*

Богојевић је задржао још само цртицу као једини знак интерпункције, цртицу која наглашава, како аутор поговора овој књизи Димитар Анакиев каже: дводелну структуру ових песама, односно техника „јукстапо-

зиције“ помоћу кога се прати тај наш ход из бића у време, и из времена у небиће. Амплитуда Богојевићевих искустава је универзална, од овоземаљских сенки до богова, или од дечака у инвалидским колицима до зиме у планини, или пак бордела до смежураних усана ћутљиве сељанке... Сви су у истој тескоби и муци... Све је у трајању и умирању новог семена...

Богојевићев хаику досеже изванредне асоцијације, мисаоне дубине, митске слике и архетипове постојања, човеков горки удес кратковечности, удес сваког путника постањем...

Мома Димић

* * *

Доследан у детаљу, нијанси, готово документарно бележи поетске догађаје, без неких интервенција и додатих стилских захвата. Зато је и његов поетски хаику – простор место где се то најјасније очитује. Иако сведене форме, хаику Дејана Богојевића отвара простор за сагледавање много тога што иначе промиче, остаје незапажено иако су баш ти, такозвани детаљи некад суштински важни за разумевање динамике и природе неких догађаја, појава и појмова.

Светлана Станковић

* * *

Он пише песме о својим пријатељима, о деци и љубавницама – сажете, снажне експлозије слика и ритма. Упркос тајни језика којом су писане, његове песме су задржале задивљујућу непосредност. Сваки стих кристалише емоцију „хаику тренутка“... Хаику је забелешка – дивља, нежна и искрена – песниковог озбиљног приступа стварању људске реалности, и појединачне и заједничке, путем језика.

Патриша Прајм (Нови Зеланд)

* * *

Пре свега, Дејан Богојевић има шта да каже, а то је оно што разликује аутора од следбеника. Захваљујући њему српски језик постаје местом догађања ткз. „сватског хаикуа“ пре него што је то успело армији дисциплинованих англо-америчких „песника“ и њихових следбеника у другим језицима

– унутар светског поретка језичке и културолошке субординације.

„Пуџник ѿосѣањем“ је темељни камен и раскрсница српског хаикуа, који постаје делом светске књижевне баштине не зато што следи неки (модерни) концепт, неку идеологију (јер идеологија и песништво не могу бити пријатељи) већ својим квалитетом, снагом и начином изреченога. „Пуџник ѿосѣањем“ дакле не дугује своју универзалну вредност жељи да се такав буде (ту несрећну жељу добро познајемо кроз разне декларације хаикуа, а посебно кроз диктатуру „интернационалног“ америчког хаикуа), спољашњим чиниоцима, дакле већ тиме што су песме „Пуџника ѿосѣањем“ родиле као изворна национална литература. На тај начин Дејан Богојевић улази у ред оних песника – какав је рецимо Томас Транстремер – који су имали довољно скромности и радиности да се упусте у хаику форму и савладају жанр, а затим и таленат да га „компостирају“ (!) у област властитог израза чији су сувенири господари. Колико смо дуго чекали! Од Црњанског до данашњих дана!

Појава Дејана Богојевића у српском хаикуу је она преломна тачка за коју можемо рећи да од ње почиње будућност, и то захваљујући понајвише ПУТНИКУ ПОСТАЊЕМ, збирци која је пред читаоцем. Проницљив лирски поглед овог песника пронашао је за себе нове путеве, пролазећи кроз културолошке и идеолошке кулисе и остављајући за собом све облике епигонства као превазиђену прошлост. ПУТНИК ПОСТАЊЕМ је збирка аутентичне поезије која реновира место хаикуа у српској поезији полазећи од маргина до самога Виталнога центра.

Иако ће многим љубитељима хаикуа Дејанова поезија изгледати као „виша математика“, (што поезија у својој суштини јесте) она је тако убедљиво истинита, да не постоји никаква сумња у веродостојност песничке поруке „Пуџника ѿосѣањем“. Дејан се одрекао сумњивог и самољубивог звања „зен мајстора“, о којем су предуго сањали лаковерни хаикуисти (бахато се размећући својом испразношћу) и потписао свој исказ веродостојном песничком руком. Методолошки континуитет хаику поезије је присутан у дводелној структури песама (технику „јукстапозиције“ којом се израђује ткз. „унутрашња метафора“ песник гради најчешће знацима интерпункције) и у употреби симболичких речи („кључне речи“). Другим речима Дејан следи метафо-

ричну природу хаику поезије, изграђујући је на свој начин и притом безпредрасудно употребљава „западне“ и „источне“ фигуре.

Познавалац прилика у хаикуу (како домаћем тако и страном) може бити забринут над пријемом сваке аутохтоне песничке појаве. Жао ми је да Дејанову збирку није дочекао Живан Живковић, критичар изузетно заинтересован за хаику литературу и аутор обимног и пионирског дела књижевне критике хаикуа код нас. (Живан Живковић „Гост са истока – огледи о хаику поезији“, Просвета, Ниш, 1996) Верујем да „Пуџник ѿосѣањем“ заузима значајно и по свему изузетно место у српској литератури. Надам се да ће изизетност његове појавности убрзо привући нове радове и нова схватања хаикуа, како критичке тако и ауторске.

Димитар Анакиев

* * *

Пахуље и ветар Дејана Богојевића

Невидљиви ѿуџ / најѣања ниџ / конца на веџру – пише Богојевић у најновијој збирци својих хаику аметиста *Броде нове ѿриче*. Оно што нам заправо прича је „прича“ о уметнику који је прошао све језичке лавиринте, пронашавши (*ѿоѿуџ оне Аријагнине*) нит која га повезује са самим језичким Језгром (у ком су речи непатворене, чисте) и које га у књигама које пише штити од Неизрецивог и Неизговоривог. Изреченим и изговореним у збирци *Броде нове ѿриче* – Богојевић је не само потврдио давно доказано језичко и техничко мајсторство у овој древној вештини певања већ је хаику форму потчинио – најверније јој служећи. У тако створеном савезништву, попут искре која се појави када се два камена додирну, засветлуцају стихови: *осмех ѿријаѣеља / ѿоѿлед ка небу / ѿоѿлед ка ваџрама*. Успевши да на малом ѿросѣору прожме, допре, утиче, Богојевићеви хаикуи имају нежност пахуље, магму пламена и звук ветра у крошњама. Као читалац био сам, читајући Дејанову најновију књигу, привилегован, као „критичар“ затечен, као заљубљеник у најфиније језичке структуре – задивљен. Нове хаику песме Дејана Богојевића спокојно броде кроз време и валове. Непрегледно је њихово Море.

Огњен Петровић

* * *

Наш хаику је својим претежно рустичним и народњачким духом много ближи традиционалном јапанском схватању хаикуа од рецимо америчког и западњачког хаикуа уопште. Међутим, на целом Западу (са изузетком хаикуа Томаса Транстремера и Дага Хамарскјелда), па тако и код нас, модернизам, због епигонског схватања ове форме, још није закуцао на врата. Код нас се врло ретко виде хаикуи који су раширени до целих алегорија. Овде је опет изузетак Дејан Богојевић, за кога се може

са сигурношћу тврдити да је једна од првих ластва хаику модернизма код нас.

Хаикуи Дејана Богојевића, у свој својој комплексности и разноликости, права су и квалитетна литература а поред тога и својеврстна поетска авангарда. Дејан Богојевић је песник који је прекорачио културне шаблоне и разлике и од хаику направио властити израз. Из његовог пера хаику проговара истовремено својом архетипском дубином и модерним духом. А то у ствари и јесте хаику.

Димитар Анакиев

КРАТКА БИОГРАФИЈА

Дејан Богојевић, рођен 1971. У Ваљеву. Мулти-медијални уметник. До сада објавио преко деведесет ауторских књига, антологија и алманаха. Превођен на двадесет језика. Десет ауторских књига му је изашло у иностранству (Словенија, Пољска, Мексико, Бугарска, Тајланд...) Добитник бројних домаћих и међународних награда за књижевност. Уредник часописа за поезију и поетско *Тенсо*, хаику часописа *Цвећ шљиве*, часописа за књижевност уметност и културу *Аки*. До сада имао седамдесет једну самосталну и преко триста групних ликовних изложби у земљи и иностранству. Награђиван за сликарство, стрип и визуелну поезију. Члан је Удружења књижевника Србије, Удружења драмских писаца Србије (по позиву), Удружења стрип уметника Србије (по позиву) и Удружења ликовних уметника Србије. Учесник бројних међународних уметничких фестивала и едукативних пројеката. Основао ликовну колонију „Ехо, рубови“. Бави се и издаваштвом. Председник је Хаику друштва Србије. Живи у Ваљеву.

САГЛЕДАВАЊЕ

Kamil Korwicki

Željka Gavrilović

SKALA ADAPTACIJE

Valjda samo nišči duhom i ekstremni ekscentrici (bilo lične, bilo socijalne psihopatološke provenijencije) sa lakoćom artikulišu i održavaju u društvenom polju ponašanje „što iznutra, to i spolja“, nemarni prema koristi ili šteti koju time čine svojoj okolini.

Ostali svet u socijalnoj komunikaciji kreće se manje-više duž prostrane skale adaptacije u težnji da svoje publikovano Ja predstavi makar za nijansu dopadljivijim i boljim od svog stvarnog Ja.

Obostrana vajda nije zanemarljiva: pojedinac profitira, jer ulažući napore da pruži bolje, povećava šanse da u revanšu od društva dobije bolje; društvo, pak, stimuliše, za sopstveni opstanak tako potrebnu adaptacionu sposobnost pojedinca.

Besprekorno, da medalja nema i drugu stranu. A na toj strani su ljudi sumnjivih vrednosnih postulata, kalkulanti, šićardžije, majstori mimikrije, kameleonski prilagodljivi i

odlučni samo u svojoj bezočnoj socijalnoj manipulativnosti i interpersonalnoj eksploativnosti – sve u funkciji ličnog prestiža i svake koristi.

Njihovo pokazivanje uvek samo lepše strane kad-tad završava otvaranjem lične Pandorine kutije i obelodanjanjem zla koje su oduvek nosili u sebi. Podsećam i sebe i druge da su u tom momentu pomenuti pojedinci na društvenoj lestvici obično toliko visoko da su takoreći „izvan svakog zla“ – nedodirljivi i nepovredivi.

No, sa pomenute strane medalje može da stoji i društvo. Čestit svet do današnjeg dana ostaje zapanjen pred instauracijom pravila ponašanja i kriterijuma protivnih zdravoj pameti i dobroj nameri. Mnogo ih je za nabranje i znani su većini.

Alternativa između lamentirajućeg očajnika i rezigniranog izopštenika, po mom mišljenju – ma koliko beznačajna ja bila – izbacila je iz društvenih tokova neke od najboljih ljudi koje sam u

svom, ne baš kratkom životu, imala sreće da upoznam.

Drugi, žilaviji, ostajali su na vetrometini koliko su mogli, izlazeći na neki volšeban način čistih ruku, ali i kraćih rukava.

Završila bih time da šteta, velika šteta, jeste napravljena. Ali i da nema štete koja ne podleže promeni i popravljanju.

Džentlmenski odustajući od mržnje, zaludenosti i niskih pobuda, svi skupa i svako koliko može, u prilici smo da kao pojedinci i kao kolektivitet, napravimo bolju startnu poziciju za manje neizvesno i sumorno sutra.

A ako ste pomislili da ovim tekstom želim da izrazim negodovanje – mimo svake animoznosti i bez trunke zlopamćenja – prema ponašanju nekih naših sugrađana i institucija – sasvim ste u pravu. Bez te želje, ali pre svega, bez dela tih sugrađana i institucija, ovaj bi tekst bio izlišan.

Борис Ђорем

ПЈЕСМА ЈЕКА ГОРЕ ПЕТРОВЕ – ДАРА СЕКУЛИЋ

Пјесма *Јека Горе Петрове* објављена је у четвртој збирци стихова Даре Секулић, објављеној сада већ и (поо)давне 1975. године, а насловљеној као *Блиско било*. Испод тога наслова, Јека..., стоји знаменит поднаслов – *Сјени оца Милоша*.

Са географски прецизираним насловом и са посветно оријентисаним поднасловом припремљен је овдје умногоме терен за објашњење културноисторијског и историјског подтекста(контекста) пјесме о којој овдје говоримо.

Дари Секулић су на Кордуну, на граници са Босном, са Босанском Крајином, током Другог свјетског рата многи чланови породице, као и многобројне комшије, страдали од усташа, и то баш у непосредној околини Петрове горе, али од ове планине није много удаљено ни мјесто у којем је 1942. године страдао пјесникањин отац и глава куће некада богате људством, нарочито дјецом. На тој граници Кордуна и Босанске Крајине је наредне године, 1943, од тифуса преминула и мајка будућевелике српске књижевнице. Дара Секулић је, само уз још једну сестру и једнога брата (а родитељи њихови имали су свеукупно десеторо дјецe), све то преживјела – они су, њих троје, тада остали и готово сами самцити на (овоме) свијету: тек понеки члан њихове родбине преживио је тих неколико паклених година.

Ипак, не можемо ни у коме случају ниједну пје-

сму, па тако, међутим, ни ову што се управо налази пред нашим очима, посматрати искључиво са аспеката биографскога и историјскога – ма колико год све из тога круга и било потресно и опомињуће за покољења.

Не можемо, ипак, у том погледу бити искључиви ни упркос томе што је *Јека Горе Петрове*, иначе међу ауторкиним потреснијим, једна у низу пјесама Даре Секулићкоје „по нечем асоцирају на нека судбински обиљежена мјеста, збивања или људе“ (Амира Идризбеговић).

Поезија Даре Секулић уопште јесте богато повезана са пјесникањиним биографијом или пак са (не)чим што се дешавало (не)коме у њеном окружењу. АЛИ – то лично и појединачно увијек је код ње (без онога „било“, јер дјело углавном надживи и свога аутора и вријеме у којем је настајало) уздигнуто на ниво универзалнога (Јасмина Мусабеговић), тј. на ниво „колективног искуства“ (Бранко Стојановић): ниво на којем Секулићкина дјела себи веома блиским осјећају и (ли) могу осјећати И они који су мање упознати или уопште нису ни упознати са биографским и са историјским подацима (на такву мисао нас, у својим текстовима, прије много деценија упутише и Амира Идризбеговић и Јасмина Мусабеговић). Посебно такав случај имамо почевши од збирке *Блиско било*, у којој се, како рекосмо, и налази *Јека Горе Петрове*.

Ипак, треба рећи и да оваква универзализација овдје не значи и прелазак у апстрактност, већ се почетни „потицај“ за (скоро) сваку поједину ауторкину пјесму може назријети. То њеним пјесмама уопште и даје посебну драж и додатну снагу (Бранко Стојановић) у изразу.

Велики број пјесама – поред тематско-мотивскога круга у којем се у једно спајају полност, мајчинство и женственост као врло важне тематско-мотивске цјелине у поезији Даре Секулић – надахнуто је уз то и „општељудским осећањем детета према мртвом родитељу („Јека Горе Петрове“), па и према осталим покојницима“ (Радојица Таутовић).

Сада у говорењу о пјесми *Јека Горе Петрове* прелазимо у раван, тј. у тачку гледишта лирскога субјекта – не бисмо ли се у овоме тумачењу повезали ипак (и) са раније споменути издијањем личног и појединачног на ниво општег и универзалног.

У оба, заиста увезана, дијела пјесме *Јека Горе Петрове* лирски субјекат се такорећи обраћа – очигледно, чак и без много познавања биографије и историје – завичажној одредници те, при томе, обиљежју и цијелога живота и цијелих животâ, што се отприлике средином другог дијела ове пјесме може назријети и из стиха „Знамо се горо од зелена“.

Прво обраћање је директније од другог, јер је

„послужило“ и као успостављање „комуникације“ са (овдје и конкретно: Петровом) гором. Зато оно, то обраћање, и почиње констатацијом; а не, као други, (пре)испитивањем.

Гора је за лирског субјекта од самог почетка пјесме „гојитељка“ – цитира(ј)мо Секулићеву – „мисли наше о слободи / о мртвима“. Управо ови стихови могу можда накратко и оставити у недоумици, коју, како нам изгледа, унеколико „разбијају“ и већ стихови друге строфе: „Старији од очева / још те јечимо / у сновима“.

Прво: за онога (ону) који (која) нас уводи у свијет пјесме *Јека Горе Пејрове* – планина је, како нам се то „на прву“(у)чини(ло), веома тежак, веома мучан, огољелом стварношћу подстакнут, сан у којем се мијешају присјећања на жеље за слободом и за тимеда мртви ипак нису мртви, али је јава битно друкчија и од жеља и од снова. Уосталом – гора је у трећој строфи пјесме стога ипак и споменута у контексту са „оскорушом наде“ те са „рујном самопоменом“, али, међутим, и са „маховином по костима“.

Друго: стих „Старији од очева“ потврђује претходно речено, сада још и додатно истичући да је лирски субјекат већ и по годинама „надмашио“ претка страдалника. Сама Дара Секулић ипак пјесму о којој говоримо објављује са 45 година – чакса нешто више година неголи њен отац када је страдао.

Треће: у ствари – већ сада видимо да се лирски субјекат уопште и не обраћа нити гори нити кроз пјесму посредно нама искључиво као јединка која би причала само о својим тегобама, мукама и несрећама. Она се прије свега ипак „поставља“

као глас цијелога колектива, цијеле једне страдалне заједнице, генерације, која је, како се и наводи у четвртој строфи првога дијела, рано (п)осиједила, пребрзо одрасла, од невоље, патње, прераног суочавања, и то свирепог и неприроднога, са смрћу најближих и умало и властитом. Притом, оваква констатација која се преко ставке под бројем два „слива“ у ставку под бројем три – и ту има и пуно дејство – важи већ од другог стиха прве строфе па надаље у свим строфама до краја пјесме *Јека Горе Пејрове*, то јесте: у још пет строфа првога дијела (од укупно шест) и у укупно четири строфе другог дијела пјесме. На ову мисао, ипак, и нећемо се враћати.

Али, уопште узевши – с обзиром на поднаслов и на другу строфу, малочас обоје цитирано – ово обраћање кроз цијелу пјесму односи се не само на живе, преостале, „претекле“, него је оно и унеколико омаж онима који нису преживјели и поживјели.

Даље, иако се рано одрасло и осиједило, иако та јека од бола одјекује сном и памћењем, још увијек лирски субјекат и у име своје и у име других, било живих било мртвих, говори на крају првога дијела пјесме *Јека Горе Пејрове* како ипак и „не појми“ у потпуности да ли је у мислима и уопште у животу тако важна гора „помак (...) срне, шуморење // љубави слатко улиште“ или заправо, потпуно контрастно постављена, „пустолина / гдје падоше // потонуће и бојиште / одсуство немјерљиво / страшно људско одмориште“. То јесте, пак: говоре „сједине наше рâne“, што опет наглашава колективитет, дакле још једном наглашава да глас субјекта

ове пјесме пред нама јесте глас цијеле заједнице, како уосталом јесте случај у поезији Даре Секулић уопште. У слично(ме) контрастном „тону“ пред нама, при томе, „стоји“ и тачно прва половина другог дијела пјесме: „Гора ли си за говорење / засјеница бијела безболна / на мјесечини невино растиње // или тмина злочин опачина / рођењу нашем затајење / згуснути мук, удолина“.

Заправо, кроз четврту, пету и шесту строфу првога и прве двије строфе другог дијела пјесме *Јека Горе Пејрове*, немамо само недоумицу, како се то скромно истиче у пјесми, нити се пак ради (само?) о топлим осјећањима лирског субјекта према једном такорећи хронотопу. Ту се, у претходно, у ствариу посљедње цитираним строфама – које се притоме и не могу значењски одвојити од оне строфе у којој се спомињала „оскоруша наде“ – у питањима ипак крије и одговор: јасно је и то како се сва топлина сјећања на невине дјетињске дане утопила у „тмину опачина“ и практично хлади под осјећањем „одсуства“ које је „немјерљиво и пред призорима какви јесу, пак, и: „пустолина“, „потонуће и бојиште“, „страшно људско одмориште“.

Отуда, дакле, и природно слиједи стих који гласи: „Знамо се горо од зелена“. Знамо још од онда када је лирског субјекта – нашега говорника кроз ове стихове – красила младост препуна живота, од онда када му се и природа на Петровој гори сама чинила таквом.

Понављамо – јасно јекако је „љубави слатко улиште“ одавно и постало „страшно људско одмориште“, како у пјесми стоји, стоји еуфемистички, али и даље и веома јасно означено. Други

и трећи стих претпоследње строфе пјесме *Јека Горе Пејрове* – „Ти си понорница / помор нашим изворима“ – уз поновно директно обраћање гори и додатно наглашавају ово што смо малочас рекли.

Упркос свему, иако је цијели један географско-животни простор постао те заувјек у сјећању, у мислима, и остао поморница и по-

нор, иако су многи извори живота пропали кроз њега и(ли) су пресахнули – у завршној строфи која гласи: „и побједе / – граница / што нас веже с очевима“, строфи која је контрастно постављена у односу на стихове о поморници и о понору, „свједочи“ се и то да ипак, по виђењу лирскога субјекта, баш у томе горскоме простору и јесте повезница

између нас који смо овдје остали, који смо још увијек на овоме свијету, и сјећања на то ко су били те шта су били они који више, барем привремено, и нису са нама. У овоме случају – дакле – са очевима. Разумљиво ипак и за саму Дару Секулић и за њено виђење властитога губитка ондје у околини, или, ако хоћете, у близини Петрове горе.

Kamil Korwicki

Слађана Миленковић

СПИРАЛА КАО ТРАГ ДУХОВНОСТИ

Милан Громовић „Спирала”, 2020, Сремски Карловци,
Нови Сад: Бранково коло

Песник и критичар, још више песник и научник у једној особи редак је али срећан спој, који се десио у личности и стваралаштву Милана Громовића. Његова збирка поезије, названа једноставно „Спирала” (2020), већ је награђена пружањем „Стражилово”, тако да поетски првенац најављује ствараоца освешћеног у послу којим се бави, утемељеног у животу и професији, ала надамасе песника из чије унутрашње потребе проговарају стихови. Доктор српске књижевности Милан Громовић (1988) научник, запослен је као истраживач-сарадник на Одсеку за српску књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду, а поред тога што негује научни приступ књижевности, бави се и писањем поезије, прозе, есеја и критике. Поред тога што је ова збирка песама добила награду и у њој има и трагова духовности, о чему Громовић пише у стотинама научних радова и неколико књига.

„Спирала” је настајала када је почињао да пише, према сопственом исказу у једном интервјуу настајала је десетак година, још у студентским данима и после студија. Збирка прати, како јој сам назив каже, један свеопшти раст, свеопште кретање, све се креће спирално, једино стабилно кретање у природи и по природним и друштвеним, хуманистичким погледима је спирално, најстабилније степениште је спирално, цвет, биље расте спирално, фетус човека

се спирално развија, све се креће спирално. Велики сликари крију мале спирале или кругове у својим сликама, тако да је круг у ствари једнодимензионална спирала, када би се тродимензионално сагледао већ има могућност да постане спирала и постоји један циклус „О лажним круговима” у самој збирци.

У „Спирали” је духовност доведена у спрегу, у један контрапункт са савременим деловањем, са савременим светом, постоји циклус „Кингстон флеш од осам гигабајта” прво што ми је пало на памет давних дана, да некада сте морали да имате озбиљне ресурсе да бисте сачували своје усмене, а данас на једном флашу од неколико гигабајта можете да ставите све слике, снимке из из једног људског живота, тако да је „Кингстон флеш” једна метафора за прождрљивост савремене технологије над емоцијом, над обичним, над свакодневницом, над људским у оном основном, архетипском смислу, јунговском, то је једна страна приче, а друга страна приче је духовност. Књига почиње песмом „Испред фреске Страшног суда у цркви у Каони”. Каона је једно село у Драгачеву, а од те постмодерне фреске страшног суда не леди се крв у жилама, као од неких старијих византијских приказа те сцене, иако смо можда навикли да је то у неким представама приказ страдања, овде су приказани савремени људ-

ски грехови, дакле коцкар, наркоман и бројни демони, у једном спиралном ковитлацу, вртлогу греха. Та фреска је била повод за песму, а она је уствари нека врста водича, да читалац улази у припрату, тако збирка и почиње „Пролог у припрати” је наслов прошлог циклуса састављеног од само те, једне песме. па тек на крају песме се обрати Божији глас који му каже да уђе у наос, односно у главни део цркве.

Интереткстулане везе су бројне, сведоче о аутопетици и може да се успостави некакав паралелизам између Бранка Миљковића пред Ариљским анђелом, утемељење за то налази се у томе што се наш песник бавио и у науци поезијом Миљковића и Лалића. Громовићев анђеоло је попут анђела великана наше поезије, нетелесно биће, постаје гласник поезије, живота, између стварног и нестварног. Изражава висок ниво поштовања традиције, диве се средњовековној уметности схватајући своју улогу песника као наследника и настављача традиције. Уланчавањем мотивских кругова открива духовни раст не као ветикалу, већ као спиралу.

Наслови циклуса су, поред већ поменутих и: *Косиј у зрну*, *Поиледи мртвих нису мртви њоиледи*, *Прећушаник*, *Седам лажних крујова*, *Мајер мелодије* и *Последњодневни ејилоі*. Игра речима у неким од наслова већ указује на спомињане песнике, а додатак сваком наслову су бројеви као кад

се означава разред римске цифре уз прикаћену умањену арапску као рецимо IV7 код *Седам лажних кругова* где то јесте четврти циклус и садржи седам песама, а игра речима уместно Настасијевићевих *лирских*, код Громовића су *лажни* кругови указује на деконструкцију лирике као такве у модетном добу. Свака песма у овом циклусу је о спирали, она је Архимедова, али је и у „темељу породичне куће“, „у степеништу“, док је јелен у „спирали црно-беле ноћи“, постоји „Песма спирале“, и „Флаша у води (смрт спирале)“. Још од пролога библијска суровост не јењава, од стиха: „Нека без главе чита спирине“ који је у дијалогу Иродијаде, оне која је затражила главу Св. Јована и Ирода Антипе, до стихова у епилогу:

„Са њим
умиरे патетика
рађајући
смрт по смрт
уредно
редом
као слова
Прећутаникове азбуке.“

Све ово је праћено врло модерним упадицама, испод наслова епилога стоји у заградама (create shortcut) и не само ту, кроз целу збирку има низ сличних дописа из компјутерског језика у насловима, попут овог наслова песме „Шећери будућег (new)“.

Принципи синкретичности и недељивости посспе-

шују целисходност поезије којом се Громовић инфицирао читајући Настасијевића и друге, њему омиљене писце. Зато су му битни облик и смисао, реч као звучање и значење и као облик, код Настасијевића скулптура, па и изглед књиге као медија, као преносника поруке. Идући за дефиницијом поезије Пола Валерија, по којој се спајањем звука и смисла и „њиховим довођењем у колебљиву везу“ ствара поезија.

Присутна је колико складна, лирска еуфонија путем асонанце и алитерације, толико и дисхармонијска звучна слика, са тежњом сублимације поетског израза, сведености зарад раскоши значења. Књига представља ново одгонетање поезије као устројства модерног текста због уштеде на простору о уланчавањем у строфе у спрегу са графичким, визелним доживљајем књиге.

У књизи постоје и графички знаци и „Спирала“ у неком моменту и визуелно говори, не само кроз текст. Постоји једна линија, која може да буде као нека главна линија, стари човечуљак нацртан оловком, линија која прати ту нит попут игле и конца, која се прожима кроз књигу и сви ти облици су такви облици који се прилике могу направити када игра пролази кроз тканину. Постоји разна симболика, има много тога, од пешчаника као симбола свеопште равнотеже и симетрије, као

код Данила Киша у његовом роману или рецимо једна замршена путања авиона, као када погледате Ци Пи Ес путању неког војног авиона, види се као да плете паукову мрежу по небу, такав цртеж рецимо има поред песме која говори о НАТО бомбардовању „Патетика авиона“. Ти симболи у ствари на неки начин не треба да надоместе сам текст песме, већ треба да кореспондирају са њим, треба да и они имају неку свој поглед на ствари. То није сликовница, где текст и о истој ствари говоре, него су то уствари неке слике које имају симболичку спрегу са песмом, међутим и оне саме нешто говоре. Једноставни цртежи попут графика у ликовној уметности надопуњавају смисао песама, уз помињао да то цртање, може и да смирује, оно је подстицај да и сами нешто за себе нацртамо, напишемо.

Када се говори о модерној поезији, често се чује да је она спирала смисла, дакле одмотава се изражавајући увек нова сазнања, узноси у висине читаоце, спушта у подземље, води дијалоге. Асоцира и на однос облика и смисла, читаоца и писца и да свако онов читање ствара нов смисао, учитава ново значење у песму. Песме Милана Громовића су вишезначне и повезују нас са дубљим бићем у нама самима, помажући нам да будемо бољи људи што и јесте смисао целокупне уметности.

Тамара Лујак

УМЕТНИК НОСИ ТЕЖИНУ СВЕТА У ПРСТИМА

Човек би помислио да јеупознао света и видео и дознао све што се видети и дознати могло и да изненађењима нема више места. Каква савршена заблуда! Драгиша Ћосић, песник, графичар и сликар, демантовао ме је по овом питању новом збирком песама -

“Лејоша чистіоі”.

Не смем ни да признам колико је година прошло од последњих стихова Драгише Ћосића које сам прочитала у збирци „Аіені іривокаіор (іре и іосле)“ а сада чак три целине у даху ишчитах – објављене под једном капом!

Ову занимљиву збирку чине циклуси песама:

Пишам самоі себе (2004)

У крошњама (2006)

На крилима Арханђела (2012).

Као да није довољно необично што једну књигу чине три, Драгиша Ћосић је цео подвиг учинио још необичнијим написавши „**Песму садржај**“ – која је управо то: сваки њен стих је наслов песама у предциклусу (уводу) као одговор песми (причи) непознатог аутора...

Каква сјајна, моћна идеја, која (изнова) доказује да мали помаци покрећу свет! Иноватор није само онај који је померио своју стварност, пробио своју димензију, већ и онај који је проширио туђе видике, натерао другог да размишља изван научених, наметнутих оквира и граница.

*

Овим, наизглед, ситним искорак Драгиша је отворио врата иновативном осмишљавању збирке: пробивши једну, вертикалну раван песме, претворивши је у хоризонталну, створио је додатну димензију, написао је, сковао – да се послужим сликарским језиком – средњи и задњи план. Драгиша већ деценијама у поезији чини исто оно што и у сликарству: преиспитује себе и цео свет, мрачну и светлу страну људске природе, страхове и победе, грчку и словенску митологију...

Ћосић пева о љубави, сањивом мору, уметницима и самоћи, магији (*Сенка / у боју дује / ваљда / іосіоју?*), пољупцу и љубавном погледу, чежњи и *ірешици ірвоі ко-рака...*

Уметнику није лако ни у рођеној земљи, а камоли у туђој. Није ни чудо што га вазда раздиру љубавне чежње, што пати и пева о жени коју воли, а која је негде, *іамо гале-ко...*

У другом циклусу „*Пишам самоі себе*“, Драгишу интересује како се иде на *іуш* у снове и одмах одговара: *ііак сам ја молер / људских душа*. Као такав, преноси нам слике усамљеног човека (*Веіар је миловао наше душе*), посматрача и вечног заљубљеника у природу (*Имам једно дрво мој је іри-јашељ!*), неумораног сањара (*Ако Боі да и ја ћу биіи / неки мали боічић ... можда ближи неком срцу*) и познаваоца уметности: (*Боју зеленоі лисіа / сам відео у іівојим очима*). Раздиру га исте боли као и у првом циклусу: *Моја оіацбина је далеко...*, у сновима је носим / као жедан іас; *Ако си цвеі / желим да будем / іівој муж; Живоі у іесми / је не-шіо сірашно / Ако ућеш у њу / Відећеш!*

И о чему год да пева, шта год да слика - плажу, собу, улицу, осмех или љутњу – Драгиша увек пева о жени, увек сања о љубави...

У трећем, најобимнијем и најзрелијем делу, „**На крилима Арханђела**“, Ћосић и даље пева о неким најважнијим животним темама: о љубави (*Бол се не іаси лако*), екологији (*Природа је власница сна о будућнос-іи*), уметности (*Душом својом заіисујем / Све шіо ми је живоі іоклоіио*), смислу живота (*То је живоі, харач и смрш*) и нади (*Пуна ми је шоља неба*).

*

Ова последња збирка представља суб-лимаацију свих претходних размишљања: *На крају ћу да живим / само за своје снове; Безвремені снови држе живоі / Ніко не може ііо да огузме; својеврсну рекапитулацију песниковог живота: Прве цршеже ћу заувек іаміііи / Били су іајна моі скривеноі живоіа; Најіеіи филмови се у*

сновима сновијају; Душа рађа бајке као децу; чиме Драгиша затвара уметнички и животни круг – прераста у оригиналног уметника, иноватора који на традиционалним основама, фантастичним потезима осликава нове светове и идеје.

*

Да није лако преиспитивати се и сумњати (у све), говоре тамне боје које Ђосићу уноси у своје стихове, баш као што их наноси на своје слике и графике. Да би се дошло до светла мора се проћи кроз мрак и Драгиша је тога и те како свестан. Оно што песник никако не заборавља је нада и она провејава кроз сва његова дела, ненаметљиво и готово стидљиво, али ништа мање снажно. То му дозвољава да носи сву тежину света у прстима.

Ко дозвољава да му снага и енергија струје кроз прсте – богат је, срећан човек, што ме доводи на причу са почетка – упоркос свим недаћама које су га снашле у животу Драгишу Ђосића и данас, ведре духа, можете наћи крај његових графика са неизбежном својом или туђом књигом под мишком.

За крај ми остаје да издвојим стихове Драгише Ђосића које су на мене засигурно оставили најдубљег трага, а који би комотно могли, или макар требало, да се претворе у химну савременог човека:

Имам једно дрво мој је пријатељ!

*На бескрајној њлажи
Где спавају звезде
Сан вечно траје!*

Тања Прокопљевић

ПОЕЗИЈА – НАЈЛЕПШИ ДАР СВЕТУ

Маја Белегишанин Ивановић, Мајска Киша, Пресини 2022, Београд

Маја Белегишанин, филолог, аутор је три збирке поезије: *Исход неба* (2007); *Светлосна љуја* (2011); *Зимско сунце* (2014); *Нежна граница* (2018). Затим, две поетске књиге за децу: *Песме разних боја* (2017); *Биљке и девојчице* (2019). И, књиге књижевних критика *Светло преизнавање – прикази, есеји* (2020). Недавно је објавила сабрane и нове песме које чине обимну збирку под називом *Мајска киша*.

Иако су у збирци пред нама песме разнолике, оне су успешно обједињене у лепо укомпоновану књигу. Разврстане су у пет циклуса; *Разноб(р)ојне сјирофе, Сонети, Октаве, Хаику и Бели стих*. У књизи су објављене и две рецензије које се у великој мери баве стручним проматрањима песама; стилистиком и римом. Тиме је приказано ауторкино теориско знање и њено умеће да самостално употреби песнички занат у сопственом песничком стваралашту. А, свакако се ради о песнику високог стваралачког домета.

На једној од последњих странице збирке *Мајска киша* имамо уобичајени садржај за једну књигу. Али ту је и још једна страница која се такође тиче садржаја. Она нам пружа детаљнији увид у песме које су за ову књигу презуete из претходних Мајиних књига. Тако сазнајемо да је из књиге *Исход неба* узето девет песама. Књига *Светлосна љуја* носи збирци *Мајска киша* осамнаест песама. А, књига *Зимско сунце* двадесет. Из књиге хаику поезије *Нежна граница* узето је 33 песме за циклус Хаику. Ауторка је на радост читалаца издвојила осамнаест сасвим нових песама да би употпунила и обогатила своју нову књигу песама.

Када отворимо лепо уприличену корицу књиге *Мајска киша* на којој је фотографија неба, као и једне прелепе жуте руже. Упловљавамо у ауторкин уметнички свет изречен поезијом. Већ од самог почетка књигом бродимо задовољни. Ради се о песнику који проматра и у могућности је да поетизује оно што проживљава у себи, у односима према другима и оно што је предмет његове (њене) пажње. Што више песама читамо, све нам је јасније да је Маја

Белегишанин она песникиња из најфинијег тима песника који не могу без поезије, али ни она без њих. Стишњени су једно уз друго и није их лако одвојити на било који начин. То је дато као судбина песницима који стваралаштво носи у себи и то чине са пуно одговорности и преданости.

Поезија Маје Белегишанин Ивановић обилује самим животом. Она је заправо конкретизација свега што песникиња проживљава. Иако се у овој књизи првенствено ради о интимистичкој поезији. Збирка има и ону свеприсутну вишу поруку свету коју добар песник дарује искуством и кроз тајну песме. На тај начин се увећава број различите читалачке публике. Посебно, што се технички, песникња бави правилно употребљиваним бројем строфа. А у стихове уплиће риму која је код великог броја читалаца најлепши поетски вез иако је рима у савременој поезији велики изазов. Многи се од ње склањају из различитих разлога, а понајвише из опасности од могућих грешака. Међутим, ова песникиња воли риму и чини се да верује да је у поезији риму немогуће избећи. Тако би требало да је збирка врло интересантна онима који се баве проучавањем књижевности, посебно версификацијом.

Истинским љубитељима и познаваоцима поезије неће промаћи да ова књига у суштини има за тему поезију. Баш онолико присутну колико су заступљене и остале теме које прате сваку песму понаособ. Уствари, тема поезија везује све песме у овој књизи. То нам и сама песникиња открива на самом почетку своје збирке првом песмом која носи назив *Да најишем њесму*. Ова песма лебди самостално пре свих наведених циклуса. У неколико првих стихова ове песме, песникиња каже:

*Хоћу да најишем њесму,
леју као ова зајонейка
коју не моју да одјонейнем ;
леју као ово нејознајо шјо ме мучи,
као нешо....*

Управо загонетка и јесте сама поезија и њена моћ, а оно чему песникиња тежи јесте оплемењивање себе у томе. Из свега следе и друге „загонетке“ које се покрећу стиховима ове песме, али и осталих песама заступљеним у збирци *Мајска киша*. Једна од загонетки која нам се највише намеће јесте она која покреће тему лепоте. А, онда настају и многобројна питања: Шта је то најлепше када је поезија у питању? Шта је то што може учинити да једна песма постане најлепша и др?! Наравно, не може се оспорити да је то што више читалаца који истински уживају у створеној песми. А, самим тим и читалаца који песму доживљавају тако дубоко да постају усхићени и самим песниковим постојањем, заправо његовим даром. То је онај дар којим песник успева да пружи лепоту свога бића свету и да је у стању да своје биће праметне у поезију. Очигледно је тако да се лепота о којој Маја збори стиховима *Хоћу да најишем најлепшу песму*, тиче лепоте стварања, лепота љубави и лепоте мисли. Спојени у једно и уз обузетог песника могуће је срести се са најлепшом песмом. У њој ће уживати обузети читалац. Зато Маја и као читалац и као аутор скромно и пажљиво приступа садржају својих песама, откривајући нам то кроз стихове песме *Да најишем песму; Песму да напишем/али да не унижим лепоћу месеца/ да не расиприм сјај цијли дворишних*. И цигла уме да засија, уколико има ту срећу да је зрачак месеца додирне. Тако се и месец и цигла у овој песми могу тумачити на разне начине; Можемо их посматрати као песника и песму, али и као песника и читаоца сједињене духом посвећености. Међутим, постоје и многа друга тумачења. У сваком случају, питања која нам се намећу читањем песме *Да најишем песму* указује и на то да Маја покушава да усмери читаоце на даље читање. На примећивање и онога што следи након првог доживљаја песме складне мелодије и звука. Да их усмери и на тумачење песама у њиховој философској бити. Песникиња и себе на тај начин усмерава у том правцу како би њене песме добиле пуноћу која би их уздигла по лепоти звучности, а и у значењу. У сваком случају, нема сумње да се Маја Белегишанин Ивановић песмом *Да најишем песму* обраћа песнику, читаоцу, тумачу и себи самој. На крају песме свима поручује да најлепша песма мора бити *крвавија од срца*, али и нестварна као сан. Што би значило у исто време бити храбра и великодушна, радосна и тужна. У исто време спремна на

некога ко ће за њу да се жртвује из истинске потребе и обузетости, а она да се поново рађати у име свега тога и у име свакога. У име добробити свету.

У циклусу поднасловом *Разноб(р)ојне сѝрофе* уз игру речи која се уочава уз *p* прибележено у заглављу, Маја Белегишанин упућују на то да песме одишу разнобојношћу, али и бројношћу. Разликују се доиста по броју китица, врсти риме и темама. У овом циклусу преовладавају песме љубавне теме, са изузетно израженом евокацијом. Управо у првој песми то је веома изражено. Почело је већ са лепо изнијансираним стиховима; *Сѝално се сећам свећа шѝо је било/ док зимско небо кроз ѝрозор уѝага/ Како је данас јако ѝлавеѝнило!*. Уз усхићење и прелепи опис природе, те *леѝње небо високо, сунчано*, а опет и *јесење небо обасјано и хладну воду и шуму блисѝаву*. Интересантно је да у овој песми све остаје у опису природе која је била некада негде, у животу песникиње присутна и која је можда таква негде и сада, али другачијих је боја у односу на оно каквом је се песникиња сећа у духу ондашњем услед емотивних збивања у њој самој. А, та збивања, нема сумње, она су некако, сигурни смо, била љубавна иако се то не помиње у самој песми. У овој песми до самог краја никада не сазнајемо ништа што је везано за конкретизацију догађаја и то је и највећа драж ове песме. Само је природа у овој песми употребљена како би се њома приказала прошлост и емотивно стање песникињино. И песникиња у томе брилијантно успева. Уз приливе боја, дакле, свих годишњих доба песникиња на самом крају ове своје песме у сети каже; *нећу да мислим ша је некад било*. Али, то *некад* ипак живи у овој песникињи као што ће живети у сваком песнику у коме се не може поништити његова емоција свих проживљених тренутака који чине и само биће песниково који не брише никакве трагове и емоције у себи. Па и након много времена, када ствара песму у неком садашњем тренутку, то је он. Састављен од свега проживљеног. Исту евокацију у истоименом циклусу имамо и у песми *Сан* у којој песникња на тако мио и љубавни начин говори о ономе кога воли и са којим се сећа посебних тренутака. Она овом песмом пружа слику тог заноса њеног у љубави и речи вољеног што јој је говорио. Песма почиње стихом *Сину ми ѝрошлосѝ, ал ѝреображена/ у сну се мени ѝвој лик с ѝласом јави / И фина шеѝња ѝа варљива сена... Седиш крај мене, близу су нам руке/ И нешѝо ѝихо ѝоворимо сѝално*. Са колико

мелодије песникња приповеда своју причу. Са колико љубави. То је песма роматичарско духа, лирска љубавна песма са посебно израженом фабулом па је читамо као поетизовану причу љубавну. Баш таква је песма *Лешње квинше*, друга по реду у овом циклусу још боље изведене и разрађеније фабуле. Ово је заиста врло велика песма и чини квинтил, песму од пет стихова по строфи. То је тужна љубавна песма у којој је описана емоција и прича о изгубљеној љубав са којом се лирска јунакиња суочила и са њом се још бори. Он је драги кога она воли али је далеко са новом љубаву о којој песникња каже: *А она има дују, шамну косу/И вишо шело (Све је шо њејово)/Милина срне лицем јој се просу.../(Како ме боли када њишем ово!)/А она има дују шамну косу.* Песмом се стално протеже стих *А она има дују шамну косу*, што даје изузетни емотивни печат и динамику, те је још угодније читати је и доживљавати као песму оваквог лирског набоја, песничког исповедања. У овој песми, али и многим другим песмама ове збирке песникња често употребљава фигуре дикције. Свакако, тиме Маја улепшава своје песме и чини их вреднијима у књижевном смислу и поново показује колико добро управља техником при стварању својих песама. Зато и није чудо да у овој књизи постоји циклус *Сонети*. У овом циклусу заступљено је осамнаест сонета у којима се доследно и правино употребљавају све врсте риме. Што је карактеристично за оне песнике који се у ову шему удубљују онолико колико је довољно њихове знање, а свакако овде га има и са њим Маја вешто управља.

Стапајући се са природом у циклусу *Сонети*, али и у свим осталим циклусима, песникња природи много даје на значају уврштавајући је у поезију. Природа је у Мајиним песмама покадткад само метафора, а често је део ње саме – поезије. Због тога у песмама лирске јунаке затичемо међцвећем, дрвећем, водом, росом... Природа је посебно изражена у циклусу *Бели стих*. Сами наслови песама на то упућују, те тако имамо песме; *Јасмин, Дрво, Јесење руже, Љиљан*. И у овом циклусу песникња примењује метричке обрасце певања по стандарду и беспрекорно чисте. У овом циклусу поред дескриптивних песама на које се примењује бели стих, ту су и медитивне песме и понајвише то је песма *Обећање* у којој на тако леп начин песникња захваљује Господу *Хвала ти Боже за овај дан/за лаки снеј на крововима,/за речи које јоворим слушајући свој јлас,/за сајовор-*

нике које имам, настављајући тако да пева у виду молитве до краја песме. Употребљавајући анафору чиме је ова песма постала још лепша и оплемењенија. Неки ће се сложити да у циклусу Бели стих имамо медитивно-дескриптивне песме, као рецимо што су песме; *Пред сан* и *Киша*. Овде видимо како песникња покушава да нађе новије и новије видове певања и могућности које би применила у својим песмама, како би ипак упловила у нешто ново и аутентичније и поред тога што је везана за сва књижевна правила при стварању песме. Наравно, све у тежњи рађања најлепше песме.

Хаику циклусу, садржи стандарне хаику песме. Писане према правилу од три стиха. Употребљавањем више врста хаику по броју слогова. Интересантно је то да га понајмање има у оном класичном облику од 5-7-5 слогова. У сваком случају, оставићемо овај циклус онима који уживају у овој поетској форми која описује доживљј у природи и мрљиво мери стихове да о њему даље суде читајући ову књигу.

Остаје нам још врло цењени циклус *Окшаве*, у којој Маја песмом приказује оно чему је посветила пажњу. Иако је природа и за песме овог циклуса честа тема, ипак се песникња у овом циклусу помало одмеће од ње. А то чини у рецимо песмама; *Сиврање, Поврашак, Свејло, Објава, Кушак...*

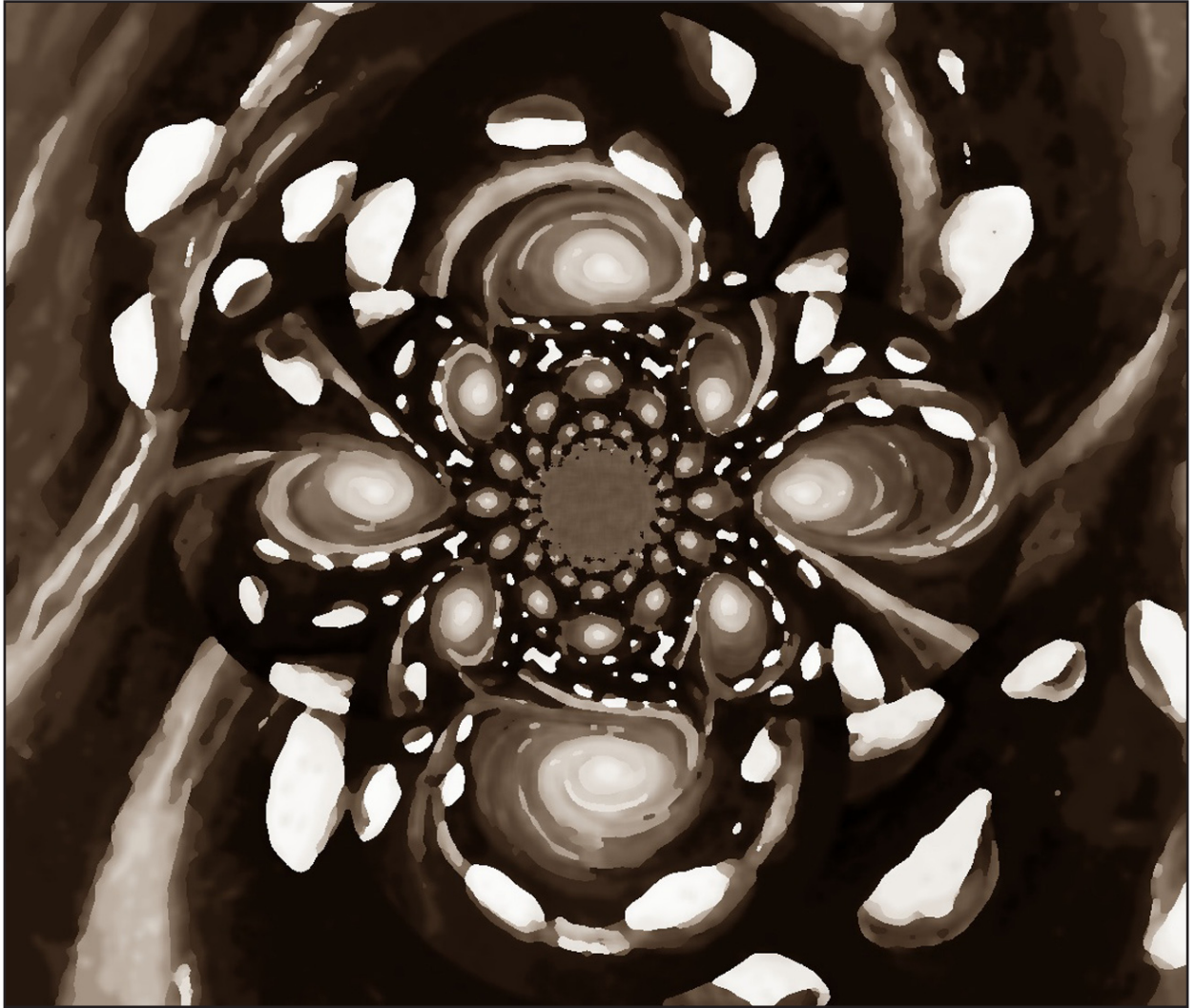
И на самом крају иако бисмо могли још много да говоримо о књизи Мајска кише, ми се враћамо првој уводној песми у којој закључујемо да је Маја на путу да створи најлепшу песму, а то би некако значило да ће нам даровти још књига. Иако постоје они кој ће се сложити да и у овој књизи можемо наћи ону најлепшу. Када говоримо о наслову књиге, онда се запажа она игра речи коју можемо пронаћи и у наслову првог циклуса, а која упућује на вишезначност и метафоре. Свакако, мајска киша је увек топла и благоугодна. Али, са одразом неке туге. А, те чињенице су тако инспиративне за поезију која је сведочанство свему томе и која причајући о томе буја и открива нешто ново. Таква је и наше песникња. Као Мајска киша, топла и благоугодна. Она читаву себе уноси у поезију. Зато није грешка уколико име Маја пронађемо у смом наслову. Киша би у том случају значила тугу и сету песникњину који се песмом претварају у радост свих нас, у поезију.

у Земуну, 13. јун 2024.

Kamil Korwicki

ЗНАЦИ И ПУТОКАЗИ

Kamil Korwicki: Kosmos 1

Небојша Симеоновић

ВЕЧИТИ ОМЛАДИНАЦ КОСТАДИН КОСТАДИНОВИЋ Коста Чауш

(1946 – 2006)

У култури Зајечара оставио је дубок траг као један од оснивача Младог маја, Филозофске школе, Зајечарске гитаријаде и многих културних догађања који идентификују Зајечар на широким просторима.

Био је иницијатор оснивања Хора девојака Дома омладине, који је стекао велику славу освајајући највећа признања на многим такмичењима.

Захваљујући Костином ангажовању Зајечарци су први пут видели и чули Видинску филхармонију.

Коста Чауш добитник је бројних признања од којих се посебно истиче награда ослобођења Зајечара 1989. године за допринос развоју зајечарске Гитаријаде и развоју садржаја са младима.

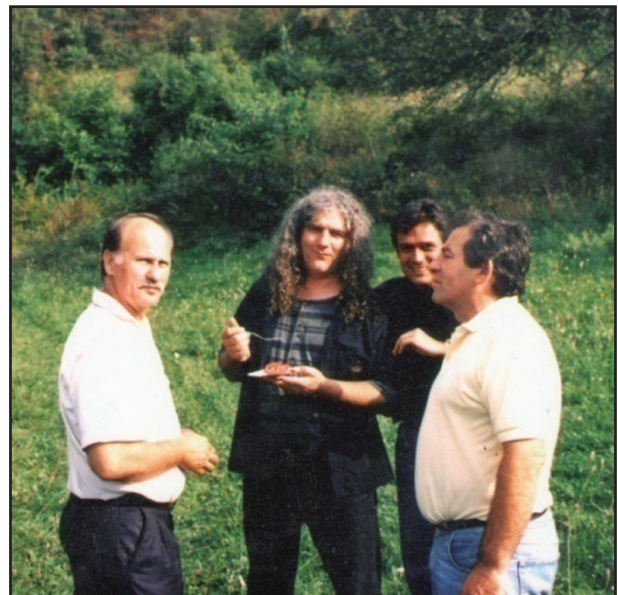
Са Домом омладине проносио је игре и песме овог краја у клубовима наших радника у Немачкој, Аустрији, Швајцарској.

Радио је то с лакоћом и из љубави, а да при том за то никад није тражио било

каква признања. Увек младалачког духа, скроман, препуштао је да други поберу лаворике за, највећим делом, његов успех.

Многе генерације младих памтиће га као бригадира, команданта бригаде, оснивача фолклора, хора, и човека посвећеног забавном животу младих. Та љубав према раду са младима пратила га је до краја живота. Младима је био подстрек када је попут мађионичара проналазио решења и онда када је изгледало да их нема, па је био изузетно цењен и поштован. А када се у београдским културним круговима говорило о Зајечару и Кости Чаушу Зајечарци су с поносом слушали.

Костадин је дуго година био и председник Месне заједнице Вратарница и својски се залагао за родно село. Велики допринос дао је решавању бројних комуналних проблема кроз уређење села, путева, телефонске мреже, реконструкцију цркве, дома културе. На његову иницијативу основана

Слева на десно: др Александар Каменковић, Бруно Лангер, вођа рок групе „Атомско склониште“, Костић (мали Зубар) и Коста Чауш на пикнику у Топлику 1991. године

је ликовна колонија из које је селу остало више од 200 слика и које су намењене уређењу легата Живојина Павловића.

За Косту се с правом може рећи да је пронео славу Вратарнице и Зајечара, села и града које је највише волео и од којих никада није желео да се одвоји. Многи јавни и културни посленици у Србији и бившој Југославији још увек знају за Костину Вратарницу и Топлик.

Костадин Костадиновић је преминуо 2006. године и сахрањен је на зајечарском гробљу.

Врло брзо након његове смрти Скупштина града Зајечара је донела одлуку да не-

Кад год.... Коста је имао обичај да каже:

„Ово ће бити први рачун који Дом омладине није плаћу“.

Потом згужва рачун и баца га у корпу!

Многи београдски културни посленици и дан-данас памте Чаушеву шететску реченицу:

„Многи вам леи овај Београд, ал' је некако многи забачен од Зајечара“.

кадашња улица 4. јула у Зајечару, недалеко од центра, добије његово име.

С лева на десно: менаџер бенда групе „Леб и сол“, други слева, Влатко Стефановски, вођа бенда „Леб и сол“, четврти Коста Чауш, до њега Јован Стојковић, некадашњи председник општине до њега Небојша Нели Симеонович и екипа из Вратарнице задужена за припрему пикника у Топлику код Вратарнице 1994. године

Властимир Станисављевић Шаркаменац

ЗАКАСНЕЛИ ОМАЖ РАДИСЛАВУ ТРКУЉИ (ДИПТИХ)

Агаму П. (за Тркуљу)

1

Знао сам га кад смо били млади, кад је дошло време да се упознамо, јер није вазда *вакай* да се људи сусрећу. Може ти се ко учинити онаквим какав није, и да настане непотребно велика штета. Овако, у 17 година, при крају наших средњих школа, било је упечатљиво и трајно.

Ишао је у гимназију. Писао је песме. Једнога дана ми је, у атељеу понад *Ресџорана друшћивене исхране* показао песму, наслова: *НЕДЕЉА СА СЕДАМ СУНЦА*:

*Осам звона у мени звони,
осам звона у седам недеља лиџурџијских
и свако је звоно рађање једној сунца
објавило.*

Ја сам ишао у Учитељску школу. Волео сам поезију. (*Дучић ме беше заразио „Заласком сунца“ – помислих – а овај, иле љребројава сунцаг*). Али мене су професори усмеравали да будем сликар, иако сам хтео песништво, и зато ме је ганула Тркуљина песма. Неколико деценија касније тражио сам му да ту песму видим и да се подсетим њенога садржаја (знао сам је само у глобалу), али Раша је тврдио да је се не сећа, а и да је свакако нема јер та свеска, где је бележио стихове, напосто је нестала. Чинило ми се тада да ће он постати песник. Мој наставник цртања Душко Стефановић такође је нешто пискарао у једну свеску док ме је подучавао сликању, али ни на моје молбе да ми то покаже, није се много обазирао. Чак ме је још приволео да узимам часове код локалног сликара Живка Гавриловића, који никад није држао оловку за писање, само четкицу, да бих се боље упознао са техником портретисања јер наш Душана В. Стефановића *Црџало* нас је углавном подучавао начину схватања слике на импресионистички начин.

Сећам се једног већег комада платна (оно ће и по мом одласку после матуре стајати више година у Учитељској школи). Било је потписано са: *Зима у Нејоџину*. Сећам се слике, јер сам је увек виђао, кад бих навратио тамо. Морао сам на њој да представим падање снега на пунктуалистички начин, белим тачкама које су заправо биле снежне пахуљице, али све тако

тониране на појединим местима-обрисима ствари, да су се под тим велом, тачкастом белином, „морале видети“, односно, ослути-ти улице, грађевине, људи и коњски једно-прег саоница. Платно је сликано по моделу истинске зиме гледане кроз прозор велике цртачке сале-учионице. Ситуација на тој слици са коњем и једнопрегом запамћена је као залеђен покрет, а када је гураво кљусе, смрзнуто и квргаво, отклизило, из тржног простора и из свих видика, тада је даље сликано по запамћеној слици. То је био први круг тих слика.

У другом Душковом „импресионизму“ имали су сви циљ да исликају „Закаснеле кише на ЗБ“ (тако је он то звао), и објаснио, да се три чувена неготинска виногорна брда зову *Бадњево*, *Буково* и *Брајџујевац*, и да ми морамо да насликамо оне кише које су далеко иза тих брдâ, готово чак на планини *Дели-Јован*, те да те кише по правилу или стижу касно или никада и не стигну. А за то време грожђе има времена да на поменутим брдима дозри у миру. Такве кише, говорио је, стварају утисак гримизног неба, као да ће киша пасти, а не пада, док се сунце с муком пробија кроз тај гримиз. Е, то је тражио да насликамо, тај гримиз, боје смешане беле и (по)тамнеле тамњанике. Заиста су се иза брдâ, а испред Дели-Јована виделе „Закаснеле кише“, као плаве завесе које пробија, и сваку нит им осветљава, сиво сунце иза њих. (То са три брда на „ЗБ“ подсетиће ме касније у књижевности на „ЗБ“ оних писаца који су писали *плавe лејенге* (чак плаве, као *касне кише*), као што их је код нас писао Јован Дучић. То су били Бодлер, Борхес и Буковски.

Трећи експеримент да се представи немогуће на *импресионистичкој* слици, код нашег *Црџала*, било је да се представе *Печенешка ојледала*. Ту смо цртали велика усправна огледала која су, у доба кад се Неготин бранио од Печенега, знали да раде мајстори *лаџини*. Да л то заиста бејашу *лаџини*-Римљани или Срби из *лаџинској* села Видровац, код Неготина, никада се неће тачно знати. Тек, они су усправљали стакла у неготинској равници, и, разумевајући се добро у траве из исте низије, палили ту траву и с оне леђне стране равног стакла стварали тамну позадину од *ГАРЕЖИ*, док

су између стакла и гаражи постављали листиће *сребрне шраве* која има наклоност да лако пријања на стакло, и да се сија, па је равно стакло деловало као сјајно огледало окренуто на ону страну, према Дунаву, одакле ће пристићи они- ратоборни Печенези. На огледајућој страни (*ољинди*), тада су се могле да виде, макар неоштре, слике коњице која је журила ка граду, а „оглиндачи“ су одмах достављали знаке узбуне утврђењу које су саградили Келти, бар према суфиксу речи *Негошин*, јер су их зачињали, као и *Фаркаждин*, као и *Петроварадин* увек Келти, а наслеђивали Словени. То *дин* или *шин* је на келтском значило *шврд ирад*, а из Влашке су на Балкан прелазили често, и то примитивним пловилима и Кумани, али су неготинци имали времена, од када би их угледали на оптичким справама, да се спреме за одбрану, у чему је предњачио извесни Негота који је са породицом стигао из Македоније.

Након оваквих експеримената били смо убеђени да ћемо сви постати сликари, али ја сам и даље жудео за песништвом и готово завидео Тркуљи што може да бира јер наравно нисам знао за ону гносеолошку византијску мисао да *није моћан онај који бира, већ онај који се вечно обнавља у себи, ње може суђено му да сматра само-изабраним у доброј вољи.*

2

И једнога дана све је дошло на своје, а прошла је само једна година од нашега познанства: Тркуља је оставио 8-ми разред гимназије и отишао у Београд на полагање пријемног испита на Ликовној академији, а ја сам написао своју прву песму. Ја сам већ тада сазнао за максиму Максима Г.: *Безумље храбрих ми славимо!* Признајем да је нисам баш до краја разумео, тада, због *безумља* као негативне конотације, које је стављено у контекст са више него позитивним појмовима – *храброси* и *славље* (храбрости). Али ипак сам готово био сигуран да је Тркуља био храбар. Веома храбар, када је наш град Неготин оставио са толико смелости. Можда се ова максима на њега и односила? Питао сам се то цели мој живот, као и то шта уопште то значи. Боље је да кажем да сам цели живот истраживао домен важења ове изреке.

И после готово читавог свог живота, са отпочињањем слављења Првог великог рата и помена жртава које смо имали, кад јасно угледах Милутина Бојића на пиједесталу са другим великанима (Дучић, Ракић, Пандуровић и др.), а не бих га угледао да се нешто није отворило у мени, а отворило се кад сам схватио да је то *безумље* донело све нас који смо још живи, те да је у основи

таквог *безумља* нешто што ми не видимо, а храбри *дисийли* (следбеници) виде, те зато и чине таква дела којих не би ни било без *безумља*, због којег ћемо им се увек дивити и славити их.

Баш некако тако, кад се сећамо славних, одлази и мој школски друг из Неготина преко свог *усудној бреја*, попут сијасет храбрих и слављених *безумника*, кад је већ испунио себе и постао велики сликар, а ја писац са три туцета књига. Ту се, дакле, потврђује да је за нагли одлазак из Неготина било потребно дрзнути се и показати одлучност која се граничи са *безумљем*, и због које се постаје остварени сликар.

Дивим му се и хоћу на крају ове приче да му обећам да ћемо га славити због онога што нам је оставио иза себе. Почео је као песник, а постао сликар, добар и испуњени сликар. Ја сам почео са сликањем код мог професора Стефановића и вазда сањао песништво. Сад, кад је свако на својој страни, питам се да ли бисмо се још једном мењали: ја – да, а он – не, Вероватно.

А и што би, кад мени још у ушима звоне она његова недељна звона, која бих некако да чујем. Оних у седам недеља осам звона...

А, опет, једном смо се срели у Загребу. Има томе пола века. Био сам са „девојком која је хтела војака“, јер сам служио војску тамо, а он је био на специјализацији код К. Хегедушића. На врелом летњем асфалту девојка је „оно као баба“ у неком часу, кад је он био опуштен, прозборила: *Кај њо зборише? Бој ће се чудийи!?* Тада је Раша Тркуља скинуо своју летњу обућу, једне праве светачке „апостолке“, затим свој обавезни нож-брицу с каиша, провртео рупу на пети тих „апостолки“, отвор попут великог дурбина на астрономији и дао га мојој *Загрейћанки* да нанишани Бога, говорећи: *Но, где је њај њвој Бок, њокажи ја и уийијај да л смо смрјни или бесмрјни!*

Љута девојка је без речи напустила ул. Илицу и отишла ка *Тушканцу*, а ја се и данас питам није ли он заиста кроз своју „отворену и изрезану пету“ видео Бога, и није ли знао да је велики и бесмртан(?).

(Смишљано да кажем у кући *Ђуре Јакшића*, ако ме прозове аниматор омажа, Адам Пуслојић, док је сећање на Радислава Тркуљу већ ишло, али Адам ме није прозвао, па сам то касније записао. ПОКЛАЊАМ ГА АДАМУ ЗА ТРКУЉУ, НАШЕГ ДРУГА ИЗ СРЕДЊО-ШКОЛСКИХ ДАНА, а његовог кума, 22. апр. 2017, ДА ГА ПОНЕСЕ КАД ТАМО, НЕ ДАЈ БОЖЕ!, ПОЂЕ. А једног дана је тамо, заиста, и пошао, на размеђу 2022. и 23. године.

Др Миодраг Тодоровић

ДЕПОПУЛАЦИЈА У ОПШТИНИ НЕГОТИН И ПОСЛЕДИЦЕ ЊЕНОГ ШИРЕЊА

У својој бурној историји развоја, општина Неготин није доживела такав неповољан развитак становништва, такав демографски суноврат као што је овај почетком овог столећа. Негативни ефекти присутни су у свим компонентама развитака популације, природним: рађања, умирања и природни прираштај и механичким: унутрашње и спољашње миграције.

Да би смо боље схватили садашњост и реалније предвидели будућност неминовно је вратити се у прошлост јер је она нераскидивим нитима уткана у нашу садашњост. Другачије речено, сазнања о факторима који су одређивали пад фертилитета (могућност рађања) становништва у прошлости су од изузетне важности за оцену садашњих и будућих развојних популационих тенденција. У литератури која третира развитак становништва у преиндустријском периоду, се наглашава да су у детерминистичкој основи недовољног рађања за замену генерација дубоко утемељени чиниоци контроле рађања који су довели до распадања породичних задруга и све бржег уситњавања поседа из кога, касније, произилази спајање два домаћинства у једно под мотивацијом да се имовина не дели и да се удобније живи (Ј. Цвијић 1922, Т. Ђорђевић 1923, М. Станојевић 1930, 1937, С. Првановић 1962, Душанка Раванић 1963, Г. Миленовић 1965, В. Стојанчевић 1966, М. Весић 1967, Видосава Стојанчевић 1973, М. Драгић 1977, 1978, Ж. Ђорђевић 1987, Даница Милић 1988, П. Милосављевић 1988, М. Тодоровић 2001). Тада контрола рађања поприма шире размере а „систем једног детета“ као да је пружао бољу животну перспективу. Овај систем је условио ране и малолетне бракове.

Глобални разлози биолошке депопулације у општини Неготин, као и у другим општинама Тимочке крајине, у преиндустријском периоду могу се посматрати кроз ове показатеље:

- географски и геополитички положај (одвојена географска целина), на ветрометрини геостратешких интереса великих сила (Турске, Аустрије, Русије), једна од највећих ратних позорница, не само на Балкану већ и у Европи, на самој државној граници, на домак непријатељу (Видински пашалук),

- дугорочно турско ропство и последице тога: „данак у крви“, обавеза давања једног мушкарца за султанове ратне походе, пљачке, силовања, насилна турчења, мучења, малтретирања, отимања имовине и добара, глобења, прекомерна кулучења, убиства становништва,

- пустошења подручја и губитак становништва у току учесталих ратова, сукоба, буна (1813. погибија Хајдук Вељка Петровића, 1833., 1876., затим у балканским ратовима а највише у Првом Светском рату, затим у Другом Светском рату). Ратови и сукоби већих размера оставили су за собом „крње генерације“ или „суве гране“ на дрву живота када се осетно смањио репродуктивни потенцијал народа, што је изазвало негативне последице у динамици развитака истог (табела бр. 2 и 3),

- учестале сеобе (стварање конгломерата различитих народа и народности (етничко шаренило) различитих култура, односно „народно таласање“ (2/3 досељеника односило се на Влахе),

- слаб продор капитала и слаб развој индустрије, типично екстензивни начин пољопривредне производње (пољопривредом се бавило око 95% становништва),

- учестале епидемије заразних болести које су изазивале повећану смртност (дугорочно ендемско подручје сифилиса и утицај ове болести на повећани стерилитет, спонтане побачаје, мртворођеност и страх од потомства зараженог сифилисом),

- безобзирна експлоатација сеоског становништва од стране велепоседника, зеленаша, банкара, владине администрације, домаћих и страних капиталиста (већи интензитет експлоатације био је после Првог Светског рата),

- распадање великих породичних задруга, уситњавање поседа и довођења до осиромашења већине становништва (пауперизација и стварање повољног амбијента за увођење „система једног детета“),

- низак ниво просвећености, учесталост раних бракова (њихова честа нестабилност), криминални прекид трудноће (повећани стерилитет и повећана смртност жена услед сепсе),

- стално неспокојство и егзистенцијална несигурност становништва и рестиктив-

ни однос према животу и будућности (војна, политичка и економска несигурност). То је утицало на: еволуцију становништва, смањење рађања, одлагања ступања у брак и, сходно томе, до успоравања раста и губитак базе за будућу репродукцију истог.

Стога није чудо што од седамнаест рејона у Србији просечна стопа наталитета (број живорођених на 1.000 становника) у периоду 1880-1890, 1901-1910, 1921-1930, 1931-1940, 1947-1954 године у рејону Крајина била најнижа (у рангу 1921-1930. и 1931-1940. била на последњем месту а 1947-1954. на 16. претпоследњем месту), табела бр.4. У исто време, у односу на остале рејоне, просечна стопа морталитета била је, најчешће, највиша тј. на 1. или 2. месту у рангу (табела бр.5). То је утицало на стопу природног прираштаја (која је у наведеним периодима била најнижа) и на смањење становништва, далеко бржом динамиком у односу на становништво Централне Србије (табела бр.2). У ратним годинама 19. и 20. века, услед смањења рађања и повећања умирања (табела бр.3) становништво је ушло у фазу депопулације, када се стопа природног прираштаја спушта чак до -12,4 промила (1877 год.). У другој декади 20. века депопулација на овом подручју је била стална појава. Услед губитка становништва у ратовима, 1876/77 и 1912-1918. и као последица разних епидемија (колера, пегави тифус, велике богиње, сифилис) морталитет се увећало повећао, а при смањењу нупцијалитета (склопљених бракова), услед неповољних услова за брак и при смањеном рађању, долази до изражене депопулације (1915. год. стопа природног прираштаја била је -48,9 промила, стопа нупцијалитета 6 промила, док 1918. год. стопа природног прираштаја била је -29 промила а стопа нупцијалитета 5 промила). Тенденција даљег опадања наталитета се још видљивије манифестује током прве и четврте деценије 20. века услед промене старосне структуре и уласка у репродуктивни период генерација десеткованих у ратним годинама 1912-1918. године. Након завршетка Великог рата, дошло је до промене у животу насеља, градови се убрзаније развијају, долази до одређеног економског и културног успона али далеко у заостатку од делова централне Србије. Друштвено-економски односи су се овде споро мењали, натурална производња се дуго задржала. Ипак се она, временом, повлачи пред бујањем робно-новчане привреде, коју развијају занати и трговина, пољопривреда и др. делатности.

Синтетизујући резултате истраживања наведених аутора о развоју становништва

Тимочке крајине и рејона Крајина (највећи део припадао је општини Неготин) у преиндустријском периоду, може се уочити да овде културни и локални чиниоци имају тежину независних детерминанти (одредница) које их чине специфичним у односу на становништво других подручја Србије, а што је довело до нискиг фертилитета становништва и „система једног детета“, независно од привредног и културног развоја у другим подручјима Србије од којих се ово подручје изузетно диференцира.

У индустријском периоду, поред детерминирајућих фактора из прошлости, на фертилитет становништва, доминирају детерминанте рађања везане за социјални, економски и културни развој модерног друштва, као нпр. опадање броја неписмених, повећање могућности школовања, пораст образовања жена, већа присутност жена на тржишту рада, убрзанија еманципација и промена њеног положаја у породици и друштву, склапање бракова у каснијим годинама живота, тежак положај жена са децом, немогућност запошљавања и решавања стамбеног проблема младих али и детерминанте везане за специфичност подручја: неравномерни размештај привредних капацитета, индустрије пре свега; лоша и неадекватна аграрна политика, селективна и изузетно висока просторна покретљивост становништва из села према граду (унутар и ван подручја), на привременом раду у иностранству. У таквим околностима развоја повећава се индивидуализам, заинтересованост за контролу рађања, популаризује се модел „атомске породице“, а истовремено ствара се и шири нова материјалистичка свест са потрошачким менталитетом и хедонизмом, све до алтернативних стилова живота, у којима је лични живот разуђенији него икада раније (М. Мацура 1994, Мирјана Рашевић 1995).

Непосредно након Другог Светског рата, становништво подручја се убрзано развија. У жељи да се надокнади све оно што је у ратним годинама изгубљено и изостало долази до компензационог периода и до осетног броја склопљених бракова, рађања деце и повећања броја становника. Генерације рођене 1946-1965. године носе назив „бејби бум“ генерације. Тада, у периоду 1947-1954. на подручју Крајине просечна стопа наталитета била је 21,3 промила (табела бр. 4) а просечна стопа морталитета 14,1 промил (табел бр. 5) што произилази да је стопа природног прираштаја била позитивна од 7,2 промила. На попису 1961. године у општини Неготин је рођено 744 детета (у граду 137, у селима 607) са стопом

наталитета од 11,4 промила (град 16, села 10,7). На другој страни, број умрлих био је 770 (у граду 95, у селима 675) а природни прираштај -26 становника (град +42, села -68) са стопама природног прираштаја од -0,4 промила (у граду +5, у селима -1,2 промила). Тада становништво општине улази у депопулацију и региструје 65.409 становника (град 8.635 а села 56.774). Од тада па на даље, становништво општине почиње убрзаније да опада, али не уједначено: градско становништво се убрзано повећава на рачун сеоског. На смањење броја становника општине највећи утицај је имало осетно опадање броја живорођених и задржавање броја умрлих на високом нивоу, што је допринело да у наредним годинама пописа, стопа природног прираштаја бележи растући негативан тренд (1971. -0,4 промила, 1981. -4,5 промила, 1991. -6,1 промил). У то време, становништво општина почиње да опада од 65.409 из 1961. на 59.559 у 1991. години (М. Тодровић 1999.).

У последњој декади 20. века дошло је до изразитог неповољног социјалног, економског и политичког стања потпомогнутом ударом агресије НАТО алијансе на нашу земљу, што је изазвало: социјалну, економску, спортску, културну изолацију од света (социјалну несигурност, ерозију животног стандарда, беспосленост-губитак радног места, немогућност запослења, осећај угрожености, осећај ускраћене будућности младих, политичка превирања, страх од онога што будућност доноси). Потреси услед политичке и економске трансформације (транзициона депресија) у првим годинама 21. века чини живот исувише сложеним и додатно неповољно утичу на демографска кретања са тежим последицама по рађање. У таквим околностима живљења повећава се број становника из рањивих слојева друштва а породица која је, готово у целости, преузела ризик за подизање деце, пада у тежи економски положај (М. Мацура 1997.).

Прекретница у развоју становништва општине је 2002. Година, када долази до наглог опадања броја становника (број на попису био је 43.418) и у односу на 1961. годину мање за 21.991 становник (град +9.123, села -31.114). У то време стопа наталитета пада од 11,4 промила у 1961. на 7,7 промила у 2002. години а стопа морталитета се повећава: од 11,8 на 13,4 промила. Сходно томе, стопа природног прираштаја пада на -5,7 промила. Под утицајем осетног опадања стопе наталитета и скоро двоструког повећања стопе морталитета (табела

бр.16) и под утицајем миграторних кретања (унутрашњих и спољашњих) у 2022. години (последњи попис) рапидније опада број становника општине и то за скоро 1/4 (23,7%) у односу на предходни попис 2011. године (табела бр. 7). Највећи утицај на опадање становништва имао је опадање броја живорођене деце. На пример, само у 2022. години број живорођених је био 157 а број умрлих 763, што чини разлику од скоро пет пута већом. Природни прираштај у тој години пописа добија негативни предзнак од 606 лица. У периоду 2011-2022. број живорођених, сабрано по годинама (2011. г. 249, 2012. г. 227, 2013. г. 236, 2014. г. 209, 2015. г. 199, 2016. г. 186, 2017. г. 174, 2018. г. 191, 2019. г. 167, 2020. г. 159, 2021. г. 170, 2022. г. 157) је био 2.324. За исто време број умрлих био је укупно 9.354 (2011. г. 843, 2012. г. 914, 2013. г. 834, 2014. г. 763, 2015. г. 714, 2016. г. 716, 2017. г. 710, 2018. г. 696, 2019. г. 678, 2020. г. 790, 2021. г. 933, 2022. г. 763). Разлика између укупног броја живорођених и укупног броја умрлих је -7.030 што представља негативан природни прираштај. За исти период, између два последња пописа, број становника се смањило за 8.795 (2011. г. 37.056 а 2022. г. 28.261). Разлика између броја 8.795 и -7.030 (негативан природни прираштај) је 1.765 и представља негативан салдо пресељења. У односу на 2011. годину (претпоследњи попис) сеоско становништво се смањило за 6.560 (32,2%) а градско за 2.238 (13,2%). Ако упоредимо бројчано стање становништва из 1961. (65.409, град 8.635, села 56.774) са становништвом са пописа 2022. године уочава се смањење за 37.148 односно за 56,8 % (град се повећао за 6.012 или за 70 % а села смањила за 43.160 становника односно за 76%). Овде су миграције играле значајну улогу у развоју становништва јер су биле бурне, селективне и неконтролисане. Град се ширио на терет сеоског становништва. У 1961. години у граду Неготину је живело 8.635 становника (13,2%) а 2022. 14.647 или 51,8%. Неминовни цивилизацијски процес, процес индустријализације, концентрације индустријских капацитета већином на гадском простору, експлозија школовања, запостављање пољопривреде као привредне гране, развој градске инфраструктуре допринело је да од неразвијеног аграрног подручја наслеђеног из прошлости створи индустријско и урбано подручје. Привреда у граду није могла да запосли сву слободну радну снагу са села те се, на селу, ствара вишак радне снаге – незапосленост. Јака концентрација становништва у граду и неконтролисани одлив према иностранс-

тву, које деценијама траје, довело је до механичног одлива и оштрије депопулације у сеоским насељима, разарјући биолошку основу и угрожавајући биолошку будућност (М. Тодоровић 1995.).

Седамдесетих година прошлога века јавља се већа могућност запослености у иностранству, најчешће у западним индустријским развијеним земљама. Тада започиње убрзани одлазак на рад ван земље. Тако је на раду у иностранству, како статистика региструје, било: 1971. год. 4.472 лица, 1981. 8.048, 1991. 10.638, 2002. 13.983, 2011. 12.427 и 2022. 8.910 лица (табела бр.11 и 12). Сматрало се то привременом нужношћу или испусним вентилом за смањење броја незапослених. Жеља за већом зарадом, тежња за одласком у свет, у обећану земљу (остављање уског животног простора села и екстензивног начина пољопривредне производње од које се није могло пристојно живети а могућности запошљавања ван пољопривреде биле су јако ограничене), жеља за усавршавањем, за отварање сопствене радионице, да се сагради кућа, да се купи пољопривредна и друга механизација и др. били су разлози за одлазак на рад у иностранство. Од укупног броја на раду у иностранству 1971. год. 81% су били пољопривредници а 95% је без и само са основном школом, 10% из радног односа или са евиденције Завода за запошљавање, око 2/3 су богати и средње имућни сељаци. У полној структури 37% чине жене тј.1.765 (Т. Радић, 1971). Користи од рада у иностранству по друштвену заједницу и по грађане биле су вишеструке: ослобађање вишка радне снаге, материјална добит породице од слања девиза у виду помоћи ради повећања животног стандарда, у виду куповине материјалних и др. добара, повећање личног стандарда, промене у карактеристикама личности (учење страних језика, попримање културних навика и др.). Одлазак на рад у иностранство има и своје негативне последице. Што боравак дуже траје, све је веће отуђивање од домовине. Код неких, услед асимилације са новом друштвеном средином, долази до прекида односа са домовином. Што је отуђивање интензивније и боравак у туђини дужи то је и интеграција након повратка у домовину тежа. Такав повратник је „странац“ у властитој земљи. Он је (мигрант) биљка истргнута из корена, која тешко ураста у туђу и у властиту земљу и у томе лежи његова несрећна судбина (Б. Кесић, 1981.). Одлазак на рад у иностранство представља облик насиља (повлачи за собом насилне промене у фази трансфор-

мације породице) и неретко оставља тешке последице по стабилност и интегритет породице. Да би остварили статус сталног боравка у иностранству и могућност легалног запослења, учестали су разводи бракова (најчешће фиктивни) што се може одразити на нестабилност брака и трајну раставу истог. Боравак у иностранству може довести до социјалних и психолошких неповољних ефеката као што су уживање алкохола, психо-активних супстанци тежег дејства, занемаривање и напуштање породице, насилно понашање, криминал, промискуитет, проституција и др. Посебан проблем представља одлазак стручног школованог кадра-учених људи. Због немогућности запослења код нас и неадекватних накнада за њихов рад, олако их се одричемо и поклањамо другим земљама готове стручњаке у које је наша земља уложила део капитала за њихово подизање и школовање. Код нас нема смишљених програма који би привукли „наше странце“ да уложе свој новац у привреду уз гаранцију привређивања као у земљама запада.

Уочено је да села са влашким становништвом далеко више предњаче са бројем спољних миграната у односу на села са српским становништвом (из давнина је познато да су Власи више склони просторној покретљивости од других народа). Најмање емиграната има у селима: Смедовац 0, Брестовац 1, Поповица 4, Рајац 7, Јасеница 7, Карбулово 9, Брестовац 11 и др.(табела бр.12). Данас у туђини живи друга и траћа а рађа се и четврта генерација економских миграната која постепено, али сигурно, поприма цивилизацијске манире нове средине. Све се више отуђује од језика, културе и обичаја својих предака. То отуђивање је поспешено школовањем, запослењем, неретко мешовитим браковима и пријемом у држављанство земље домаћина. Такви емигранти ће за нас бити изгубљени, јер ће се ретко ко од њих вратити. Вратиће се само највећи део прве генерације која је у свет отишла седамдесетих година прошлога века и део друге генерације да ужива у богатству и раскоши прелепих кућа и дворишта који су стекли и изградили мукотрпним радом у туђини, а који ће постати ресурс осуђен на временско пропадање, „мртви капитал“. Спољне миграције нису довољно проучене, о њима немамо научних сазнања (да се сазна суштина, намера и процена ове појаве). Бројеве емиграната који су приказани у табели бр.11 и 12 треба узети са резервом јер у моменту пописа велика већина није била у земљи, а податке о њима дали су присут-

ни чланови домаћинства или комшије или други мештани насеља. За неке није имао ко да да податке пописивачима тако да лица која су у иностранству не улазе у укупан број становника утврђеног у моменту пописа.

Гледано уопште, миграције, као један детерминирајући фактор фертилитета, доноси далеко више штете него користи. Многи млади људи се неће вратити у земљу и на њих, као економски продуктивни и биолошки репродуктивни потенцијал, не можемо рачунати. То ће се негативно одразити не само на бројчано стање садашњег становништва, већ и на бројчано стање будућих генерација, јер губимо базу за репродукцију будућих генерација.

Фертилитет становништва, као одлучујућа компонента пораста становништва, умногоме зависи од базе која га ствара односно од броја жена у периоду фертилности тј. репродукције, њиховог репродуктивног понашања као и од броја склопљених бракова. На попису 2011. год. број жена фертилног периода (15-49 год.) био је 6.878 а на наредном попису 2022. године 4.607 што је смањење за 33% (табела бр. 13). Релативно гледано, далеко се више смањио број жена у фертилном периоду (33%) у односу на смањење броја становника општине (23,7%) тј. за 9,3 процентних поена. У сеоским насељима смањење је за 41,3% а у граду за 26,9%. Увелико је смањена база за репродукцију будућих генерација. Поједина сеоска насеља скоро да немају базу за рађање деце: Смедовац 2, Вељково 6, Тамнич 9, Брестовац 10, Слатина 10, Александровац 11, Рогљево 11, Речка 12 јер им је број фертилних жена низак а и број подмладка (0-19 год.) који тек треба да уђу у период репродукције је изузетно низак (табела бр.9).

Подаци о броју жена фертилног периода не могу нам дати поуздану слику о њиховој репродуктивној способности нити о њиховом репродуктивном понашању (плодности). Прави показатељ плодности је број живорођених на 1.000 жена фертилног доба (стопа фертилитета). Табела бр.17 показује да је стопа фертилитета у сталном смањењу (од 48,1 промила у 1981. на 34,1 у 2022. години), да се брже смањује у граду а да се у селима повећава што значи да се жене на селу брже плоде од жена у граду односно да су спорије и мање прихватиле норму савременог живота који је испреплетан професионалним, културним, политичким и др. захтевима и садржајима који их могу удаљити од рађања, већ више мисле на потомство него на широку лепезу мо-

гућих других животних опредељења. У нашој средини брак је институција у којој се, још увек, врши прокреација (рађање деце) мада се у последње време све више прихватају норме о ванбрачној заједници и рађању деце ван брака. Број закључених бракова се од 1991. године осетно смањује (од 362 на 135 у 2022. год.) тј. скоро за 2/3 (табела бр. 18). Смањује се и стопа (број закључених бракова на 1.000 становника) од 6,1 промил у 1991. на 4,8 у 2022. години. И у најтежим годинама ратног периода 1914-1918. стопе закључених бракова биле су веће (табела бр.6) од стопе из 2022. године. То нам указује да је златно доба брака на измаку. На другој страни, број разведених бракова у разматраним годинама се циклично понаша а у 2022. години регистровано је да се скоро сваки други брак разводом распада.

Живорођени, према реду рођења (табела бр. 19) је још један од показатеља лошег стања у биолошкој репродукцији. Према овим показатељима званичне статистике у 2022. год. 52,2% жена је родило прво дете (у просеку старости мајке од 26 година), 29,9% жена родило је друго дете по реду рођења (просек старости мајке 28,8 год.), 7% жена је родило треће дете (просек старости мајке 31,3 %), 5,8% је родило четврто дете и 5,1 % жена је родило пет и више деце. Тако прво и друго дете по реду рођења чини велику већину (82,1%), што свакако није довољно за замену генерација.

Промене на нивоу рађања и смртности проузроковале су крупне поремећаје у старосним структурама становништва. Услед поремећаја у процесу биолошке репродукције, у смислу смањења фертилитета, група становништва старија од 65 година показује најживљу динамику и релативно највећи пораст. Услед недовољног рађања за замену генерација и поремећаја у просторном размештају становништва (миграције и емиграције) дошло је до поремећаја у односима старосних група становништва: 0-19, 20-64 и 65+ година. У 2022. години сваки трећи становник је био старији од 65 година (у граду сваки четврти, у селима сваки други) а сваки седми млађи од 19 година (у граду сваки шести, у селима сваки десети). Да становништво општине убрзано стари показује и учешће старих у укупном становништву 2022. године у односу на предходни попис 2011. године. У 2011. учешће старих од 65+ година у укупном становништву је било 26% (у граду 14,2%, у селима 35,8%) док се у 2022. години учешће повећава на 33,7% (у граду 23,6%, у селима 44,4%), табела бр. 9. Са повећањем броја старих особа и њиховом

релативно високом пропорцијом, као тас на ваги, смањује се број осталих субпопулација: младих до 19 година (од 16,5% у 2011. на 13,8% у 2022. години) и радно-активног становништва 20-64 година (од 57,5% у 2011. на 52,5% у 2022. години). Због високог учешћа старих и опадања учешћа младих и радно-активног становништва дошло је до деформације у старосним структурама и до опадања квалитета популације. На то нам указују и коефицијенти зависности и индекс старења (табела бр.10). Тако, индекс старења у 2002. години показује да је на 100 младих до 19 година старости било 131 старих од 65 и више година док је у 2022. години 243 (скоро двоструко више). Градско становништво старије стари од сеоског: у 2022. години на 100 младих у граду било је 136 старих а у селима 444. Исказани губитак на младој генерацији је ненадокнадив за друштво јер ће у период економске и репродуктивне активности ући са окрњеним потенцијалом. И остали коефицијенти зависности показују погоршану међугенерациску зависност и осетну деформацију са тенденцијом повећања ове деформације у будућности, јер се младе све више замењују старим генерацијама. Још један важан показатељ старења становништва је просечна старост која се тиче индивидуа а последица је продужења трајања живота, највише услед напретка медицине и њене примене у пракси, односно доступности становништву. Просечна старост показује да је процес старења у успону и да се становништво општине налази у фази најдубље демографске старости (изнад 43 година), јер је у 2022. години регистрована просечна старост од 50,4 година (у граду 45,5 а у селима 55,6 година), табела бр.7. Поједина сеоска насеља имају екстремно старо становништво са просеком старости преко 60 па и 70 година (Смедовац 71,9, Тамнич 65,9, Слатина 63,5, Брестовац 61,5, Александровац 61,4, Мала Каменица 61, Речка 61, Црномасница 60,3, Милошево 60,3 (табела бр.7)). Показало се да ова села имају изузетно мали број жена у фертилном периоду као и мали број подмладка (немају базу за репродукцију будућих генерација), те им је увелико угрожена биолошка будућност односно опстанак. Како је демографски процес старења у успону и доживљава се као ексцес, то ће у будућности изазвати озбиљне поремећаје не само демографске (повећање смртности, смањење прираштаја) већ и економске (дефицитарност радне снаге, нарочито на сеоском подручју), још жешће опадање: привредне активности, пољопривредних

површина под житарицама, земљишта под баштама, дугогодишњим засадама, производња стоке, производња хране и социјалне природе: издржавање све већег броја старих и задовољавање њихових све растућих и, по правилу, скупих потреба, нарочито здравствених.

„Одупри се почецима јер касно ће стићи лек, кад је зло због дугог чекања већ узело маха“ (Публиус Овидиус Насо, 43 године пре Нове ере – 17 година Нове ере).

Још од првих економских теорија познато је да је људски капитал (улагње у децу, њихово школовање, здравље, исхрану) један од кључних фактора економског развоја. Биолошко обнављање је изузетно важан саставни део друштвене репродукције јер је оно услов постојања и живљења, јер где се оно не врши, смрт и изумирање воде нестајању. Све остале људске вредности и све тековине целокупне историје губе свој смисао ако нема младе генерације која би их прихватила и даље развијала. Перманентно опадање рађања далеко испод нивоа за замену генерација (прекинут је међугенерациски континуитет јер су јединке престале да саме себе репродукују), задржавање морталитета на високом нивоу, изузетно неповољна старосна структура становништва није забележена до сада у историји развитка општине, нарочито у историји развитка сеоског становништва. Демографски показатељи са последњег пописа становништва су поражавајући. Доживљавамо прави демографски банкрот, биолошки суноврат јер се никада није стекла овако неповољна комбинација демографских чинилаца: оних наслеђених из прошлости (разбијање великих породичних задруга-идеалне за чување већег броја деце, „систем једног детета“) и ових садашњих, који делују најчешће, из појачаних социјалних, културних и психолошких оквира.

Поставља се питање зашто нам се то дешава, зашто генерације садашњих породица дају мањи пород од генерације својих мајки а још мање од генерације својих бака? Зашто убрзано клизимо ка демографском дну, ка самоуништењу? Одговор је кратак: закаснили смо, нисмо на време и на прави начин деловали у овој, по свему, занемареној области. Сетимо се опет речи Публиус Овидиус Насоа „одупри се почецима, јер касно ће стићи лек...“ или британског економисте Муна „није довољно добро радити већ још боље“. Пропуштена је прилика да на време, још на почетку депопулације енергично делујемо. Подстицају рађања и популационом питању није се поклањала

пажња која заслужује, оно се увек стављало у страну и потискивало се другим, мање важним питањима (као да има важнијег питања од биолошке постојаности становништва). Упозорења о предстојећој демографској катастрофи упућена од стручњака који се баве проблемима развитка становништва, остала су без одјека. Заборавља се чињеница да депопулација није пролазна појава већ таква, која је прихваћена од више генерација, и која је заузела трајније место и значај у друштву, а и демографски процеси у поређењу са другим друштвеним процесима су дужи и трајнији и не могу се преко ноћи мењати у супротном правцу.

Често се поставља и питање да ли је смањење рађања историјска неминовност која се не може избећи или је то изазов друштву да се организује у дугорочној борби демографске обнове. Пре је то изазов друштву да организовано акцијом спречи да у демографском процесу настану непоправљиве штете, односно створи нове, повољније услове за рађање и репродукцију а тиме и дугорочни тренд ниског и недовољног рађања за замену генерација усмери да крене у супротном правцу. То и због тога што свако чекање да ће се у овој области нешто само по себи спонтано десити и на боље и промени, није реално, и оно може дати још поразније демографске последице. Свако одуговлачење спровођења организоване друштвене акције на пољу демографске обнове, односно спровођењу мера за рехабилитацију рађања у условима ексцесивног старења и смањења базе за рађање деце која данас влада, погоршаће демографску основу и повећаће снагу њене инерције. Дугорочна демографска рецесија се не може даље толерисати. И држава је закаснила у супростављању напредовања беле куге (мада у последње време заиста много чини на пољу демографске обнове). Општина у погледу становништва има/ла извесне специфичности којим је разликује од многих других средина, како у прошлости тако и у садашњости, као нпр. „систем једног детета“, миграције и, нарочито, емиграције. Општина је пропустила много прилика да се супростави овој пошаста а имала је могућности за то, нарочито када је била у пуној економској снази. У то време новчана средства нису мањкала само су она усмеравана у друге сврхе (у оне активности која су мање важне од биолошке постојаности заједнице). Данас се не може очекивати да се у непромењеним условима живљења и у условима незнатног и недовољног улагања и ангажовања у овој области кључне демо-

графске компоненте мењају и усмеравају тако да крену у супротном (жељеном) правцу.

Решења се траже у креирању, активирању и спровођењу локалне популационе политике. Она чини комплекс договорених и свесно предузетих мера којима је циљ да се утиче на смер и интензитет репродукције становништва. Спровођењем тих мера утицало би се на факторе који, као препрека, стоје на путу рађања, односно као ограничење отежавају подизање већ рођене деце. Јасније речено, решења се траже у превазилажењу: тешке економске ситуације (ослобађање од економске дискриминације породица са децом), сложених социјалних проблема (незапосленост младих), у стварању повољног амбијента и економске повољности за повратак становништва из иностранства, у ревитализацији села: (инфраструктура: путна мрежа, птт мрежа, интернет, пошта, амбуланте: хумана и ветеринарска, реактивирање старих или оснивање нових културно-забавних друштава, активна жена за израду производа домаће рафиности и др. како би живот на селу, бар приближно, имао налик живота у граду). Затим, ревитализација пољопривреде у смислу оснивања земљорадничких задруга, давање стимулативних средстава за развој појединих пољопривредних култура и сточарства. Нарочито треба подстицати куповину празних сеоских кућа за младе брачне парове, затим развој сеоског туризма поготово у виноградарским подручјима и у приобаљу Дунава. Тиме би се спречио даљи „одлив“ младих са села према иностранству. Решења се траже и у афирмацији младости односно стварања повољнијих услова за психофизички развој деце и омладине без фактора ризика по репродуктивно здравље (активности на информисаности и едукацији младих из области сексуалности и репродукције: знање је предуслов сексуалне и здравствене културе), на отклањању и редукацији ризичних понашања које угрожавају опште и репродуктивно здравље: пушење дувана, употреба алкохола у све ранијем узрасту и у све већој количини, коришћење тежих психоактивних супстанци, ступање у незаштићене сексуалне односе и то у што ранијем периоду. Врло значајан фактор је избегавање прихватања модела живота, забаве и понашања постиндустријског модернизма који се као талас снажно шири са запада ка истоку, како би се код многих младих особа мењао досадашњи стил живота, као што је потрошачки модернизам (жеља за обезбеђивањем прстижних материјалних добара) егоизам-са-

мозадовољство и хедонистичке тежње. То може представљати снажну препреку браку, рађању и формирању породице услед потенцијалног удаљавања од свакодневних обавеза, породичних спрега и репродукције. Јако су важне активности везане за младе у вези очувања репродуктивног здравља: борба против малолетничке трудноће, против абортуса, против полно-преносивих болести и неплодности: хламидијска инфекција-значајан чинилац секундарног стерилитета, инфекција хуманим папилома вирусом-директно везана за рак грлића материце. Такође, стварање бољих услова за физичко-спортске активности проширењем постојећих или отварањем нових спорских капацитета, како би се проширила лепеза истих и привукла младе да се спортски активирају.

Како фактори ниског и недовољног рађања извиру из свих пора друштвеног живота, то популациона политика има широк спектар мера и права која задиру у домене социјалне политике, здравствене политике, политике према раду, политике деце заштите, политике према пољопривреди и развоју села, политике локалне самоуправе, информативне политике. Дакле, један мултидисциплинарни приступ (стручњака различитих профила) у креирању и спровођењу популационе политике као нпр. социолога, биолога, економиста, правника, здравствених радника (гинеколога-акушера, педијатра, инфектолога), психолога, географа, спортских радника, васпитача, представника верских заједница и наравно и незаобилазно-демографа.

ЗАКЉУЧЦИ

Презентирано показатељи природних и механичких компоненти развоја становништва општине Неготин дозвољавају нам следеће закључке:

1. Становништво општине показује тенденцију убрзаног смањења које је попримило забрињавајуће размере, нарочито смањење сеоског становништва.

2. Рађања деце су, у последњој деценији и години пописа (2022.), у драстичном смањењу и далеко су од могућности за просто обнављање становништва. На другој страни, смртност становништва је на високом нивоу где број умрлих вишеструко премашује број рођених. Нема природног прираштаја јер је ова природна компонента у дубоком минусном салду.

3. Парови све ређе и све касније ступају у брак и све више прибегавају разводу. Сваки други брак се разводом распада.

4. Демографска суша, која деценијама траје, довела је до значајних промена у старосним структурама становништва односно до ремећења пропорција старосних контингената и динамизирања процеса старења. Дошло је до осетног смањења младог и повећања удела старог становништва у укупној популацији, односно до опадања квалитета популације јер се младе све више замењују старим генерацијама. Повећањем контингента старих смањује се и контингент радно-активног становништва носиоца економског и друштвеног прогреса а тиме се смањује демографски оквир за вршење економских и социјалних функција. Становништво, у целини гледано, зашло је у фазу најдубље демографске старости а

настало је као последица секуларног опадања наталитета и његовог изразито ниског нивоа а затим потпомогнуто и значајним продужењем средњег трајања живота.

5. Оштар пораст старих лица и демографско старење постало је законитост, наша реалност и будућност односно процес који се не може избећи. Сасвим је извесно да ће се тенденција старења становништва општине још оштрије испољити у будућности и изазвати теже демографске (смањење базе за рађање деце), економске (паралелно са старењем становништва доћи ће до старења и недостатка радне снаге) и социјалне последице (све већи притисак на бројчано мањи радни контингент који ће морати задовољавање растућих потреба старих чланова друштва да издвоји све већа средства).

6. Миграциона кретања била су бурна, селективна и неконтролисана, нарочито она према иностранству. Она су променила све токове биолошке репродукције становништва и изазвала су веће штете него користи. Неспорно је да услед повољности живљења у земљи домаћина мигранти попримају цивилизацијске манире нове средине, све се више отуђују од језика, културе и обичаја својих предака а неретко и до прекида односа са домовином. На тај начин се то негативно одражава не само на садашње бројчано стање становништва већ и на бројчано стање будућих генерација јер губимо велики део економског и репродуктивног потенцијала а тиме и базу за рађање будућих генерација.

7. Услед лоше и неадекватне политике према селу и аграру, селективне и изузетно

високе просторне покретљивости становништва из села унутар и ван подручја, према иностранству, број сеоског становника се осетно смањило а тиме се убрзано смањило и број живорођених. Старење сеоског становништва се убрзано одвијало а демографска база се разарала, сушила и исчезавала. Пресечен је главни демографски извор јер су жене са села плодније (давале су и дају, у просеку, већа рађања од жена из града). На селу је остало да живи екстремно старо становништво чија је социјална, економска и биолошка снага на измаку. У селима има све мање младих, увелико је смањена база за рађање и обнављање и прети им самоуништење.

8. Догодишња демографска рецепција се не може даље толерисати. У циљу превладавања дубоких поремећаја у об-

нављању становништва општине и спречавању да у демографском развоју настану непоправљиве штете, морају се активирати све расположиве снаге локалне самоуправе којима је стало до биолошког опстанка и формирати **Савет за становништво** састављен од стручњака различитих профила који би програмским активностима на дужи временски период, са јасно дефинисаним циљевима, носиоцима активности, избором приоритета, уз етапну реализацију постављених циљева и новчаном потпором утицао на отклањање или ублажавање дејства фактора који рађају деце, као препрека стоје на путу и који отежавају подизање већ рођене деце. Тиме би се створили повољнији услови за рађање и усмеравање досадашњих демографских трендова да крену у супротном, пожељном правцу.

ЛИТЕРАТУРА

1. Драгић, М.: *Рани бракови у Источној Србији*, Развитак бр. 2, Зајечар, 1977.
2. Драгић, М.: *Поједи и сазнања о ендемском сифилису код становништва влашкој језика источне Србије*, Развитак бр. 2, Зајечар, 1978.
3. Весић, М.: *Контрола рађања и појава дејоулације у источној Србији*, Развитак бр. 1, Зајечар, 1967.
4. Ђорђевић, Т.: *Наш народни живић*, Српска књижевна задруга, Београд, 1923.
5. Ђорђевић, Ж.: *Моји чиниоци раној јага плодности у сеоском друштву Србије*, Развитак бр. 3, Зајечар, 1987.
6. Кесић, Б.: *Живић и здравље*, Јумена, Загреб, 1981.
7. Мацура, М.: *Актуелни проблеми популационе полиције*, Научни скуп о популационој политици, САНУ, Београд, 1994.
8. Мацура, М.: *Актуелни проблеми популационе полиције у: Основи популационе полиције: циљеви, индикатори, мере*, Демографски зборник бр. 4, САНУ, Београд, 1997.
9. Милић, Даница: *Привредни развој Тимочке крајине после 1833. године у: Тимочка крајина у 19. веку*, Зборник радова, Историјски Институт, Београд, 1988.
10. Милосављевић, П.: *Организација власти и друштвени односи 1833-1878 у: Тимочка крајина у 19 веку*, Зборник радова, Историјски институт, Београд, 1988.
11. Милишевић, Б.: *Бракови малолетника*, Развитак бр.5, Зајечар, 1965.
12. Првановић, С.: *„Бела кућа“ у тимочким селима*, Развитак бр.3, Зајечар, 1962.
13. Раванић, Душанка: *Рани бракови у Нејинској крајини*, Развитак, бр.2, Зајечар, 1963.
14. Рашевић, Мирјана: *Развићак становништва Србије 1950-1991*, Београд, 1995.
15. Радић, Т.: *Оглазак радника са ојдручја Тимочке крајине у иностранство ради привременој запошљавању*, Развитак бр. 6, Зајечар, 1971.
16. Станојевић, М.: *Мемоари Стојана Симића у: Зборник прилога за познавање Тимочке крајине*, књ. 2, Београд, 1930.
17. Станојевић, М.: *Антрополографски преглед Тимочке крајине у: Зборник прилога за познавање Тимочке крајине*, књ. 4, Зајечар, 1937.
18. Стојанчевић, Видосава: *Етничке и етнолошке карактеристике „ојдручја“ пресједњених Србији 1833. године*, Развитак бр.3, Зајечар, 1973.
19. Стојанчевић, В.: *Милош Обреновић и његова доба*, Просвета, Београд, 1966.
20. Тодоровић, М.: *Детерминанте фертилитета становништва Тимочке крајине*, Завод за заштиту здравља, Зајечар, 2001.
21. Тодоровић, М.: *Демографски процеси у Тимочној крајини пред крај 21. века*, Развитак бр. 201-202, Зајечар, 1999.
22. Тодоровић, М.: *Сеобе као фактор од утицаја на планирање породице*, 29. дани превентивне медицине, Ниш, 1995.

Телефон за контакт: 064 876 56 36

Кретање броја становника централне Србије (без Санцака) и Тимочке крајине (рејон Крајине и рејон Тимок) 1863 -1953. године

Табела бр. 1

Годи-на	Становн. Централ-не Србије	Становн Тимочке крајине	% у броју становн. Србије	Становн. Рејона Крајине	% у бр. становн. Т. крајине	Становн. Рејона Тимок	% у бр. становн. Т. крајине
1863.	1.108.563	167.634	15,1	65.580	39,1	102.054	60,9
1871.	1.300.619	190.039	14,6	73.878	38,9	116.161	61,1
1881.	1.869.979	192.763	10,3	78.950	41,0	113.819	59,0
1891.	2.300.874	222.784	9,7	92.386	41,5	130.398	58,5
1901.	2.665.824	247.254	9,3	98.923	40,0	148.331	60,0
1911.	3.068.480	271.600	8,8	111.400	41,0	160.200	59,0
1921.	2.784.800	243.700	8,7	99.800	40,9	143.900	59,1
1931.	3.418.132	269.478	7,9	112.716	41,8	156.762	58,2
1940.	3.860.976	275.472	7,1	111.116	42,9	157.356	57,1
1948.	3.994.365	288.175	7,2	113.014	39,2	175.161	60,8
1953.	4.282.267	298.415	7,0	116.476	39,0	181.941	61,0

Извор: Природно кретање становништва Србије од 1863-1953, Завод за статистику НР Србије, Београд 1957.

Просечна годишња стопа раста становништва централне Србије и Тимочке крајине у раздобљу 1863 – 1953. године

Табела бр. 2

Раздобље	Централна Србија	Тимочка крајина	Рејон крајина	Рејон Тимок
1863-1871.	20,2	16,2	15,0	16,9
1871-1881.	37,1	1,4	7,1	-2,2
1881-1891.	21,3	15,1	15,9	14,6
1891-1901.	15,2	11,0	7,8	13,0
1901-1911.	15,1	9,9	12,0	8,1
1911-1921.	-10,6	-11,4	-11,1	-11,5
1921-1931.	21,8	10,2	12,3	9,0
1931-1940.	13,9	3,0	5,5	1,0
1940-1948.	4,5	5,1	-6,2	11,3
1948-1953.	14,2	7,0	6,9	7,1

Стопа природног прираштаја становништва Централне Србије и Тимочке Крајине у ратним годинама 1876-1878. и 1912-1919. године у о/оо

Табела бр. 3

Година	Централна Србија	Тимочка крајина	Рејон Крајина	Рејон Тимок
1876.	-6,6	-8,2	-1,8	-12,2
1877.	-0,3	-8,8	-12,4	-6,5
1878.	4,6	0,7	2,9	-0,7
1879.	7,9	4,1	3,2	4,6
1912.	-1,3	-1,5	2,3	-6,2
1913.	-8,7	-6,8	-9,2	-5,2
1914.	-8,7	-1,9	-4,8	0,1
1915.	-56,9	-44,4	-48,9	-40,5
1916.	-18,7	-17,3	-13,6	-19,9
1917.	-15,5	-19,8	-10,0	-26,6
1918.	-32,8	-29,2	-29,0	-29,3
1919.	3,9	-1,7	-1,1	-2,6

Просечне стопе наталитета становништва централне Србије (без Санцака) по сталним рејонима у периоду 1880-1954. године (у о/оо)

Табела бр. 4

Рејон	1880-1890.		1901-1910.		1921-1930.		1931-1940.		1947-1954.	
	стопа	ранг	стопа	ранг	стопа	ранг	стопа	ранг	стопа	ранг
Централна Србија			38,3		37,0		28,8		25,7	
Подунавски	50,0	1	39,5	7	31,7	12	24,6	11	24,3	9
Подриње	49,1	2	41,7	5	45,2	4	34,4	5	28,9	4
Колубара	48,5	3	40,7	6	40,6	8	30,4	9	24,2	10,11
Поморавски	47,6	4	39,1	8	33,0	11	24,1	13	23,8	13
Крајина	46,8	5	37,1	14	21,2	17	16,0	16,17	21,3	16
Расина	46,5	6	42,1	4	42,9	6	30,9	8	27,0	5
Крагујевачки	46,0	7	38,1	11,12	30,1	13	24,2	12	21,8	15
Лесковачки	45,8	8	44,0	3	45,8	3	38,5	2	29,1	3
Нишава	45,2	9	49,4	1	44,2	5	33,3	7	25,0	8
Нишки	44,4	10	38,2	10	34,5	10	25,7	10	23,9	12
Млава	42,9	11	33,3	15	28,5	14	18,0	15	22,2	14
Тимок	41,8	12	29,2	16	24,8	15	16,0	16,17	17,3	17
Врањски	41,7	13	37,6	13	40,3	9	35,0	3,4	32,1	1
Ужички	40,2	14	38,7	9	41,9	7	34,2	6	26,5	6
Топлица	38,9	15	47,3	2	50,7	1	40,8	1	30,7	2
Ибар	35,4	16	38,1	11,12	45,9	2	35,0	3,4	25,5	7
Београд			24,0	17	23,2	16	19,0	14	24,2	10,11

Просечне стопе морталитета становништва централне Србије по сталним рејонима у периоду 1880.1954. године (у о/оо)

Табела бр. 5

Рејон	1880-1890.		1901-1910.		1921-1930.		1931-1940.		1947-1954.	
	стопа	ранг	стопа	ранг	стопа	ранг	стопа	ранг	стопа	ранг
Централна Србија			23,1		20,5		15,1		11,6	
Подунавски	26,2	6	20,3	15	19,1	12	14,9	10,11	12,1	5,6
Подриње	28,5	2	25,0	5	25,3	1,2	17,3	3	12,0	4
Колубара	27,4	3	24,3	8	21,2	7,8	14,0	12,13	10,8	13,14
Поморавље	27,0	4	21,4	13	19,6	11	14,0	12,13	12,1	5,6
Крајина	30,4	1	23,4	11	17,3	14	15,3	7,8,9	14,1	1,2
Расина	26,0	7	23,8	10	20,2	9	13,3	16,17	10,5	15
Крагујевачки	24,0	11	21,1	14	16,7	16	13,3	16,17	11,7	8,9
Лесковачки	26,7	5	25,7	2	24,0	3	19,6	2	11,3	12
Нишава	25,5	8	23,9	9	19,9	10	14,9	10,11	10,7	8,9
Нишки	24,9	9	24,5	7	21,8	6	15,8	6	11,4	11
Млава	23,9	12	19,8	16	17,2	15	15,3	7,8,9	14,11	1,2
Тимок	24,7	10	18,7	17	16,6	17	13,8	14,15	12,6	4
Врањски	23,7	13	23,1	12	22,5	5	17,2	4	13,2	3
Ужички	23,6	14	25,2	3	22,8	4	15,3	7,8,9	10,8	13,14
Топлица	21,6	16	29,0	1	25,3	1,2	16,4	5	11,5	10
Ибар	22,0	15	25,1	4	21,1	7,8	24,4	1	9,7	17
Београд			24,8	6	18,6	13	13,8	14,15	9,8	16

Напомена: Ова и претходне табеле, извор: Природно кретање становништва Србије од 1836 до 1954. године, Завод за статистику НР Србије, Београд 1957.

Стопа склопљених бракова становништва Србије (без Санџака) и Тимочке Крајине у периоду 1863-1953. године (на 1000 становника)

Табела бр 6.

Година	Централна Србија	Тимочка крајина	Рејон Крајина	Рејон Тимок
1863	15,3	12,2	14,0	11,0
1875	11,0	11,2	13,2	9,9
1876	7,6	9,5	9,7	9,4
1877	12,3	10,6	10,1	11,0
1878	9,6	10,2	10,8	9,8
1879	14,8	15,3	15,4	14,8
1891	10,0	10,6	10,6	10,6
1901	8,1	9,7	11,1	8,9
1912	6,8	6,9	8,0	6,2
1913	6,6	7,3	8,4	6,6
1914	6,2	6,2	6,9	5,5
1915	5,0	5,4	6,0	5,0
1916	6,8	5,4	5,0	5,7
1917	6,9	5,3	4,9	5,7
1918	6,5	5,1	5,0	5,1
1919	16,7	15,7	14,5	16,4
1921	15,5	17,6	17,5	17,7
1931	9,9	10,0	9,0	10,6
1940	8,1	9,3	8,1	10,2
1948	14,7	14,2	14,6	13,9
1953	10,7	8,5	8,3	8,6

Број становника и просечна старост у насељима општине Неготин у 2002, 2011. и 2022. години

Табела бр. 7

Насеље	Број становника			Разлика броја становника				Просечна старост		
	2002	2011	2022	2002-2011	%	2011-2022	%	2002	2011	2022
Укупно општ.	43.418	37.056	28.261	-6.362	14,6	-8.795	23,7	44,6	47,4	50,4
Од тога села	25.660	20.174	13.614	-5.486	21,4	-6.560	32,2	49,3	52,3	55,6
Александровац	588	459	252	-129	21,9	-207	45,1	46,0	50,2	61,4
Браћевац	533	335	199	-198	37,1	-136	40,6	59,5	59,4	59,9
Брестовац	355	257	131	-98	27,6	-126	49,0	55,0	58,6	61,5
Буковче	1.442	1.136	928	-286	19,8	-208	18,3	47,1	51,6	53,1
Вељково	206	121	92	-85	41,3	-29	24,0	54,3	56,6	59,4
Видровац	822	656	618	-166	20,2	-38	5,8	48,8	50,6	51,6
Вратна	316	260	159	-56	17,7	-101	38,8	48,2	48,9	54,8
Дупљане	564	481	309	-83	14,7	-172	35,7	47,1	50,2	54,6
Душановац	882	782	548	-100	11,3	-234	29,9	51,4	54,8	58,5
Јабучовац	1.884	1.413	940	-471	25,0	-473	33,5	47,9	51,3	53,9
Јасеница	581	511	355	-70	12,0	-156	30,5	47,6	48,4	51,5
Карбулово	520	364	268	-156	30,0	-96	26,4	49,2	51,0	50,7
Кобишница	1.355	1.148	887	-213	15,7	-261	22,7	47,8	52,2	56,3
Ковилово	411	292	188	-119	28,9	-104	35,6	46,9	53,1	58,8
Мала Каменица	392	317	217	-75	19,1	-100	31,5	51,8	57,2	61,0
Малајница	683	481	339	-202	29,6	-142	29,5	45,4	49,5	54,7
Милошево	517	443	316	-74	14,3	-127	28,7	44,6	50,3	60,3

Михајловац	718	526	268	-192	26,7	-258	49,0	53,5	56,2	56,9
Мокрање	710	550	353	-160	22,5	-197	35,8	49,5	52,8	56,8
Неготин	17.758	16.882	14.647	-875	4,9	-2.235	13,2	37,7	41,4	45,5
Плавна	953	886	567	-67	7,0	-319	36,0	44,4	46,1	50,0
Поповица	487	345	214	-142	29,1	-131	38,0	50,4	55,0	59,9
Прахово	1.506	1.196	799	-310	20,6	-397	33,2	44,0	47,4	50,7
Радујевац	1540	1.211	735	-329	21,3	-476	39,3	47,6	53,2	56,3
Рајац	436	275	192	-161	36,9	-83	30,2	56,5	58,0	56,1
Речка	469	353	223	-116	24,7	-130	36,8	54,8	57,7	61,0
Рогљево	183	123	98	-50	27,3	-25	20,3	55,3	54,9	57,7
Самариновац	464	437	319	-27	5,8	-118	27,0	49,9	48,2	55,2
Сиколе	838	599	397	-239	28,5	-202	24,1	50,2	54,9	56,9
Слатина	479	437	246	-42	8,8	-191	43,7	53,7	56,5	63,5
Смедовац	163	112	50	-51	31,3	-62	55,3	59,3	65,7	71,9
Србово	502	444	289	-58	11,5	-155	34,9	49,6	53,3	57,6
Тамнич	349	246	137	-103	29,5	-109	44,3	60,3	63,2	65,9
Трњане	479	362	233	-246	51,3	-129	35,6	51,0	53,7	59,0
Уровица	1.191	831	595	-360	30,2	-236	28,4	50,3	54,1	56,5
Црномасница	272	199	141	-73	26,8	-58	29,1	54,4	57,8	60,3
Чубра	557	413	212	-144	25,8	-201	48,7	51,8	55,7	58,6
Шаркамен	374	299	199	-75	20,0	-100	33,4	48,5	49,7	57,3
Штубик	939	874	601	-65	6,9	-273	31,2	47,9	47,9	51,2

**Старосна структура становништва по великим старосним групама
у 2011. и 2022. години**

Табела бр. 9

Насеље	Укупан број		ОД 0 – 19 године				Од 20 – 64 године				Од 65 и више година			
	2011	2022	2011		2022		2011		2022		2011		2022	
			број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Укупно	37.056	28.261	6.115	16,5	3.912	13,8	21.319	57,5	14.836	52,5	9.622	26,0	9.513	33,7
Села	20.174	13.614	2.628	13,0	1.361	10,0	10.331	51,2	6.203	45,6	7.215	35,8	6.050	44,4
Александровац	459	252	64	13,9	13	5,1	260	56,6	108	42,9	135	29,4	131	52,0
Браћевац	335	199	24	7,2	14	7,0	149	44,5	82	41,2	162	48,3	103	51,8
Брестовац	257	131	23	8,9	10	7,6	115	44,7	51	30,0	119	46,4	70	53,4
Буковче	1.136	928	160	14,1	116	12,5	586	51,6	442	47,6	390	34,3	370	39,9
Вељково	121	92	10	8,3	10	10,9	68	56,2	31	33,7	43	35,5	51	55,4
Видровац	658	618	99	15,0	68	11,0	353	53,7	345	55,8	206	31,3	205	33,2
Вратна	260	159	52	20,0	19	12,0	120	46,2	64	40,2	88	33,8	76	47,8
Дупљане	481	309	73	15,2	41	13,3	241	50,1	131	42,4	167	34,7	137	44,3
Душановац	782	548	91	11,6	47	8,6	382	48,9	212	38,7	309	39,5	289	52,7
Јабуковац	1.413	940	199	14,1	108	11,5	703	49,7	440	46,8	511	36,2	392	41,7
Јасеница	511	355	85	16,6	41	11,6	278	54,4	185	52,1	148	29,0	129	36,3
Карбулово	364	268	51	14,0	37	13,8	197	54,1	132	49,3	116	31,9	99	36,9
Кобишница	1.148	887	136	11,8	77	8,7	606	52,8	399	45,0	406	35,4	411	46,3
Ковилово	292	188	35	12,8	8	4,3	153	52,4	102	54,2	104	35,6	78	41,5
М Каменица	317	217	30	9,5	15	6,9	137	43,2	88	40,6	150	47,3	114	52,5
Малајница	481	339	77	16,0	41	12,1	233	48,4	142	41,9	171	35,6	156	46,0
Милошево	443	316	66	14,9	14	4,4	229	51,7	144	45,6	148	33,4	158	50,0
Михајловац	526	268	51	9,7	27	10,1	256	48,7	110	41,0	219	41,6	131	48,9

Мокрање	550	353	68	12,4	25	7,1	297	54,0	158	44,7	185	33,6	170	48,2
Неготин	16.882	14.647	3.487	20,7	2.551	17,4	10.988	65,1	8.633	59,0	2.407	14,2	3.463	23,6
Плавна	886	567	160	18,1	89	15,7	493	55,6	275	48,5	233	26,3	203	35,8
Поповица	345	214	36	10,4	10	4,7	166	48,1	96	44,8	143	41,5	108	50,5
Прахово	1.196	799	206	17,2	103	12,9	668	55,9	413	51,7	322	26,9	283	35,4
Радујевац	1.211	735	133	11,0	73	9,9	643	53,1	333	45,3	435	35,9	329	44,8
Рајац	275	192	26	9,5	16	8,3	117	42,5	91	47,4	132	48,0	85	44,3
Речка	353	223	37	10,5	12	5,4	159	45,0	87	39,0	157	44,5	124	55,6
Рогљево	123	98	11	8,9	5	5,1	65	52,9	50	51,0	47	38,2	43	43,9
Самариновац	437	319	72	16,5	38	11,9	241	55,1	135	42,3	124	28,4	146	45,8
Сиколе	599	397	71	11,9	30	7,6	288	48,1	189	47,6	240	40,0	178	44,8
Слатина	437	246	30	6,9	10	4,0	243	55,6	88	35,8	164	37,5	148	60,2
Смедовац	112	50	2	1,8	0	0	35	31,2	13	26,0	75	67,0	37	74,0
Србово	444	289	55	12,4	24	8,3	227	51,5	118	40,8	162	36,5	147	50,9
Тамнич	246	137	9	3,7	2	1,5	112	45,5	47	34,3	125	50,8	88	64,2
Трњане	362	233	42	11,6	31	15,9	176	48,6	116	49,8	144	39,8	90	34,3
Уровица	831	595	109	13,1	67	11,3	373	44,9	231	38,8	349	112,0	297	49,9
Црномасница	199	141	19	9,6	5	3,5	86	43,2	63	44,7	94	47,2	73	51,8
Чубра	413	212	41	9,9	16	7,5	197	47,7	86	40,6	175	42,4	110	51,9
Шаркамен	299	199	45	15,1	20	10,1	164	54,8	89	44,7	90	30,1	90	45,2
Штубик	874	601	130	14,9	79	13,1	517	59,1	331	51,8	227	26,0	211	35,1

**Кретање просечне старости становништва општине Неготин
у годинама пописа 1981. до 2022. године**

Табела бр. 8

Година	Укупно	Град	Села
1981	39,7	32,9	41,8
1991	41,2	34,7	43,9
2002	44,6	37,7	49,3
2011	47,4	41,4	52,3
2022	50,4	45,5	55,6

**Индекс старења и коефицијент зависности становништва општине Неготин
у 2002, 2011. и 2022. години**

Табела бр. 10.

Подручје	Година	Индекс старења (65+) : (0-19)	Коефицијент зависности (0-19): (20-64)	Коефицијент зависности (65+): (20-64)	Коефицијент укупне зависности (0-19) + (65+) : (20-64)
Општина	2002	131	0,33	0,43	0,75
	2011	157	0,29	0,45	0,74
	2022	243	0,26	0,64	0,90
Град	2002	47	0,37	0,17	0,54
	2011	69	0,32	0,22	0,54
	2022	136	0,30	0,40	0,70
Села	2002	224	0,29	0,65	0,94
	2011	274	0,25	0,70	0,95
	2022	444	0,22	0,97	1,19

Напомена: Индекс старења и коефицијент зависности за 2002. годину преузети су из ранијих анализа.

Становништво општине Неготин на раду у иностранству у периоду 1981. до 2022. године

Табела 11.

Подручје	1981	1991	2002	2011	2022
Општина	8.048	10.638	13.983	12.427	8.910
Град	426	533	1.566	1.415	1.637
Села	7.622	10.105	12.417	11.012	7.273

Становништво у насељима општине Негорин на раду у иностранству у 1991., 2011. и 2022. години

Табела бр. 12

Насеље	1991		2011		2022	
	Укупан број становника	У иностранству	Укупан број становника	У иностранству	Укупан број становника	У иностранству
Александровац	1.093	335	459	304	252	213
Браћевац	732	/	335	/	199	11
Брестовац	436	14	257	8	131	1
Буковче	2.292	680	1.136	745	928	335
Вељково	315	45	121	39	92	64
Видровац	1.115	144	658	221	618	93
Вратна	444	64	260	76	159	39
Дупљане	1.088	337	481	325	309	74
Душановац	2.327	1.033	782	1.208	548	713
Јабучовац	2.977	626	1.413	912	940	848
Јасеница	782	36	511	27	355	7
Карбулово	651	11	364	17	268	9
Кобишница	2.440	748	1.148	951	887	675
Ковилово	625	138	292	150	188	214
Мала Каменица	984	410	317	414	217	212
Малајница	991	161	481	266	339	233
Милошево	919	288	443	404	316	242
Михајловац	1.442	593	526	539	268	146
Мокрање	1.133	278	550	386	353	559
Неготин	17.381	533	16.882	1.415	14.647	1.637
Плавна	1.132	43	886	199	567	214
Поповица	600	17	345	35	214	4
Прахово	2.306	653	1.196	661	799	198
Радујевац	2.673	703	1.211	1.036	735	523
Рајац	585	18	275	3	192	7
Речка	650	33	353	27	223	26
Рогљево	252	11	123	4	98	29
Самариновац	1.019	378	437	210	319	323
Сиколe	1.064	34	599	35	397	28
Слатина	1.010	428	437	421	246	183
Смедовац	224	2	112	/	50	/
Србово	943	282	444	229	289	191
Тамнич	497	1	246	19	137	22
Трњане	653	44	362	26	233	30
Уровица	3.227	1.284	831	899	595	626
Црномасница	423	85	199	3	141	66
Чубра	799	37	413	7	212	20
Шаркамен	495	23	299	31	199	44
Штубик	1.215	88	874	170	601	51

Напомена: Лица која се налазе у иностранству не чине саставни део укупног броја становника

**Укупан број жена и број жена фертилног периода (15 до 49 год) у насељима
општине Неготин према попису 2011. и 2022. године**

Табела бр. 13

Насеље	Укупан број жена		Жене фертилног периода			
	2011	2022	2011		2022	
			број	% у укуп. бр. жена	број	% у укуп. бр. жена
Општина	19.230	14.572	6.878	35,8	4.607	31,6
Села	10.530	6.973	2.907	27,6	1.706	24,5
Александровац	238	132	85	35,7	11	8,3
Браћевац	172	105	29	16,9	18	17,1
Брестовац	135	64	25	18,5	10	15,6
Буковче	599	479	180	30,0	148	30,9
Вељково	57	43	10	17,5	6	14,0
Видровац	351	318	109	31,1	97	30,5
Вратна	142	78	36	25,3	26	33,3
Дупљане	241	151	74	30,7	34	22,5
Душановац	417	290	110	26,4	60	20,7
Јабучевац	741	470	214	28,9	133	28,3
Јасеница	259	183	89	34,4	55	30,0
Карбулово	188	126	47	25,0	40	31,7
Кобишница	591	476	161	27,2	121	25,4
Ковилово	153	100	45	29,4	22	22,0
Мала Каменица	174	122	34	19,5	24	19,7
Малајница	251	179	86	34,3	38	21,2
Милошево	234	167	70	29,9	32	19,2
Михајловац	284	140	60	21,1	28	20,0
Мокрање	288	182	80	27,8	45	24,7
Неготин	8.700	7.599	3.971	45,6	2.901	38,2
Плавна	445	275	164	36,9	88	32,0
Поповица	198	112	50	25,3	25	22,3
Прахово	619	406	202	32,6	109	26,8
Радујевац	653	379	170	26,0	78	20,6
Рајац	142	96	27	19,0	27	28,1
Речка	353	112	84	23,8	12	10,7
Рогљево	59	51	15	25,4	11	21,5
Самариновац	218	170	79	33,9	43	25,3
Сиколе	312	200	66	21,2	44	22,0
Слатина	231	134	51	22,1	10	7,5
Смедовац	51	26	5	9,8	2	7,7
Србово	229	146	58	25,3	30	20,5
Тамнич	127	73	12	9,4	9	12,3
Трњане	181	110	46	25,4	32	29,1
Уровица	446	304	102	22,9	57	18,7
Црномасница	105	71	19	18,1	15	21,1
Чубра	222	105	52	23,4	26	24,8
Шаркамен	159	105	44	27,7	24	22,9
Штубик	441	293	165	37,4	96	32,8

**Кретање броја фертилних жена у општини Неготин у годинама пописа
1981 – 2022. године**

Табела бр. 14

Година	Општина		Град		Села	
	број	% у укупном броју жена	број	% у укупном броју жена	број	% у укупном броју жена
1981	14.970	45,2	4.302	54,8	10.668	42,2
1991	13.834	45,0	4.970	55,9	8.864	40,6
2002	8.792	39,1	4.719	51,9	4.073	30,4
2011	6.878	35,8	3.971	45,6	2.907	27,6
2022	4.607	31,6	2.901	38,2	1.706	24,5

**Компоненте природног кретања становништва општине Неготин
у годинама пописа 1981 - 2022 године**

Табела бр. 15

Година	Живорођени			Умрли			Природни прираштај		
	Општина	Град	Села	Општина	Град	Села	Општина	Град	Села
1981	572	216	356	858	117	741	-286	99	-385
1991	481	191	290	843	162	681	-362	29	-391
2002	440	192	248	766	202	564	-326	-10	-316
2011	249	115	134	843	412	431	-594	-297	-297
2022	157	82	75	763	372	391	-606	-290	-316

**Стопе наталитета, морталитета и природног прираштаја код становништва
општине Неготин у годинама пописа 1981 – 2022.**

Табела бр. 16

Година	Стопа наталитета			Стопа морталитета			Стопа природног прираштаја		
	Општина	Град	Села	Општина	Град	Села	Општина	Град	Села
1981	8,9	14,1	7,3	13,4	7,6	5,2	-4,5	6,5	-7,9
1991	8,1	11,0	6,9	14,1	9,3	16,3	-6,0	1,7	-9,4
2002	7,7	9,9	6,5	13,4	10,5	14,9	-5,7	-0,6	-8,4
2011	6,7	6,8	6,6	22,2	24,4	21,4	-15,6	-17,6	-14,7
2022	5,5	5,6	5,5	27,0	25,4	28,7	-21,4	-19,8	-23,2

**Број живорођених на 1000 жена фертилног периода (стопа фертилитета)
у општини Неготин у периоду 1981 – 2022 год.**

Табела бр. 17

Година	Општина	Град	Села
1981	48,1	50,2	33,4
1991	34,8	38,4	32,7
2002	39,2	37,3	41,5
2011	36,2	29,0	46,1
2022	34,1	28,3	44,0

**Закључени и разведени бракови у општини Неготин у годинама пописа
1991, 2002, 2011. и 2022. године**

Табела бр. 18

Година	Закључени бракови		Разведени бракови		Однос закључених и разведених бракова
	број	На 1000 становника	број	На 1000 становника	
1991	362	6,1	74	1,2	4,9:1
2002	293	6,7	223	5,1	1,3:1
2011	184	5,0	121	3,3	1,5:1
2022	135	4,8	64	2,3	2,1:1

**Живорођени према реду рођења и старости мајке општине Неготин
у 2022. години**

Табела бр. 19

Ред рођења детета	Укупно	% структуре	Старост мајке								Просечна старост мајке
			15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50+	
I	82	52,2	11	26	25	15	4	1	0	0	26
II	47	29,9	3	7	19	12	3	3	0	0	28,8
III	11	7,0	0	2	2	5	1	1	0	0	31,3
IV	9	5,8	0	1	4	3	0	1	0	0	30,5
V и више	8	5,1	0	0	3	2	3	0	0	0	32,0
	157	100,0	14	36	53	37	11	6	0	0	27,8

Desimir D. Ivanović

KONFLIKTNI KONSTRUKTIVIZAM

U Minhen, u njihov poznati psihoterapijski centar „Lavirint“, punih petnaest godina, (1990-2004) povremeno sam odlazio i radio individualne sesije i grupne treninge iz klirin-ga (na engleskom jeziku). Tako sam se jedne godine zadesio tamo u septembru, u vreme kada se održava njihov „Oktobarfest“, jedan od najpoznatijih i verovatno najvećih evropskih vašara, koji traje dve nedelje. Tokom celog perioda vašara povećan je broj ljudi u čitavom gradu. Gužve i šarenilo, kamp prikolice u okolini, kao i lako uočljiva promena opšte atmosfere može se zapaziti u celom gradu i okolini. Mene je sve to neodoljivo podsećalo na negotinski vašar, koji se održava u isto vreme, traje doduše upola kraće, i izuzev toga što su ringišpili manji i nema baš toliko moderne zabavne skalamerije, sve ostalo je gotovo identično. Tu vašarsku sličnost, koja je verovatno postojala vekovima unazad, doživio sam i kao najbolji dokaz naše evropske pripadnosti. No, osim većih ringišpila i šireg izbora drugih mašina za zabavu, lako je bio uočljiv broj i veličina kafanskih šatora. Naime, Minhen sa okolinom ima dvadesetak fabrika piva i svaka od njih koristi ovu priliku za dodatnu zaradu i reklamu. Šatori su za naše pojmove ogromni, u nekoliko nivoa i mogu da prime po više stotina, pa i hiljade gostiju. U sredini se nalazi prostor za muziku, čije pesme glasno prate gosti i pri tom nazdravljaju litarskim kriglama. Konobarice su u narodnim nošnjama i međusobno se takmiče po tome koliko krigli piva mogu da ponesu veselim gostima, držeći ih u rukama i naslonivši krigle na svoja isturena i naglašena prsa. U blizini su uvek spremna i ručna kolica za prvu pomoć, kojima, po dva bolničara i policajac, odvoze onesvešćene goste. Pitao sam nemačkog kolegu, s kojim sam došao na vašar, o čemu govore te pesme, koje izazivaju takvo veselje i razdraganost kod publike. On mi je odgovorio da pesme govore o nekadašnjim prohujalim vremenima, o rodnom selu, zelenoj livadi, rećici, stadu ovaca, o konjima, porodičnoj idili, o velikim ljubavima i slično. O onome čega više nemaju, ali što postoji i još aktivno živi kao ideali u ljudskim glavama.

Svako od nas u svojoj glavi i srcu gaji neku vrstu idealizma, neke želje, nadu i očekivanja o nečemu što će nas do kraja ispuniti osećajem

mira, zadovoljstva i sreće, i što će kao takvo dugo i postojano trajati. To je često u vezi sa zanimanjem, poslom, partnerom, životnim prostorom i sredinom, sopstvenim zdravljem, izgledom i slično. To je vidljivo i lako prepoznatljivo i na širem društvenom planu, idealizam po pitanju funkcionisanja porodice, firme i čitavog društva. Očekivanje da sve bude savršeno i nemirenje s tekućim stanjem stvari. Naravno da u tome nema ničeg lošeg, ako je to u praksi i svakodnevnom životu praćeno istrajnim i permanentnim, individualnim i grupnim, aktivnostima, na poboljšanju tekućeg stanja stvari, što bi podrazumevale postojanje određenih ciljeva, strategije, kao i istrajnost i fleksibilnost na putu njihovog ostvarivanja. To na prvom mestu znači da takvi ciljevi moraju da ispunjavaju određene kriterijume, treba da budu jasno definisani, merljivi, ostvarivi, dostizni i vremenski određeni. Ciljevi bi trebalo da motivišu čoveka da ih ostvaruje, kao i da stalno radi na razvoju i unapređenju svojih ličnih sposobnosti, koje su neophodne da bi izlazio na kraj s problemima i preprekama, koje će se neizostavno pojaviti na putu njihovog ostvarivanja. Takođe, trebalo bi da pokrivaju različite domene čovekovog života, kako bi se pojedinac uspešno ostvarivao u svim svojim segmentima, umesto da budu fokusirani samo na pojedine aspekte života: karijera, novac... U praktičnom radu s ljudima, kada je u pitanju primena kliringa i koučinga u sesijama, najčešće nailazimo na situacije kada su ciljevi nejasno definisani, po pravilu nerealni i neostvarivi, kao neka vrsta idealizma, poput onog u pomenutim pesmama. Takođe, neki od tih pojedinačnih ciljeva do te mere preokupiraju čovekovu pažnju, često i vreme, a ponekad i novac, tako da on ili ona ne stižu da se u dovoljnoj meri bave ostalim aspektima svog života. To se onda pretvara u neku vrstu fanatizma. Na primer, posle razvoda, žena ulazi u sudski spor sa suprugom o deobi imovine, duboko verujući u ideale pravde. Sudski spor se otegao na punih devet godina, predstavljao značajan novčani izdatak, i još više poremetio i onako oštećen odnos s bivšim suprugom i već odraslom zajedničkom decom. Na kraju, iscrpljena i obeshrabrena, želi da prekine sudski proces, ali bivši suprug zahteva da se isplate svi troškovi suda, raznih veštaka,

njegovog advokata i drugo u devetogodišnjem periodu. Taj iznos višestruko premašuje godišnji iznos njene penzije. I šta sada da radi? Sve te godine je duboko verovala u to da pravda mora konačno da pobedi. Podržavale su je, ohrabrivale, i pomagale razne humanitarne i ženske organizacije. Taj sudski proces bio je njena glavna preokupacija, svih tih godina nije stizala da se bavi ničim drugim. Sanjala je o tome da dobije svoj deo kuće i velikog placa, koji će onda podeliti s decom i unucima, i onda će svi ponovo živeti tako zajedno, međusobno se pomagati, voleti...

Na jednom velikom pariskom skupu psihoterapeuta, na kome sam imao prilike da učestvujem, kao počasni gost i neko ko će održati uvodno predavanje, pozvan je stariji kolega, ugledni univerzitetski profesor, koje je tada već bio u devetoj deceniji života. Bio je i potpuno slep, i odavno već nije aktivno radio. Meni se to njegovo predavanje i ono što je tada rekao duboko urezalo u pamćenje i pomoglo mi je da mnoga dešavanja i probleme, prvo kod samog sebe, a onda i kod svojih klijenata, jasnije prepoznam i razumem.

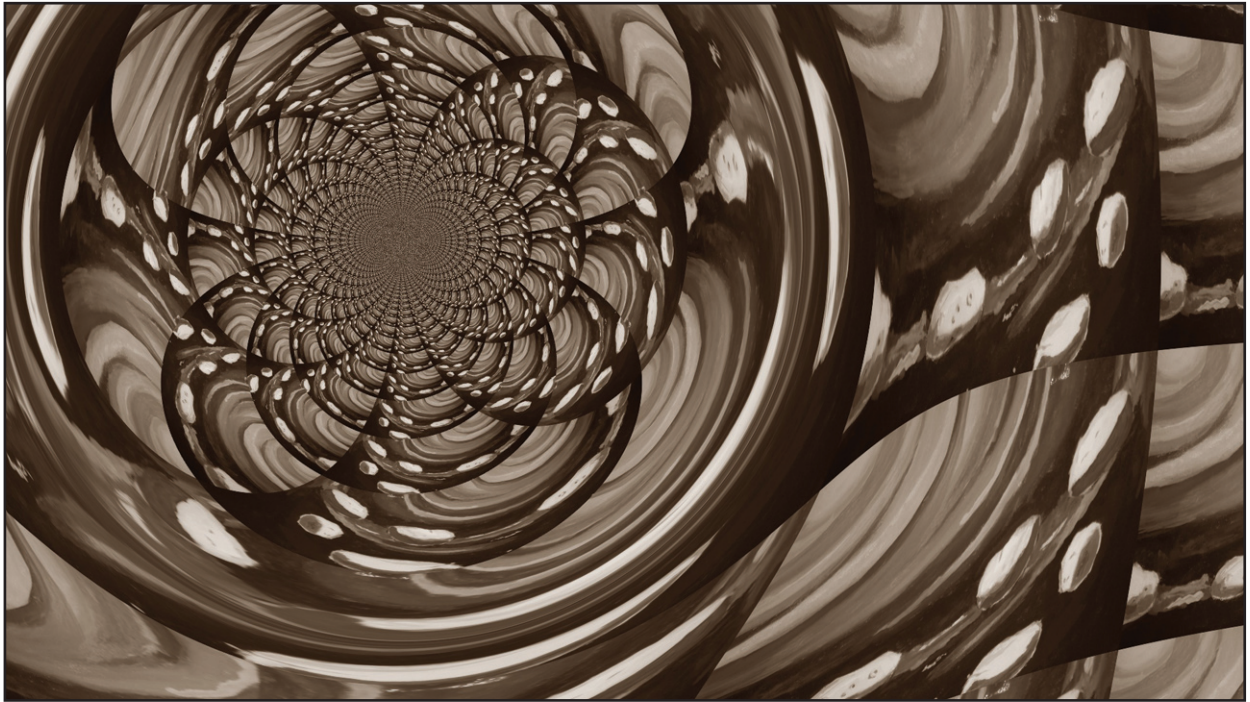
Svet u kome danas živimo je vreme permanentnih konflikata. Srećemo ih svakodnevno i u svim aspektima sopstvenog života. Stalno su prisutni i u nama samima. Po pravilu, nema trajnih i stalnih rešenja. U našim odnosima s drugima, međusobni konflikti često se mogu pretvoriti u svađe, na kojima se onda neproaktivno troši životna energija i narušavaju odnosi, koji su možda prethodno godinama građeni. Svakog dana iznova izložen smo i novom stresu i neophodnostima da donosimo nove odluke. A, možda ćemo već sutra neke od tih današnjih odluka morati da preinačimo.

Mi živimo u vremenu koje je tada ovaj ugledni profesor nazvao konfliktni kon-

struktivizam. Biti uspešan danas, biti heroina ili heroj današnjeg vremena, podrazumeva stalno suočavanje s tekućom stvarnošću i aktivan život u realnosti. Umesto idealizma, koji redovno prati određena krutost i fanatizam, potrebno je da negujemo fleksibilnost i kreativnost, spremnost za traženje novih rešenja, za sitna i mala svakodnevna poboljšanja. Kultivisati kod sebe stalnu otvorenost za promene. Kao što kaže jedna izreka u modernoj teoriji menadžmenta: „Moramo početi da volimo promene, isto onako kako smo ih nekada mrzeli“. Da li to sada znači da treba da se sasvim podredimo toj „surovoj realnosti“, da postanemo do kraja pragmatični i praktični, i da sasvim odustanemo od svojih ideala i snova, na koje nas asociraju pesme s minhenskog "Oktobarfesta"? Ne, svakako! No, ne treba čekati tamo neko buduće vreme, nadati se nekome ili nečemu, samo sanjariti, oklevati i odlagati. Treba živeti u sadašnjosti i disati punim plućima. Umesto biti rastrzan na više strana, te tako konfuzan, obesnažen i permanentno umoran, treba ponovo povratiti snagu i moć u sopstvene grudi. Umesto da čekamo neko novo i drugo „bolje“ vreme, kada ćemo moći da u punoj meri ostvarujemo neku svoju želju ili fantaziju, treba za nju da pronademo vremena i prostora već u današnjem danu, u meri i opsegu koji je trenutno moguć.

Ukratko, potrebno je da očuvamo u sebi duh igre, lakoću življenja i sopstvenu autonomiju, kako bismo mogli da se osećamo slobodnim, iznutra i spolja. U toj i takvoj razigranosti treba da imamo u vidu i ličnu odgovornost, kao i izgrađeni sopstveni sistem etičkih principa. Na takav način možemo da u svakoj situaciji, slično šahovskoj partiji, povlačimo najbolje poteze i da budemo marljivi i istrajni graditelji jednog stabilnog i bogatog, ličnog, porodičnog i društvenog života.

ДИЈАЛЕКТ, ДИЈАЛЕКТИКА

Kamil Korwicki

Валентина Новковић

МИЦКА

„Једном ме заболе не-вероватно зуб, сипала ми покојна жена есенцију у зуб с’с три четаље, некој јој рек’л че помогне, могла су уста да ми изгоре, срећа само кап-ку ставила и несу. Ондак, отидомо преко долину, пре-ко реку у суседно село, има Новица нећи који је био у војску болничар. Из војску је донел онија кљешта за ва-дење зуби, сви казују у село да он вади зуби кога боли и коме се клати. Ја сам отиш’л с’с мајћу, два пута ме диза из столицу, неје мог’л да извади кол’ко ме је болео, и трећи пут га је извадил. То је бил зуб с’с три ракле, што је неописиво било. Кад крену-мо кујћи, каже Новица да је добро да се зуб баци преко кров, преко кујћу и ја сам тако и урадео кад сам дош’л код нас у двориште. Бацил с’м га преко оно, болела ме је рана и Пол’к је прошло. И више нес’м имал муку.

Јој, свашта је с мене било, пантим бил сам дечко да л’ први разред или можда нес’м бил у школу, узел с’м крошњу да наберем вишње имамо пе-шес што су заса-дили мој деда и чича, мој брат од стрица Мирољуб он је млађи од мене шес месеци да се укачимо и да беремо. Ја се укачи бил с’м спретнији од њег много, била је једна грана велика не осечам да че се очепи и ја све на там, на там све се више привла-чим, она се очепи и ја с’с све крошњу друснем на неко ситно камење, не сечам се ал’ су ми оратили. Ондак је Мирољуб отиш’л по башту и он дош’л и однел у кујћу. Мајћа извукла сламарицу из кревет и турила на под у

кујћу, доле је била земља и тек сам после подне дош’л да знам куде с’м, ваљда с’м имал потрес, шта ли...

Има још с’с мене..., не брини. Мој си је живот голе-мо писање! (Смеје се.)

Беше јун месец, т’г по-чиња косидба код нас у село, на планину. Пошли снаја од брата од стрица, башта и ја. Снаја носила један цак вуну у влачару где треба да се та вуна увлачи, ја сам јашил до доле Мицку, кобилу, много убава беше с’с бели белег на чело, а башта је водил коња испред себе, по нас је ишла моја снаја и случајно је с’с цак ударила Мицку у слаби-ну, она се уплашила и мене је ударила узенгија у главу и разбила ми главу, почел крв да шикља. Ондак смо завезали мараму окол главу јако и прешли смо асвалтни пут и ондак се је зауставил комби. „Ви пешке идете и кажете да ја морам да те-рам човека у болницу“, и он ме је претерал и предал у болницу. Там су ми сликали главу, знам с’мо да је доктур рек’л: „Неје мозак повређен. Значи, с’мо је то рек’л, бил с’м у кодник на кревет. Врза-ли су ме у пола један, били су доктуре са прву хирушку из Београд. Два хирурга из Београд и један из варош који је тек завршил. Несу ме скроз опили с’мо локал-ну некцију и ја сам све чул. Тел је овај из варош и он да помогне у аперацију, ал’ је јед’н од овија из Београд рек’л: „Не, колега, он је млад човек да га не повредимо, да му не унаказимо лице, и ондак с’м осетил бол с’мо кад су ми шили с’с конац главу, а ја се осечам да могу

да слезнем и ја кренем да скокнем, а доктур окне на сестру: „Не, дрште га, не сме да устаје, одвезите га у собу на кревет. Брат од чичу ми је одма дош’л испод про-зор од собу где с’м лежал, и ја искочим да га видим, нес’м имал мир да лежим, очу да разговарам с’с неко-га. Ондак људи долазе, а ја на прозор гледам и ондак ми је процурео крв поново кроз нос, ондак је тај доктур специјалиста казал да ли 9 или 12 метра неки канап су ми набили у нос да зауставу крв, да не иде и това се за-вршило и после пе-шес д’на извадили су ми тој. Бил с’м недељу или две тува, на крај су рекли да заштићујем тај део с’с капу, шубару и такој с’м неколко године, после је све било арно.

Пантим још нешто, еве, тува се познаје на прсти (По-казује леву ногу где се види ожиљак изнад прстију, це-лом дужином), то је било код Жику, код мог комшију, одма горе кујћа па позади штала се прави треба да се ископају темељи, ми деча-ци такој очемо да помог-немо, ја, Добривоје покојни мислим да је он од оног Ра-доја брат, он је од мен ста-реји, од Стратију синови и с’г будак тежак, знаш како је, ваљда се је занел Радоје, а ја сам лег’л на јед’н труп лежим, велики труп, лежал сам. И ондак он како се је занел удари мене по ногу, а ја сам имал гумени оп’нци, с’с будак. Неје тел намерно, заманул да копа темељ за шталу. И ондак удари ме туј и одма почел да шикља крв. Ја млад, здрав дечко и једва дојдем до кујћу, а оно пун

оп'н'к крв и мајћа ми ски-не оп'н'к, премота, стегне ногу, и ондак набере неку ситну зелену травицу, равуника је зову, утрља гу и обмота и с'с тој ме излечила, и морал с'м, дизвинеш, да мочам преко туј рану... И такој редно, стрља равунуку ја се измочам и такој неколко пут, и излечи ме. С'т се с'мо

ожиљак познаје, ал' све с'с њу могу.

А јенпут, кад с'м дош'л из војску, крене крв на нос, а била ми је тетка Ленка у гости, мајћа, башта и ја, и целу ноч цури крв из нос и нема да се заустави. И ондак шта чемо јутре отидемо башта и ја до варош, добил с'м нећи лекови, не знам

који, не сечам се да л је и некција била и то је мене прошло, кво је било никој не зна нешто је пукло...

И такој и онај Ива горе, од онија близнаци брат, он је био много јак и здрав и ударил га крв у главу и ондак је завршил у Топоницу, лудницу у Ниш, не дај, Боже, на никога..."

ТРОШЕНИЦА

„Имали смо некад два-наес, некад осамнаест овце, мајћа је млзла, сирила, и четири краве смо имали (ал то је после било, кад је башта радил по грацевину, малко смо се опоравили од порез и од това што су нам све узели), имали смо и коња и кобилу Мицку, за њу с м ти причал како се десило да за мал не пођинем од њу, ал неје она крива била. Мајћа је неки пут ишла по три дана на мобу на смену па ти врату кад ти нешто работиш. Чувале су се и овце од пролет до јесен и за тој ти даду паре. И ја с м једном чувал, мој башта узел париње, колко тој не знајем, нечу те л жем.

Како се живело? Ете, такој, моја мајћа ошиша овцу, опере вуну, кад се осуши вуна, преде, кад гу испреде, скупи на клупчићи и ондак се ткаје. На разбој се ставља вуна на соваљку и кад се исткаје ћилим са разне шаре, и кад се заврши из два је дела, а после се ушије с с вунени конци. За чешљање користе гребенци, а посебно су ишли у влачару, а с с гребенци се чешља. Мајћа је ткала на разбој који је правио тата Веља, такој смо звали најстаријег чичу, она си повише ткала од друђи јер за моју сестру, Славку, спрема-мала дарови, Вида не, Роска исто не, а разбој је бил зајед-

ничћи, сви су живели заједно док се несу поделили, ал то неје никој бранил, сваћи је себе правил оно што му треба.

Мајћа је спрема-ла бузу, какој да ти рекнем, чорбу, ал немам појма ти састави шта у њу иде, волел сам и трошеницу, истроши се сув леб у тигањ па се дода мас, онда се упржи док леб не омекне од тија мас, о, Бошће, како сам волел това да кусам кад ми мајћа напраи. Ондак донесе ладно овче ћисело млеко, а оно густо како мас-ло, мож с с нож да га сечеш. Правила је мајћа и баницу, отидемо она и ја у градину и тамо она набере перца од празилук пуну кецељу и кад се вратимо исецка тај перца, помеша сас старо сирење, развуче коре с с сукаљку, такој се зове оно што тањиш тесто, увије укруг после се растурамо од јело, кој ће повише, а оно јако од јаја и сирење, после од жеђ мреш. Од кувана јела пантим пасуљ у грне, ђувеч у грне, а леб мајћа пекла у црепуљу у онуј стару кућу куде имамо једну четвртину и то свари компир па га стрља с с ложицу и помеша с с брашно и испече леб, а тај је леб, како душа мек, како од гуму да је, савија се, а унутра с с рупе, како га притиснеш он се врне, опет се надује. Мож ко кики да га уплетеш.

Много пут с м гледал како је мајћа правила, онеја јуфће. Развију се с с сукаљћу па се свака премаже сас мас и такој сваку, а последњу не, онда све коре пренесе у тепсиче ал да прелази преко њу и одозго тури сирење и јаја и после врне онија крајеви што су повише од тепсиче и заврта како валте и тури да се испече. Е, тој ти је прпећ.

Јели смо петлижанће, шушпе, царевицу, зеље, баницу од коприве, од дивље зеље, буде арно. Кад се компир скува за свиње, пробере-мо који су покрупни ондак ољуштимо и на кубе печемо и једемо, ставимо м лко сол алеву паприку љуту или запречемо у велико огњиште и ондак испечемо и једемо. Това ти је такој било....

У подрум се чувало ћисело млеко у велике лимене канте или у чабричи, посири се нареди се преко тога посоли се и тера се даље, слаже се док се не доврши и тој је старо сирење. Масло се остављало, згребе се то најгушће и стављало се у земљени ћупови, може да режеш с с нож. Месо смо сушили изнад огњиште, окачено на поређане мотке, а сушила се мало и сланина резана на каиши...

И седење смо имали, неје била с мо работа. На седење позива неко, у село ће бидне вечерас до ујутру

игранка у кујњу, некој плете черапе, некој преде вуну, свира у голему фрулу неко, ко има компири, скува се компири у велики бакрач, после ти узимаш, љуштиш и бацаш коре у огњиште, ко има јабуће даје јабуће, ко шта има, пијеш си воду, што друго...

Нећи напрече у огњиште компири у онај пепел то још послатко будне. Играли смо се с с прстен овакој: скупу се прсти у дланови, а испод сви исто такој држе и ондак тај у чији је длан прстен иде изнад и ти не знајеш у чије ће руке да га спусти, сви погађамо куде је, кој погоди после он ставља прстен у туђе руће и такој док ни не досади. Тој је било зими,

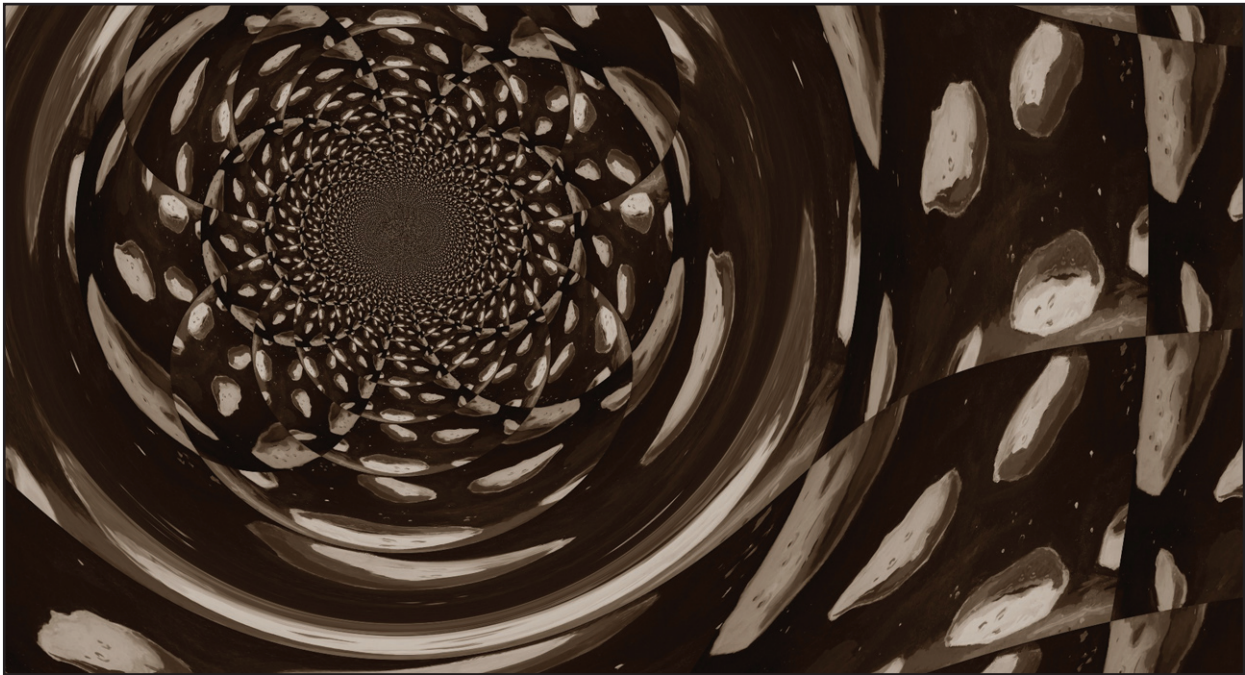
чак и у нашу кујњу је некол-ко пута била седења, наша је кујња била како касарна голема.

Да ти рекнем, било нас је пуно у друство, Иван, ја, Мирољуб, нећи пут кренемо и узнемо од туцу воћку, крушку, сливу, откинемо једну-две да поједемо, ал' нас јуру бабе. Била у комшил к једна, Анђелија гу зваше, опасан шпицлов, и Драга још једна баба, ако се више њину кујњу скупи-мо, тој се место зваше Рид, одма више Зорину и Раткину кујњу, да играмо коло, да се веселимо одма бабе полуде, дизгинемо од свацу, ружу нас, клну, дабогда да поцрцамо, овој ви било, оној ви било и нам досади па се

договоримо које ће праимо. Узнемо свако од своју кујњу нећи намаже на леб мас, нећи зејтин, нећи мочу и кад падне ноч, у село се у девет пуштају пцета, нема шта да одиш по село после девет, ако одиш, мораш штап да си носиш, и такој ми надавамо тај леб на пцета, а онда ги ударимо свако с с тојагу по грбину, ајој, тој да видиш!

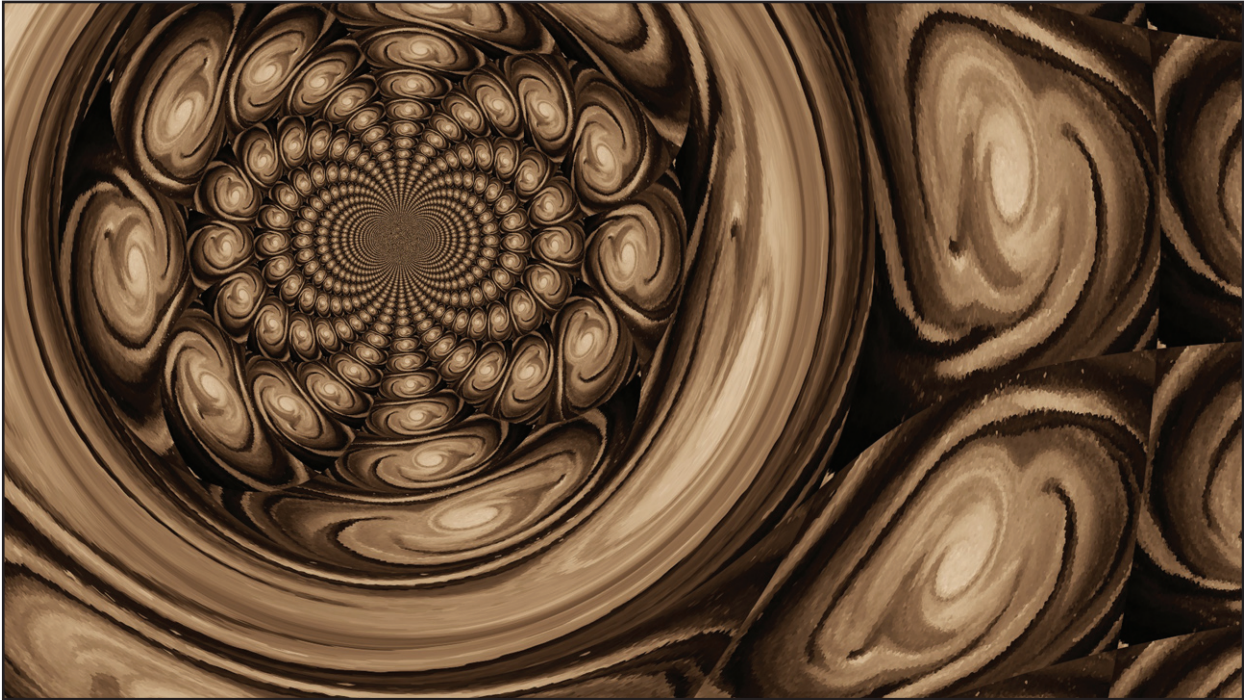
Пцета да се побију, урлају сквичу, лају целу ноћ мир не давају, е онда кад су се досетиле да смо тој ми, више неску клеле и ружиле.

П.С. Дијалектолошку редактуру текста извршио је др Недељко Богдановић, редовни професор универзитета у пензији.

Kamil Korwicki: Kosmos 4

ПУТОПИС

Kamil Korwicki: Kosmos 4

Dobrivoje Dock Josimović

AFRICA INSIDE – UNUTAR AFRIKE

Афричка мама

Put

Poleteo sam iz Beograda večernjim letom do Madrida. Ne sećam se šta sam u tom trenutku mislio o svemu. Ali sam, bez obzira na zadatak koji sam dobio početkom maja¹, da idem u Afriku, smatrao ovaj let i posao nekom vrstom „izbavljenja”, pod uslovom da se prezivi sav taj izazov. Par dan kasnije u Institutu za tropske bolesti u Beogradu primio sam vakcinu i protokol ponašanja, koji je kratko rečeno davao instrukcije „kako ostati

živ u Africi”, a koji je predstavljen na 4 gusto kucane strane. Sećam se još uvek razgovora sa doktorkom -profesorkom medicine, koja me je dobronamerno savetovala a da niti jednog trenutka nije naglasila šta me sve tamo čeka, ali je rekla jednu stvar, a koju sam tek kasnije shvatio: „Kad završite sa Afrikom, vidimo se”.

Te iste večeri, posle vakcine, sedeo sam pored Dunava, u restoranu Pogled. Već sutra sam morao da putujem...

Zapravo, kada sam se na dan Vaskrsa 2014, vratio u Smederevo, definitivno, i posle svega, i bez imalo nedoumice, znao sam da predstoje mnoge godine iskušenja i pitanja, na koje ni dan danas ne mogu potpuno da odgovorim. Ali, Afrika, je bila „idealno rešenje”. I ja sam bio srećan, da probam opet da se igram sa Životom. I počnem Iznova!

Aerodrom Adolfo Suraz Madrid-Barajas je bio skoro prazan kada sam sleteo, ali je osoblje bilo neefikasno, lenjo, sporo, da sam u jednom trenutku popizdeo debelo, i počeo da im

¹ U to vreme bio sam angažovan od strane kompanije LL-resources iz Austrije, za koju sam već vodio fabriku ferolegura u Kini do kraja 2013.godine. U Africi-Zambiji, kompanija je imala koncesiju na 400 kvadratnih kilometara, na više lokacija, gde je bilo potrebni istražiti i naći dovoljno manganove rude, odgovarajućeg kvaliteta, procesirati je i potom poslati u Indiju, gde bi se u livnici proizvela legura Fero-Mangana, a koja je bitna za legiranje čelika. Moja funkcija je bila operativni manager, ili bolje rečeno: Šef operacije.

jebem mater (na engleskom). Jer mi je trebala cigareta ili dve pre dugačkog leta u Afriku, a da završim proceduru oko karte, checking-a... Španski mentalitet ... one zemaljske stjuardese su me samo gledale nemo, bez odgovora ili reakcije... Almodovar nije imao problem da ovde pravi filmove... ovde je sve mañana (sutra), pa su i filmovi pomalo nadrealistični, jer nemaju tempo i ne prate realno vreme-sat...

Let je naravno kasnio, ali negde oko 24 h, sam se konačno ukrcao u avion za Adis Abebu.

Pre tog leta, dobio sam SMS poruku: ...

Ponoćni let Madrid-Adis Ababa (mi uvek čitamo Adis Abeba), do prvog raskrša u Africi je bio turbulentan dok smo prelazili Mediteranean Sea (Sredozemno more), valjda zbog promene klime, vetrova, struja...

U zoru smo sleteli u Adis Ababu. Aerodrom prepun, muslimana koji leže po terminalima, čekajući naredni let, gužva, koja nikom ne smeta, osim nama, Evropljanima. Toaleti, prljavi i prebukirani (zašto dođavola nisam pišao u avionu, pitam se). U jednom ćošku glavnog i jedinog terminala je deo za pušače. Nema kabine, svi su u par kvadrata... Meša se dim, znoj, zadah Evrope i Afrike. Sve je teskobnije. Čekam let do Lusake, par sati. Nikako da prođe. A opet, misli su mi okrenute ka Budućnosti (Šta me tek dođavola čeka tamo, ako je ovo civilizovani deo Afrike).

Linijom Ethiopian Airlines, sleteo sam u Lusaku, negde oko 18 h. Ista smo vremenska zona, tako da ne menjam sat. Na aerodromu, prolazim passport control², gde me je jedna guzata crnkinja cedila malo, i tražila vizu koju ne --trebam, protokol i saradnja Srbije (SRJ, ustvari, još uvek) sa Zambijom, ne zahteva vizu. Nakon pola sata, telefoniranja i konsultacija, dobijam Pečat. „Okay Mister. Welcome to Zambia. But you have to get it in a month, from Authorities of Zambia”. Fine!!! Got it³.!!!

Zbog zastoja, verovatno, a već su svi putnici prošli, ne mogu da nađem lični prtljag. Nema moje velike torbe, u kojoj su mi sve stvari koje sam pokupovao za Afriku. Prijavljujem lost baggage⁴.

Ispred aerodroma me čekaju Dee Pack (Indus, po profesiji geolog), i vozač Mathews (koji će biti kasnije moja senka). Nemam stvari, pa moramo nešto da kupimo za prvo vreme, dok se ne nađe i ako se nađe kofer. Prvi Mall

2 Pasoška kontrola

3 U redu Gospodine, Dobrodošli u Zambiju. Ali morate izvaditi vizu za mesec dana, od vlasti Zambije. U redu. Shvatio sam!!!

4 Izgubljen prtljag

(Tržni centar) u Lusaki, kupujem pantalone, par majica...

Velikim Landroverom krećemo da izlazimo iz Lusake (ogroman, višemilionski grad), putem ka Mansi (koja je 800 km odavde, prema Severu)... Telefon zvoni Dee Packu... Sa aerodroma javljaju da su mi našli prtljag. Vraćamo se. Ali je već kasno za takav put. Ostajemo u Lusaki to veče, odluka...Smeštamo se u vilu koju Kompanija poseduje... a onda idemo na večeru, gde prvi put jedem Afričku hranu (neka vrsta kus-kusa), uz obavezan Jack Daniels pre svega.

Noć, prva noć u Africi... Imam razgovor preko Skype-a... Kao dobro sam... Daaaa!

Ne mogu da zaspim... Gde sam to, jebote... Zrikavci se čuju... Tama... Prva noć u Africi...

Mansa

Putem D94, nekih 800 km severno od Lusake, stiže se u Mansu – Provincija Luapula, smeštenu tik uz granicu sa Kongom. Prašnjava palanka na 1123 m.n.m. u centralnoj Africi.

Britanci su ovde ostavili jezik, levu stranu vožnje, Barkley banku, uniformisane đake. Beda, Kraj Sveta...

Par stranih kompanija koje vade Mangnovu rudu; Kinezi koji kupuju neko skupo drvo i ilegalno iznose iz zemlje; Lokalne institucije prepune korumpiranih činovnika;

Stotine malih crkvice, svih konfesija i sekti, koje liče na male bioskopske sale, ali u koje se obavezno ide nedeljom na misu: muškarci u belim košuljama, crne pantalone-ispeglane na ivicu.

Hiljade malih tezgica na ulicama; uličnih prodavaca koji nude second hand garderobu poredanu na zemlji; žene koje prodaju voće iz svojih korpi na glavi; buvljak i smrdljiva pijaca sa ribom koju je teško i gledati, rojevi muva koje napadaju naslagane ribe...Frižideri ne postoje...

Barovi sa natpisom ispisanim rukom nekog pijanog molera, koji liče na magacine, sa velikim zvučnicima pored ulaznih vrata, iz kojih trešti afrički rep, hip-hop, šta već; gomila besposlene omladine koja lelemudi po širokim ulicama; klinci koji trče za tobom tražeći neku paru; pokojni belac, koji je promašio put ili život, ili pokušava da se nametne nastavkom romana *Sto godina samoće*;

Jedno mi je zaustavilo pogled: U centru grada billboard sa izbledelim natpisom: „Welcome to Mansa, town of Mbola Emmanuel and Chansa Isaac, Zambias football heroes“. Sećam ih se. Igrali su u Evropi pre nekih 10-ak godina.

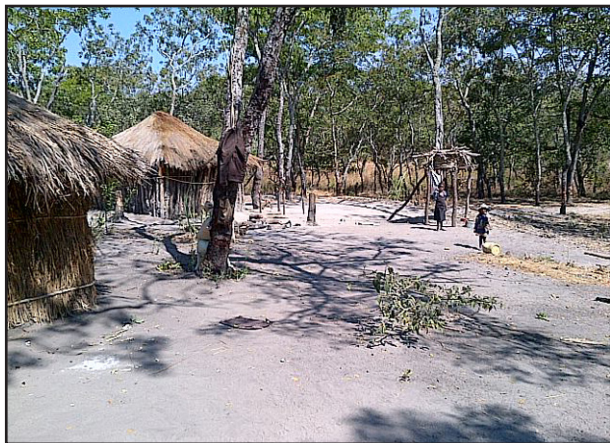
Možda će neko od ovih bosonogih klinaca, koji pikaju krpenjače po predgrađu, imati i talenat i sreću, da iskoči iz ove prašnjave selendre i vidi nesto što se zove Svet. Navijam za njih.

Upoznavanje

Jutro je, negde oko 8, neko kuca na vratima... *Sir, breakfast is ready*⁵... Šef Posluge obaveštava... tražim kafu, koju mi donosi za par minuta na terasu rezidencije umivene vodom i suncem... Noćas opet nisam spavao...

Nakon doručka (koji ja nikad ne konzumiram) idemo u obilazak „Manganese ore deposits site No2⁶“. Banda je naziv lokacije. Put nas je vodio iz Manse, prvo svežim asfaltom izrazito crne boje, koji svetluca na suncu, potom izvaljanim putem na crvenoj zemlji.

Uz put, česte kuće od zemljane cigle ili trske, smeštene u hladovini velikih krošanja, koje su ravne na vrhu. Porodice žive u malim prostorima od par kvadrata, nema prozora, samo otvori veličine cigle ili bloka. Na vratima obično ponjava. Pored kuće, izdvojen trem ispod kojeg spremaju hranu. U vreme kišnog

perioda potrebno. WC je udaljen desetak metara napravljen od trske. I mali obor za koze. Za ne više od 2 para sa malim jarićima. Priroda je ovde vrlo nedarežljiva, tek da se kako-tako preživi.

Meštani, deca, koze... Žene sa svojim tovarima na glavi uz put. Klinci koji se šetaju bosu. Mlade majke sa uvezanim bebama iznad struka. Muškaraca nema. Jedini posao je pravljenje ćumura od nekog tvrdog drveta, nalik hrastu. Svaka kuća je iznela svoj ćumur u džakovima pored puta. To je jedini biznis. Niko nema struju, a time i ništa od moderne komunikacije ili prozora u Svet. Šta rade uveče, i kada počinje noć za njih? Pitam se!

Škole u većim selima, koje imaju desetak domaćinstava, su samo pokrivene verande kružnog oblika. Deca sede po ivici. Gomila. Niko nema sto, svesku...

Tom

Napustili smo zemljani put i nastavili kroz šipražje i visoku travu ka lokaciji. 6 kilometara još, pokazuje GPS uređaj mladog geologa Di-Paka, Indusa. Sat vremena džip kosi sve pred sobom. Poskakujemo zbog dubokih rupa. Put se jedva nazire. Širok je kao staza za bicikl.

Stižemo na lokaciju. Komarci u rojevima napadaju, ali ih Autan drži na par cm od glave. Dok hodam, gledam dole, da ne nagazim neku zmiju. Lokalac iz obližnjeg sela, kojeg smo povelili kao vodiča, kaže da ih nema previše!?! Mlad je, ima 20-ak godina i dvoje dece. Nudim mu cigaretu, koju sa oduševljenjem prihvata.

Obišli smo teren. Uzeli uzorke. ... Vraćamo se.

Ostavljamo mladog vodiča, pita me za cigaretu za kraj. Dajem mu celu paklicu i 100 kuača (lokalna valuta), vredi skoro 20 USD. Uzima i zahvaljuje do Neba, kako mi kasnije prevode. U tom trenutku čitava porodica pritrčava. Slikamo se.

⁵ Gospodine, doručak je spreman

⁶ Nalazište Manganove rude, lokacija br. 2

Tom Ngandu

Moj pratilac-asistent, Zambijac, Tom (bivši profesionalni vojnik), kaže u kolima: *Sir, they will love Us*⁷. Indus, geolog me gleda, nemo, netremice. U kolima, vozač Mathews, je pustio CD, grupa Westlife, kažem da mi se sviđa muzika. Srećan je. *Thank you, Sir*, pojačava. *“Thousands miles, between us, now...I want to grow old with you...”*⁸....

Stizemo u resort-rezidenciju kasno popodne. 5-6 sati je trajalo sve. Kapiju, na sirenju otvara čuvar. Vozač mi poklanja disk. Zahvaljujem mu na Bemba jeziku: „Naa Tasha“. Širok osmeh.

Znojav sam, prašnjav... Kupatilo. Soba čista, stvari koje sam bacio jutros, oprane, osušene i spakovane u orman. Spremačica se zove Angel. Prvo kafa, pa viski sa vodom, jer nije molt, blend se meša (engleski stil) na terasi rezidencije. Sam, ćutim, slusam Westlife. Čuvari se menjaju, smena je, obilaze imanje, kao straža u vojsci, primopredaja dužnosti.

Pada noć. U daljini se čuje muzika – folk Afrike. Potom samo zrikavci i na kraju udaljeni lavež pasa. I, Tišina. Ogromna. As continent⁹.

Bush¹⁰

Jutros smo ustali vrlo rano. Pre svitanja. Afrika i dalje spava. Cilj je da pronademo novi put ka ležištu Dalpet. Nekih 30 km od naselja, napuštamo asfaltni put M3 (vodi ka Kongu) i krećemo se uskim zemljanim putem ka lokaciji. „Bush“ kako to ovde zovu, počinje da bude sve izrazitiji. Horizont, počinje da rumeni. Već je jasna linija prave afričke šume i neba.

U kolima Roman, Guarhav, Dee Pak, Tom, Dock (Austrija, Indija, Zambija, Srbija). Džip ima 5 mesta i 2 pomoćna pozadi. Dovoljno mesta.

Put je praktično putanja za bicikl. Kamenje i rupe, šiblje visoko 2 i više metra. Poneko palo drvo nam prepreči put. A onda potok i most koji nije prohodan za džip. Srećom nailaze seljaci, koji nas upućuju na neku drugu obilaznicu, 5 km unazad.

Stigli smo konačno na destinaciju. Ali moramo još nekih 500 metara kroz šipražje. Probijamo se nas 3. Gazimo po travi, koja ko zna šta krije. Znojim se, ali ne smem da skinem jaknu. Tom mi dodaje štap: *Sir, take this please*¹¹. Pitam ga zasto? *This place is very bad*¹²! Ćutim, ne smem da ga pitam zašto... Kasnije, u kolima mi kaže: zmiye i gušteri su naročito opasni ujutro. Ali, nema komaraca, jer je još hladno. ... Bar nešto!

Nailazimo na napušten kop, i tragove zaoštalog Mangana na jalovištu. Amerikanci su ovde vodili operaciju 10 godina ranije. Ali ništa interesantno, na kraju. Osim par dobrih fotografija, i još jednog dana u Bušu. Počeo sam da volim taj deo.

Vraćamo se drugim putem. Nešto boljim. Opuštenija atmosfera. Roman (Austrijanac) i ja pričamo o razlozima I svetskog rata (Habzburzima i Srbiji). Pominjem mu da sam pročitao *Sleepwalkers*¹³, gde su Srbi naravno loši momci. Razume on sve to dobro, nepristrasan je potpuno, ili se barem dobro folira (jer mu trebam).

Popodne, u rezidenciji se priprema večernji Party¹⁴. Zvanice su lokalni bitni ljudi: Policija, Bolnica, Opštinari ... čak i Katolička crkva. Bar-

7 Gospodine, voleće nas

8 Hiljadu milja između nas sada, želim da ostarim pored Tebe

9 Kao kontinent

10 Usvojen termin za okruženje Afrike, doslovce Grm-Žbunje

11 Gospodine, uzmite ovo, molim Vas

12 Ovo mesto je vrlo loše

13 Mesečari: Kako je Evropa krenula u rat 1914. je knjiga australijskog istoričara Kristofera Klarka

14 Žurka, Zabava, Večerinka

becue¹⁵, raznorazne salate, ... Posluga uveliko priprema stolove na tremu ispred vile.

Negde oko 7 polako počinju da pristižu gosti u svojim džipovima ... Prvi je došao Šef policije. Ogroman čovek. Izrazito crno lice sa izraženim facijalisom koje uveliko upućuje na pretke po Darwinu.

Vetar je prestao. Hladnoća afričke zime nadolazi.

Mansa, Zambija, Afrika, jun 2014.

Snovi

Ponoć je prošla. Vani je hladno. Afrička zima. Nešto kao naše prolećne ili jesenje noći. Sveže. Dee-Pack je otišao da spava. *Good night, Sir*¹⁶. (zna dobro da ja ne idem u krevet tako rano). Normalno za veliku većinu. Osim za mene.

Spavanje i miran san?! ... koliko godina to nemam. Jesam li se promenio još davne 1988, kada sam preuzeo C smenu u najvećoj evropskoj Flotaciji bakra, 6 noći zaredom.

Slika mi i dan danas nije mutna ili promenjena. Ja i glavni poslovođa Gojko Ristović, obilazimo pogon (treba nam 2 sata za first whole checking¹⁷), od vrha do dna, od bunke-
ra rude (18.000 tona kapacitet, koji pojedemopotrošimo do jutra), do flotacijskog mulja. Proces je kompleksan, pa i tehnologija. Ali, znamo sve, ja još uvek teoriju, on praksu. Svih 40-ak radnika u smeni se uzvrpolje, dok nailazimo. *Dobro večer inženjeru*. Gojko me uči da hodam, lagano i sigurno. Posmatramo sa platforme 10 redova flotacijskih ćelija. Pena na mašinama je bogata koncentratom bakra. Mlinovi melju i deo energije mlevenja proizvodi zaglušujući

zvuk (veći od 80 dB). Komuniciramo sa posadom rukama. Simboli-gestikulacija su utvrđeni odavno. Kao kod gluvonemih. Ali se itekako razumemo.

Prva kafa, u ponoć. Mlada laborantkinja je skuvala i donela u kancelariju. Proces je dobar. Kafu ispijamo lagano, čutimo ili prepričavamo dan. Na radiju ponoćne vesti. Askulta.¹⁸...

Mnogo godina kasnije, u Mansi, ovde u južnoj Africi, ne mogu da spavam i dalje. 26 godina je prošlo od tog flotacijskog mulja, ili što bi Carlos Fuentes (Terra Nostra), rekao, Mulja Stvaranja. Jesam li se tada stvorio ovakav, ili sam rođen da budem ovakav. Da li su zvezde odredile put, ili je on napravljen usput.

Da li je život: „bush “? ... izgleda da jeste. Nikad neznaš kada će te neka zmija ujesti. I koliko je otrovna? Preživećeš ili živeti koliko ti je upisano na dlan. Ali nikad nisi siguran, nadaš se, naravno, dugom i lepom trajanju. Ima li ga?

San donosi Snove, kao što More donosi svakom čoveku novu Nadu (Kristifor Kolumbo)

Kasawa

Danas sam prvi put video zmiju. U rovu, koji su nasi radnici iskopali. Istina mala je bila, beba. Ali tamna i zlokobna. Tom ju je ubio. Nastavili smo dalje. Ali svaki šum oko mene, dok gazim, drži me napetim. Where is the mother?¹⁹

Oko 10, jutros smo napustili state road M3, koji vodi ka Kongu. Zaustavili smo se na junction place(raskrnci), da sačekamo motorciklistu koji ima zadatak da istraži puteve kojima mi džipom možemo da prodemo.

Na raskrnci: par radnji i, žene koje nude Kasawu (koren koji ima miris ustajalog sira) od

¹⁸ Na vlaškom jeziku: Slušam

¹⁹ Gde je majka

¹⁵ Roštilj

¹⁶ Laku noć

¹⁷ Prvi kompletni obilazak Pogona

kojeg se pravi primarna hrana Inshiwa. Kad se samelje izgleda kao brašno. A kad se prokuva, kao naša palenta. Ona se gnječi prstima (kako bi se lakše varila), koju jedu sa pasuljem, ili nekim đuvečom.

Deca, igraju fudbal, krpenjačom. Kada se pojavio white man (beli čovek), okupili su se i prišli. Najmanjem, guram nekakav sitniš koji imam u džepu. Ne razume ništa, ali čvrsto to drži u ruci, dok ga druga, veća deca spopadaju.

Nastavljamo svojim putem, iza mene čujem vrisku, onog malenog, koji je danas dobio nešto za poklon. Prašina iza nas. I ništa vise. Ulazimo u Bush...

Lake Bangweulu, Samfia Beach, July 5, 2014²⁰

Jezero je na 75 km od Manse, na putu ka Serenje-u. Dok prilazimo, pejzaž me malo podseća na primorski. Retko rastinje. Plaža je zaista dobra. Prelep kvarcni pesak, izrazito bele boje. Sunce je davno odskočilo, u ovom zimskom danu Afrike na južnoj hemisferi. Negde oko 27, procenjujem, ali je voda dovoljno topla. Još uvek nema gostiju, plaža je prazna. Pučina se otvorila, i mami me u vodu. Još uvek mogu dobro da zaplivam, istina ne toliko dugo.

Kuvar Tony, geolog DeePack, spremačica Angel i vozač Mathews (s leva na desno)

Moj kolega DeePack, sedi na obali. Ne ulazi u vodu. Kasnije saznajem, da ima problema sa stomakom, kao ja pre neki dan. Ne varimo, očigledno, Afriku, ili nešto drugo. On je bar ovde godinama. Ja sam nov. Ali je problem izgleda sličan. On, kao i ja, ima druge probleme, ne samo sa problematičnom hranom.

Malo kasnije dolaze 2 para belaca sa decom. Ne primećuju me, ili se prave, ili ne žele nikakav kontakt, niti započinjanje razgovora: ko si, šta si, šta ovde radiš, jebote... interesant-

no je da je to nekakva dimenzija kod svih belih Allien-a²¹ ovde. Kao da ne žele da ispričaju svoju priču, ili objasne, po kojoj kazni su ovde. A, postajem siguran da jeste. Polazim od sebe.

Te belosvetske prevare: Caritas, Katolička crkva, USAID, Doktori bez granica ... shure!!!!²² ... Svi su oni pobjegli od nečega. Kao i ja, na kraju. Rekuperacija, Očišćenje, Pročišćenje, retko Posao. Izazov je svakako. Treba savladati život u palanci na Kraju Sveta i reći kako je to ipak deo Sveta. Kog? Čijeg?

Hoćemo li mi koji ponekad izgledamo kao odmetnuti pustolovi, ma koliko smo dobri u svom poslu, imamo znanje i veštine dovoljne za Washington ili Vienna-u (bez preterivanja), da nadjemo onu mrvu ljubavi koja ce nas vratiti, tamo gde pripadamo po rođenju.

Negde sam pročitao, da pripadaš mestu gde te ukopaju. Moje sam odavno odredio: Šarkamen, Istočna Srbija. Pored „Baje“, kako su mog dedu zvali. Komandant sela i čovek koji je bio pred strojem za streljanje. Mislim da bar to zaslužujem.

Blizina

Napustili smo kamp koji se upravo uspostavlja u Bandi, nekih 70 km južno od Manse (distanca ništa ne znači, vreme je ovde parametar, koje je sporije nego u ostatku Sveta).

Team iz Lusake (geofizičari) i naši ljudi će biti tamo sledećih dana. Mesto za kamp je dobro, ali je previše mušica, komaraca, paukova ... iritirajuće.

Sunce zalazi lagano. Bush poprima druge boje.

Nešto malo nakon Kampa, mlada žena sa detetom u zavežljaju maše da stanemo. Moli Tom-a da je povežemo do grada, jer joj je dete bolesno. Tom me pita za dozvolu. Naravno. Uskaču u teretni deo Hilux-a. Njen muž me gleda sa onim izrazom zahvalnosti, sreće, uzbuđenja, olakšanja Usput razmišljam kako bi, at all (konačno), stigli tamo (to je 30 km kroz bush do prvog asfalta (pešice)?! ...

Stigavši u Mansu, ja joj dajem nešto para, da joj se nađe. Nešto mi priča na Bemba jeziku i drži sklopljene ruke.

Tom mi prevodi „God Bless you“²³ i dodaje, zadovoljno, sa ponosom, „Sir, she got transportation and money on top! This will be really big news in village!“. You think so? „I know Sir“²⁴.

²¹ Tuđin, Stranac

²² Svakako (u kontekstu negacije)

²³ Bog te blagoslovio

²⁴ Gospodine, dobila je prevoz i još novac povrh toga. Ovo će biti stvarno velika vest u njenom selu. Misiš? Znam Sefe!

²⁰ Jezero Bangweulu, Samfija plaža, 5.jul

Ćutim do rezidencije. Opet me obaraju neke druge misli, ne previše lepe, „but with your picture on Top ... I am better”²⁵.

Deca

Krenuli smo kasno popodne, putem „Sidney” lokacije. Mladi geolog Silas i skaut Peter, treba da premeste kamp, duboko u šumu. Sledeća 3 dana imaju zadatak da istraže teren u potrazi za Manganom. Ja, sa željom da ne gledam u računar, i malo skrenem misli od nekih stvari.

Uz put, stotine, hiljade, hektara spaljene šume, zapravo trave. Seljaci to rade namerno, kako bi pomogli šumi da „diše”, uklone zmije i sve moguće reptile. Trula stabla, popadala na put, ionako loš. Nalazimo, kao i uvek, varijantu da obiđemo. Mathews (vozač) iskusno to radi. Pod Bridgestone gumama ništa ne ostaje čitavo. Okamenjeni patrljci nekadašnjih stabla (kao džinovska jaja, koja su posadena na tlu) se lome uz jaki prasak.

U sumrak smo konačno stigli do kampa, postavljenog uz jedno porodično imanje. Pozdravljam ih na Bemba jeziku „Mwapoleni Mukwai, Muli shani” (hello, how are you²⁶), uzvraćaju oduševljeno i komentarišu između sebe, smejući se. Belac koji uči njihov jezik. Raritet.

Silas i Peter su spakovali šator i krenuli smo na novo odredište za kamp. Stižemo nakon sat, u meni poznato mesto. Deca koju sam slikao pre par nedelja su srećna što me ponovo vide i pritrčavaju uz vrisku. Opet On.

Jedna mlada žena-devojka drži malu šlju na glavi. Prilazim da vidim o čemu se radi, jer nije tovar. Pokazuje mi proteinsku večeru u formi crva. Pitam je gestikulacijom, hoćeš li to

da pojedješ? Klima glavom potvrdno i smeška se. Razmišljam, hoće li ih onako žive?!

Noć je već pala. Prvi put sam u Bush-u po mraku. Impresije ne nedostaju. Vatre su upaljene. Tišinu remete krici iz šume. Ptice ili šta već. Sve deluje sablasno na par metara od upaljenih farova. Piški mi se, i nekako se usuđujem da odem par metara u stranu.

Ostavili smo onu dvojicu, i Mathews i ja krecemo nazad. Razmišljam, samo da ne pukne guma. Sta onda. Ne izlazi se noću u Bush. Tako su mi rekli. Ali, sve ide po planu. Dok se drmusamo, prikupljam reči za pismo(a) koja ti dugujem.

Izlazimo, konačno, na asfalt. Radio Mansa broadcasting (emituje) Radio Lusaka News (vesti). Pričaju o Eboli27. Simptomi su fewer (groznica), diareja...Prenosi se hranom, vodom, ili u kontaminiranom okruženju. Jebiga, danas sam pojeo nekoliko kikirikija u selu (u ljusci istina). Imali su ukus i miris one prašine koja se lepi za nepce.

Linija života. Na dlanu je duga. Ali, koliko je to relativno. Pitam se. I ćutim.

Najsrećnija deca (snimljeno par dana ranije) jer sam ih podigao, sve do jednog, u teretni deo našeg vozila. A ja sam bio srećan zbog njihovog oduševljenja

²⁷ Epidemija 2014–2016. u zapadnoj Africi bila je najveća epidemija ebrole od kada je virus prvi put otkriven 1976. Ovo je bila sedma epidemija virusa ebrole od njegovog otkrića. U ovoj epidemiji bilo je više slučajeva i smrtnih slučajeva od svih ostalih zajedno. Počelo je u Gvineji, a zatim se brzo proširilo na susedne zemlje Sijera Leone i Liberiju. Do jula 2014. stigla je do glavnih gradova ove tri zemlje, a u avgustu 2014. SZO je proglasila epidemiju vanrednim stanjem za javno zdravlje od međunarodnog značaja. Tokom epidemije, bolest se proširila na još 7 zemalja: Italiju, Mali, Nigeriju, Senegal, Španiju, Ujedinjeno Kraljevstvo i Sjedinjene Američke Države (SAD). Sekundarne infekcije su se desile u Italiji, Maliju, Nigeriji i SAD. U junu 2016. godine, epidemija je proglašena završenom. Više od 28 600 ljudi je zaraženo, a 11 325 ljudi je umrlo (Izvor WHO). **Imao sam i sreće jer je ebola „došla samo do Konga”, i nije prešla reku Luapula.**

²⁵ Ali sa slikom Tebe iznad svega, bolje sam
²⁶ Zdravo, kako ste?

Nebo je prelepo, Mlečni put u svojoj maglini, Mesec, kao tanka kriska, koju deca prvo nauče da crtaju. Moje crtanje i crteži su odavno prerasli u impresionizam. A, nada? Nada je ostala mlada. Kao što i treba.

Dock, Zambia, July 29, 2014

Malarija

Od jutros mi nije dobro ... povraćam, imam strahovitu glavobolju, koju nisam ublažio sa 3 aspirina zaredom ... Sestra Mattam iz susednog katoličkog samostana, nadstojnica, žena u 50-im godinama, me proverava testom za malariju ... Zaradio sam je ... Idemo u apoteku koja pripada njima ... Checking again²⁸ ... Potvrda ... Dobijam kinin i neke antibiotike ... Malarija je bolest koja mora da se zaleći, ali nakon što se otkrije koja od 4 parazita su te napala. Noći su postale prava mora ... liptiš od znoja ... ujutro ti se tresu ruke ... sve vreme si ogluhnuo od kina ... pišti ti u ušima ...²⁹

Granica

Reka Luapula je prirodna granica sa Kongom. Neverovatno je plava. Normalno, nema šta da je prlja. Pitao sam meštane, kojih životinja ima. Krokodili i Hippopotamus (nilski konj, ali ovde nije Nilski). Naravno da ih je nemoguće videti (*Sve više se pitam jesu li priče o životinjama samo bajka-mit ili su se povukle dublje*)

Kao uz svaku granicu, mnogo više populacije. Sela, jedno do drugog. Kao i svuda na Svetu, u malograničnom prostoru šverc cveta.

Čamac (Čun) prilazi do obale. Porodica. Vraćaju se iz Konga. Vižljast momak vesla, to mu je posao. 1 Kwacha (20 dinara) po osobi za transfer sa obale na obalu.

Dok ih fotografišem, muškarac-putnik se dere: *Sir, you have to pay this photo.*³⁰ Ne obraćam pažnju, nisam nešto raspoložen, a i počinju da me iritiraju sa tim neprekidnim „prodavanjem sebe - Afrike“, za male pare. Zamišljam da mi jedan Švajcarac, na primer, traži 10 eura, što sam uperio foto-aparat u nje-ga.

Dok se ova bosonoga rulja cenjka za siću, moderni kolonizatori (Kina, Indija, Amerika) eksploatišu iz njihove zemlje, vredne resurse, jedine koje imaju: rudu (Mangan, Bakar, dija-

28 Provera ponovo

29 Izlećio sam se nakom 35 dana... proverio se u Victoria Hospital (engleska bolnica) u Lusaku... kao što je rekao moj prijatelj Raphael (Vladin Službenik): Dock, this is Welcome to Africa...

30 Gospodine, morate da platite za ovu fotografiju

manti) ... Niko od njih ne razume poredak, ali, bili bi srećni, ako bi nekako zaradili na ušljiv način par dolara danas. Postaje pravilo, standard: što siromašniji, sve gramzivij, sitne prevare i sitni ulovi. Afrička slika. Kažu da je ljudski potencijal vredna roba. Koliko ovi vrede?!

Ideja, Vizija, to ipak prepuštamo Aristotelu.

Journey to Lusaka³¹

U suton prilazimo Lusaku. Predgrađe sa već prepoznatljivom arhitekturom, stilom, obeležjima Afrike. Tezge uz put, na kojima se nudi sve i svašta. Gomila naroda. Živo. Grad se već nazire. Traffic jam³². Lusaka noću živi istim ritmom-tempom kao i svi drugi veliki gradovi.

Stižemo u kompanijsku rezidenciju. Visoka ograda, kapija upravljana daljinskim upravljačem.

Večera u downtown-u³³. Restoran Rhapsody's, u kojem je belih alliena skoro koliko i Zambijaca. Hrana odlična.

Sutradan, blood checking³⁴ u privatnoj bolnici Victoria. Internacionalna ekipa doktora. Pregled 300 Kwacha (50 USD). Zdrav sam, tako kaže analiza!

Popodne, prvi espresso posle 2 meseca. Obilazak Lusake, centra. Ništa naročito. Banke, hoteli, 2 shopping malla, bezobrazno skup taxi.

Ujutro odlazim do ambasade Srbije. Nalazi se na izvanrednom mestu. Preko puta Parlamenta, u najboljem delu grada, nekako izdignutom u odnosu na Lusaku. Independence Avenue 3379. Pored nase, British, Russian, Japan. Kao da smo isto društvo. Njegova ekscelencija, ambasador Srbije, postariji gospodin (Đurić), koji je ovde posle 30 godina ponovo akreditovan. Liči na one profesore koji nemaju

31 Putovanje u Lusaku

32 Saobraćajna gužva

33 Centar grada

34 Test krvi

želje da se nameću. Sasvim prijatan razgovor, koji vrlo brzo napušta oficijelni ton. Kaže mi da ima 150 Srba u Zambiji, neki su ovde već i 40 godina. Znači da sam ja 151. Ostavlja mi visit kartu sa mobilniim I zove da obavezno dođem u Lusaku na roštilj (2 srpska restorana). Obećavam. Imaju me sada u bazi. To je bitno. Zlu ne trebalo.

Sutra popodne smo krenuli putem Manse. Gužva na putu T2. Dok se dan polako gasi, izlazimo iz Centralne provincije. Gradić Kabwe je granica sa Severnom provincijom, kojoj pripada Luapula district, Mansa. Saobraćaj i dalje gust, teški šleperi uglavnom ... Kitwe, Muposhi, Serenje...

Noć je već pala. Od Serenje-a se odvajamo na put D235 koji vodi ka Mansi i dalje Kongu. Još 365 km do Manse, pokazuje navigacija. Na putu sada samo šleperi koji danonoćno prevlace teret na obe strane. Policijske kontrole na svakom junction point-u³⁵. Ne koliko zbog realne kontrole, koliko zbog otimanja para. Pored puta, pokoji prevrnuti šleper. Nas landcruiser „guta kilometre“ po odličnom i ravnom putu kroz noć. Mesec obašjava već izmenjeni krajoлик. Savana.

Negde pred ponoć, na put izleće impala (ili koja vrsta već). Pri brzini od 130 km na sat, Met iskusno drži čvrsto upravljač i ne pokušava da skrene. Jadna životinja nije uspela da bude brza od nas. Desnim bokom smo je ubili. Cruiser je pretpreo malo oštećenje plastičnog spojlera. Nastavljamo ka Mansi. Na mostu Luapula, policijska kontrola „Good morning, Sir, how was a journey“³⁶, pitaju me za cigaretu. ... „Thank you, Sir, safe journey“³⁷... ulazimo u Mansu u 1 sat po ponoći, nakon tačno 10 sati putovanja.

Čudno koliko se čovek navikne na neka mesta, koliko god izgledaju ne-primamljivo, ali ih posle nekog vremena usvajamo, kao prirodna. Moja, ko zna koja adresa. Čuvar otvara kapiju, i pritrčava da nam pomogne da se istovarimo „Welcome Boss“³⁸.

Srpski

Američka kompanija „Genesis“ već desetak i više godina ima svoje nalazište, rudnik Mangana, postrojenje za preradu, pranje i prosejavanje nekih 50-ak kilometara, jugoistočno od Manse. Tom mi je dao tu informaciju i jednog prohladnog jutra smo se odvezli do lokacije. Domaćini su bili ljubazni i spremni za podelu svojih iskustava. Ali ono što me je sačekalo tamo je bilo mnogo više od poslovne posete.

35 Raskrsnica

36 Dobro jutro gospodine, kakvo je bilo putovanje?

37 Hvala, srećan put

38 Dobrodošli Šefe

Dock-Kease (u sredini)

Gospodin Kease, koji je bio šef operacije, crnac u svojim 60im godinama, me je upitao odakle sam. Razgovor je naravno tekao na engleskom. Kada sam mu rekao da sam poreklom iz Srbije, uzvratilo mi je na tečnom srpskom jeziku: Dobar dan, kako si? Bukvalno sam zane-meo, jer nisam bio siguran na kom jeziku da nastavimo konverzaciju. Nekako sam ipak promucao: How come you can speak Serbian?³⁹

Ispostavilo se da je Kease studirao elektrotehniku u Engleskoj (a inače je rodom iz Britanske Gvajane, zemljice na severnoj obali Južne Amerike), te je nekih 80- tih godina prošlog veka kroz neku vrstu razmene studenata boravio par meseci u Zaječaru na praksi u Fabrici kablova. Priča je postala viralna u krugu mojih prijatelja...Ko je mogao da očekuje tako nešto, negde duboko u Africi. Bio sam srećan.

Povremeno smo se viđali u gradu, u jedinom supermarketu „Shoprite“. I uvek je bilo Hello Kease-Zdravo Dock.

Tri meseca posle.

Obišli smo kamp zajedno sa geofizičarima i našim ljudima na lokaciji Kasakula, 60-ak km severno od Manse. Ukupno 23 ljudi na broju. Kamp uređen po svim pravilima za Bush, čak i safety obaveštenja okačena. U kampu kuvar, nadzornik kampa, vozač sa Hiluxom (pripravnosti radi). Moj vozač Met, je dobio svoju porciju Inshime sa ribom i povrćem. Najbolje jelo u bush-u. Jede se prstima. „Five fingers Boss !!!“⁴⁰ smeje se. Valjda je to jedina tehnika i jedino jelo koje priznaje na Svetu. Neuporedivo ustvari po njemu. Sa čime pomislim? Pa nešto moraš da saznaš ili doživiš, da bi počeo da praviš razliku, rangiranje, ... naravno to nije njegova krivica. Samo sudbina da se ovde rodio.

39 Kako to da govoriš srpski?

40 Pet prstiju gazda (pet sastavljenih prstiju-sintagma koja ukazuje da se jede prstima)

Lokalci (Casuals ih zovemo) koji nose to-vare sa uzorcima, dolaze i odlaze iz kampa. Krenuli smo (ja i DP⁴¹) sa njima do sledećeg mesta uzorkovanja. Pešačimo kroz spaljen bush nekih dobrih pola sata. Hodaju brzo, u svojim dubokim gumenim čizmama, pratim ih u korak, DeePack se lenjo vuče na začelju. Pra-va ilustracija za većinu onih koji sanjaju lako zaradene poene ili pobede, bez truda, ali sve

ostane na neutemeljenoj želji i pogrešnoj pro-ceni svojih mogućnosti, vrednosti. Sreća nije jedini faktor, ali on toga nije svestan.

Tišina ranog popodneva, poneka ptica kreči. Toplo je, sparno. Bacio sam pola cigarete, jer žurimo, a jedan casual pritrčava i uzima je. Neprijatno mi je, i dajem mu novu, celu ci-garetu „Thank you Boss“⁴².

U kolima u povratku u Mansu, zadremam, bez obzira na drmusanje, navikao sam. Bu-dim se ispred Manse. Sve mi je lepše, jer sam svakom večeri sve bliži povratku kući.

Subota večer negde u Africi, oktobar, 2014

Mesec iznad Manse se lagano kreće ka Zapadu, ili se mi okrećemo Istoku, kako hoćeš da prihvatiš Vreme, rotaciju, revoluciju...

Tišina unaokolo.

Borba sa zmijom⁴³ u susednom dvorištu je završena. Časne sestre (sve su oko 20-ak go-dina) su se zajedno sa stražarima borile nekih sat vremena. Bez nekog velikog straha. Go-

Tom instruirira lokalce-radnike u kampu

41 Tako sam zvao Dee Pack_a

42 Hvala, Šefe

43 Najčešća vrsta zmije, crna mamba, koja spada u red najotrovnijih i najbržih zmija na svetu. Samo u dvorištu moje rezidencije ubili smo ih 3.

spode Bože, to je trebalo videti uživo. Ja sam imao sreće (!) te sam bio svedok. Kao i za neke (mnoge) druge situacije u ovom mom ??? jebe-nom životu. I kako da ne budeš „pisac“, kada si očevdac događaja koji ti donesu potpuno nova iskustva, koja u „normalnom“ okruženju nisu ni na pameti.

Moji vršnjaci, negde u Smederevu, verovatno pijuckaju kafu sa društvom uz obavezne priče o utakmicama koje su odgledali, mladim „ženskama“ koje su im podarile osmeh ...

A ja? Pričam o zmijama, malariji, eboli, ... LJUBAVI u vreme Ebole ... NARAVNO.

Ono malo zadovoljstva koje imaš kada mahneš bosonogoj deci, negde uz put, prema Kongu, ili kada se obratiš na Bemba jeziku njihovim roditeljima, koji tada sklope ruke u znak poštovanja belcu koji respektuje njihovu kulturu;

Ono malo zadovoljstva koje osetiš dok ti se Staff obraca sa Sir, ili Boss, koje više liči na kratkotrajni osećaj superiornosti;

Ono malo zadovoljstva koje osetiš dok se poštuju tvoje reči ili sud, od strane tvojih pretpostavljenih ili firme za koju bezrezervno radiš, je suviše malo za onaj osećaj koji imaš:

- *kada se Dan privodi kraju;*
 - *kada izadješ na terasu rezidencije i dišeš sveži vazduh afričke noći;*
 - *kada slušaš tišinu uz povremeni daleki lavež pasa a koja te zaglušuje;*
 - *kada pomisliš da si sa nekom namerom gurnut u ovu rupu;*
 - *kada pomisliš da svemu ovome nema kraja, jer te svaki sledeći treptaj podseća da je to milijarditi trenutak Vremena, kojim ne upravljaš;*
 - *kada osetiš da si bespomoćan da to promeniš;*
 - *kada se pitaš: dokle?*
- A onda,
pomislim,
kako sve ovo ima svoj cilj,
kako je sve ovo jedan veliki test i kazna po meri,
i kako ću kao nagradu dobiti to Vreme sa Nekim, koje više neću meriti.*

Afrika, 2014. godine

СУСРЕТИ И ТРАЈАЊА

Ведран Младеновић

37. ФЕСТИВАЛ МЛАДИХ ПЕСНИКА „МЛАДИ МАЈ“

24. мај

U Pozorišnom muzeju u Zaječaru danas je promovisan tematski broj časopisa „Razvitak“ koji je posvećen Adamu Puslojiću, kao uvertira u 37. Festival mladih pesnika „Mladi maj“, koji će trajati do subote 27. maja.

Vladimir Đuričić, direktor Ustanove Narodno pozorište Timočke Krajine – centar za kulturu „Zoran Radmilović“ je pozdravio prisutne i zahvalio gostima iz Beograda, Negotina i drugih gradova što su se okupili na promociji 266. broja časopisa „Razvitak“, koji je posvećen velikanu pisane reči, pesniku i prevodiocu, velikom književniku, Adamu Puslojiću, koji nas je napustio prošle godine i ostavio iza sebe prazninu koja se teško može popuniti. Đuričić je naglasio da će Adam Puslojić živeti u našim sećanjima i kroz brojna pisana dela. On je najavio saradnju sa Adamovom ćerkom, doktorom književnosti Marijom Puslojić, na realizaciji zadužbine koja bi nosila ime Adama Puslojića.

Glavni i odgovorni urednik časopisa „Razvitak“ Vlasta Mladenović je istakao da je Adam Puslojić čovek koji je zadužio našu književnost i kulturu a posebno Timočku Krajinu, koju je tematski proslavio u svojoj poeziji i koju je beskrajno voleo.

„Ovaj broj časopisa koncipirao sam ne kao urednik već kao svedok višedecenijskih kulturnih aktivnosti Adama Puslojića. On je pre svega bio izuzetna ličnost, vulkanske, eruptivne energije, svestran i verujte da u tri časopisa ne bih mogao da prikažem sva njegova dela, njegov rad. Adam je

debitovao upravo u časopisu Razvitak, eto i simbolike, nakon čega su usledile njegove knjige kao i prevodilački rad, (preko 80 knjiga iz rumunske književnosti), mnogo dela je preveo sa rumunskog na srpski kao i sa srpskog na rumunski i na taj način izgradio most koji je povezivao srpsku i rumunsku književnost.

Prvi deo časopisa posvećen je njegovoj biografiji. Što se tiče odabira pesama, uglavnom su pesme koje su izazivale posebnu reakciju kod čitalaca, kao i mnoge druge koje su često čitane na književnim večerima. Mada u ovom časopisu najviše je onih koje su tematski vezane za Timočku Krajinu, kao i pesme koje je on posvećivao određenim ljudima, počev od supruge pa na dalje. Što se tiče književnih osvrtu u „Razvitku“ uglavnom su to tekstovi o njegovoj poetici u celini, a ne o pojedinom književnim delima.“

Na promociji tematskoj broja časopisa „Razvitak“ stihove Adama Puslojića govorila je njegova ćerka Marija, a o liku i delu velikog pesnika govorili su i negovi prijatelji i saradnici Bratislav Bata Milanović, književnik, Višeslav Živanović, istoričar i pesnik i Bora Dimitrijević, kulturni poslenik. Svoje stihove povećene Adamu Puslojiću, objavljene u 266. broju „Razvitka“ govorili su Dragoljub Firulović, Bratislav Milanović, Višeslav Živanović i Vlasta Mladenović.

Adam Puslojić je rođen 11. marta 1943. u selu Kobišnici kod Negotina i jedan je od začetnika pesničkog pokreta pod nazivom kлокotrizam. Prevodio je sa rumunskog i ruskog jezika, najviše prevodeći rumunskog pesnika Nikitu Staneskua. Tokom sedamdesetih godina dvadesetog veka, bio je u uredništvu časopisa Književna reč. Bio je počasni član Rumunske

Промоција часописа „Развитак“, бр. 266, који је тематски посвећен делу и лику Адама Пуслојића

akademije od 1995. godine, počasni građanin Negotina, član Srpskog PEN-kluba, član Upravnog odbora Udruženja književnika Srbije i Udruženja književnih prevodilaca Srbije. Dobirnik je brojnih nagrada i priznanja, kao u zemlji tako i u inostranstvu.

Nastavak 37. Festivala mladih pesnika „Mladi maj“ je u 19 časova, promocijom knjige o Rastku Petroviću o kojoj će govoriti Laura Barne, dok je svečano otvaranje festivala zakazano za 20 h. Gost je književnik i muzičar Jovica Tišma, dok su za Poetsko-muzičke ilustracije zaduženi: Boris Živulović, Nikola Milošević, Mihailo Ivković, David Nedeljković, Magdalena Vulović i Stevan D. Jovanović.

Program će biti nastavljen 25. i 26. maja gostovanjem pesnika u zaječarskim osnovnim i srednjim školama, promocijom knjiga Bratislava Milanovića i Saše Skaluševića, kao i danske književnosti, predstavljanjem časopisa „Enklava“ i Festivala „Smederevska pesnička jesen“ i drugim zanimljivim sadržajima.

Poslednje festivalske večeri, u subotu 27. maja, biće predstavljena knjiga pesama prošlogodišnje pobednice Marije Živković, a zatim je predviđen nastup ovogodišnjih sedmero finalista, proglašenje pobednika 37. Festivala i dodela nagrade Sergije Lajković za poseban doprinos i afirmaciju književnost stvaralaštva mladih. Svi programi biće organizovani u Pozorišnom muzeju.

25. maj

U punoj galeriji Pozorišnog muzeja u Zaječaru sinoć je svečano otvoren 37. Festival „Mladi maj“. Uz prigodan poetsko-muzički program, Festival je otvorio Jovica Tišma, književnik iz Smedereva, jedan od prvih mladomajaca, dok su za poetsko-muzičke ilustracije bili zaduženi Zaječarci: Boris Živulović, Nikola Mi-

lošević, Mihailo Ivković, David Nedeljković i Magdalena Vulović, predvođeni profesorom Stevanom D. Jovanovićem.

Jovica je istakao da ga je obradovao poziv da otvori ovogodišnji Festival, jer je to za njega ogromna čast i naglasio:

„Obradovalome je što je festival vraćeno nekadašnje ime „Mladi maj“, koje je, usudujem se da tvrdim, najpoetičnije ime jednog pesničkog festival, za koje znam.“

U Pozorišnom muzeju okupio se veliki broj mladih Zaječaraca koji su uživali u Jovičnim katrenima i citatima pesnika i filozofa o poeziji, a naročito u kompozicijama navedenih učesnika programa. Osim pesama nekadašnje grupe „VIS Novi svet“, izvedene su i autorske kompozicije Magdalene Vulović, učenice 7. razreda OŠ „Desanka Maksimović“.

Festival mladih pesnika nastao je na temeljima multimedijske manifestacije umetničkog stvaralaštva mladih, pod nazivom „Mladi maj, koja je krajem sedamdesetih godina prošlog veka zamrla. U nameri da nastavi kontinuitet afirmacije poetskog stvaralaštva mladih, Dom omladine Zaječar je 1989. go-

dine obnovio ovu manifestaciju u formi Festivala mladih pesnika pod istim nazivom до 1000. године. После прекида, фестивал је 2002. године поново обновљен под називом Festival mladih pesnika „Dani poezije“. Od ove godine manifestaciji je vraćen stari naziv „Mladi maj“.

Počev od 1989. godine, ova manifestacija ima takmičarski karakter a pravo učešća na konkursu imaju mladi pesnici starosti do 30 godina koji stvaraju na srpskom jeziku. Pobedniku Festivala, po oceni ctručnog žirija, pripada nagrada u vidu izdanja prve knjige pesama a 2005. godine, ustanovljena je i Memorijalna nagrada „Sergije Lajković“, koja se dodeljuje istaknutim ličnostima, ustanovama, izdavačkim kućama, časopisima, štampanim i elektronskim medijima za poseban doprinos afirmaciji književnog stvaralaštva mladih.

Svečanom otvaranju festivala, sinoć je predhodi la promocija divnog romana književnice Laure Barne „Sve moje sestre“ koji govori o našem velikom književniku Rastku Petroviću. Knjiga je predstavljena u okviru programa: „Poezija, traganja.“

Promocija knjige „Sve moje sestre“ Laure Barne

Otvaranje 37. Festivala mladih pesnika „Mladi maj“.
Jovica Tišma, pesnik i VIS „Novi svet“

25. maj

Festival poezije „Mladi maj“ nastavljen je danas gostovanjem pesnika Jovice Tišme u osnovnoj školi „Desanka Maksimović“ u Zaječaru. Za sajt Pozorišta ovaj pisac za decu istakao je da je čitanje mnogo važnije od gledanja televizije iz prostog razloga što pokreće maštu.

„Mislim da je mnogo važna književnost za decu, poezija posebno, jer poezija je put ka istini. Proza vam priča priču,

poezija vam donosi emociju. Ako decu u detinjstvu naučimo da vole poeziju, a deca je imaju u sebi, ako ih samo podstičemo da pevaju i da se igraju oni će za voleti i poeziju. Zahvaljujući piscima za decu, pisci za odrasle imaju čitaoce“.

Pesnička manifestacija se nastavlja u Pozorišnom muzeju:

25. maj 13:00 Plava međuza: Bratislav R. Milanović
Govore: Milan Lukić, Vlasta Mladenović i autor

25. maj 18:00 Festival, gost: Smederevska pesnička jesen (promocija edicija „Meridijani“, „Zlatni ključ“ i „Ključić“) Govore: Miljan Guberinić i Jovica Tišma

25. maj 19:00 Izdavaštvo, danas: ENKLAVA. Govore: Zvonko Karanović, urednik i Lazar Prendović i Maša Živković

25. maj 20:00 Poezija, prevodnica: Savremena danska poezija. Govori: Predrag Crnković, prevodilac

Promocija Savremene danske poezije. Prevodilac Predrag Crnković sačinio je izbor, a pročitao je i nekoliko svojih pesama.

Jovica Tišma govori svoje stihove u Osnovnoj školi „Desanka Maksimović“

Promocija knjige „Plava meduza“ Bratislava Milanovića. Govorili su Autor, Milan Lukić i Vlasta Mladenović

26. maj

Festival poezije „Mladi maj“, 37. po redu, nastavljen je juče, tokom popodneva i večeri, bogatim programom u Pozorišnom muzeju u Zaječaru.

Održana je promocija knjige pesama „Plava meduza“ Bratislav R. Milanovića, o kojoj su pored autora govorili Milan Lukić i Vlasta Mladenović.

Pesnička manifestacija nastavljena je predstavljanjem manifestacije „Smederevska pesnička jesen“, promocijom edicija „Meridijani“, „Zlatni ključ“ i „Ključić“ o kojima su govorili Miljan Guberinić i Jovica Tišma.

Potom je predstavljena izdavačka kuća ENKLAVA. Na promociji su govorili Zvonko Karanović, urednik i Lazar Prendović i Maša Živković.

U okviru programa „Poezija, prevodnica“ prevodilac Predrag Crnković predstavio je savremenu dansku poeziju.

Organizator manifestacije je Ustanova Narodno pozorište Timočke Krajine – Centar za kulturu „Zoran Radmilović“, a pokrovitelji Ministarstvo kulture Republike Srbije i Grad Zaječar.

26. maj

Program 37. Festivala mladih pesnika „Mladi maj“, nastavlja se danas u Pozorišnom muzeju u Zaječaru u 12:00 h „Tribinom o Festivalima mladih pesnika“. Govore predstavnici Smederevske pesničke jeseni, Festivala kulture mladih Knjaževca i Festivala mladih pesnika Zaječara

Predstavljanje izdavaštva „Smederevske pesničke jeseni“. Učesnici Milan Guberinić, direktor Festivala i Jovica Tišma, urednik

13:00 FunZine

Predstavljanje radova učenika zaječarskih osnovnih i srednjih škola

18:00 Timočki korifeji /In memoriam/: Adam Puslojić – Tomislav Mijović

Vazдушna linija smrti – Osluškuj

Govore: Bratislav R. Milanović, Živko Nikolić i Milan Lukić

19:00 Književni časopisi, danas: „Istok“

Govore: Obren Ristić, glavni i odgovorni urednik i članovi uredništva

20:00 Pesnički tragovi Zaječara

Predstavljanje panorame savremenog pesničkog stvaralaštva u Zaječaru

Govore: Živko Nikolić i Miloš Petković

Stihove čitaju autori zastupljeni u panorami.

27. maj

18:00 Razgovor sa pesnikom:

Saša Skalušević Skala

Govore: Predrag Milojević i autor

19:00 Promocija knjige pesama Marije Živković, pobeđnice prošlogodišnjeg, 36. Festivala mladih pesnika

Govore: Katarina Pantović i autorka

20:00 Završno veče 37. Festivala mladih pesnika „Mladi maj 2023“

Nastup finalista

Govore: Ana Ogrizović, Sanjin Gičević, Uglješa Nikodijević, Jana Andrić, Radovan Sinđelić, Tatjana Stevanović i Marija Zdravković

Dodela nagrade „Sergije Lajković“ za poseban doprinos i afirmaciju književnog stvaralaštva mladih

Proglašenje pobeđnika 37. Festivala mladih pesnika!

27. maj

Program 37. Festivala mladih pesnika „Mladi maj“, nastavljen je trećeg dana u Pozorišnom muzeju u Zaječaru „Tribinom o Festivalima mladih pesnika“. Govorili su predstavnici Smederevske pesničke jeseni, Miiljana Guberinić i Jovica Tišma, Festivala kulture mladih Knjaževca Obren Ristić i Festivala mladih pesnika Zaječara Vlasta Mladenović.

U okviru programa „Fun-Zine“ predstavljeni su radovi učenika zaječarskih osnovnih i srednjih škola.

O timočkim korifejima Adamu Puslojiću i Tomislavu Mijoviću, koji su nas nažalost napustili, govorili su pesnici Bratislav R. Milanović, Živko Nikolić, Milan Lukić i Vlasta Mladenović.

Potom je predstavljen književni časopis „Istok“ o kome je govorio Obren Ristić, glavni i odgovorni urednik.

Na kraju, u okviru programa „Pesnički tragovi Zaječara“ predstavljena je panorame

savremenog pesničkog stvaralaštva u Zaječaru. Govorili su Živko Nikolić i Miloš Petković, a stihove su čitali autori zastupljeni u panorami, među kojima Nebojša Simeonović, Stevan D. Jovanović, Stefan Cokić i dr.

27. maj

U Pozorišnom muzeju u Zaječaru, 37. Festival mladih pesnika „Mladi maj 2023“, završava se večeras od 20:00 h proglašenjem pobeđnika, čemu će predhoditi nastup ovogodišnjih finalista. To su mladi pesnici izabrani na ovogodišnjem konkursu: Ana Ogrizović, Sanjin Gičević, Uglješa Nikodijević, Jana Andrić, Radovan Sinđelić, Tatjana Stefanović i Marija Zdravković.

Takođe, biće dodeljena nagrada „Sergije Lajković“ za poseban doprinos i afirmaciju književnog stvaralaštva mladih.

Nastupu finalista predhodiće od 19:00 h promocija knjige pesama Marije Živković, pobeđnice prošlogodišnjeg, 36. Festivala mladih pesnika. Pored autorke o knjizi će govoriti Katarina Pantović.

Od 18:00 h biće priređen program „Razgovor sa pesnikom“ posvećen Saši Skaluševiću Skali..

28. maj

Pobeđnik 37. Festivala mladih pesnika je Ana Ogrizović iz Beograda. Ovu odluku doneo je petočlani žiri u sastavu: Vlasta Mladenović, predsednik, Miloš Petković, Jovica Tišma, Goran Maksimović i Obren Ristić, članovi. U obrazloženju žirija koje je saopštio predsednik Vlasta Mladenović, ističe se da su Anine pesme celovite i poetički, estetički i stilski ujednačene, što je dobar izvor za buduću knjigu.

Pobeđniku festivala pripada nagrada u vidu izdanja prve knjige pesama, a od

prošle godine laureat Festivala mladih pesnika stiće pravo učešća na manifestaciji „Smederevska pesnička jesen“, koja se u oktobru održava u Smederevu.

Ani će nagrada biti uručena naknadno jer iz opravdanih razloga nije bila u mogućnosti da dođe u Zaječar. Prisutni finalisti su pre proglašenja pobeđnika govorili stihove iz svojih pesama. Uručene su im i zahvalnice za učešće na festivalu.

Marija Živković, pesnikinja iz Zaječara, pobeđnica 36. Festivala mladih pesnika „Mladi maj“

Na ovogodišnji konkurs svoje radove poslalo je 14 mladih pesnika do 30 godina starosti. Žiri je odabrao cikluse pesama sedmoro finalista iz Srbije i Italije, jer jedna od finalistkinja, Marija Zdravković, živi u Veneciji. Osim Ane i Marije finaliti su i: Tatjana Stefanović iz Paraćina, Uglješa Nikodijević iz Zaječara, Radovan Sinđelić iz Šapca, Sanjin Gičević iz Sjenice i Jana Andrić iz Beograda.

Memorijalna nagrada „Sergije Lajković“, koja se dodeljuje za izuzetan doprinos afirmaciji književnog stvaralaštva mladih ove godine je dodeljena časopisu „Istok“ iz

Knjaževca. Zbog učešća na Festivalu poezije mladih u Vrbasu, nagradu je dan ranije primio glavni i odgovorni urednik časopisa Obren Ristić.

Dodeli nagrada predhodila je promocija knjige „Dve tačke“ Marije Živković iz Zaječara, pobednice prošlogodišnjeg 36. Festivala mladih pesnika. O knjizi je pored autorke govorio profesor Stevan D. Jovanović, koji je naglasio:

„Dve tačke Marije Živković poseduju dva kraja i dva početka. Ako ih ne ukrstimo dobijamo rečeno, a ako ih ukrstimo, što je logično, jer početak

teži kraju, a kraj početku, kako smo naučili, ipak dobijamo tačku sa kraja knjige kod koje se sve nastavlja. A kako se nastavlja? Ako se vratimo početku saznaćemo snagama umnim, uz jednu jedinu radnju, onu iz ljubavi.“

Tokom poslednjeg festivalskog dana priređen je program „Razgovor sa pesnikom“ posvećen stvaralaštvu Saše Skaluševića Skale, pesnika iz Negotina, urednika časopisa „Buktinja“. Sa njim je razgovarao Predrag Milojević, pisac i urednik, vlasnik izdavačke kuće „Presing“.

Interesovanje za ovogodišnji „Mladi maj“ bilo je izuzetno, a za pojedine programe, galerija pozorišnog muzeja bila je pretesna da primi sve zainteresovane posetioce, uglavnom mlade. Najviše interesovanja bilo je za promociju knjige „Dve tačke“ Marije Živković u izdanju Ustanove Narodno pozorište Timočke Krajine-Centar za kuturu „Zoran Radmilović“ iz Zaječara, koja je i organizator veoma uspešnog Festivala. Pokrovitelji su Ministarstvo kulture Republike Srbije i Grad Zaječar.

Završno veče 37. Festivala mladih pesnika „Mladi maj“ nastup pesnika-finalista i proglašenje pobjednika. Pobjednica je Ana Ogrizović, koja iz opravdanih razloga nije mogla da prisustvuje, a obrazloženje o dodeli nagrade pročitao je Vlasta Mladenović, predsednik žirija i Umetničkog saveta

Ana Ogrizović

PESME

(iz nagrađenog rukopisa)

VREMEKRADICE

Kaži mi još jednom kako si završio ovde i gde si hteo stići
nek potraje satima; Još je januar i kiša je prejaka
nespokoj grada nestaje u pulsu njenih šumova
uvija se i preti da postane mekana stranputica
tako adekvatna zaboravljanju kostiju
Ne mogu biti sigurna, ali osećam da smo od istog materijala
sklonog upijanju godina

(naročito onih koje nismo zaradili)
Tražim saputnika u ovoj misiji besmisla
nekog ko je sa mrakom na ti i čeka nešto veće
na kraju puta od britve
Što neće otići sa prvim jutarnjim zracima
Ili je, makar, sposoban da se uzaludno nada

Dužina tvog akcenta liči na kuću koju nikad nisam imala

Ostaneš li još dan ko zna
možda ustanem iz sopstvene senke i popnem ti se u pogled
jedno veće da okusim secesiju i prošetam mirisom slatkog testa
Umesto čađi i asfaltiranih parkova
Pričaj opet o putu ispred tvoje zgrade
i kako si saznao da ne vodi do Sunca

Do jutra bih mogla postati stranac
Počupati trnje sa struka i ukrcati se na poslednji bus do Kanzasa
Pozajmiti tvoju adresu i miris komšijskog kuvanja
tek toliko, da procveta pupoljak praiskonskog sećanja
i ponovo izmislim poentu odlaska

BG-VŠ

Pričao mi je otac
kad je bio mlad, znači baš davno
celim moto-putem bilo je drveće
Viđala sam portal u budućnost i njega kao Martija Mekflaja
s volanom Zastave u rukama i malograđanštinom iza sebe
On to nije mogao biti jer se bojao brzine
što se ispostavilo jednim proročkim strahom
Sada je put ogoljen i pogled pada bez kraja
Danas je budućnost stvar prošlosti
a filmova nam je već preko glave
Mogućstva crvenog

Svoju omiljenu odevnu kombinaciju, crvenu suknju i korset iz kineske radnje,
rado nosim da bacim đubre;
Ukiseljeni trulež tada dolazi iz pariskog kanala,
a ja budem uštogljena gospođa na putu za bal.
Uzdignuti nos postaje za centimetar kukastiji i isto toliko
otežava disanje
Zidovi poznatog komšiluka gube dah
Puls hiljadu mikrokosmosa putuje u beskraj i nestaje
tamo gde još žive mrtve zvezde
Mogla bih biti njihov savršeno skladni deo
jesti pljeskavice iz epruvete i piti kafu od ječma
Zaboraviti urođenu žeđ za krvlju i zapaliti korene
U produžetak života spakovati davno pokopane trice
kućinama svezanih krajeva sa natpisom
dom je ništa više do ideja
ukradena iz tuđih rukopisa

UNUTRAŠNJI RADOVI, S PROLEĆA

Trudim se da svijem gnezdo po savetima iz priznatih magazina
da okrečim svoju besciljnost u boju ljuske jajeta
vičnu upijanju siromašnog sunca i plodnu mogućnostima
koje sama nisam stvorila niti bih to mogla
bez neželjenih saveta i nadmenih brižnih pogleda
Da mi prođu poslednji tračci vižljastih dvadesetih u čekanju molera
i svim drugim izgovorima da se držim podalje od primamnih puteva
i opasnih račvanja, usmerenih van svega što pravi nas
Ovog grada i sveprožimajuće samoće koju lažemo roletnama
Bulevara kom nikad nećemo biti deca, a svejedno ga grizemo metalnih usana
u slepoj nadi da će slučajno prokrvariti mleko iz hladnih lončića
Samo tako ova glad za toplotom postaje podnošljiva
ova glad i hronični nedostatak proleća

ROMACENTROQUE

Nestajem u džepovima namernih prolaznika
 Bockam im bokove na skretanje sa utabane staze
 Mrvim se slučajno i prosipam bez kontrole
 Reka je nepouzdana vodič
 treba mi fontana da pokaže neki od tri puta
 Odatle mogu sama kako najbolje umem, učoravo i napred
 uverena da će me izlizani anđelčići primiti u redove
 ako ih lepo zamolim i objasnim kako sam platila svoje dažbine
 Ima vremena da nađem pravu ruku i u njoj budem zlatnik
 sjedinjen sa toplom, pišljivom vodom
 Biće kao kod majke, samo bez sirena
 Zalepiću se na minimum sto godina i meditirati
 odlazak će onda nešto i značiti

Naši očevi znali su (da puše Drinu bez filtera)

Mi smo krvopije sa rupama u stomaku:
 Život grabimo po svaku cenu i najgorim tarifama
 samo da bode, žeže i peče do krajnjih granica;
 Da šljokice izbiju na oči i nos i oboje sivilo grada
 u fantazije oslikane po digitalnim magazinima;
 U našu odbranu, vremena je malo a vode još manje
 kamenac nam pokriva zube i žuč i pravi figure
 neopterećene neželjenim datim okolnostima;
 glad za nedostižnim krajevima jedina je konstanta
 dužni su nam za ovo breme koje nosimo, i živi i mrtvi
 (mada ovi drugi, uvek, malo jače)

I znamo da to nije ništa, biti nepitan za slobodnu volju;
 Naši očevi znali su da se zadovolje skromnim udisajima
 ponosno ginuli u ratovima
 amanetima svojih očeva, pak nasleđenim od drugih bezimenih predaka
 i tako u beskraj, do dna samih korena;
 U krotku cigaretu pakovali dečje snove i trošili ih štedljivo
 Da što više ostave pra i čukunucima u amanet
 uz nadu u lepo sećanje, pa makar bila i slepa

Naše majke znale su još više, ali to su već opšta mesta;
 Mudrost žene najbistrija je u sposobnosti da se krčka tiho
 i svoje najlepše sokove štedi za svećane prilike;
 Uzvišenu tvrdoću skrivati iza meke kože ruku
 (ne isuviše, jer takve nikad sudova nisu videle
 mi smo ljudi emancipovani, ali ipak mora biti nekog reda)
 kad dođe vreme da se otera mrak iz skromnog doma
 i upije duboko u sebe, tamo gde ga niko neće naći
 izuzev najstarije ćerke.

Znamo da nema svrhe voditi račune;
 bitno i nebitno svodi se na isto jednom kad dogori
 baš kao i svaki pepeo i prašina.

TUĐA

S vremena na vreme zalutam do sebe
U potrazi za nekim davno zaturenim pesmama
Obrnem ih naopačke i izvrnem ruglu širokim masama, tek da zaboravim
Kolike imaju očnjake i penu na usnama
Zapušim dobro uši da ne propevaju
O prodatoj kući i tihim ulicama, uprljanim
nepoznatim tragovima točkova
Otvorim sva vrata popalim svetla
Dišem tek kada pojačam uređaje na sav glas
tako da reči nemaju oblika i šaka
tako da prsti sa volana mogu pripadati kojim god
utvarama, ni po čemu posebnim
upravo nalik tuđim pesmama
tek tada izlazim sigurna
i pevam iznova

LOREM IPSUM, DOLOREM

pitaćeš me o smislu
neću imati odgovora sem
to je imenica varljivog značaja
jednom dolazi u zamućenim zvezdama
zarobljenim u očima čoveka koji je prodao vreme
za kravatu i par desetina banki
drugi put vratiće se u pepeljari
među pikavcima nekih drekavaca
samoprozvanim životnim sapatnicima
biće tako neko vreme, naoko zauvek
ali
jedan se proda, drugi oženi
treći zaposli kao lopov
ali na legalan način
četvrti kupi kartu do obećane zemlje
zakleće se povratnu ali
obećanja su za decu i kućne ljubimce
imaš kompas umesto srca
naučićeš da hodaš na ivici zemlje
a da te ne hvata vrtoglavica
jednog dana slušaćeš vaše pesme
i shvatiti da reči nikome ne pripadaju

BALADA ŽENE SAHARE

Ne shvataj lično što tvoj dodir ništa ne menja
u mojim krajevima; Ove granice davno su zatvorene
za strane posetioce i dobronamerne ljubavnike
Samo još snovi imaju boravišnu dozvolu
Odlučila sam da ne pripadam nikom drugom do sebi
Da se udam za svoje oštre ivice i rodim cvetove
koji rastu bez kapi vode
Da se osušim od svake nežne čežnje za lepim krajevima
i hladnim rukama
Od pepela porodične kuće da podignem oltar
Žrtvujem matericu zvezdanom nebu
i dignutih ruku čekam mesijin dolazak

PERONSKA

Svoje vozove uvek čekam iz visokog starta, ne znajući odakle vrebaju
Onirički uživam u ideji smrtonosnog susreta
Klatim se sa stopalima na samoj ivici šine, u inat strahu od bezdana
Šutiram svoju decu, kamenčiće iz bušnih patika, i obećavam skori ponovni susret
Makar to bila laž

(znamo da je tako svima lepše)

U vozu više nema ikona da nadgledaju put
Napolju samo još očinska figura odbija neumitni rastanak
Anticipaciju zaglušujućih vrata ubijam slušalicama i nestajem
Daleko od svih odlazaka

РАЗМЕЋА

Предраг Црнковић

ДАНСКА САВРЕМЕНА ПОЕЗИЈА

Избор из данске поезије

Анемете Куре Андерсен, Хенрик Нордбранд, Маријане Ларсен, Бени Андерсен, Елсе Транберг Хансен

Анемете Куре Андерсен

Из збирке „БЕЛЕШКЕ“

(Optegnelser; Annemette Kure Andersen; збирка песама „Белешке“ у издању Херман & Фрудит, Орхус 2022)

Анемете Куре Андерсен (Annemette; 1962) наставља препознатљиво да преображава своја нутарња превирања у непријатељске пејзаже. Природа постаје инструмент насиља у једном пределу као после краја света. Ова збирка је свођење рачуна после једног болног љубавног растанка. Преводила је с италијанског (Унгарети) и била уредник часописа Зрно пшенице. 1990-их је ушла у прву лигу данске поезије с Најом Маријом Ајд, Пиом Јул, Мортеном Сонегором, Солвај Бале итд.

*

Он прстом покреће
глобус у ротацију око
сопствене осе таквом
брзином да море заврљачи
високе таласе у простор
бацају мрежу с
кукастим удицама у њене
очи

*

Пролећна светлост могла је да полегне
у косој линији преко њених образа
али је закована када је он натерао
све птице селице да узлете а сунце
нестало иза хиљада раширених крила
које постадоше завесе за замрачивање
навучене на
прозоре

*

Да ли је он пустио дане да постану
снег сабијен као
кремен који ће је погодити
право у око да би
се стровалио
полагано

*

Толико је сирена било
које раније нису хтеле
он је подсећа на
кровове који су покривени

танким слојем иња
она мора да похита да
баци последњи поглед на
календар са свим тим
празним
странама

*

С нападом сумрака он тера
насукане медузе да промене
боју од провидне до окержуге
на ивици мора иза гроздова трске
она откида листове јесењих анемона
с покретом у стакату и
април опет може да
маршира

*

Временски интервал пружа одређену
количину времена означену једним
почетком и једним крајем каже он
али она зна да то може да прекрши
само једна хортензија што искрсне без
упозорења

*

Он покушава да забије рибље кости у
њене очи и она мора да отргне
глас у тишину тако да
мућ чини бедем
напете мембране црне зове
прскају у црним експлозијама
на њеним уснама

Хенрик Нордбранд

**Из мини-антологије
„100 ИЗАБРАНИХ ПЕСАМА“**

(100 digte – Et udvalg, у издању Гилендала, Копенхаген 2014)

Дански Изет Сарајлић, песник носталгије који из мириса неког улаза, привида сећања у магновењу, фалти на сукњи или обрису зграде назрету у завоју кроз прљаво стакло трамваја – уме да створи прошлост стварнију од садашњости. Хенрик Нордбранд (Nordbrandt; 1945-2023) Омиљени дански песник, који је, како би рекао Павић, „погрешним путевима откривао праве континенте“. Дуго је живео у Грчкој и Турској.

**КИНА ПОСМАТРАНА КРОЗ ГРЧКО
РОМИЊАРЕ У КАФИЋУ TURQUE**
(*Kina betragtet gennem græsk regnvejr
i café turque*)

Ромиња кишица
и пада ми у кафић
док се не охлади
и не почне да тече
док не истече
и не постане бистра
тако да ми се слика на дну
појави на видику.
Слика једног човека
дуге брааде
у Кини, испред кинеског павиљона
по киши, плуску
која се скорела
у млазевима
по фасади шибаној ветром
и по човековом лицу.
Испод кафе, млеком и шећером
који се раздвајају
под истрошеном глазуром
очи изгледају угашене
или окренуте себи
према Кини, у порцелану шољице
шољици која се полако празни од кафе
и пуни се кишом
јасне кише. Пролећна кишица
ромиња по стрехи таверне
фасаде на другој страни улице
личе на велики
много отрцан зид од порцелана
чији сјај прожима лишће винове лозе
лишће које је такође уморно

као унутрашњост једне шољице. Кинез
види како му се сунце појављује кроз
зелени лист
који је пао у шољицу.
Шољицу чији је садржај
сада потпуно бистар.

ГОВОРИМ О ТЕБИ
(*Jeg taler om dig*)

Говорим о теби
а о томе је тешко говорити.
Тако да говорим о томе да говорим о
теби
када говорим о јесени, пеучини тако
финој
као чипци испалој из рука
заборављене младе
у браздама орања
о тим тешким капима росе на позном
поподневном сунцу
и касније, о тим дугим сенкама по
пољани
олуји која одува липове крошње
већ и пре него што почнем да говорим
о звездама
и сјају тих звезда на поломљеним
прозорима куће
који зазвекцају када се нахвата ноћно иње
и сви звуци постану продорни када
говорим
о свему томе, што говори о теби
и о чему је тешко говорити.
Тако да говорим – теби.

НИСУ ТО ВОЋНА СТАБЛА
(*Det er ikke frugttræerne*)

Ниси ти тужан због воћних стабала
по кишици, а ни због тога што
мокре баштенске алатке на мокро
травњаку
смеју да остану да леже.
Да је јесен меланхолична, то знаш већ.
Али ко може упркос свему посматрати
како лист црвене букве окрзне тајни
позни и тек тада видљив сунчев зрак
а да истовремено не спази плетене
корпе
које онако труле и напола распале
као да наговештавају нечије одсуство
или дуго очекивани, скори долазак.

КАДА УМРЕ ЧОВЕК
(*Når et menneske dør*)

Када умре човек
његова околина остане:
Брда у даљини
куће у његовом крају
и пут који недељом
иде преко дрвеног моста
там н пре него што утече у варош.
И остане сјај пролећног сунца
што пада почетком поподнева
на полицу с књигама
и часописима, који су без сумње
некада били нови.
И ништа ту није необично.
Ама ипак ме то
тако често чуди.

У СРЕДОЗЕМНОЈ ЛУЦИ НЕКОЈ
(*I en middelhavshavn*)

Не знам шта је најважније:
Зачињена слаткоћа горке кафе
помешана с укусом прве јутарње
цигарете
или воњ рибе и фришко офарбаних
чамаца:
лелујаве сукње на канапу између
процветалих бадема
или брда, која их истичу...

Не, ништа од тога, већ све то заједно
одаје да сам нешто изоставио
и да ће присуство тога да ме боли одсад
па док будем жив
зато што сам га превидео док је било ту.

НА ВИСОРАВНИ
(*På højsletten*)

Први, лаки облаци
на плавом небу
бацају тешке сенке
по високој, пожутелој трави.
Плакати је једнако тешко
као осећати се лако.

ВИЗАНТИЈА
(*Byzantium*)

Дим од ватре се вије преко улеглих
гробова
и одлазећег светла зимске вечери
код границе, где су само лица на смрт
осуђена довољно јака
да пружи довољан отпор.
Жене, које дозивају у мрак иза
отворених врата рушевних
кућа
покушавају да ми кажу нешто
што деца, која невољно прекидају своју
игру у рушевини цркве
не разумеју. И читаве ноћи
галопирају разуларени велики пастуви
крвавих очију
уским улицама
када по звуку свог топота
осете да су витезови у посребреним
седлима одавно
мртви.

ПОВРАТАК
(*Hjemkomsten*)

Твоји родитељи
постали су родитељи
другима
и твојој браћи и сестрама, комшијама.
Комшије
су постале комшије другима
и други станују

у другим градовима.
У друге градове се они враћају кући
исто као ти.
И од тебе тамо нађу
једнако мало
колико ти нађеш њих овде.

КУД ГОД ДА ОТПУТУЈЕМО (*Hvor vi end rejser hen*)

Куд год да отпутујемо, вазда стижемо
прекасно
за оно због чега смо некада пошли да
нађемо.
И у којим год градовима боравимо
има оних кућа којима је прекасно
вратити се
башти, у којима је прекасно провести
ноћ пуну месечине
и жена које је прекасно волети
које нас муче својим непојмљивим
присуством.
И које год улице мислимо да познајемо
оне нас воде око цветних вртова које
тражимо

и који шире своје тешке мирисе у крају.
И којима год кућама да се вратимо
стижемо прекасно ноћу да би нас неко
препознао.
И у којим год рекама да се огледамо
себе видимо тек онда када им
окренемо леђа.

РУЖА СА ЛЕЗБОСА (*Rosen fra Lesbos*)

Добио сам ову ружу од непознате жене
док сам путовао у непознат град.
– И сада када сам у том граду
спавао у њеној постељи, картао се под
њеним чемпресима
напио се скроз у њеним тавернама
и видео жену како иде и иде и – дође
не знам ево више где да је бацим.
Свуда где сам био, лебди њен мирис.
И свуда где нисам био
њено увело лишће лежи спарушено у
прашину.

Маријане Ларсен

Песме које је ауторка предложила за антологију данског песништва, из збирке објављене на њен седамдесети рођендан, „Тог јутра када случајно нисам била бубица у септембру“ (*den morgen jeg tilfældigvis ikek var en insekt i september*) код издавача Есгер Снак Форлаг, Копенхаген 2021.

Маријане Ларсен (Marianne; 1951) дебитовала је као бунтовница и левичарка 1971. а сада је Академикиња и пише ол-раунд поезију. После неколико испробаних факултета, 1980. уписује се на катедру за синилогију и магистрираи објавила је сијасет превода с кинеског и неколико антологија.

У СПОМЕН НА МОЈУ СУНЧЕВУ БУБУ (*TIL MINDE OM MIN SOLBILLE*)

Моје сустворење, сунчева бубица, слеће
ми пред ноге на под терасе.

Немогуће је видети колико је стар
њен бронзаносјајни живот.

Она шири сва своја четири крилца,
– Да, лепа си! – кажем ја онда.

Она наставља да шири крилца.
Не престаје.

– Да, лепа си! – каже све око нас и њој и
мени.

ПРЕ ЗАТВАРАЊА
(*UDEN LUKKETID*)

Дивље куће од сламе и стакла
бацају сенке

доле у поподневном сунцу
на улици.

Сенке од исте
растегљиве свилене облоге

као и сенке сваког
ко прође.

РАД У МРЕЖИ
(*NETWORKING*)

Пред очима су ми као да је јуче било.

Капи росе које су се поређале под конач у шуми паучине.
Једна од њих је била провиднија од других.

И на најмањи дах су се све заљуљале у свом умреженом послу,
у који ме пуким случајем нису уловиле.

Тог јутра када случајно нисам била буба у септембру.

ПО ФРИШКО ОПРАНОМ ВРЕМЕНУ
(*I RENVASKET VEJR*)

Грмљавина и пљусак су се истутњали и моје босе ноге
изгледају као нове.

Дрвеће у башти са капима на себи одједно се много утишало
било као живи акварел.

Светлост и звуци били су свеже опрани пљуском.
Нигде више није било спарно, загушљиво и јасних обриса.
Кошуља и кратке панталоне биле су оне старе у
којима сам базала читавог дана.

Уживаала сам у голим коленима који су се као нови
натрћили над рубовима гумених чизама.

И оњушила сам их међ дрвећем у тој башти с капљицама,
покривеној капљицама.

А КАКО СЕ ТО САДА ЗОВЕ?
(HVAD ER DEN NU DEN HEDDER?)

Ганц нова старост једног преподнева, од задиханости,
коју сам сам тако добро познавала.
Била је дуго у мени и каже и пише шездесет знојавих
прескока преко вијаче када сам ишла у први разред.
Па ипак, сада је њено име као руком однето,
сада је чувени аплауз прошао.
То се тако викају звуци вијаче, наравно.
И оно нарочито зујање док вијача шиба око сунца на небу.
И шиба и шиба и даље до...како се то беше сада зове?

ЗРЕЛОСТ
(SKELSÅR)

Када ми је одраслост дошла после завршеног школовања
Одмах после тога сам покушавала тога да халуцинирам
и економску.
Њен смисао ће ми једном постати тако необичан и слободан
као мир и задовољство када ме нигде ништа не боли,
и то сам сконтала. Лакнуло ми је.

ВЕЧЕРЊА СМЕНА
(AFTENHOLDET)

Почела сам да тренирам за такмичење у паузирању.
И радим све вежбе да се испружим у себи
а да се не задишем.

Спремна да се опустим највише што могу.
Такође и у телима других и у животу око мене.

Спремна да ђипим у свет као успавани мистик
када се зачује звук гонга.

Без обзира колико ми се умор узнемири.

Елсе Транберг Хансен

Из збирке „Немојте ми одузети мрак“ (*Tag ikke mørket fra mig*, Арена, Копенхаген 2000)
Из циклуса: „Застајем и не застајем“ (*Standser og standser ikke*)

Елсе Транберг Хансен (1932-1999) била је учитељица и самозатајно је писала и патила, дебитовала је тек 1997. г. збирком „Вежите своје керове“, остале песме су јој малтене случајно откривене и објављене тек после самоубиства 1999. Њена лирика је обележена ванвременском патњом, осећајем за детаљ и узнемирујућим метафорама у декириковским пејзажима, а у исти мах показују дирљиву чежњу за смирењем, тако да асоцирају на поезију Едит Седергран.

ЗАСТАЈЕМ И НЕ ЗАСТАЈЕМ

Дошао је неки човек из црвеног мора
арјачкиње барјачкиње
мајко каже она
осећам своје вашке у ходнику
оне још живе
зар још нису мртве
85 96 97 98 99
пронађено, ти си пронађена
има парних и непарних бројева
и све је на табли
све претресено и наличје посувраћено
у све буцаке треба завирити
та флека се не може опрати
само извесни додири
само шакама да мрдамо
тако и тако и...
...који си па ти сад број?

*

Никада трава није била тако зелена
нај-најдражи мој има златне ципеле
мухоловка је месождерска биљка
сада се буди бодљикаво прасе
сада нокти расту
већом брзином него пре
ако вежбате довољно дуго
можете научити да ходате на рукама
да можете, да требате, морате, желите
да се изгубите и залутате
шта би човек иначе радио с мецом од
два метра
и свим тим дивним домовима
искоришћавамо деклинације до
крајности
дуг, дужи, најдужи
а трава,
никада нисам видела зеленију траву.

*

Овални прозор
вена на слепоочници која пулсира
узми ме за руку, узми ме за руку
када се гит дана стегне
и затворе врата
сада долази ноћ
месец високо иза брда, сада
долазе дуге процесије тамо где
је стаза најужа и гужва је највећа
онај који носи ћашу у рукама мора да
пази:
на губилишту расте један жбун трња
само једном годишње он силази низ
брдо
да види своју децу.

*

Зашто не иде око куће
да види да ли је направљен бунар
да ли има велики спектакл о коме сам
раније чука
није први пут
нико неће да унутра изгори дете
моја лутка пада на под
и очи јој се откотрљају из главе, лако је
откинути крила лептира
теже је очувати боје
он свира као анђео
кажем ти ја
con amore и alla turca
покушавам
покушавам
који отисак оставља анђео
када хода, шта остаје за њим
када се слегне прашина?

пуну половних брига, убуђалог
неповерења
оглоданих увреда
љуски и талого од бивших
тешкоћа
мораш ми помоћи, не може више овако
дигни главу и реци: издржи!
сада друга врећа, са спаљеним
плановима
остацама путовања, нарендане
будућности

и у кисељених очекивања
још су ти слободне руке
и с осмехом ми пружаш шаку
не клони духом!
хвала на тим речима, сада ми је већ
мало боље
спреман сам за трећу врећу
у којој има од свега помало, наопачке
окренути визири
конзерве које су биле у рату
замашћене мапе болних тачака
мртваца који опет ходају за фирму
присетимо се Аманде у компосту
нашег тврдо улупаног пубертета
све за тебе и само за тебе
посувраћујем џепове

последње што имам
мало крајака душе и дроњци од
поздрава

једна једина карамела
разумеш ли ме сада
тамо у гомили
одсечем врх, ископам рупу да можеш
да дишеш
дођем све до твог лица, шрислонић уво
чујем те како стењеш под теретом:
Држи се и бори се!
с олакшањем се одшуњам
е тако збори прави пријатељ.

ДОБРОТА (GODHED)

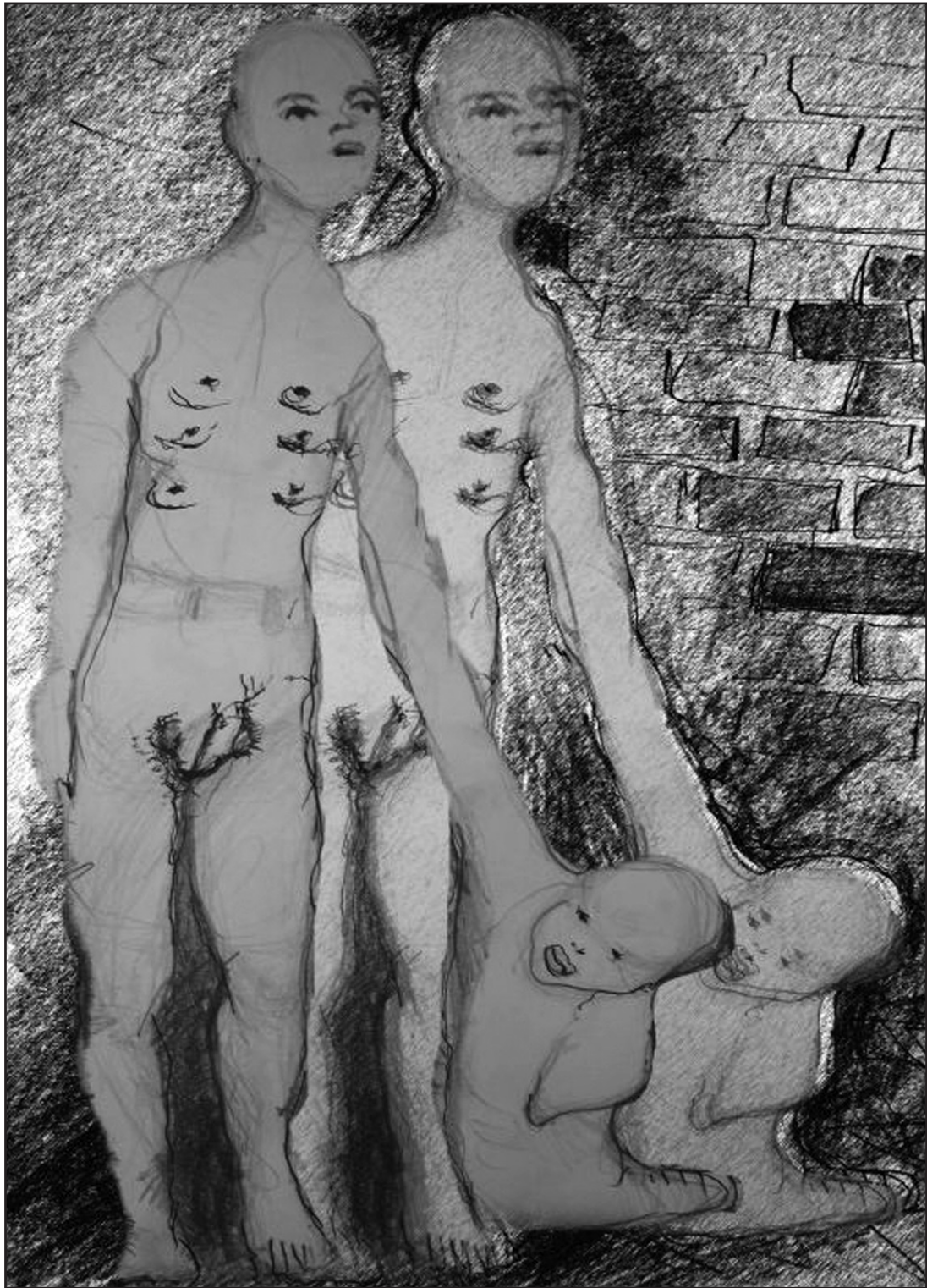
Одувек сам покушавао да будем добар
то је веома захтевно
ја обожавам до граница имбецилности
да чиним неке шта треба
да придржим мантиле
врата

сачувам место
набавим неком ово или оно
и слично
да раширим руке
да будем раме за плакање макар ми
услинили кошуљу
али када се пружи прилика
тотално се укочим
то је ваљда нека врста стидљивости
дрмусам сам себе
ширим руке
али тешко је жртвовати се
када неко то гледа
тако је тешко бити добар
дуго у цугу
то је као да задржавам ваздух
али свакодневним вежбањем
ево стигао сам до једног сата
ако ме нико не узнемирава
седим сасвим сам
са штоперицом испред себе
ширим руке

све испочетка
све иде без икаквих проблема
стварно сам најбољи
када сам сасвим сам

ЖИВОТ (LIVET)

Живот
то је нешто што сви познајемо
живот
носи толико са собом
али и односи много са собом
немам ја ништа спроћу живота
само ми више не лежи толико
природно као пре
сад ми за њега треба више припрема
све дуже загревавање сваког јутра
чега све у све нема
на крају ту има и залет оруууук
и када треба да скочите
већ сте мртви уморни
нема вам друге до да сами себе
заваравате
да бисте то могли да издржите
да устанете на почетку дана
да се баците у читав сат дугачак залет
и животим и душом

Kamil Korwicki: ilustracija za knjigu Olge LK *Zatvorena prividjenja 5*

СВЕТНИК

Душан Пајин

СТАРОИНДИЈСКО ДУХОВНО И НАРАТИВНО НАСЛЕЂЕ

- БУДИСТИЧКА И ХИНДУИСТИЧКА ТРАДИЦИЈА

МИСАОНИ И ДУХОВНИ РАСПОНИ

Кад је реч о литератури ту налазимо крајности – од најобимнијег дела, до најкрећег текста. Индијска традиција је оставила неке од најобимнијих дела светске књижевности у својој врсти:

- А) највећи еп, *Махабхарата*,
- Б) неколико митологија: ведска, будистичка, хиндуистичка (од којих је свака појединачно сложена као грчка),
- В) ведски корпус,
- Г) будистичке каноне (на палију и санскрту),
- Д) дела хиндуизма (пуране, тантре),
- Ђ) велику збирку прича *Kathasaritsagara* (*Океан прича*) која је обимнија од *Хиљагу* у *једне ноћи* из исламске традиције.

А у индијској традицији налазимо и најкраћи текст на свету (у класи будистичких прађња-парамита текстова – *Екакшари-џајапарамита* = *Савршенство мудрости у једном слову*), који у дијалогу од једног пасуса упућује на савршенство мудрости сажето у слову А.

Стара Индија је развила и веома разуђено и истанчано схватање времена. У сутрама, пуранама и другим текстовима Индијци стварају представу о великим космичким циклусима стварања и разарања света, у распонима од милиона и милијарди година (као што је калпа, од 4.320.000.000 година – види напомену 1, на крају текста), који су били незамисливи грчкој и традицијама везаним за библијску слику света, све до модерне космологије. То им је било олакшано тиме што су имали децимални систем бројева, који ће у 13. в, у Европу пренети италијански математичар Фибоначи (Fibonacci – познат и као Леонардо из Пизе – живео између 1170-1240), преузимајући га од Арапа, који су те бројеве у 8 в. преузели од Индијаца (отуда назив “арапски бројеви”). Индијска традиција познаје велике циклусе од милијарди година, а и веома кратке временске јединице, као што

су трути, или кшана, које означавају време краће од секунде.

Индијска традиција је оставила све врсте филозофија, религијска или уметничка искустава – од оних заснованих на најстрожој и најрационалнијој анализи, до оних заснованих на трансу, емоционалности и ирационалности.

Смислила је најстроже и најтеже видове аскезе, али је неговала и најтананија чулна и сензуална искуства. Развијала је и најпрефињенији интелектуализам и један распусни антиинтелектуализам. Индијци су истражили све видове мишљења (од аналитичког, до метафоричког), све видове чулности (од уживања у мирисима и призорима, до сексуалног уживања), све видове аскезе (од најтежих видова телесне, до најтананијих и најтежих видова духовне аскезе).

Исто тако, истражили су и све видове мистичке праксе: од оних заснованих на обредима, или аскези, до оних заснованих на савршенству сазнања, на медитацији и контемплацији, на етичком, или естетичком прочишћењу, или потпуном предавању душе богу.

Идеја највишег добра разликовала се од учења до учења и развијала се у различитим правцима – некад се заснивајући на сазнању, снагама и врлинама самог човека, а некад на вери која се узда искључиво у милост божију, некад захтевајући поништавање појединачности, као услов ослобођења, или пробуђења, а некад чувајући идентитет и слободу појединца, као највишу вредност.

АСКЕЗА И ЧУЛНОСТ

Овде ћемо навести нешто детаљније распон између аскезе и чулности.

1. АСКЕЗА. Како уочава Warder (1983., II, стр. 78-80) у индијској традицији могу се издвоји два основна типа, или равни аскезе, од којих је први (*śījaia* – *tyaga*), тј. одри-

цање, блажи и углавном је везан за духовну равн, а могао би се назвати и пасивним видом аскезе, док је други (*śāyās*) оштрији и могао би се назвати активном аскезом, а укључује и бројне физичке видове аскезе. Онај ко упражњава тјагу назива се тјаги, а онај ко упражњава тапас назива се тапаса, или тапасвин. Детаљније, у један и други тип аскезе су укључени следећи видови.

- У тјагу улазе одрицања која воде обезбашњености (*vairāṅga* - *vairāgya*), а ова се сматра битном за ослобођење (*мокса*) од самсаре, или од круга рађања и умирања. Видови тјаге су следећи: неповређивање (или неубијање), непоседовање, неуплићање (непричањање, дистанцираност спрам световног и чулног живота) и тиховање - одсуство речи и гестова (*мауна*), а онај ко ово упражњава зове се *муни*. Посебан вид тјаге је одрицање од свих плодова својих дела (*сарва карма śāraṅga*), тј. одрицање од заслуга и-или добити које уобичајено човек везује за своје делање, што за собом повлачи и одрицање (тј. ослобађање) од могућих негативних аспеката, или последица неког делања. То - по учењу *Бхајават ĩtīe* - омогућује човеку да остане друштвено активан (тј. да не оде у калуђере), а да се ипак ослободи карме и реинкарнације.

- У тапас улазе између осталог и неке врлине које су карактеристичне за ратнике, или могу имати своју примену и смисао и у мирнодопским приликама, као што су издржљивост, истрајност и храброст. Видови тапаса су и стајање у води до струка (недељама, или месецима), идење од једног до другог светилишта вода и купање у тим водама, како би током живота посетили што више светилишта. Насупрот њима су они који упражњавају тапас тако што стоје или седе на једном месту, годинама (по предању - птице на њиховим главама праве гнезда, а мрави легла око њихових ногу), затим, они који стоје, а да никад не легну и остају усправни, некад се ослањајући на штап. Ту спадају и они који спавају на земљи, без икаквог подметача, они који су увек склупчани и у будном стању и у сну, или они који више сати дневно проводе на лежају од ексера.

Још је познато неколико видова аскезе (који би се могли сврстати у тјагу или тапас), које налазимо и у другим аскетским традицијама, на Западу и Истоку. То су пре свега различити видови поста, као и апстиненције, тј. сексуалног уздржавања, како од упражњавања сексуалности, тако и од самих мисли (или сновиђења) сексуалног карактера.

Кад је реч о режиму исхране и посту, у Индији је и у том погледу била разрађена читава скала. Једни који живе само на једном типу намирница. Други који живе на веома редукованој исхрани. Трећи који упражњавају различите видове поста (од редукције исхране, до потпуног престанка уношења хране на одређен број дана, некад и до 40) - или они који свој ритам исхране повезују са месечевим менама).

У ведској традицији је тапас био оно што је боговима омогућило стварање света, а смртницима да стекну неку врсту божанског статуса, бесмртност, или пак само чудесне моћи.

Занимљиво је да неки текстови говоре о томе да и асуре (тј. бића која су противници богова) могу постићи неке моћи путем тапаса. Неке посебне групе у Индији, као што су биле ајивике (*ajivika*), који су одбацивали ведску традицију и брахманску касту (јављају се око 5. в. ст. е.), а били су познате по ригорозном тапасу. Иначе, упанишаде које афирмишу пут знања (*đnjana marga*) сматрају тјагу, тапас, или ведске обреде небитним за постизање ослобођења, него сматрају да је битан увид, или мудрост.

У ђаинизму је тапас био пут ослобађања од карме и реинкарнације (тј. од *samsare*), док је будизам заузимао умерено становиште (зато се назива „средњи пут“) и стављао је нагласак на медитацију, као и јога.

Дакле, на једној страни у индијској традицији налазимо веома подробно разрађене системе аскезе, или подвизавања, а на другој веома разрађена схватања везана за чулност у разним сегментима и равнима, од естетичке, до еротске, као и „средњи пут“ (*majjhima-patipadā*) близак будизму, који одбацује обе крајности.

2. ЧУЛНОСТ. Овде ћемо се задржати само на неколиким примерима чулности. Рецимо, у разради реторике и именовања љубави индијска традиција је захватила све сегменте љубави. На пример, посебну пажњу је посветила теми „сусрета погледа“, до степена непознатог било где. „Сусрет погледа“ (*сакшаї гаршана*) се најпре везује за почетак наклоности, када се јавља чежња (*абхилаша*), као први од десет степена љубави. Али, „сусрет погледа“ није везан само за почетак љубави, него је и касније присутан и укључен као важан елемент контакта, од емоционалног до физичког. „Сусрет погледа“ је веома танано описиван у поезији и приказиван у бројним сликама.

Кад је реч о погледу, у Индији је као и у другим културама био познат и урокљив поглед, или „зло око“ (што је такође било

приказивано у литератури), а постојала је и елаборација заштитних средстава, амајлија (црвен конац, је једна од универзално познатих амајлија), а ту је - у индијској култури - спадала и свастика, или кукасти крст, као амајлија, која чува од зла, а коју су нацисти претворили у симбол зла (види: Rajin, 1997., стр. 69-71).

Иначе, чулна љубав, еротика и сексуалност су у индијској традицији разрађене до детаља непознатих другим културама тог времена, као у Ватсјајаниној *Кама суџри* из 5. века (Vatsjajana, 1967) и другим делима, која су настајала до 18. века. Други сличан приручник из 15. в., објављен на српском је *Ананіа раніа*, чији је аутор Калијана Мала (Mala, Kalijana, 1984). Иначе, чулна љубав је приказивана и на скулптурама на фасадама појединих храмовских комплекса од који је најпознатији Кхађурахо, из 10 века.

Поред осталог, Ватсјајана (Vatsjajana, 1967., стр. 121) даје листу од десет фаза љубави, у поглављу које је посвећено љубави према туђој жени, па отуда листа садржи и фазе негативних тенденција, које се јављају кад се та љубав према туђој жени покаже неостваривом. По опису видимо да те фазе налазимо у свакој врсти несрећне љубави, тј. када је љубав суочена са различитим препрекама, па отуда ове фазе можемо препознати и у многим књижевним делима (на Истоку и на Западу - у приповеткама, поезији, трагедијама) у којима се заплет врти око љубави која је неостварива, из ових или оних разлога.

Ових десет фаза су детаљније наведене и у сродним каснијим делима других аутора.

Тих десет фаза су следеће (како наводи Walker, 1983, стр. 608).

- (1) Одушевљење кад се посматра или слуша вољена особа.
- (2) Сталне мисли о вољеној особи.
- (3) Растића жеља да вољена особа буде стално присутна.
- (4) Несаница.
- (5) Губитак апетита и тежине.
- (6) Губитак интересовања за свет и његове прилике.
- (7) Равнодушност спрема мишљења околности и губитак стида.
- (8) Стање обузетости, кад ништа друго није важно и кад може наступити губитак психичке равнотеже (ако је љубав узвраћена онда се ствари развијају позитивно, а ако није онда могу да уследе следеће две фазе).
- (9) Вртоглавица и онесвешћивања.
- (10) Смрт, због исцрпљености, или самоубиства.

У *Кама суџри* (Vatsjajana, 1967., стр. 68-78) налазимо и подробне описе и спискове врста пољубаца, сношаја, сношајних положаја и покрета (како мушкарца тако и жене), што ће се појавити много касније, у сексуалним приручницима на Западу.

Оно што је посебно занимљиво је да је индијска традиција знала и да на одређен начин повеже, или преплете аскезу и чулност, па је то изражено у приповедачкој форми.

Према епизоди из *Рамајане*, једног дана се Рама нашао поред лепог језера, из кога се чула музика. Опчињен тиме, он је питао људе који су живели у близини шта је у питању и добио овакав одговор.

Све је почело тиме што је аскета Мандакарни око 10.000 година упражњавао тапас у форми стајања у води и хранио се ваздухом. Богови су се једног дана окупили на небесима - а скупу је председавао Агни, бог ватре - и закључили да прети опасност да својим заслугама он евентуално заузме место неког од њих. Желећи да такву могућност спрече, богови му шаљу пет најлепших апсара (небеских лепотица, вила), сјајних као муње, да га заведу и прекину његов тапас, што је он прихватио и оженио се њима. Да би их сместио, изградио је дворе испод језера које се отада зове Пањћа-апсара (тј. Језеро пет апсара). Ту он живи срећно са пет апсара, јер је - иако 10.000 година стар - преко моћи стечених аскезом себе подмладио. Људи који пролазе крај језера могу чути звуке музике, певање апсара и звецкање многих украса који ресе кућу испод језера (описано у *Рамајани*, књ. III, гл. 11 - *The Rāmāyan*, 1870-4. стр. 845-7).

ОДНОС ПРЕМА БОГОВИМА - УПАНИШАДЕ

Индијска традиција је изрекла све могуће ставове о боговима - од најдубљег обожавања и преданости, до потпуног порицања, као и став да богови постоје, али да њихово постојање нема значаја за човека. Дакле, ми овде не правимо разлику између различитих индијских схватања, тј. сматрамо да индијској традицији припадају и једна и друга схватања - и схватања која су боговима давала пресудно место, као и она која су одбацивала веровање у богове (ађивике, материјалисти), или заступала став да они постоје, али да немају битног значаја за човека и његову судбину (рани будисти, ране упанишаде, санкхја, јога).

Брахманистичка традиција је правила поделу учења, која се са овом донекле поклапала – тј. на она која су одбацивала ауторитет веда (*настике*), где спадају ађивике, материјалисти, будизам и ђаинизам и она која су га признавале (*асике*), где спадају: *њаја* (логика), *ваишешика* (атомизам, филозофија природе); *самкхја* (ослобођење путем спознаје пуруше) *јога* (теорија медитације), *миманса* (тумачење веда) и *веданта* (или *ушара-миманса* – метафизика, увид идентитета атмана и брахмана).

Ми овде, сматрамо да су и прва и друга група учења подједнако индијска, дакле да се у индијској традицији развио један широк дијапазон схватања.

Укратко, у 7. и 6. в. ст. е. поједине упанишаде и рани будизам сматрају богове и обреде жртвовања небитним за човеков морални статус и ослобођење.

1) Наиме упанишаде афирмишу пут знања (*ђњана марја*), насупротив ведском путу ритуалних радњи (Рајн, 1980, стр. 79-82). Упанишаде се иначе сматрају *асика* учењима, тј. онима који поштују ведску традицију, али видимо да се у оквиру раних упанишада износе схватања да богови (и везивање за њих) немају значаја, а они који се везују за богове и уздају се у обреде жртвовања (који су били важан аспект ведске традиције), пореде се са слепима, вођеним слепим. Тако налазимо у упанишадама овај став: *Ко јод обожава друо божанство мислећи да је он једно, а брахман друо, шај не зна. Он је као живошине бојовима. Као што многе живошине служе човеку, шако човек служи бојовима. Није пријатно чак и да једна живошина буде одведена, а камоли многе. Зато њима (шј. бојовима) није пријатно да људи шо увиде* (Брахадаранјака уј. I. 4. 10).

У *Кашха ујанишади* се каже:

Сасвим сурошни и далеко једно од друој су:

Незнање (авидја) и знање (видја). (...)

Они који пребивају усред незнања,

Самоуверени, смајрајући себе знацима,

Јурећи шамо-амо, иду околo заслепљени,

Појути слейих, вођених слейим.

Прелазак (тј. смрт – Д.П.) није јасан оном ко је неозбиљан,

Немаран, засењен обманом бојаштва.

Мислећи "То је свети! Нема друо!" –

Наново и наново долази мени у руке (Кашха уј., II, 1, 4-5).

У *Мундака ујанишади* (I. 2. 5-10) јавља се иста алегорија (слепи вођени слепим),

али контекст је нешто другачији – ту се оспорава основни вид религијске праксе ведског периода (тј. периода који претходи упанишадама) – обред жртвовања, негова вредност и смисао – као и текстуална традиција на којој се то заснива (четири веде, самхите и брахмане – тј. текстови који претходе упанишадама). Они који верују и уздају се религијске обреде (приношење жртви), пореде се са слепима вођеним слепим.

Несиурни су шо чамци, ши обреди жртвовања,

Као и шекстови који шо јодржавају,

Будале које шо хвале као боље,

Иду изнова у старости и смрти.

Они који пребивају у незнању,

Умишљени, смајрају себе ученима,

Обузети, иду околo слушени,

Као слейи вођени слейим (Мундака, I. 2. 7-8).

Ова алегорија (слепи вођен слепим) јавља се у различитим културама у сличној функцији. Исус у *Јеванђељу јо Мајшеју* (15: 14) одбацује схватања фарисеја, па каже: "Оставите их, слепи су вођени слепима; а слепи слепога ако води, оба ће у јаму пасти".

Независно од ове алегорије, моја књига *Филозофија ујанишада*, објављена је у више издања, а после 1990. је објављена и на Брајевом писму, за потребе слепих читалаца (Београд, "Ф. Вишњић", 1994).

2) У раном будизму тема односа према боговима је овако обрађена. Прво, у дебатама о томе да ли постоје богови, Шакјамуни Буда заузима став учтивог скептицизма, па каже: "У свету постоји сагласност о томе да богови постоје" (*Мајјхита-никау*, 100 – цит. по Вељачићу, 1977: 42).

Уз овај скептицизам, Буда у другим приликама додаје саркастичне опаске. *Кад бојови чују лавовски рик "шошуну будних учишеља" (шј. buddha) и схвати да је и њихов оштанак у свему привремен и коначан, онда се јонашају као укроћени слоновима у краљевским шшалама кад чују рику "краља живошине" – јочну да "кидају омче и у беју серу од шшраха". ... У јрвом јовору збирке дуих јовора (Digha-nikaу) Буда објашњава веру бојова у власништу бесмртности њиховом сенилношћу: ужици у небеским царствима шако су дуошрајни да створишељи и одржашељи јојединих циклуса космичкој збивања јочињу да заборављају на јочешке своје владавине (Вељачић, 1977: 42).*

Ови ставови су били карактеристични за рани будизам и одбацивање ведске традиције и веровања. Међутим, каснији

будизам (од краја старе ере) увешће хирерархију небеских буда, као божанстава. А сам Шакјамуни ће бити на својврстан начин обожен. Овај касни будизам (махаджана) развиће и своје схватање раја (у коме се рађају они који су се усавршили у врлини и уздали у милост буде Амиде) и пакла (у коме трпе казне грешници).

МИТСКА БИЋА

Индијска традиција говори о великом броју митских бића. Наиме, реч је о бићима којима је заједничко то да нису богови, нису људи, а нису ни животиње, иако им се појавност често преплиће са људским или животињским облицима, а неки попримају и специфичне ликове у којима постоје комбинације људског и животињског. Такође, ова бића прелазе из видљивог (телесног) у спиритуално (невидљиво), дакле, она су духови, али који повремено имају и физички лик. Неки од њих имају повремено и негативне улоге (значања), па би се и термин "демони" могао користити као условна ознака за митска бића – слично као што то чини Слободан Зечевић (1981), кад описује различита митска бића српских предања.

Различите врсте митских бића (демона) се јављају у различитим индијским текстовима – у распону од око 1500 година (приближно од 10. в. ст. е. до 6. в. н. е.). Они имају најразличитије улоге, од сукоба са божанствима, или херојима, до искушавања обичних људи или аскета. Они се дакле појављују као други члан у веома разноликим конфронтацијама и заплетима, који граде или средишњу радњу датог текста, или неку од епизода у склопу главног подухвата и радње.

Сви они – као и божанства – персонификују (отеловљују) неке силе и особине, некад позитивне, али чешће негативне, па тиме служе као додатни чиниоци у објашњавању (представљању) најразличитијих заплета – од великих сукоба војски и владара, до интимних, персоналних заплета, или изазова и тешкоћа у личном путу и подвигавању аскета, или посвећених.

Ова индијска схватања имају многих аналогја са схватањем митских бића српских предања, како су описана у књизи Слободана Зечевића (*Митска бића српских предања*, 1981).

Нека од њих немају фиксиран идентитет, него се он мењао током времена, било унутар негативне улоге и кода, или у распону од персонификације неке позитивне силе, до негативне силе. Тако да неки имају

претходну историју, када су били позитивни (у систему претходних веровања, рецимо, пре-ведског, или брахманистичког периода) и потоњег времена, када се именују и постају носиоци негативних сила. Дакле, термини који се јављају (односно имена ових бића) нису у свим временима били једнозначни – тј. у неко доба су означавали просто бића другачија од човека, а у неко доба добијају значење демона (злих духова).

Ситуација је слична оној коју налазимо у античкој Грчкој, у смени хтонских, са небеским божанствима, или у раној историји хришћанства, кад паганско наслеђе бива асимиловано и поништено, тако што се неке ситуације и ликови преименују, а други постају део злих сила, или војске нечастивог.

На различите начине демони су парадоксални, јер се сматрају духовима (нетелесним бићима – која стога немају сенку), а с друге њихови учинци и делатност се везују за физички свет, а некад и физичке потребе као што су глад (неки су људождери, као ракшасе), или сексуалност, затим, способност да изазивају различите геолошко-метеоролошке катастрофе (земљотреси, олује, суше), епидемије, или да воде жестоке битке.

Оно што посебно треба имати у виду, да се код појединих категорија јавља и родна подела, тј. исти тип демона се јавља (персонализује) као мушки и као женски тип.

Овде ћемо набројати поједине врсте у индијској традицији, који се јављају у различитим периодима и текстовима, али у набрајању се нећемо руководити хронологијом, него абecedним следом.

АПСАРА. Апсаре су биле небеске лепотице, које су се персонификовале небеску измаглицу и игре облака – отуда су апсаре у ликовној уметности биле представљане у слободном лету, са лепршавом косом и хаљинама које се лелујају. У веској традицији нису имале значајније место, него у хиндуизму и каснијем будизму, а у ове две традиције се повезују и са рајем, који улепшавају својим улогама. У каснијим текстовима, пуранама (у првим вековима наше ере) њихов број се увећавао чак до више милиона. Оне су склоне плесу и коцкању, а имају слободу и склоне су како да утеше ратнике, који су пали у боју и стигли у рај, тако и да бескрајно заводе мушкарце својим дражима. Богови их некад шаљу и на земљу да искушавају, или одврате сувише предане испоснике од аскезе, што је био случај са Мандакранијем, у епу *Рамајана*.

АСУРА. У полазу, у периоду *Pi vege* (између 11-10. в. ст. е.) деве и асуре су били богови, пре чему су – како сугеришу неки истраживачи, деве су персонификовале позитивне природне силе, а асуре негативне (као олује, поплаве, помрачења итд.). Али неке веде (*Atharva-veda*, 9. в. ст. е.) их већ проглашавају непријатељима богова – дева.

Ово полазно јединство и потом диференцијација и конфронтације се делом понавља и касније и како вели *Śatapatha brahmana* (IX, 5.1), која је настала око 8. в. ст. е., деве и асуре је створио Прађапати, као врховна бића. При томе њихова моћ и утицај су били диференцирани, па су деве владале током дана, а асуре током ноћи. Међутим уводи се још једна разлика, па су деве они који се држе истине, а асуре су склони неистини. Такође се термин асура везује за божанства са негативним улогама, као што је бог/демон Раху, који изазива помрачења сунца и месеца (кад и привремено прогута). У појединим текстовима (од веда, до пурана – тј. од 10. в. ст. е., до 10. в.) различити ликови се именују као асуре, који су у најразличитијим сукобима са појединим боговима и воде стогодишње ратове, јер су приближно истих снага.

Термин асура је некад коришћен и као дисквалификујућа ознака за не-аријске народе који су владали Индијом пре освајања од стране аријеваца (око 1500. г. ст. е.), тј. оне који су се супротстављали религији и експанизији аријеваца.

У будизму се сматрало да су асуре склонне бесу и борбености, а онај ко је сујетан и борбен, склон да се упусти у сукоб, њиме је овладао неки асура. У будистичкој уметности асуре су представљане са три главе, са 4 или 6 руку. Некад су ове скулптуре постављане као заштита храмова.

БХУТА. Термин се јавља доста рано, (око 8. в. ст. е. - у *Śatapatha brahmani*, VIII. 4.2), али тада не означава зле духове, него бића која је створио творац света Прађапати. У каснијим текстовима, *бхутиа* означава зле духове, који се хране месом и лутају дању и ноћу, а да би се намирили упражњава се обред *бали* – бацање жита или пиринча, ујутру и увече, на четири стране света, или у ватру. Сматрало се да бхута изазива разне сукобе између комшија, загађује бунаре, оштећује усеве или стоку, изазива дечје и друге болести. Они немају сенке, а често бораве у шумама и напуштеним кућама.

У раном будизму бхута је у једно време могао имати и позитивно значење, тј. бити заштитник неког града (слично као гениј, у

римској традицији), а у савременој Индији бхута је дух покојника.

ГАНДХАРВА. Гандхарве су били музичари у Индрином рају, али се јављају у тој улози и у будистичким представама раја, као и апсаре. Некад су представљани као високи и леви, а некад као патуљастии. У *Айхарва веги* су описани као комбинација људских и животињских форми и слично сатирима, у Грчкој, покушавају да заведу жене. Различити текстови им наводе и различита одредишта, па у Индрином рају служе на гозбама и забављају музиком. Често долазе и на земљу, па походе планине и шуме, а знају тајне медицине и излечења, као и утицај небеских тела (астрологију) и велики су заводници. У *Махабхарати* су описани као дивља раса која живи у планинама, а њихова слободна сексуалност и сконост пићу, песми и женама, представља их као бића која уживају слободу.

ЈАКША (пали: *yakkha* – санскрт: *yaksha*). Јакше (*јакша* мушког пола – *јакши* женског) су најпре били духови који су настањивали поља и шуме, а представљају духове везане за вегетацију. Могу бити добронамерни, или опаки, па је отуда било важно придобити их одговарајућим приношењем дарова, јер су они доносили плодност. Свако село или област је имало своје јакше, а они су били повезани с неким светим дрветом у том селу. Помињу се у *Айхарва веги*, а укључени су и у ђаинистичку и будистичку митологију. Представљени су у скулптурама и рељефима у будистичким светилиштима, у Санчију и Амараватију. Али су брахмани настојали да ова веровања и праксу везану за јакше, потисну, или да их асимилују у каснији култ Шиве. Јакше су могле да поприме било који облик, укључујући ту и лепу жену, а некад и злу жену, како видимо у причи из будистичке традиције (*Jataka* 546, одељак 5). Наиме, ту се каже да она постала злодух (јакша), због зала која је починила у прошлом животу (*Hiljadu lotosa*, 1987, стр. 254). Слично томе, објашњавајући настанак вампира, Зечевић (1981, стр. 128) каже да се – по српском веровању – повампиреју они људи, који су за живота били зли.

МАРА. Мара је у основном значењу персонификација смрти, јер је име изведено из *mri* (умрети), а Мара се повезује са епидемијама и смртоносним болестима, као и са убијањем и разарањем.

Мара се јавља у ширем значењу, у различитим будистичким текстовима (од раног, пали будизма, до каснијих текстова на санскрту, посебно у тексту *Lalitavistara*, из 3. в.). Гуруге (*Guruge*, 1988) је у свом текс-

ту истражио скалу значења која се везује за Мару у будизму. Као прво, он је божанство (*Mara-devaputa*) које влада чулном сфером у свету богова (*devaloka*), а настоји да отежа живот подвижницима, на различите начине. Затим, као персонификација смрти, која је неизбежна, или оно од чега се не може ослободити, а у том виду се назива и Намучи (*Na-muchi* – оно од чега се не може ослободити, а што човека намучи). Такође се Мара јавља као персонификација моћи искушења, пожуде и тежње ка злу. Мара се у будизму сматра демонским бићем које представља врховног непријатеља свих људи који настоје да живе светим животом. Према будистичком предању, он је покушавао да одврати Гаутаму Буду од постизања пробуђења. У будистичким текстовима он искушава Буду на најразличитије начине – али, без насилних метода: тако што му нуди своје три кћери за љубавнице, нуди му власт над великим царством, или што улази у аргументацију са њим, покушавајући да га наведе да одустане од свог пута и опредељења.

РАКШАСА. Ракшасе су били демони који су између осталог могли бити и људождери. Преко дана су без снаге, а ноћу добију снагу и лутају, а могу да поприме различите облике – од паса, орлова, лешинара, патуљака, до мужева. Сматрали су се нарочито опасним по новорођену децу, па су им приношене посебни жртвени дарови. Посебно воле ноћи током месеца, кад млад месец још није засијао. Термин је био у употреби и да означи домородачко становништво Индије чије територије су аријевци освојили. У *Рамајани* важно место играју и ракшасе које угрожавају испоснике, а некад су у конфронтацији и са обичним људима. У *Рамајани* је посебно је разрађен главни заплет у коме се појављују краљ ракшаса Равана (који влада на Шри Ланки) и његова зла сестра Шурпанакха.

ПИШАЋА. Пишаћа је демон који може да поседне човека, па се користе посебне мантре и биљке, као средство изгона (слично обредима егзорцизма – истеривања ђавола из људи). Пишаће посебно воле да се окупљају у областима где се вршило спаљивање покојника (а ту су се често налазили и ветале). Они се крећу у сутон. Пишаће могу да поприме било који облик, а могу да буду и невидљиви, па могу да уђу у човека, кад овај зева, ако не покрије уста руком, или не пуца прстима, да их отера. Њима се такође приносе дарови у свете дане, али су то инфериорни дарови, као покварена или загађена храна.

ПРЕТА. Прета значи покојник, па је прета дух покојника, у периоду између смрти и упокојења, тј. пре придруживања другим прецима. Исправно спровођење обреда везаних за сахрану било је битно да би се прета сјединио са својим прецима. Ако то није био случај, онда прета може постати опасан за живе. Неке прете, иако нису зли, могу се враћати у своје раније домове и постати зли, посебно према деци. За неке прете овај прелазни период је период додатног чишћења од грехова које су починили. Али ово није било универзално одређење, него се схватање прета разликовало с обзиром на време и локална веровања.

ВЕТАЛА. Нешто касније у односу на претходне категорије, говори се о веталама. Ветале су били духови који настајују лешеве (дакле нису духови самих покојника, као прете), а могли су да попримају различите облике. Они су углавном били зли, са разним смицалицама према живима, али се њихова наклоност могла придобити различитим враџбинама, у тантричком духу, пошто се они и јављају у тантричкој традицији – углавном у шаивизму (од 6. в. надаље). Ветале имају натприродне моћи, које тантрички чаробњаци и чудотворци покушавају да актуализују и инструментализују за своје враџбине – било позитивне (нечије излечење, спас из егзистенцијалне кризе), или негативне (урок). Ветале такође имају моћ да творе привид (мају) као и богови, па тако у сучељавању са њима неки човек може да проникне мају, као и уз помоћ неког божанства. Људи који успевају да их придобију, некад користе моћ ветала за конкретне сврхе (текуће, земне циљеве), а некад да би се докучила загонетка, или моћ привида, свеукупног пролазног земног живота и света, тј. маја. Посебно су заплети са веталом описани детаљно у збирци *Dvageseti iteṣi ṅriṣa o veṣali* (Sivadasa, 2007), а у збирци *Hiljadu lotosa* (стр. 423-50) је дато неколико од тих 25 прича (2, 6, 8, 19 и 24).

ЗНАЧАЈ УСМЕНЕ ТРАДИЦИЈЕ

Сматра се да се санскртско писмо (нагари, или деванагари) јавља око 10 в. ст. е. Међутим, видимо да се филозофија (као и књижевност) у Индији и већини старих култура (Грчка, Кина) заснивала (и преносила) у раним периодима, претежно, или у значајној мери усменом традицијом. У неким случајевима, видимо да су поједини аутори узимају у обзир и другу могућност, али су давали предност усменој традицији.

У индијској култури, као и у другим културама старог века, чување и преношење духовних садржаја почивало је, пре свега, на усменој традицији. Усменој предаји као доминантном начину, прибегавано је чак и кад је писменост развијена. У Индији, у старој ери, писменост се претежно користила за садржаје друге врсте – оно што је највредније остаје дуго и искључиво у домену усмене комуникације. Још колико у 6. в. н.е. Кинез Ји-Цинг (I-Tsing), на студијском боравку у Индији, бележи да се *веде уче од усџа до усџа и не записују на њаџир. У свакој генерацији има учених брахмана који знају наизуст њих 100.000 стихова* (I-Tsing, 1966: стр.182).

Откуд тако висок углед усмене традиције, кад са других страна имамо сведочанства да је у то време писменост цењена као нова и размерно ретка вештина? Овде, по свему судећи, морамо подсетити на разлике између “послова и дана” и преношења духовних вредности.

1) Писменост је била цењена квалификација администратора или хроничара, али небитна за размену и одржање духовних вредности. Штавише, у том домену она је сматрана другоразредном. Била би грешка ако бисмо помислили да је усмена предаја имала примат само зато што је била старија, тј. да је коришћена по инерцији и онда када су већ коришћена писмена, а писменост била квалификација којом су мислиоци располагали. Такоде би било погрешно закључити да су, рецимо Индијци полагали на усмену традицију само зато што је у њиховим климатским приликама сваки материјал осим камена брзо пропадао, а са њим и писани текст. Видимо, наиме, да је и на другим странама (у Кини, Египту и Грчкој) – где су располагали трајним материјалом – усмена предаја стављана испред писане, са сличним образложењем као у Индији.

Тако је Платон оспоравао схватање да је запис најбољи начин да се неки садржај сачува од заборава и искривљавања, док кинески филозоф Чуанг Це (кроз једног колара) каже како је текст талог људи из старине (тј. нешто што не може више да пренесе мисао-поруку у њеној изворној пуноћи и свешини).

Индијски аутори и прилике им дају за право. У Индији је усмена предаја опстала до најновијих времена и показало се да је била строжа и поузданија од писане. “Где јој се њазило на сџројосџ ѡрегаје”, примећује Радослав Катичић (1973: стр. 33), “имамо јединствених џексџова на најразличитијим крајевима индијској ѡџџконџинен-

џа. Таквој јединственој ѡисмена ѡрегаја евроџских класичних џексџова није мојла ѡосџиџи.”

Брахмани, свештеници ведског ритуала, развили су системе памћења веда, својих светих текстова, како би их преносили са генерације на генерацију. Најстарије веде настале су око 1500. године пре нове ере, а записиване су тек од 11 в. То значи да су усмено преношене око 2500 година.

2) Многи од Будиних ученика који су постали монаси пре тога су били брахмани, и већ су владали памћењем текстова. Та вештина је коришћена да се сачувају и Будине проповеди, разговори и изреке. Слично ведама и ова казивања (пали: *sutte* – санскр. *sutre*) су тако састављена да буду погодна за рецитовање. Препуне су помагала – ритмичних стихова, понављања, стандардизованих фраза и тако даље. Када је *sutta* једном била формулисана и монашка заједница је запамтила, било је тешко ишта додавати, избацити или мењати због унакрсне контроле. *Vinaya pitaka*, рецимо, каже да монах кад чује да је на самрти лаик који зна неку *суџџу* коју он не зна, има дужност да оде до њега и научи је пре него што та особа умре (види текст *Винаја ѡџџаке* на <https://srednjiput.rs/pali-kanon/vinaya-pitaka/>).

У Будино време (тј. у 6. в. ст. е.) текстови су учени усмено од учитеља. Унутар заједнице постојали су калуђери специјализовани за памћење. Ананда, Будин близак пратилац, био је нарочито познат по изузетној меморији.

После Будине смрти (око 483. г. ст. е.) ученици су схватили да је важно систематизовати то усмено наслеђе, како би дуже и лакше сачувало, све док није почело и записивање, али се усмено предање наставило. По некима, први записи су се јавили на Шри Ланки. Наиме, током старе ере будизам је пренет тамо, али је у првом веку ст. е. на Ланки завладала велика глад и многи су помрли или напустили будистичке заједнице. Легенда каже да је за сваку *никџу* остао само по један монах који ју је знао целу напамет, па је одлучено да се оне записују на листовима палме.

Ипак, традиција памћења *sutta* остала је до данас, нарочито у Бурми (Мијанмару). Наводно, тамо неки калуђери и данас знају целу *Tipitaku* напамет (види текст *Tipitake* на сајту <https://srednjiput.rs/pali-kanon/>).

3) Постојао је и један посебан разлог што је - у различитим културама (од старе Грчке до Индије) - усмено саобраћање сматрано примарним. Сматрало се да спе-

цифичан духовни садржај мора бити пренет лично, у непосредном, живом контакту, тј. да је писани текст мртав посредник који (евентуално) може бити само подсетник. „... Јер нема бојазни да би неко *ѿо* (тј. учења о највишим стварима – Д. П.) могао да заборави ако му се једном упије у душу” (Platon, 1977: стр. 127). У истом тексту (тј. у «Седмом писму») Платон још каже:

- У најмању руку не *ѿосѿоји* мој *сѿис* о *ѿоме* (тј. о основним филозофским учењима – Д. П.), *ниѿи* ће *ѿа* икада *биѿи*: јер *ѿо* никако није мојуће, као *друге* науке, *исказаѿи* *ѿомођу* речи, *неѿо* се оно, *услед* дугој *друговања* са самим *ѿредметѿом* и захваљујући *саживљавању* са њим, *изненада* *ѿојави* у души као *ѿѿо* из искресане *варнице* *блесне* *свеѿлосѿи*... *Ниједан* разуман човек *неће* *никада* *усудиѿи* да своје мисли *ѿовери* *ѿаквом* *једном* *инсѿрументѿу*, *нарочиѿо* не *једном* *ѿако* *нейроменљивом* као *ѿѿо* је *ѿисани* *ѿексѿи*. (...) Сваки озбиљан човек је *далеко* *од* *ѿоѿа* да *икада* *ѿише* о озбиљним *сѿвари*ма, *јер* *их* на *ѿај* начин *изврѿава* *људској* *завидљивосѿи* и *сумњичавосѿи*. *Једном* *речју*, *дакле*: *када* *неко* *види* *нечије* *наѿисано* *дело*... *ѿреба* да *зна* *како* *ѿе* *наѿисане* *сѿвари* не *ѿоказују* *најозбиљнија* *схваѿања* *свој* *ауѿора*, *уколико* је он *иначе* *озбиљан*, *неѿо* да се она *налазе* *неѿде* у њему, на *најлејшем* *месѿу* *скривена* (исто, стр.122-6).

Поред осталог, у овом дијалогу је неobiчно и то што Платон описује филозофски увид (или сазнање) веома слично оном како су то схватили таоисти, а касније и чан (будистичка) школа у Кини - да после дугог друговања са датим предметом изненада увид блесне као варница у души (отуда је у једном периоду у оптицај у сино-јапанској традицији ушао и термин «просветљење»).

4) И друге традиције указују на разлику непосредног и књишког преношења знања. Тако, Аристотелов кинески савременик, Чуанг Це (глава XIII) пише: *Људи у свеѿу који цене Пуѿ окренуѿи су књиѿама. Али, књиѿе су ѿек само речи. Речи имају вредносѿи, а вредносѿи речи је у значењу. Значење има нечеј исѿражиѿељској, али оно ѿѿо се исѿражује не може биѿи сѿављено у речи и ѿредано даље. Свеѿи *цени* речи и *сѿавља* их у књиѿе, али, *иако* их *свеѿи* *цени*, *ја* не мислим да су *оне* *ѿоѿа* *вредне*. Оно *ѿѿо* *свеѿи* *цени*, *није* *ѿрава* *вредносѿи* (Чуанг Це, 2001: стр. 132).*

Даље, у истој глави, налазимо дијалог између једног колара и војводе. Војвода је читао неку књигу, док у једном тренутку колар, који га је посматрао, није одложио алат и приметио да су то што он чита талог

и пена преостали од прошлих људи. Пошто је великаш на ово био увређен, колар му објасни свој став следећим речима: *“Гледам на ѿо с обзиром на оно ѿѿо радим. Кад *гелем* *ѿочак*, ако су *ударци* *маља* *сувише* *лаки*, *длеѿо* *склизне* и *не* *заѿраби*. А ако су *ѿрејаки*, *засече* и *не* *ѿомера* *се*. Ни *сувише* *слабо*, ни *сувише* *јако*, *ѿо* је *неѿѿо* *ѿѿо* *имаш* у *руци* и у *духу*. То не можеш *изрећи* *речима* а *иѿак*, у *ѿоме* *има* *неке* *вешѿине*. Не *моју* *ѿоме* да научим *свој* *сина* и он *ѿо* не може да научи од мене. То *радим* *већ* *седамдесетѿ* *ѿодина* и *још* *увек* *ѿешем* *ѿочкове*. Кад су *људи* *сѿарине* *умирали*, *собом* су *огнели* *оно* *ѿѿо* *се* *није* *мојло* *ѿредати* *даље*. *Сѿоѿа*, оно *ѿѿо* *чиѿаѿе* *мора* *биѿи* *само* *ѿрице* и *ѿалој* *људи* *из* *сѿарине”* (исто, стр. 133).*

5) Но, погледајмо шта о томе вели Платон, алијас Сократ, у дијалогу са Федром (Федар, 274ц-278а – Plato, 1970; стр. 293-8). Он се најпре позива на једну египатску полемику о вредности писма. Митски проналазач египатског писма ту образлаже вредност знакова тиме да ће Египћани бити мудрији и боље памтити. Но, саговорник му узвраћа да ствари стоје управо обрнуто. Писање слаби памћење, јер га људи све мање употребљавају, те је писмо помоћ сећању, а не памћењу..

У даљем излагању, Сократ изриче о томе сопствено мишљење, које се у свему слаже са коларом код Чуанг Цеа: незналица је онај ко сматра да се нека вештина може оставити у тексту, или ко се нада да ће у писаној речи наћи нешто јасно и поуздано, или онај ко мисли да текст може бити нешто више до подсетник, ономе ко већ зна, ко већ влада садржајем о коме је реч. Иначе, у индијској традицији каснијих раздобља цела литература сутри различитих школа, имала је карактер “подсетника”.

Као главну ману писане речи Сократ сматра то што она стоји на располагању и оном ко је разуме и оном ко је не разуме, док мудра реч, из душе znalца, може да бира саговорника и може себе бранити пред незналицом.

6) Усмена предаја је, како видимо, стављена испред писане, не због малог броја писмених људи, већ стога што је примерена садржајима о којима је реч. У питању је, пре свега, методски принцип да се знање предаје само квалификованом и у право време, оном ко га и када га може препознати на основу спремности израсле из властитог искуства. Без тога, не наилазећи на погодно тле, оно може имати негативне ефекте.

БУДИСТИЧКА ТРАДИЦИЈА

Индијска традиција познаје збирке текстова везане за поједине традиције које по обиму далеко надмашају сродне текстове у западним културама. У случају будизма, рани (тхеравадски) будистички канон не чини једна књига (као *Сџари* и *Нови завет* у хришћанству или *Куран* у исламу). Пре се ради о огромном корпусу текстова, читавој библиотеци, у којима је у вековима после Будине смрти уобличаван будизам, на језику пали.

Иначе, процес увећања полазног текста био је познат у индијској култури, како у хиндуистичкој, тако и будистичкој традицији. У хиндуизму најпознатији пример је еп *Махабхарата*, који је вековима прошириван.

Кад је реч о будизму, можемо пратити како је зборник сутри из времена каснијег, махајана будизма, *Прађња-парамити* (*Савршенство мудрости*) најпре имао око 8000 шлока, а затим је постепено (између 1-7. в.) увећаван до око 100.000 шлока. Како примећује Катичић (1973: 194) шлока - тј. јединица од 32 слога - је коришћена да се изрази обим, како поетских, тако и прозних дела. Нешто касније у будизму је дошао до изражаја и обрнут след, пошто је исти зборник сажиман на све мање текстове, док се није дошло до једног слова - А - за које се сматрало да такође изражава основну идеју (А - прво слово-глас, из кога потичу сви остали гласови-слова и у кога се враћају), па је тако настала *Прађња парамити* од једног слова (*Ekaṣari-praḍṅjaparamita*).

Сва рана будистичка дела, на језику пали, обухваћена су заједничким називом *Тийиџака* или, по језику на којем су сачувани, *Пали канон* (види додатак 2).

ЋАТАКА

Од будистичких збирки текстова, *Ћаџака* (*Jataka*, збирка 547 прича о ранијим Будиним животима) је најближа приповедној књижевности (а спада у "Другу корпу" - *Sutta pitaka* - у склопу *Пали канона*). Како примећује Катичић (1973, стр. 166), ове приче су важно врело за познавање индијских приповиједака и један су од важних текстових свјетске приповиједачке књижевности.

Термин *џаџака* се користи и као назив целе збирке, а и у значењу овог типа приче.

Сматра се да приче у *Ћаџаки* потичу приближно између 4-3. в. ст. е. (мисли се на усмено предање, док је писана верзија

пар векова каснија). Занимљиво је да камени рељефи на оградама ступа (будистичких споменика) у Бхархуту и Санчију (у инд. држави Мадхја прадеш - из 3. в. ст. е.) приказују и призоре описане у причама из *Ћаџаке*. У Бхархуту су уз рељефе записани и наслови прича из којих су узети призори.

Аутори прича су анонимни, као и приређивач(и) целе збирке. Сматра се да су током више векова приче додаване полазној збирци, а да је коначна, сада канонска верзија, настала почетком наше ере.

Збирка *Ћаџака* (*Jataka*) садржи 547 приче, од који су неке веома кратке, а друге дуге као новеле. Једна од најдужих је последња (547. - *Весанџара-џаџака*), врста епа од 786 шлока, о краљу Весантари, као претходној инкарнацији Буда.

Већином су то приче са повремено убаченим шлокама, а има и дијалога, епских одломака и изрека. По садржају, ту налазимо басне, бајке, анегдоте, новеле, моралистичке приче и изреке.

У њима се говори о догађајима из Будиних ранијих живота (инкарнација), а свака је на неки начин повезана и са нечим из текућег Будиног живота. То је изведено тако што кад искрсну неке ситуације које треба решавати, као што су рецимо односи између калуђера у њиховом текућем животу, па Буда онда почиње да прича о сличном догађају или проблему из једног од ранијих живота, тада се успоставља изванпаралелизам, или се садашња ситуација појављује као понављање неке раније, а цео контекст има за циљ да сугерише етичке консеквенце и могуће решење за дату ситуацију, или начелну тему.

У овим причама је Буда именован као бодхисата (пали: *bodhisatta* - санскрт: *bodhisattva*), тј. као онај који у следу отеловљења побољшава своју карму, све док у последњем отеловљењу не стекне статус пробуђеног, тј. *буге* (исто се пише и на палију и санскрту - *buddha* - а значи: будни). То ће иначе постати епитет-име Гаутаме Шакјамунија, кога знамо као историјског оснивача будизма. *Bodhisatta* је, дакле, овде будући *buddha*.

При томе треба напоменути да ће се значење термина *bodhisata* донекле променити у каснијем, махајана будизму (који иначе не користи пали - него санскрт). У махајана будизму, означава пробуђеног појединца који се свесно уздржава од уласка у (неповратну) нирвану да би спасао друге. Бодисатва је биће које је већ пробуђено, али које одлаже свој улазак у нирвану (без ос-

тата), па се изнова рађа, све док не испуни свој завет и не спасе сва осећајна бића од самсаре. Док је у теравади то ознака за оног ко тежи да постигне пробуђење - у махајани бодисатва је пробуђено биће — човек који је надишао уобичајема људска ограничења. Он је пробуђен, али не прекида своје реинкарнирање, враћа се у нова отеловљења да би помогао другим људима у постизању пробуђености. Он је истовремено и »тамо и овамо«, проникнуо је егзистенцију, али се из ње не повлачи, јер жели да овде и сада помогне другима на путу пробуђења.

Свака ђатака (прича) почиње описом бодисате, тј. особе која ће се на крају родити као Гаутама. Затим се говори о томе шта он чини. Катичић (1973., стр. 165) примећује да је овај образац омогућио две ствари. Прво, да се један број поучних прича које су већ постојале, уведе и преобликује у ђатаке увођењем лика бодисате, Друго, да се будистичке идеје и схватања учине доступним и лакшим за разумевање и прихватање ширим слојевима.

У збирци *Хиљагу лошоса* (Крмпотић, 1987: стр. 245-8, 252-4) налазе се две ђатаке (бр. 48 и 546). У првој се показује како приањање уз благо изазива ланчано убијање и катастрофу, а у другој, како је правда успостављена јер је препозната права (мајчина) љубав. У другој причи (која се налази као поглавље бр. 5 у склопу 546 ђатаке у књ. XII - *Jataka*, том VI, 1907., стр. 163) једна од жена, која се (лажно) представља као мајка, у ствари је злодух (зла јакша), за коју се каже да је то постала због зала које је чинила у прошлом животу, а и сада, заслепљена, опет чини зло (*Hiljadu lotosa*, стр. 254).

Пошто је један број тих прича (које укључују и животиње) сличан Езоповим баснама (Езоп, Есоп - Грчка, половином 6. в. ст. е.), онда се за поједине истраживаче поставило питање да ли је ту било утицаја у једном, или другом правцу. Езоп је можда био нешто старији од Буда, који је живео у другој половини 6 в. - од 563. до 483. г. ст. е. - али и за једног и за другог датуми нису поуздани. Иначе, реалан контакт на релацији Грчка-Индија успоставио се почев од 4. в. ст. е., у време освајања Александра Македонског (живео од 356-323. г. ст. е. - у Индији, био око 330. г. ст. е.).

На основу свега, могло би се закључити да није био у питању утицај, него су - на једној и на другој страни - дошли до изражаја архетипови, како би то тумачио Карл Јунг (1876-1961), кад је објашњавао слипности између различитих култура.

ЛАЛИТАВИСТАРА

За разлику од *Ђаџаке* где су приче о Будиним пређашњим живота, у *Лалиџависџари* су приче о Будином текућем животу, а она је вероватно нешто касније настала и сачувала се само у санскртској верзији (и кинеским и тибетанским преводима). Као и приче у *Ђаџаки* и овде приче имају одређене етичке поруке, али за разлику од *Ђаџаке*, овде се Буда приказује у духу религијског будизма (који се развија крајем старе ере), као обожен лик, који се креће између неба (света богова) и земље (света људи). То је разлог што је назив *Лалиџависџара* тумачен као „пун приказ“ тј. комплетно представљање будистичких идеја кроз лик Буда Гаутаме у његовој последњој инкарнацији, пре постизања пуног пробуђења, тј. нирване.

Катичић (1973, стр. 188-190) вели да *Лалиџависџара* садржи старе текстове с млађим додацима. Такође он указује да је утицала на књижевности у другим културама. Најпре је у прерађеном облику ушла у арапску књижевност, а потом је Јован Дамаскин (675-749.) превео на грчки, али прилагодивши је хришћанским схватањима и потребама. Потом је превеђена на латински и старословенски, као *Прича о Варлааму и Јоасафу*. Дуго није било познато индијско залеђе ове *Приче*. Тек је половином 19. в. француски истраживач Лабулај (*Edouard de Laboulaye*, 1811-83) установио да је у позадини тог текста *Лалиџависџара*. Српска рецензија старословенског превода сачувала се у више верзија и била је веома читана (ове верзије су сачуване у московским и бечким збиркама), а Варлаам и Јоасаф се јављају и на фрескама српских манастира. Постоји и савремено издање на српском (*Варлаам и Јоасаф*, Просвета 2005. прев. Томислав Јовановић). На енглеском је *Лалиџависџара* објављена 1983. (*The Lalitavistara Sutra*, I-II, Dharma Publishing, 1983), а сада је нов енглески превод доступан и на интернету (*The Play in Full - Lalitavistara* - <http://read.84000.co/browser/released/UT22084/046/UT22084-046-001.pdf>)

ПРИПОВЕДАЊЕ КАО ПОУКА

Оно што је карактеристично и за друге делове *Пали канона*, јесте да се поједине идеје не излажу на теоријски начин, него у дијалозима и преко примера, који имају приповедачки карактер.

Један од примера приповедања укључује искушавање Буде од стране демона Маре, који се (како смо већ рекли) јавља у различитим текстовима, од раног, пали будизма, до каснијих текстова на санскриту, посебно у тексту *Лалићависћара*, из 3. в., који укључује теме из ранијих текстова (као што су *Ћаћаке*). У примеру из пали традиције, Мара настоји да Буду скрене са његовог пута позивом да се врати уобичајеној брахманистичкој пракси приношења жртва, као бољем избору. Тако Мара каже Буди:

*О ти си мршав и блед,
А близу си и смрти,
Многи тебе је предано смрти,
Али, живиш се још држи у делу тебе.
Живи! Живиш је бољи људи,
Ако живиш можеш смети заслуге,
Хајде, живи светим живошом
И принеси понуде својој ваши,
И тако смети оно што доноси заслу-*

ге.

*Шта ћеш постићи подизавајући се?
Пути подизавања је сувише суров.
На то му Буда одговара.
Од жеље за заслугама
У мени ни трага нема.
О Мара, о заслугама причај
Онима којима оне требају.
У мени је поверење,
И исто тако снага и мудрост.
(...)*

Чулна задовољства су твоја прва армија,

*Друга је незадовољство.
Трећа су ти глад и жеђ,
Четврта ти се жудња зове.
Петна су лењости и шромости,
Шестна се страх зове.
Армија седма ти је сумња;
Дволичности и шврголавости армија су
ти осма. (...)*

*То је, Намући, армија твоја,
Црни заповедниче војске још црње.
Кукавица је победиши не може,*

*Али, онај ко победи сииче блаженство
(Padhana sutta, Samyutta nikāya, 3:2 -
Nanamoli, 1972, стр. 19-20).*

САВРШЕНСТВО МУДРОСТИ У ЈЕДНОМ СЛОВУ

Кратка прича у тексту *Савршенство мудрости у једном слову* - која упућује на то да је битна медитација на словом А - гласи овако.

Једном приликом Буда је био на планини окућен великим бројем калуђера и ојром-

*ним бројем богхисаџви. А онда се обратио обожаваном Ананди и рекао му да прими, ради добра и срече свих живих бића ово савршенство мудрости од једног слова - А. Поштовани Ананда и велики збор калуђера, као ојроман број богхисаџви, људи, асура и јангхарви радовали су се овој љоуци (у књизи *Perfect Wisdom: The Short Prajnaparamita Texts*, Buddhist Publishing Group, Devon, England, 2003, стр. 201).*

Из овог А (које је иначе прво слово санскртске азбуке) као да проистичу и као да се у А сабирају сва учења осталих волуминозних сутри. Поред тога, А симболички представља и космолошки нуклеус, из кога је све потекло и у кога се враћа.

ХИНДУИСТИЧКА ТРАДИЦИЈА

МАХАБХАРАТА

Видура нам је јасно рекао да ће обе стране зајловићи у бесконачно море жалости. Да ми је само знаћи збој чеја ми једни друјима доносимо само јад и пројаси? Зар збој имања? Какве ли ћемо радости имаћи ми и они од шој имања, када се заврши ово убијање? (Књ. 6: 92)

Историчари сматрају да је наслов *Махабхарата* (дословно: Велики Бхарата) скраћеница пуног наслова који гласи *Велики еп о љлемену Бхарата*, или *Еп о великој бици Бхарата*, пошто у самом тексту налазимо цео израз у две варијанте - "Битка великих Бхарата" (*Mahabharata-yuddha*) и "Увид у велике Бхарате" (*Махабхарата-кхуанам*), а реч је о збивањима везаним за племе Бхарата. Код нас је више пута издаван сажети превод са енглеског (*Махабхарата*, 2005).

ОБИМ И ЈЕЗИК

Махабхарата је највећи индијски еп (*Рамајана* је мања и млађа), а и највећи светски еп. Поређења ради - *Махабхарата* је скоро 7 пута већа од *Илијаде* и *Одисеје* узетих заједно. Постоје две верзије - северна и јужна (нешто већа). Северна има преко 80.000, а јужна скоро 95.000 шлока, али је академска рецензија краћа од обе (има скоро 74.000). Сматра се да је полазно језгро имало око 8000 шлока, а да је затим обим

постепено увећаван док се није стигло до преко 10 пута већег текста. У Махабхарати има делова у стиховима, као и прозних делова.

Њен садржај је такође веома разноврстан – од епских садржаја, преко историје, митова, легенди и прича, до филозофије и различитих веровања.

Језик *Махабхарате* је санскрит, али колоквијалан (“народни”), тј. није дотеран у складу са свим класичним правилима. Има осамнаест одељака (реч “одељак” одговара санскртском термину *парван* - с обзиром на обим ми бисмо пре говорили о томовима, или књигама).

Томе се често (у неким варијантама) додаје и деветнаести одељак (књига) - *Харивамша* - који није службено део *Махабхарате* и само је оквирно повезано са осталим текстом, али се казивао у истој прилици кад и *Махабхарата* (казивао - јер је у старини то била усмена књижевност).

Важна књига (поглавље) је шеста - ту се налази и *Бхагаваг-итија*, која има засебно место и значај у индијској традицији. Код нас је *Бхагаваг-итија* објављивана више пута у преводима различитих аутора, почев од 1929. (Београд, 1929, 1989).

ВРЕМЕ СТВАРАЊА И АУТОРСТВО

Време стварања и ауторство текста је тешко одредити, јер су различити делови текста различите старости (порекла), а у питању је колективно ауторство.

Историчари оквирно одређују да је *Махабхарата* највећим делом уобличена (допуњавана и “редигована”) у распону од око 800 година (од 400. г. ст. ере, до 400. г. нове ере), али да најстарији делови (епска окосница) потичу из даље старине (време пре 400. г. ст. ере).

У том одређивању оно што даље заводи, јесте околност да главна радња (фабула) историјски пада у време између 850-650 . г. ст. ере (тада су се развили заплети и на основу њих су вођене битке описане у *Махабхарати*).

Делови различите старости су уграђени у поједине одељке (књиге), тако да ни одељци нису (као целина) исте старости. На пример, у првој и последњој књизи се помиње римски динар (денариус), а зна се да се трговина између Рима и Индије (као и Кине) развија у време Октавијана Августа (крајем старе и почетком нове ере) - док везе Индије и Грчке потичу од времена Александрових освајања (4. в. ст. ере).

Из свега наведеног види се да о ауторству у дословном смислу овде и не може говорити. Сам текст и индијска традиција као аутора помињу Вјасу (*Vyasa*), који ту слови као савременик полазних ликова (из племена Бхарата), или отац неких од њих (Панду и Дхртгараштра).

Вјаса иначе значи “приређивач” и та реч била је име-надимак-титула за приређиваче различитих текстова у индијској књижевности (*џуране*), или осниваче учења (*веганџа*).

САДРЖАЈ

Епска радња и заплет представљају само део текста, у коме има великих делова другачијег карактера - неки су митови, митска објашњења појединих тема (као што је настанак света, или порекло смрти, устројство светског времена и поретка, велики циклуси настанка и нестанка), а други филозофска објашњења, или ламентације везане за људску судбину и живот, трећи верски садржаји, а четврти лирске епизоде. Историчари сматрају да ти делови (епика, мит, филозофија, религија, лирика) одсликавају и друштвене слојеве (световна и духовна власт итд.) и дијапазон типова искустава и стилова живота (од битка, преко верских искустава и филозофских увида, до љубавних осећања и заплета). Ти различити садржаји се делом везују и за смену утицаја и важности казивача (песника) који су били у служби (пратњи) краљева, са онима који су били више везани за духовну власт (свештенике, *брахмане*).

Заправо је цела *Махабхарата* једна огромна, сложена компилација текстова (тј. најпре казивања) која су настајала у великим временском распону (повезивана, додавана једна другима), а потичу од различитих аутора. Због тога у њој има различитих ставова и идеја, понекад и у супротности једних с другима.

Полазни заплет настаје тако што су се Бхарате поделили у две породичне линије (стабла): Каураве (у неким деловима *Махабхарате* они се наводе као “Куруи”, јер им је предак био Куру) и Пандаве. Између њих настаје борба за премоћ, са низом заплета и смицалица (ко је старији, а ко млађи - ко има, а ко нема право наследства, некад и стога што га се сам одрекао - ко је брачни, ко ванбрачни потомак итд.). Заплет понекад подсећа на односе између држава пред избијање и током рата, а понекад на заплете у мамутским ТВ серијама. Оно што по-

чиње као унутар-породични сукоб, постепено прераста у сукоб све ширих размера, који увлачи у вртлог нове стране и странке, доносећи све већа разарања и патње.

У епу има много сукоба и битака. Историцари сматрају да се битка на Курукшетри (једна од главних епизода у епу) одиграла између 850-650. г. ст. ере. Према *Махабхарати* она је трајала 18 дана и детаљно је описана, као и сви заплети између актера битке - како пре битке (која је само завршена епизода у дугој агонији закрвљених рођака), тако и заплети за време битке и после ње.

За наше историчаре књижевности интересантан изазов би био поређење наших циклуса - пред-косовског, косовског, Краљевића Марка и покосовског - са *Махабхаратом*. А сукоби и заплети Немањића и Мрњавчевића се запањујуће подударaju (борба за власт и наслеђе) са сукобима Пандава и Каурава у *Махабхарати*, који су пореклом из исте лозе - племена Бхарата (одатле и данашњи назив Индије - Bharat).

Такође су интересантне и друге аналогije, као песма јунакове мајке - која се јавља на више места и код нас и у *Махабхарати* (рецимо, Видула - у 5. књизи, 133-6), или тужбалица мајки погинулих јунака (посебно у 11. књизи).

Поред главне приче (фабуле) постоје и многи други токови (епизоде) који се читају и као самостални епови (приче, лирске драме, алегорије).

а) У трећој књизи (273-290) се налази еп о Рами, по коме ће песник Валмики (око 300 г. ст. е.) саставити засебан еп *Рамајану* (24.000 шлока, у 7. књига).

б) У истој књизи је индијска прича о потопу (или прича о риби - 3, 187).

в) Љубав краља Нала и краљице Дамајанти (у 3. књизи, 52-79) - у Европи позната од почетка 19. в. (у латинском преводу Франца Боба)

г) Епизода о Шакунтали (1. књ., 68-75), мајци Бхарате, по коме ће цело племе добити име. Тему Шакунтале обрадио је касније - посебно у својој истоименој лирској драми у 5. веку - песник Калидаса (једно од првих и цењених књижевних дела из Индије, које је Европа открила почетком 19.в.).

д) Епизода о краљици Савитри (3. књ., 293-299), која је лик одане и пожртвоване супруге која упева да свог мужа Сатјавану спасе од смрти. У индијској традицији она касније добија и свој празник

ђ) Прича о Шјавани (3, 122-125), испоснику коме су богови вратили младост.

е) Лик Кришне (Кршне) који се укључује у сукоб Пандава и Каурава, на страни првих, помажући стрелцу Арђуни да савлада своје моралне дилеме (6. књ. - посебно *Бхајават-ишја*), а затим и у 19. књ. (Харивамша), где се његов лик и значај (као Вишнуовог отеловљења) даље разрађује. Касније (почетком нове ере) Кришна (као отеловљење - *авашара* - Вишнуа) добија нов значај у ваишнавизму (вишнуизму).

ж) Бројне алегорије, басне и параболе - о човеку у јами (у књ. 11., 5), или о настанку (пореклу) смрти (књ. 7, 52-4 - књ. 12, 256-258).

АЛЕГОРИЈЕ И ИДЕЈЕ

Од мноштва алегорија и занимљивих идеја које налазимо у *Махабхарати* издвојићемо само једну да бисмо показали ванвремену димензију овог текста, тј. по чему је овај он интересантан и за савремену књижевност и данашњег читаоца.

1) Позната алегорија о човеку у јами (или бунару - у књ. 11, 5) - како указује Катичић (1973: 116) - појављује се и утицала је не само на друге књижевности у Индији, него и на сличне алегорије у исламској и хришћанској традицији. А - како ћемо видети - има своје пандане и у књижевности 20. века.

Укратко, прича каже да је неки брахман залутао у густој шуми пуној звери. Он је побегао у средину шуме, али је тамо налетео на јаму прекривену грмљем. Упао је, али у последњем тренутку ноге су му се уплеле у лозу која је висила са унутрашње стране бунара и тако остао да виси, у изврнутом положају. Кад су му се очи навикле на таму, на дну бунара угледао је огромну змију, која је сиктала према њему, а затим бацио поглед навише да процени како би могао да се извуче. Али, на отвору бунара појавила се застрашујућа глава црног слона са шест губица. Кад је поглед одвратио од слона, приметио је да грану лозе на којој виси глођу црни и бели мишеви. Око главе су му зујале опаке црне пчеле, а њихов мед - који су скупљале у кошници на ивици јаме - је капљао у његовом правцу. Као да је заборавио на све друго, почео се упињати да мало лизне од тог меда.

Како наводи Катичић, та се алегорија у индијским и потоњим верзијама тумачила низом једначења - брахман је човек (уопште), шума је живот (човек изгубљен у животу као у шуми), јама је тело у које је "упао", али он нема куд, лоза је нада у спас, змија

је време које ће га прождерати, црни и бели мишеви дани и ноћи који полако “изједају” расположиво време и снаге живота, а капи меда оно мало радости које човек у том интермецу (између рођења и смрти) успева да “полиже”.

Међутим, занимљиво је да ова алегија има и своје “партнере” у егзистенцијализму и књижевности 20. века, пошто у њој налазимо егзистенцијалне ситуације о којима говоре егзистенцијалисти: баченост, беспомоћност, одсуство ослонца и осећање стешњености (притераности) у времену и простору - које налазимо код писаца као што су Кафка, Сартр, Ками, или Сол Белоу (Saul Bellow; 1915 -2005) у делу *Dangling man* – код нас објављивано под насловом *Човек без ослонца*).

2) Смисао *Махабхарате* у целини је да нас поучи о људима и људским приликама уопште, посебно о њиховим (нашим) сукобима. Питер Брук (Peter Brook, 1925-2022) је 1985. креирао мамутску позоришну адаптацију *Махабхарате* (трајање 318 минута) са великом међународном екипом глумаца, укључујућу и индијске, а 1989. је направљена краћа (117 мин) филмована верзија те представе. Кад је Брукова филмска верзија представљена на БИТЕФ-у 1990. (био сам на тој пројекцији), он је био спречен да дође, али је послао пропратно писмо. У том писму је - између осталог - изразио наду да народи Југославије, у времену које долази, неће поновити братоубилачки рат, какав су водили Каураве и Пандаве.

Па ипак, они су поновили много тога (у сукобима у екс-Југославији), како видимо по неким описима борби у *Махабхарати*.

- *Пандаве и Куруи шукли су се као да су их ојсели злогуси. Син не прејознаваше оца, ни ошац сина, рођак удараше на рођака, а друи на бившеј друи. Рајници су се јаросно бацали један на друиоја жугећи да прошивника расшаве од живоша. (...) Слонови су проламали редове коњаника разбацујући их наоколо, тазили су кочије и смртно рањени њадали језиво урлајући* (Књ. 6: 44).

Поред описа битака у *Махабхарати* налазимо и људске недоумице - које ипак не заустављају крвопролиће. Пошто је сазнао да му је у једном од окршаја погинуо син, Арђуна се обраћа Кришни питањима: *Видура нам је јасно рекао да ће обе стране зайловићи у бесконачно море жалосћи. Да ми је само знаћи збо чега ми једни друима доносимо само јад и пројаси? Зар збо имања? Какве ли ћемо радосћи имаћи и ми и они од шога имања, када се заврши ово убијање?* (Књ. 6: 92).

Налазимо и увиде који надилазе битке, али ни то битке не зауставља.

- *Љушћић човек њага у грех. Убиће чак и свој учишеља, а старије ће увређићи оштрим речима. Не може да разлучи шша треба рећи, а шша не. У бесу може убићи и невиној, а указати поштовање ономе ко заслужује смрт. Како онда неко пошћ мене сме љушћати на вољу њеву, кад је он шшо пошћан за свети? Мудар човек који - иако увређен - не доустући њеву да ја расшине, радује се на ономе светиу, јер је равнодушношћу нагвисуо увреду свој злошвора. Само се незналицама чини да је њев ишћо шшо и снаја. Гнев нам је даш на пројаси светиа. Да међу људима нема оних који су стирљиви и сношљиви као Земља, не би на светиу било мира, нејо само нејресшано рашовање које изазива њев* (Књ. 3: 30).

ТИПОВИ ЗАПЛЕТА

Основни заплет у *Махабхарати* је трагичан - у питању је рат између људи у сродству, а разбуктава се тако што од почетног антагонизма неколицине људи, у сукоб - као у вихор - бивају увучени и они који немају непосредног разлога да се убијају. Како је већ речено, *Махабхарата* садржи и велик број самосталних епизода и заплета, утканих у основни ток радње. Међу њима налазимо и три типа трагичних заплета.

1) Један тип заплета почива на сукобу јаким осећања (од којих су нека позитивна а нека негативна): беса, страсти (коцкарске), зависти, верности, љубави... Та јака осећања гоне поједине ликове као усуд у коме се преплићу намере ликова, са намерама богова (као и у грчким драмама) и поретком карме. У грчкој традицији ту функцију има *ананке* (судбина - персонификована као богиња). Као и у грчким митовима и драмама, главни чиниоци трагичног заплета су бес и завист - они на одлучним местима мрсе људске односе, што води у обрачуне и кржаве сукобе.

2) Други тип заплета почива на сукобу дужности, или обичаја (заснованим на некој социјалној вези - на пример, кастинска дужност или обичај) и ширем моралном осећању и сагледавању. У ту категорију спада и трагедија која проистиче из притиска породичног, или јавног мњења на појединца.

3) Трећи тип заплета се заснива на сукобу моралне обавезе (често, обећања) и непредвиђених последица те обавезе, или последица поступака ликова драме. Како је

истакао Христић (у тексту „Проблем трагедије”, у делу *Теорија ѓрагедије*, Нолит, 1984: стр. 445), у објашњењу трагедије писци су се углавном окретали усуду, судбини, ономе што је (из прошлости) условило и узроковало трагичан заплет, а мање су пажње обраћали неочекиваним последицама садашњих дела (дакле, будућем времену) које у датом тренутку јунак и не слути. А баш то је друга (некад битнија) страна и трагедије и карме. Оно што човек (по начелима карме) не може да избегне, јесу последице пређашњих чинова, а оно чему теже сва индијска учења о ослобођењу (од упанишада до будизма, санкхје и јоге) јесте ослобођење од карме као будућег обавезујућег следа, или тока догађаја.

У том смислу, учења о ослобођењу нуде човеку ослобођење од трагедије. Димензија будућег јесте смер деконструкције трагичког у индијској традицији. Та димензија је присутна и у последњим књигама (одељцима) *Махабхарате*.

У *Бхагавад Гиџи* (која је у склопу књ. 6) налазимо трагичан заплет типа (2), а и покушај деконструкције трагичког (учење о ослобођењу).

Тај заплет одговара Шелеровој типизацији „идеалног” трагичног заплета – а то је случај кад носиоци сукобљених вредности не представљају различите догађаје, ствари или особе, већ се стичу у једном догађају, једној ствари, једној особи... (*Теорија ѓрагедије*, стр. 146).

Наиме, пред одлучујућу битку, у Арђуни се јавља морални сукоб, јер треба да се бори и убија своје рођаке, који су се поделили у борби за власт (он се нашао на једној страни). Ако се буде борио, мораће да убија своје рођаке, а ако одустане, издаће друге рођаке и погазиће кастинску дужност ратника (кшатрије). То је сукоб који га паралише и баца у очајање. Кришна му прикаче у помоћ и настоји да “деконструише” тај сукоб, са циљем да Арђуну изведе из пасивности и одступања, да га наведе да се упусти у бој. Тој деконструкцији је посвећен највећи део *Гиџе*.

Непознати аутор навео је, у ту сврху, различита учења и схватања која су већ била знана до његовог времена, а и сам је додао неке нове идеје. Као да је кроз лик Кришне желео да употреби све што му је стајало на располагању, не би ли расточио претпоставке трагичног заплета у који је запао Арђуна, обједињујући неколико различитих учења и образаца присутних у његово време: идеје упанишада, санкхје, јоге, као и преобликовано схватање жртвовања.

По *Гиџи*, тајна одрицања и жртвовања није у томе да се човек одрекне делања и да жртвује своје снаге (дакле, да се повуче из активног живота и друштвене поделе улога и рада и постане аскета, калуђер, или јогин), него да употреби своје снаге и да дела, али да се одрекне плодова дела, да у делању жртвује: одричући се плода делања – а то се назива карма јогом.

РАМАЈАНА

Рамајана је други велики еп индијске традиције - има око 24.000 шлока, тј. обим нешто мањи од четвртине *Махабхарате* - а настајала је, по неким схватањима, у исто време кад и *Махабхарата*, а по другима нешто касније (између 3 в. ст. и 3. в. н. ере). Има три рецензије: северну, западну и бенгалску. По предању, аутор је био Валмики (4-3. в. ст. е.), а његова полазна верзија је била мања и током времена увећавана (посебно је додат први и седми део у садашњој верзији *Рамајане*).

Временом је *Рамајана* стекла статус верског списа и - уз *Махабхарату* - је била важан фактор у свакодневном животу. Верски спис је постала тако што је ваишнавизам (култ Вишнуа) хтео да се тим путем промовише, па су тако додата каснија поглавља (прво и последње), у којима се Рама приказује као једно од отеловљења (*аватара*) бога Вишнуа.

У прво време *Рамајана* је била више повезана с дворском социјалном средином, а касније је стекла популарност и међу ширим слојевима друштва (*Рамајана* - савремена обрада епа, Рамеш Менон, Мала књига, Нови Сад, 2012).

1) Окосницу *Рамајане* чине животи и заплети два главна лика, Сите и Раме, који су потекли са различитих дворова, а као супрузи представљају идеал брачне слоге и верности. Рама се родио као син краља Дашаратхе, који је владао у Ајодхји. Био је најстарији и наследио би оца да овај није био везан речју коју је дао својој другој жени, тј. мајци свог млађег сина Бхарате (заплет који се понављао безброј пута и у историји Индије и других земаља, у којима је владар имао – у исто време, или у следу - више жена). Наиме, ова друга супруга - тј. мајка млађег сина – да би осигурала власт свом јединцу, захтевала је да Рама буде прогнан на четрнаест година.

2) Како не би довео оца у положај да погази своје обећање – Рама, успркос молбама великодостојника и очевом очајању - напушта дом и одлази у шуму. Придружује

му се верна супруга Сита и најмлађи брат, Лакшмана. Ситу је Рама мало пре тога освојио на двору њеног оца Ђанаке, кад је у надметању са осталим просцима, успео да натегне и сломије лук који ниједан просац није био у стању да напне. Тек што су отишли, стари краљ умире од туге за сином, а власт треба да преузме договорени наследник, Рамин брат по оцу, Бхарата. Међутим, и он је веран брату, стиди се захтева своје мајке и креће с великом пратњом у потрагу за Рамом, те га моли да се врати и преузме краљевство. Овај то одбија, да не би погазио своје обећање да ће проживети четрнаест година у шуми, јер то време још није истекло. Коначно, Рама предаје Бхарати своје сандале, које ће овај симболично ставити на престо и владати у име старијег брата.

Рамин, Ситин и Лакшманин живот се наставља у шуми. Рама помаже испосницима који ту живе и на њихову се молбу бори и уништава небројене шумске демоне, *ракшасе*. Мора да користи сва средства, јер ови користе најразличитије начине да га надмудре. Лакшмана је у сваком подухвату уз њега, а Сита брине за њихов скромни дом и храну. Међутим, једном приликом Рама је срео женку *ракшасу*, која се звала Шурпанакха и која се заљубила у њега, па је покушала да га заведе, али јој је Лакшмана одсекао уши и нос. Она је онда побегла на (Сри) Ланку (Џејлон) код брата, десетоголавог Раване, који је тамо владао као краљ *ракшаса* и наговорила га да се освети, тако што ће отети Ситу. Равана је на златним колима долетео са Ланке и преваром успео да отме Ситу и с њоме дође назад на Ланку, али кад су стигли, Сита одбија да му постане жена, па су је затворили у пећину крај потока.

3) Кад је сазнао за отмицу, Рама се удружује с племеном мајмуна које је предводио краљ мајмуна Хануман. Кад су стигли на обалу, нису имали начина да пређу преко мора до Ланке, па је Хануман успео да скочи тамо и да кришом дође до Сите и пренесе јој поздраве од Раме. Затим се на исти начин вратио и његова војска креће да гради мост до Ланке.

Кад су прешли тамо, развија се жестока борба између две војске и двобој Раване и Раме, који успева да победи. Потом он предаје власт Раванином брату Вибхишани, који се није супротстављао Рами. Кад су довели Ситу, Рама вели да не може натраг узети жену која је била у туђој кући. Сита се баца у ватру да би доказала своју невиност. Бог ватре је, међутим, нетакнуту враћа Рами и тако доказује њену невиност,

после чега се они враћају у Ајодхју и Рама преузима престо. Са овим се завршава шесто поглавље, које је било последње у ранијој верзији *Рамајане*.

4) Касније је додата седма књига, која наставља повест о Рами и Сити, са новим заплетом. Наиме, народ сумња у Ситину верност, па је Рама у изнудици - мада сам не мисли тако - да Ситу отера, да би сачувао верност и морал поданика. Сита одлази у шуму гдје рађа близанце Кушу и Лаву, које је зачела са Рамом. Ове близанце је поучавао Валмики, који их је научио *Рамајани*.

Након много времена, они - сад већ одрасли - долазе на Рамин двор, поводом великог обреда (жртвовања коња - *ашва-медха*).

Том приликом Рама открива да су му то синови и тражи да се Сита и они трајно врате, а затим од Сите захтева да се још једном зауне у своју чистоту. Сита онда каже: *Као што је истина да сам увек Рами била верна, тако нека ме сад примми богиња Земља*. На то се отворила земља из које се на престолу појавила мајка Земља, загрлила Ситу и с њом нестала у дубини. Пошто се то догодило, Рама је узалуд молио Ситу да се врати, али се то није догодило, те он предаје власт синовима и повлачи се из живота.

ПАЊЋАТАНТРА - РАЊНАТАНТРА (ПЕТОКЊИЖЈЕ)

Катичић (1973., стр. 300) наводи пет рецензија овог дела, од којих је најбоља санскртска верзија, *ТантѠракјајика* (*Tantrâkhyâyikâ* - прев. Здравка Матишић, Напријед, Загреб, 1980), а сматра да је ова верзија настала између 300-500 г., мада постоје и старије верзије, из старе ере.

У уводу се објашњава да је *Пањћатан-Ѡру* саставио брахман Вишну Шарма (3. в. ст. е.), на захтев краља Амара Шактија, да би своја три сина припремио за будуће улоге владања. Вишну Шарма је написао дело од пет делова (књига), у којима су сабране приче и басне са поукама о односу према људима и владању. Свака од пет књига има оквирну приче, у коју су као објашњења и примјери укључене друге приче.

У оквирној причи прве књиге је реч о пријатељству лава и бивола и томе како лавов министар, шакал, уноси раздор међу њих.

Друга књига поучава да слога доноси спас, између осталог, кроз причу о птицама

које удруженим снагама полећу с мрежом у коју су се уловиле.

У трећој књизи се говори о непријатељству сова и врана. Да би победиле сове, једна од врана се претвара да су је изгнали из њене групе, придружује се совама и сазнаје њихове слабе тачке. Потом своју групу врана упуту да запале ватре на све отворе пећине у којој живе сове и тако успевају да их удаве у диму.

У четвртој књизи се говори о пријатељству крокодила и мајмуна, које бива доведено у питање због посебних захтева крокодилове жене.

Пета књига даје примере о грешкама у које воде нагли, непромишљени поступци. Ту је приказана мајка, која - видевши крвавог мунгоса (који је био њихова домаћа животиња) крај колевке - помисли да је овај убио дете и убије га, а затим, мало касније установи да је мунгос убио змију, која је могла да убије дете.

Преко појединих животиња, приче приказују људске ситуације, често с дозом хумора и указују на људске мане. Аутор је својим животињама дао људске особине, тј. мане, које исмева и указује на опасности које човеку због тога прете. Поред дидактичке приче у прози, дати су и закључни стихови, као наравоученије.

Пањћаиџанџре је имала веома широку рецепцију и огроман број превода изван Индије, у Азији, Африци и Европи, почев од 6. в. када је први пут преведена на персијски. Затим је уследио арапски превод, *Kalila wa Dimna* (у 8. в.), па византијски, у 11. в.: *Stephanites kai Ikhnelates*. Нешто каснији је српскословенски превод - *Стефаниј и Ихнилај* (прев. са српскословенског Томислав Јовановић, у: *Сџара српска књижевност*, Београд-Крагујевац, 2000) итд.

КАТХАСАРИТСАГАРА (ОКЕАН ПРИЧА)

Катичић (1973., стр. 306) наводи да је Сомадева у Кашмиру, у 11. в. (између 1063-81) саставио своје дело *Kathasaritsagara* (*Океан у који се уливају реке џрича* - скраћено ћемо га наводити као *Океан џрича*), у које су се улиле многе приче, а пре свега оне из дела *Велика џрича* (*Brhat-katha*), за које се зна да га је у 6. в. саставио Гунадхја, мада то дело није сачувано. Ово дело са наводи и као *Brhatkathasaritsagara* (као у наводу приче "Црвени лотос врлине" - Крмпотић: *Hiljadu lotosa*, стр. 309)

Океан џрича је заиста океан, подељен на 124 поглавља у склопу 18 књига, од којих

су неки делови у стиху, а неки у прози, са око 350 прича. Први енглески превод у два тома има укупно 1300 страна (Tawney, C. H., 1880-7: *The Kathā sarit sāgara; or, Ocean of the streams of story* (I-II)). Новије енглеско издање из 2001. је у 10 томова, укупно 4229 страна (око два пута веће од *Илијаге* и *Огисеје* заједно).

Између осталог, у 10. књизи се налази једна од верзија *Пањћаиџанџре*, а у 12. књизи је *Vetālapañcavim atika* (*Двагесет џрича о Веџали* - поглавља 75-99).

По Катичићу (1973, стр. 306), ово дело је важно за историју светске књижевности, јер се многе приче које су садржане у њему срећу и код западних народа, а питање одакле потичу ти заједнички мотиви је још увек отворено.

Како примећује Винтерниц (Winternitz, III, 1985, стр. 356), дијапазон тема је велик, па ту налазимо и сусрете са небеским госпама, умешаност богова и демона у људске прилике, подухвате и послове, чаробњаке и вештице, разне необичне предмете, као што је чаробан сто, катанци и кључеви, чудесне палате на дну мора, преображавање људи у животиње итд.

Ту су приче о далеким путовањима по земљи, о романтичним љубавима, које некад настају у сновима, везане за портрете. Ту су и приче о лоповима, варалицама, приче о будалама и духовите анегдоте, или о људима који су премудри. Такође су укључени и митолошки наративи, различите брахманистичке, ђаинистичке и будистичке легенде.

На посебан начин су занимљиве кратке приче о будалама (углавном у другом тому - Tawney, 1880. II, стр. 45-92), које имају двоструко значење - оне уносе дозу хумора у причу, али имају и поучну компоненту (као приче у склопу *Пањћаиџанџре*). Примере налазимо у причи о слуги који је задужен да чува врата (тј. о вратару) који вади врата из шарки и носи их са собом на забаву, на коју је хтео да оде, или о будали који се хвали да се његов отац држао целибата целог живота. Ове приче се често завршавају исказом "да би се чак и камење смејало кад би чуло ту причу".

Слично је и са причама о варалицама и лоповима. Те приче - у којима фигурирају велики лопови, коцкари, варалице, или предводници лупежа - су често такође пуне хумора. У једној од прича, варалицу - који је подмитио краља да би могао с њим да разговара сваког дана - министри почињу да подмићују као утицајну особу, која би краљу могла да каже нешто у њи-

хову корист. На тај начин он је убрзо стекао велико благо, којим је оставио толики утицај на краља, па га је овај убрзо поставио за врховног министра.

Једна од тих прича (последња у колекцији *Океан њрича*) говори о лику који обједињује читав спектар особина. Реч је о Муладеви који је био чаробњак, врхунски лопов, зналац љубавних вештина и вешт коцкар, али његова жена је родила сина који је надмашао оца у лукавости и довитљивости (Tawney, 1880. II, стр. 618-25).

О лику Муладеве је обимну студију написао Морис Блумфилд (*Maurice Bloomfield*, 1855 – 1928), амерички индолог (*Bloomfield*, 1913).

У зборнику *Хиљагу лошоса* (1987, стр. 300-9) је дата прича “Црвени лотос врлине” из збирке *Океан њрича*.

ДВАДЕСЕТ ПЕТ ПРИЧА О ВЕТАЛИ

Vetāla-pañchavim ati – Веџала-џањћавимџаџи

Већ смо поменули да се ове приче налазе у склопу колекције *Океан њрича*, али оне постоје и као посебна целина, али сада не у редакцији Сомадеве, него у редакцији Шивадасе (12. в.), а та редакција је објављивана и у преводима (*Sivadasa: Five-and-twenty tales of the genie*, 2007). У овом енглеском преводу видимо да је термин *веџала* (дух) превођен термином *џеније* тј. термином којим се у антици означавао дух (*џеније*) заштитник. Наиме, геније (лат. *џении*) је у антици био персонификација основног начела живота једног човека, народа, или места, па сваки човек или ствар имају свог генија (у јапанском шинтоизму томе одговара појам *ками*).

Међутим, у индијском контексту, ветаље су били духови који настају лешеве, а могли су да попримају различите облике. Како смо већ навели у одељку о веталама, они су углавном били зли, са разним смицалицама према живима, али се њихова наклоност ипак могла придобити различитим враџбинама. При томе се моћ ветаље користи некад за конкретне сврхе (текуће, земне циљеве), а некад да би се докучила загонетка, или моћ привида, свеукупног пролазног земног живота и света - тј. маја.

Поред ветаље, један од главних ликова је Викрамадитја, владар државе Уџаин (*Ujjain* – средња Индија) у 1. в. ст. е. Његово основно име је Викрама, а адитја је придев – слободан, савршен – који је додат његовом имену, па отуда Викрама-адитја. Он је сте-

као репутацију мудрог и великог владара и уз њега се везују два приповедачка дела.

Прво је *Веџала Пањћавимџаџи* - 25 њрича о веџали.

Друго је *Синхасана-Дваџримџаџи* - 32 њриче о џроњу, које се јављају и под насловом *Викрама-ћариџа* (*Викрамина дела*).

1) Фабула 25 прича је следећа.

Један јогин краљу Викрамадитји сваки дан доноси по један плод, за који вели да је у њему драгуљ, јер жели да помоћу краља придобије помоћ једног ветаље. Краљ се слаже и једне ноћи крене ка месту на коме се спаљују лешеве, где га јогин чека. Јогин га онда упућује на удаљено место, где се налази један леш који виси обешен о дрво, са задатком да га скине са дрвета и донесе до места спаљивања. Краљ одлази до тог дрвета, скида леш и носи га. У лешу се налази ветаља, који креће да прича једну причу краљу, да му прекине време док носи леш. На крају приче ветаља поставља питање краљу на које овај мора да одговори. Тек што краљ одговори, леш нестаје и поново се нађе на дрвету. Краљ се онда враћа и поново одсеца омчу и поново носи леш назад. Ветаља онда креће са новом причом и поставља ново питање и то се понавља 23 пута. Кад је ветаља испричао и 24. причу (која је укључена у зборник *Хиљагу лошоса*, 1987. стр. 446) и на основу те приче поставио му ново питање, које је гласило: *у каквом су родбинском односу била деца рођена на обе стране, од мајке и од ћерке, са сином и с оцем*, краљ није био у стању да одговори. Али, ветаља је био ипак задовољан и одлучи да открије краљу да јогин има скривену намеру да самог краља принесе као жртву, кад овај буде донео леш на одредиште, у обреду који је смислио, као и то како да поступи да не буде он жртва, него да јогину одсече главу и њега принесе као жртву. После тога, краљ бива награђен од врховног бога Шиве, тако што му овај дарује чудотворни мач, којим је он овладао целом земљом и световима подземља, уживајући у земном животу, да би се на крају, после смрти, сјединио са Махешваром (Врховним божанством) – *Крмпотић*, 1987., стр. 450. Иначе у зборник *Хиљагу лошоса*, Весна Крмпотић је укључила и приче 2, 6, 8, 19 и 24, из ове збирке.

2) Друго дело, *Sinhasana-dvatrimšatika* - 32 њриче о џроњу - јавља се и под насловом *Викрама-ћариџа* (*Викрамина дела*). А то је збирка прича о краљу Викрамадитји (или краће, Викрами), које имају за циљ да пренесу његове врлине. Постоје редакције које су прозне, у стиховима (*џаџха*) и мешане.

Првобитној верзији је вероватно најближа јужно-индијска рецензија у прози, с уметнутим стиховима, а то је најчешћа форма коју срећемо и у многим другим збиркама, почев од будистичке *Ђаџаке*. Северноиндијска рецензија има кратке приче, а детаљне поуке су на крају приче. У *Хиљаду лопоса* (Крmpотић, стр. 418-23) дата је друга прича из ове збирке, "Краљ Бхартрихари и плод бесмртности" (све приче је - под насловом *Simhasana Dvatrimsika: Thirty-two Tales of the Throne of Vikramaditya* - објавио на енглеском, Penguin, London, 1998).

Увод збирке *Викрамина гела* почиње захтевом богиње Парвати, да јој Шива исприча неку занимљиву причу, а овај то испуњава тако што јој прича о Викраминим делима. Овај увод иначе не постоји у ђаинистичкој верзији, која почиње причом о краљу Бхођи (који је живео у 11. в.), а у ту причу су укључене приче о Викрами, на основу чега Катичић (1973, стр. 307), закључује да је цела збирка настала после 11. в.

Дакле, Шива креће са причом о краљу државе Уђаин, Бхартрхарију, која нам објашњава зашто се он одрекао престола и препустио га свом млађем брату Викрами. Затим следе приче о великим делима Викраме, који се истакао храброшћу и великодушношћу, али се оне доста разликују у јужноиндијској и ђаинистичкој верзији, где се истичу ђаинистичке врлине, као што је помагање просјацима.

СЕДАМДЕСЕТ ПАПАГАЈЕВИХ ПРИЧА - ШУКАСАПТАТИ

Сматра се да су ове приче настале у 12. в., на санскрту - мада се неке верзије појединих прича могу наћи и у старијим збиркама, као што су будистичке *Ђаџаке*, или *Океан њрича* - а записане су у 15. в. (тј. тада је настао њихов најстарији манускрипт). У то време су преведене и на персијски, затим нешто касније на турски, а први западни превод је био на немачки. Из ове збирке су објављене две кратке приче у зборнику *Хиљаду лопоса* (1987., стр. 293-6).

1) *Седамдесет ђаџајевих њрича*, почињу причом о томе како је Мадана Винода, отишао на пут и оставио код куће своју жену Падмавати саму, са папагајем кога су добили на поклон. Ова прича представља оквир за наредних 70 папагајевих прича.

Наиме, Падмавати, чији је муж на путу, долази под утицај развратних жена које је наговарају да се нађе са неким љубавником. Али, свако вече то бива одложено

но новом папагајевом причом. Папагај јој одобрава могућност да се упусти у такву везу, тиме што се слаже да је циљ живота задовољство, али је пита да ли би она била у стању да избегне невоље у које је запала особа, о којој ће јој причати у следећој причи, па је тако заинтересује да најпре чује причу, уместо да ступи у вези са неким љубавником.

Наиме, папагај је жени причао током 69 ноћи (по једну причу), како би је задржао да не оде извечери да се нађе са љубавником, током целог периода док је њен муж био одсутан на путу. Папагај успева да своју власницу спречи да оде од куће, тако што јој увече - кад она хоће да изађе - каже да ће јој прво испричати нову причу, а кад он заврши, нека она изађе. Али, кад он заврши причу, већ бива прекасно да она изађе и нађе се са могућим љубавником.

После 70 дана, муж се враћа кући са пута и све се добро завршава. Подстакнута папагајем, Падмавати исприча супругу о свом искушењу и захвали папагају што јој је помагао да се не ода неверству. Папагајева 70-та прича је позив на праштање, са образложењем да Падмавати не сноси пуну одговорност, јер ју је на неверство (које није починила) наводило лоше друштво.

2) Већина прича су прилично слободне и еротске. Не само да стављају на пробу брачне обавезе, него и скрећу изван уобичајених сексуалних односа. Приче су у прози, прошаране и стиховима, које налазимо у ранијим делима.

Приче углавном говоре о неверним супругама, које су биле неочекивано ухваћене у томе од супруга, као и то како су ове покушавале да избегну одговорност.

У једној причи, жена доводи у кућу свог потенцијалног љубавника и представља га као свог брата, кога није видела од детињства, јер је дуго био одсутан, па је сада дошао да је посети (11. прича - *The Enchanted Parrot*, 1911., стр. 46-7). Али, увече, кад се укаже прилика за њихов однос, он одбија да уђе у ту везу и каже јој да то не може да чини, ако је он њен брат. Она му онда припрети - ако не пристане, она ће га оптужити за покушај силовања, после чега он пристаје на однос.

У другој причи (прича 26. - исто, стр. 71), једна жена је имала двојицу љубавника, који су један другом били отац и син, а једног дана се догодило да су они били код ње, кад је наишао њен муж.

Преварени мужеви обично у причама нису свесни ситуације. Међутим, у једној од прича (прича 57. - исто, стр. 107-9) муж који

је био краљ, сазнао је да га краљица вара са једним мудрим човеком, који је прихватио да буде кажњен због тога. Краљ је онда одлучио да је препусти њему, јер је био под утиском карактера тог човека.

У другим случајевима, љубавник је такође ожењен и сада се заплет везује за његову жену.

3) Укратко, ту су приказане најразличитије људске ситуације. Могло би се рећи да су ове приче и нека врста документарне прозе, тј. да укључују и реалне ситуације из тог времена. Рецимо, у једној од прича отац ангажује неку жену да научи његовог сина како да заштити своју имовину од лувкастава куртизана - од којих су неке биле у стању да мушкарце, који би се за њих везали, опељеше, варајући их у коцкању, или на друге начине.

Неке од прича немају као основу полне заплете, него друге, такође сложене људске ситуације, са којима се човек иначе суочава у животу, слично као у *Пањћаиџанџири*.

ЈОГА ВАСИШТХА

Обиман текст - под насловом *Joia Vasishtha*, који сугерише да је у питању посебно учење о јоги - настао је између 13. и 15. века у Кашмиру, а излаже идеје и праксу јоге у опширној литерарној форми, за разлику од других текстова о јоги. Разлика је и у начину излагања, јер није реч о сажетим ставовима, или упутствима за вежбање, него о опширном излагању у романескној, приповедачкој форми.

Пошто је један од ликова у овом делу Рама, један део индијске традиције је дело *Joia Vasishtha* приписивао Валмикију, аутору *Рамајане*, који је живео крајем старе ере. Међутим, историчари данас сматрају да је текст *Joia Vasishtha* настао негде између 5. и 14. века у Кашмиру, тако што су, у том раздобљу, полазном језгру током времена додавани нови делови до обима у којем познајемо текст данас. У том обиму текст има скоро 30.000 шлока и његов комплетан превод има неколико томова. Вероватно је стога од почетка био превођен на западне језике у скраћеној верзији (најпре на персијски, у 16. в.). Целокупан превод на енглески у седам томова начињен је пре стотинак година, али се сматра да је тај слабији од каснијег скраћеног на један том (*The Concise Yogavasiṣṭha*, prev. S. Venkatesananda, SUNY, Albany, 1984). Хрватски превод (Maharṣi Valmiki: *Yoga Vasiṣṭha*, prev. Z. Novak, R. Sibila, Nebo na zemlji,

Zagreb) објављен је 1999., а српски 2001 (*Vrhunska joga - joga vasiṣṭha*, prev. i izdavač, Dragoslava Risimović Beograd) 2001).

ЛИКОВИ И НАРАЦИЈА - Главни ликови и саговорници у тексту су Рама и Васиштха — заправо, највећим делом текст се састоји од поука које Васиштха даје Рами. У том смислу би се Васиштха могао навести као »аутор« текста који се зове *Joia Vasishtha*. Али, с друге стране су и Васиштха и Рама, чија су имена позајмљена из много старијих текстова, само књижевни ликови у тексту анонимног аутора.

Рама је лик из старог епа *Рамајана*, па се тако и *Joia Vasishtha* још назива и *Vasishtha-ramaiana*, док се име Васиштха јавља много раније (у једној од књига *Pi vege*). Васиштха је име које се везује за неколико угледних мудраца, најпре из ведских времена, а затим се јавља и касније, у *Рамајани*, *Махабхарати* и потоњим делима.

Венди Донигер (Wendy Doniger) истиче да се овде одвија кретање из једног оквира нарације у други, који обухвата први, тј. да *Joia Vasishtha* представља причу, приче у причи (Doniger, 1987, стр. 240). Наиме, почиње тиме како је мудрац Агастја причао Сутикшни о брахмину Каруњи, сину Агни-вешје, коме је овај причао причу о нимфи Сурући, која је чула од Индриног гласника, како је мудрац Валмики причао Бхарадвађи о поукама које је Рама добио од Васиштхе итд. Сумарно, текст се најчешће навраћа у раван Васиштхине нарације те је отуда он кључна фигура, чија излагања чине окосницу књиге.

Донигерова сматра да је то »увртање« (које она пореди са Мебијусовом кривом) спроведено и из наративних разлога (да би прича била занимљива) и из садржинских разлога (да се појача учинак тезе о сненом, духовном карактеру реалности). Ткање текста је само по себи уметност привида, а једна од водећих идеја је да је *реалност* стварности привидна.

Непознати аутор је — дакле — смислио ингениозан начин да изложи једну епистемологију, онтологију и учење о ослобођењу у наративном виду.

Нарација у делу *Joia Vasishtha* почиње Рамином ламентацијом и одбијањем света пролазности, губљењем апетита за свет и бестрашћем (*vairagya*). То губљење апетита и појачање осетљивости на мучнину и патњу означава ступање на духовни пут.

У другом делу подробније се говори о жељи за ослобођењем, када Васиштха

упућује Раму на потребу улагања властитог напора.

Трећа и четврта књига говоре о појавности света и уделу човека субјекта у артикулацији тзв. спољног света (теза о пресудном уделу духа као чиниоца стварности).

Пета књига говори о прозирању света помоћу медитације.

Шеста књига говори о постизању пробуђења-просветљења и утрнућу-нирвани (иако је ово хиндуистички текст, везан уз кашмирску веданту, садржи многе будистичке идеје и учења). Ови делови, или књиге су неједнаке дужине - прва је најкраћа, а последња је по обиму скоро једнака са првих пет.

ОБЕСТРАШЋЕНОСТ И ОСЛОБОЂЕЊЕ - Учење које излаже *Joia Васишџа* блиско је адваита веданти, са ставом да оно што заиста постоји јесте једна свест, која је без облика, свеприсутна и свезнајућа. Безбројни објекти и бића универзума постоје само као безбројни ликови исклесани од једног камена, или као слике у духу уметника. Оно што називамо светом јавља се као резултат нашег урођеног незнања (*авигја*), а јавља се нашем ограниченом духу (а то је *ћиџа*), као нешто спољашње. Свет је попут сна, или мехура. Ту крајњу истину човек мора да досегне, оствари, кроз непосредно искуство, а не вером.

Духовни пут у *Joia Васишџи* је близак ђњана јоги а близак је и складном повезивању мудрости (*ђњана*) и делања (*карма*), чему је посвећена и *Бхајавад-џиџа*, али овде делање није у вези са ратничким подухватима и акцијама. Према овим схватањима, дух (*ћиџа*) успоставља и своју спутаности (*бандха*) под упливом незнања (*авигја*), а може да постигне и ослобођење (*мокша*), кад се оствари јединство свести (*ека-ћиџа*), при чему тада не мора више да се одриче света у физичком смислу (тј. да се подвргава *џајасу*).

Јога (тј. њен циљ) је у овом делу некад одређена као код Патањђалија (обустављање врћења духа), некад као слобода од чулних утисака, а некад као слобода од отрова страсти, тј. као прочишћеност, или обестрашћеност (*ваирагја*), о којој говори и Патањђали (*Изреке о јоги*, 1.15 - 3.50) и друга учења.

Обестрашћености (*ваирајја*), прочишћености, или ослобађању од свих условљености (*васана*) посвећена је прва књига, у којој стоји:

- Овај ђојавни свей је збрка, као џиџо је и небеско џлавейнило варка. Мислим да

је боље не доустиџи уму да се задржава на њему већ џа џреба занемариџи. Човеку је немоуће да се ослободи џаџиџе ниџи да оствари своју џраву џприроду доџо се у њему не џојави уверење да је џојавни свей несџваран. А џо уверење насџаје кад човек џажљиво џроучи овај сџис. Тек онда он сџиче чврсто уверење да је свей сџвари мешавина сџварноџ и несџварноџ. Ако човек овај сџис не џроучава џако, истџинско знање се у њему неће јавиџи ни кроз милион џоџина.

Мокша или ослобођење јесте џоџиџуна џаџуџање свих васана или менџалних условљеностџи, без икаквоџ остварџка. Менџалних условљеностџи има две врсте — чистџих и нечистџих. Нечистџа је узрок рођењу; чистџа човека ослобађа од рођења. Природа нечистџе менџалне условљеностџи долази од незнања и осећања јасџва; она су семе дрвџа џоновноџ рођења. Са друге сџране, кад се џо семење одбаци, менџална условљеностџ која само одржава џело, џосџаје чистџа. Сџоџа менџална условљеностџ џосџоји чак и у онима коју су ослобођени још за живоџа: она не води џоновном рођењу џоџиџо је оно узроковано само џодсџреком из џрошлостџи, а не џобудом из садашњостџи (српски превод, стр. 3).

Мокша је описана и у другим деловима текста.

Мокша или џоимање бесконачноџ није сџање мрџвила. Ослобођење (*каиваља*) се џосџиџе када се доствари сџање врхунскоџ мира, мудрим исџраживање џприроде соџсџва и џоџиџо је џо изазвало унуџарње буђење. *Каивалја* или џоџиџуна слобода је достварање чистџоџ биџка кад се наџиђу све менџалне условљеностџи (*васане*) и након џемељне џправе (исто, стр. 229).

Биџак-свесџ-блаженсџво (*sat-ĉit-ananda*) је с ону сџрану мисли схваџања, џо је крајњи мир и свеџрисуџностџ, коју џревазилази уобразиљу и оџис (исто, стр. 228).

Поред низа других идеја које налазимо и у адваита веданти, овде се такође говори о непосталост (*ађаџи*). Цео овај свей са свим џокреџним неџокреџним биђима њему јесте ниџџа, макар џџа да је. Ниџџа није сџварно џосџало ни физички ни маџеријално (исто, стр. 229).

ПРАКСА КОЈА ВОДИ ОСЛОБАЂАЊУ ОД ПРИВИДА - На више места Васишџа даје Рами поуке како се ослободити мођи маје (привида). Једна је дата и у једном од првих одељака, у *Причи о Гадхију* (*Кулџуре Исџока*, бр. 31, јан.-март 1992., стр. 38).

Болести привага светија је неизлечива осим кроз овладавање духом, које је шоме једини лек. Ошуда Рамо, најустии све друје активностии као шшо су ходочашће, дарови и подвижништво и сшави дух под контролу за своје добро. Појавност светија почива у духу, као шшо постоји празнина у посуди; ако се посуда поломи, илузорна подела простиора нестијаје; и ако дух пресстане да буде, престава о свету унутар духа такође престаје. Као шшо инсект ухваћен у посуду задобија слободу кретања кад се посуда поломи, ти ћеш такође постии слободу кад дух пресстане, заједно са привидом светија коју он садржи.

Буди у садашњости, са свешћу испољеном, али без најрезања: кад дух пресстане да се везује за прошлост и за будућност, он постојаје не-дух. Ако се из часа у час твој дух бави оним шшо јесте и без најрезања, то најшша огједном, дух постојаје не-дух, јун чистине. Дух је само док је захваћен, узнемирен искуством својих различитих пројекција или простирања, као шшо киша пада само док има облака. И, то траје док безгранична свест сама себе ораничава. Ако свест пресстане да буде ораничен дух, пада зна да су сви корени цикличне илузије светија (рођења и смрти) саорени, и то је савршенство.

Свест ослобођена ораничења духа позната је као унутрашња интелијенција. То је суштинска природа не-духа, и стоја је необојена нечистоћама концепција и ојажања. То је стварност, то је врхунска појодност, то је станање познато као врхунско соство, то је свезнање — а шакве визије нема кад делује дух који је зао. Тамо где је дух, цвешају наде и жеље, ниче искуство бола и задовољства. Свест која је пробуђена за истину, не пада у концепте или ојажаје: ошуда, иако изледа да се подрвава различитим психолошким искуствима, она не производи илузију—света и циклус светске појавности.

Ошуда, о Рамо, док си још активан у овом свету, буди без духа и схвати да си ти чиста свест. Најустии идеје као шшо су: »То је моје«, »То је он«, »Ово сам ја« и борава у свести неодољене једности. Онолико колико траје шело, поштајрај садашњост и будућност неирисрасном свешћу. Заувек буди свестан соства у свим станањима — младости, зрелом добу и старости, задовољству и болу, у будности, станању и сањању! Најустии нечистоћу ојажања, наде и жеље: остани укоренен у самосазнању. Најустии престаје срећних и несрећних дојажања, одустани од идеје пожељној и не-

пожељној: знај да си ти суштина свести. Остави то, и објекти и збивања неће те дошцаити: остани у чистој свести, узнемирен. Знај »Ја сам све« и живи у будном станању као у дубоком сну. Ослободи се условљености као шшо су двојство и не-двојство и буди уравножежен уз јуну свест и ослобођеност. Схвати да је та космичка свест недељива на »ја« и »друје« и у шоме остани чврст и непољубан.

(...)

Дух обмане појаха човека само уштилико уколико не зна за самосазнање. Незналица је увек јадан, иако свукуда лшта, да би се стоа ослободио. Зато, човек би мојао надићи жудњу за задовољствима (јер има искуства из прошлости и друја, која није искусио а за њима жуди) и шак, поштейено будешу дух најшштанањем ових афинишета. Култивисањем лоших односа где нема соства (шело и односи као шшо су жена, син, породица итд.) дух постојаје труб. Идеја о »ја« и »моје« чини дух истим и замућеним.

ВЛАСТИТИ НАПОР И СУДБИНА - На почетку друге књиге (чији је наслов О понашања трајаоца) Васиштха даје поуке епском јунаку Рами, о односу властитог напора, акције и судбине, које као да су формулисане да оповргну оне западне ауторе који су стално истицали како је за индијска учења карактеристичан фатализам.

Ту Васиштха говори Рами:

Све шшо се може постии на овом свету, може се постии власитим најором; кад дође до неуспеха, разлој шоме је немарност у делању. То је очигледно, док је оно шшо се назива судбином измишљено и лажно. (...) Власити најор обухвата две категорије: најор у ранијим животињама и најор у овом животи. Први се суштитавља друјом. Судбина није нишша друјо до власити најор ранијих инкарнација. У садашњој инкарнацији се одвија неирестано сукобљавање ова два најора и онај који је моћнији тријумфује. (...) Нема веће силе од правилној делања у садашњости. Стоја треба стиснути зубе и прибећи власитом најору да би се зло превладало добрим, а судбина садашњим преиућем. Лењивац је јори од мајарца. (...)

Наравно, мудрац зна шша се може постии власитим најором, а шша не. Незнање, међушим, све шшо приписује неком спољном узрочнику; ше стоја треба избеивати незналицу који шврди да Бој шаље човека на небо или у пакао, или да нас неки спољашњи чинилац наони да урадимо, ово или оно. Човек се мора ослободити симпа-

шија и антиијатија и посветији правилном власијом најору да би достигао узвишену истину, знајући да је власији најор друго име за божанску вољу (Кулпуре Ишока, бр. 24, апр.-јуни 1990, стр. 15, из књиге *The Concise Yogavasiṣṭha*, SUNY, Albany 1984 – у хрватском издању, стр. 10, у срп. издању, стр. 22-3). У наставку се даље разрађује ово становиште.

Судбина или виша сила само је нешто што се уобичајило, што је почело да се смајра истинијим услед нејресаној понављања да је то истина. Ако мај Бој, или судбина, заиста уређује све на овој свећу, какав смисао онда има било какав поштујак (чак и мајка као што је кућање, јовор или давање) и зашто би уопште требало да човек учи? Не. У овој свећу, осим леша, све је делатно и свако делатје производи одговарајућу последицу. Нико никад није уочио постојање судбине, или божје воље. Људи уопште благају овакве изразе 'судбина или божја воља терају ме да то учиним' како би задовољили сами себе, али то није истина. На пример, да ли у астролошком предсказању да ће неки младић постојати велики научник, мај младић постоје велики научник без учења? Рама, овај мудрац Вишвамитра постоје је Брахма-риши сојственим трудом; сви смо ми постојали самостојно једино сојственим најором. Зашто се одреци веровања у судбину и посвети се личном најору (прев., Д. Рисимовић, стр. 24)

ДОДАТНА ОБЈАШЊЕЊА

ПЕРИОДИЗАЦИЈА КОСМОСА. У пуранама је на више места (на пример, *Viṣṇu purāna*, књ. 1, гл. 3) разрађена периодизација трајања космоса. Основне категорије у космологији пурана су калпа и југа.

Хиљаду махајуга чине једну калпу, тј. 4.320.000.000 земаљских година. Калпа је један дан бога Брахме = 4.320.000.000 земаљских година. На крају калпе наступа крај космоса и наступа *pralaya* – свеопште растање, распад света - када се више ништа не дешава - то траје колико и једна калпа, а онда наступа ново стварање, односно нова калпа.

360 калпи и 360 пралаја заједно чине једну годину Брахме, а он живи 100 година. Живот Брахме се зове *парам*, а траје 311.040.000.000.000 земаљских година. (ви-

ди поглавље „Индијске космологије“, у тексту Пајин, Д., 2012: „Зашто уопште нешто а не ништа“), часопис *Златна реча*, бр.127-8, Н. Сад, мај-јуни, 2012.

СКЛОП ПАЛИ КАНОНА. Пали канон има три дела (*Tipitaka* - „Три корпе“) и он је будистички канон раног, *theravāda* будизма (док каснији будизам – махајана и тантрајана – имају друге, такође обимне збирке текстова, али на санскрту).

Tipitaka (што значи „три корпе“ или кошаре) је назив који потиче отуда што то обухвата три групе текстова. Те три „корпе“ су:

1. *Vinaya pitaka*, која садржи правила понашања за калуђере, монахе и монахиње;

2. *Sutta pitaka* која садржи Будине говоре и неких од његових најистакнутијих ученика;

3. *Abhidhamma pitaka* која садржи разраде Будиних учења и излаже их уз помоћ специфичних техничких термина.

Сама „друга корпа“, *Sutta pitaka*, садржи пет збирки текстова:

1. *Dīgha nikāya* или „Збирка дугих говора“ (укупно 34), обрађује теме које указују на разлике између будизма и учења других тадашњих учитеља, на Будин однос према обредима, боговима и тако даље.

2. *Maddhima nikāya* или „Збирка говора средње дужине“ (укупно 152) обухвата говоре намењене онима који су већ Будини следбеници и тумачи његове идеје.

3. *Samyutta nikāya* или „Збирка говора повезаних одређеном темом“ (укупно 2904)

4. *Anguttara nikāya* или „Збирка бројчано груписаних говора“ (9565) који се нису уклапали у *Samyutta nikāya*, а овде су груписани по нумеричком принципу.

5. *Khuddaka nikāya* или „Кратка збирка“, упркос свом називу, временом је израсла у најобимнију од свих пет *nikāya*, тако да садржи укупно 15 самосталних дела.

Међу њима су:

- *Dhammapāda* („Речи мудрости“),

- *Udāna* („Надахнућа“),

- *Sutta nipāta* („Збирка говора“),

- *Itivuttaka* („Тако би речено“),

- *Theragāthā* и *Therīgāthā* (поетски записи пробуђених монаха и монахиња) и

- *Jātaka* (приче о ранијим Будиним животима).

БИБЛИОГРАФИЈА

- Ćuang Ce (2001): *Leptirov san*, Beograd, autorsko izdanje
- Das, Sisir Kumar: *A History of Indian Literature 500-1399: From the Courtly to the Popular*, Sahitya Akademi, New Delhi, 2005. – na sajtu: books.google.com/books?isbn=8126021713
- Doniger, Wendy (1987): *Dreams, Illusion and other Realities*, M. Banarsidas, Delhi
- Guruge, Ananda W.P. (1988). „The Buddha's Encounters with Mara the Tempter: Their Representation in Literature and Art”, - *Journal of Buddhist Studies*, Vol. II (1988) Sri Lanka - na sajtu: <http://www.accesstoinsight.org/lib/authors/guruge/wheel419.html>
- I-Tsing (1966): *A Record of Buddhist Religion*, Delhi
- Katičić, Radoslav (1973): *Stara indijska književnost*, Nakladni zavod МН, Zagreb. – na sajtu: https://www.ivantic.info/Ostale_knjiige/Katicic_Stara_indijska_knjizevnost.pdf
- Nanamoli, Bhikkhu (1972): *The Life of the Buddha*, Buddhist Publication Society, Kandy - издање из 1992. је на сајту: https://bps.lk/olib/bp/bp101s_Nyanamoli_Life-Of-The-Buddha.pdf
- Pajin, D. (1980): *Filozofija upanišada*, Nolit, Beograd - izdanje na Brajevom pismu: Beograd, „Filip Višnjić”, 1994 - https://www.ivantic.info/Ostale_knjiige/Filozofija_upanisada.pdf
- *filozofija indijske umetnosti, Svetovi*, N. Sad
- Пајин, Д. (2012): „Зашто уопште нешто а не ништа”, час. *Злајна прега*, бр. 127-8, мај-јуни, 2012., ДКВ, Нови Сад
- Plato (1970): *Phedrus* – u zborniku *The Dialogues of Plato*, Vol. 2, London, Sphere Books
- Platon (1977): *Državnik; Sedmo pismo*; Zagreb, Liber
- *Povijest svetske književnosti* – prir. S. Petrović, Mladost, Zagreb, 1982 – R. Iveković: poglavlje „Južna Azija: Indijska književnost”, str. 233-413
- Pritchett, Frances: „Prthviraj raso: A Look at the Poem Itself.” *Indian Literature*, 23, 5 - Sept-Oct. 1980, Sahitya Akademi, New Delhi, 1980, str:56-75 – na sajtu http://www.columbia.edu/itc/mealac/pritchett/00fwp/published/txt_prithviraj.pdf
- Radhakrishnan, Sarvepalli (1953): *The Principal Upanishads*, London, Allen & Unwin
- *Teorija tragedije* – priredio Zoran Stojanović, Beograd: Nolit, 1984.
- Ujević, Tin (1979): *Odabrana djela Tina Ujevića – Eseji II, „A. Cesarec”-„Slovo Ljubve”*, Zagreb-Beograd
- Veljačić, Čedomil (1977): *Budizam*, Beograd, izdavač „Vuk Karadžić“
- Winternitz, Maurice (1985): *A History of Indian Literature* (knj. I-III), Delhi, M. Banarsidass
- Walker, B. (1983): *Hindu World* (I-II), Munshiram Manoharlal Publ., New Delhi
- Зечевић, Слободан (1981): *Миџска бића српских прегања*, Београд, „Вук Караџић“

ПРЕВОДИ

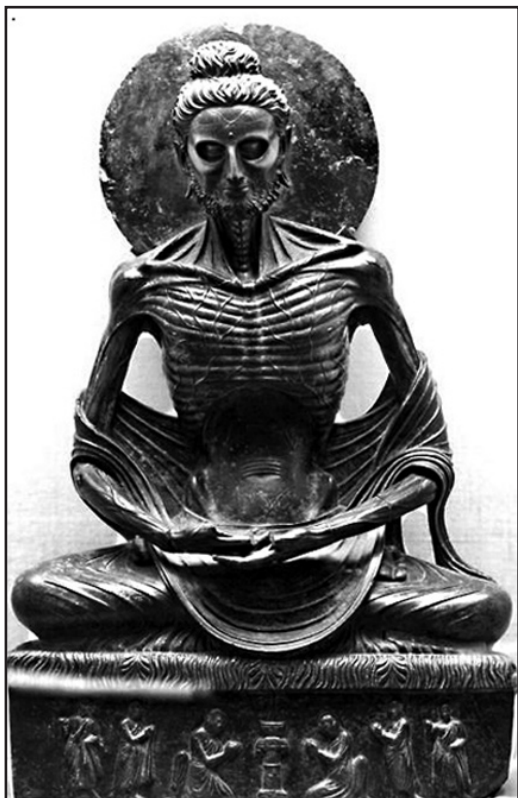
(будистички текстови)

- Један број текстова из *Пали канона* може се наћи на сајту <http://yu-budizam.com/pali-kanon/>
- *The Jataka - Stories of The Buddha's Former Births* (I-VI), translated from the Pali under the editorship of E. B. Cowell. - Cambridge Un. Press, 1895-1907. - na sajtu <http://www.sacred-texts.com/bud/j1/index.htm>
- *Perfect Wisdom: The Short Prajnaparamita Texts*, Buddhist Publishing Group, Devon, England, 2003
- *Udana: Exclamations* - translation & notes Thanissaro Bhikkhu, 2012 – na sajtu: <https://www.accesstoinsight.org/lib/authors/thanissaro/udana.pdf>
- *Udana i Itivutaka*, prev. Branislav Kovačević, Theravada budistička zajednica, Čortanovci, 2022 - na sajtu: <https://drive.google.com/file/d/1sbVVlA1iKdfS5QeRut7VZHlrmlexoz-G/edit>
- *The Lalitavistara Sutra*, I-II, Dharma Publishing, 1983, - nov engleski prevod dostupan na internetu <http://read.84000.co/browser/released/UT22084/046/UT2084-046-001.pdf>

(скраћене верзије *Махабхарате*):

- *Индијске приповејке - Епопеје из Махабхарате* (неколико кратких епизода), са немачког превео Сима Поповић, Београд 1868.

- *Махабхарата*, са енгл. прев. Горан Андријашевић и Слободан Влаисављевић, Светови, Н. Сад, 2005.
- (целовита и скраћене верзије *Рамајане*)
- *The Rámáyan of Válmiki*, transl. into verse by R. T. H. Griffith, London: Trübner - Benares: Lazarus and Co.1870-4. - превод на интернету направили и postavili Sri D. H. Rao i Sri K. M. K. Murthy http://www.valmikiramayan.net/aranya/sargall/aranya_11_prose.htm
- *Рамајана* (скраћени превод са руског – стр. 530), В. Јагличић, Београд, Источник, 2005.
- *Рамајана* - савремена обрада славног индијског епа, Рамеш Менон; превод са енглеског Александар Ђусић - ЛекСандар, Мала књига, Нови Сад, 2012.
- (други текстови)
- *Bhagavad gita* (sa sanskrta, prozni prevod, Pavle Jevtić), Beograd, Grafički zavod „Makarije“, 1929. (sa sanskrta, prevod u stihu, Miroslav Marković), Beograd, BIGZ, 1989.
- Bloomfield, Maurice (1913): „The Character and Adventures of Muladeva“ - Proceedings of the American Philosophical Society, Vol. 52, No. 212 (Nov.-Dec., 1913), str. 616-650, American Philosophical Society, Philadelphia. <https://www.jstor.org/stable/984148>
- Haksar, Aditya Narayan Dhairyasheel (2000): *Shuka Saptati - Seventy tales of the Parrot*, India: Harper & Collins
- *Hiljadu lotosa*, prev. i prir. Vesna Krmpotić, Nolit, Beograd, 1987.
- *Joga vasiṣṭha*, Dragoslava Risimović (prev. i izd.), Beograd, 2001.
- Maharṣi Valmiki: *Yoga Vaṣiṣṭha*, (hrv. prev. Z. Novak, R. Sibila), Nebo na zemlji, Zagreb, 1999. na sajtu: https://www.ivantic.info/Ostale_knjiige/JOGA%20VASISTA.pdf
- Mala, Kalijana (1984): *Ananga-ranga*, Beograd, Prosveta
- Nikhilananda, S. (1963): *The Upanishads*, London, Harper & Row
- *Pančatantra – Tantrakhyayika*, prev. Z. Matišić, Zagreb, 1980 - prev. F. Rignonat, Lom, Beograd, 2008.
- Priča o Gadhiju, *Kulture Istoka*, br. 31, janura-mart 1992., „Dečje novine“, G. Milanovac - str. 38.
- *Savršenstvo mudrosti u jednom slovu – u knjizi Perfect Wisdom: The Short Prajnaparamita Texts*, Buddhist Publishing Group, Devon, England, 2003, str. 201
- *Simhasana Dvatrimsika: Thirty-two Tales of the Throne of Vikramaditya*, Penguin, 2007.
- Sivadasa (2007): *Five-and-twenty Tales of the Genie*, Penguin Classics
- *Сѣефаниѣ и Ихнилаѣ* (прев. са српскословенског Томислав Јовановић), у хрестоматији *Сѣара срѣска књижевносѣ*, приређивач и прев. Т. Јовановић - Филолошки факултет, Београд; Нова светлост, Крагујевац, 2000.
- *Tantrākhyāyikā* (sa sanskrta prevela Zdravka Matišić), Naprijed, Zagreb, 1980
- Tawney, C. H. (1880-4): *The Kathā sarit sāgara; or, Ocean of the streams of story* (I-II), Baptist Press, Calcutta - <http://hinduebooks.blogspot.com/2010/06/katha-saritsagara-of-somadeva-bhatta.html>
- *The Concise Yogavasiṣṭha*, SUNY, Albany 1984.
- *The Enchanted Parrot - The Seventy Tales of a Parrot*, London, Luzac, 1911. na sajtu <http://www.archive.org/details/cu3192402298611>
- *Варлаам и Јоасаф*, Београд: Просвета, 2005 (приредио и на савремени језик пренео Томислав Јовановић)
- Vatsjajana: *Kama sutra*, prev. V. Krmpotić, Beograd, „V. Karadžić“, 1967.
- *Vikrama's Adventures*, prev. F. Edgerton, Harvard Univ. Press, 1926.

Пример гапаса у будизму - Буда после 40 дана апсолутног поста, скулптура 2-3. в.

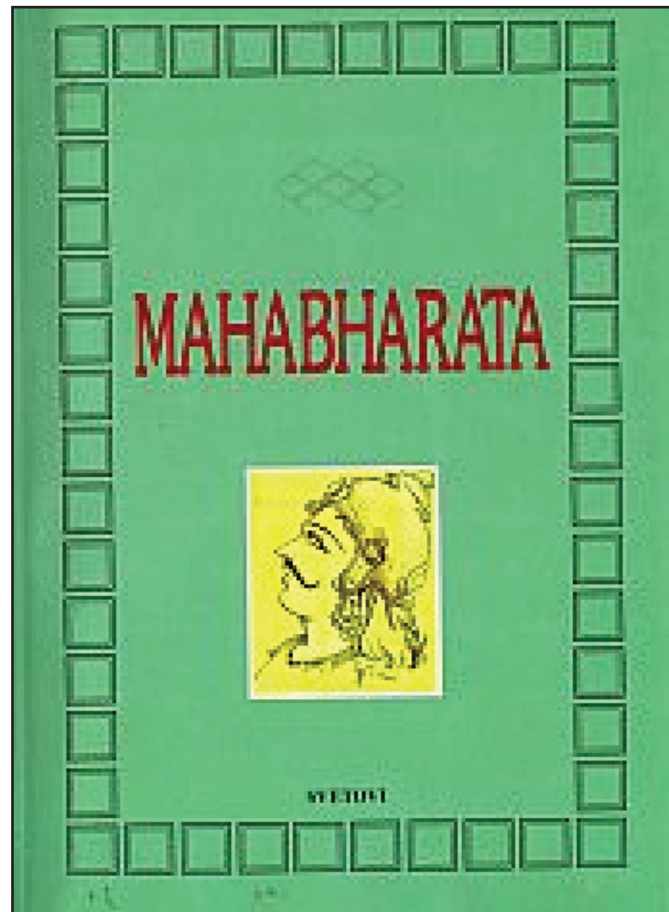
Сусрећ њоілега Радхе и Кришне, слика у традицији Кангра, 18 в.

Заірљај, на фасади храма у комплексу Кхађурахо, 10. в.

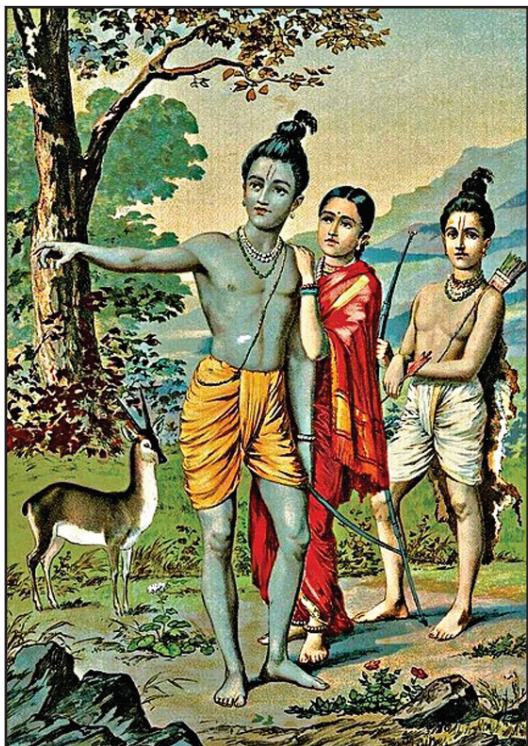
Апсаре на фасади храма у Кхађурахо, 10-12. в.

Махабхарата, Светови, Н. Сад, 2005.

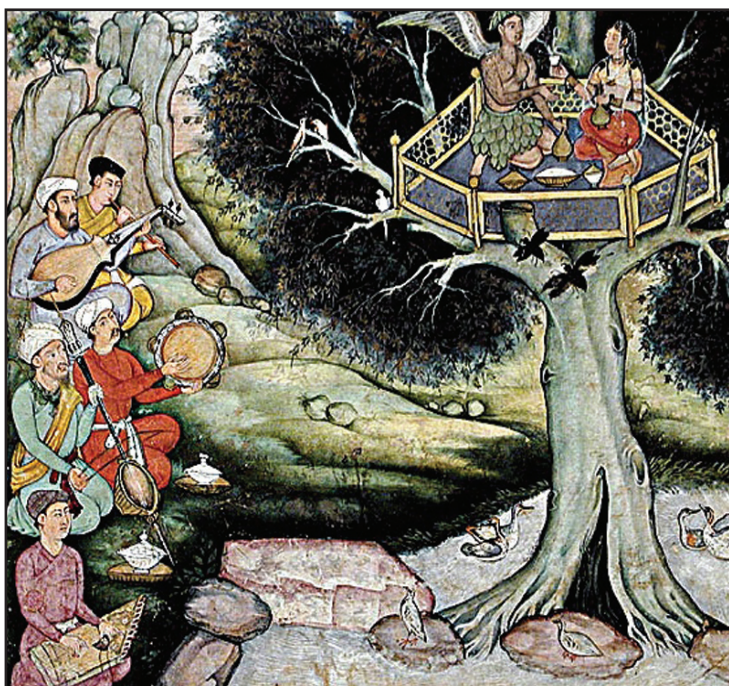
Споменик ратницима у Курукшетри, 20. в.

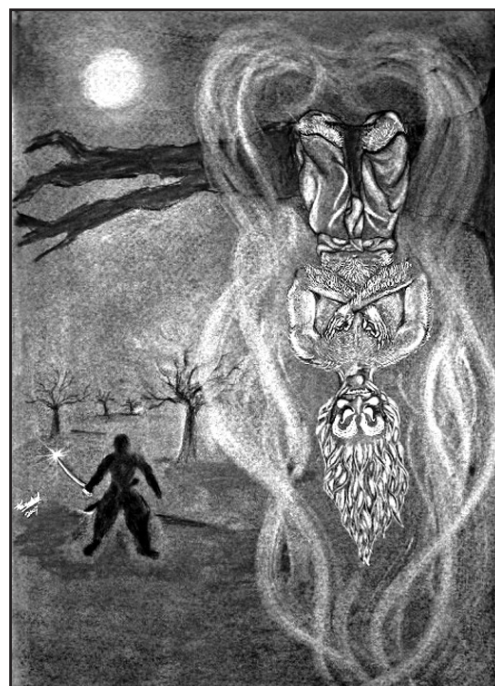
Рама, Сита и Лакшмана, 19. в.

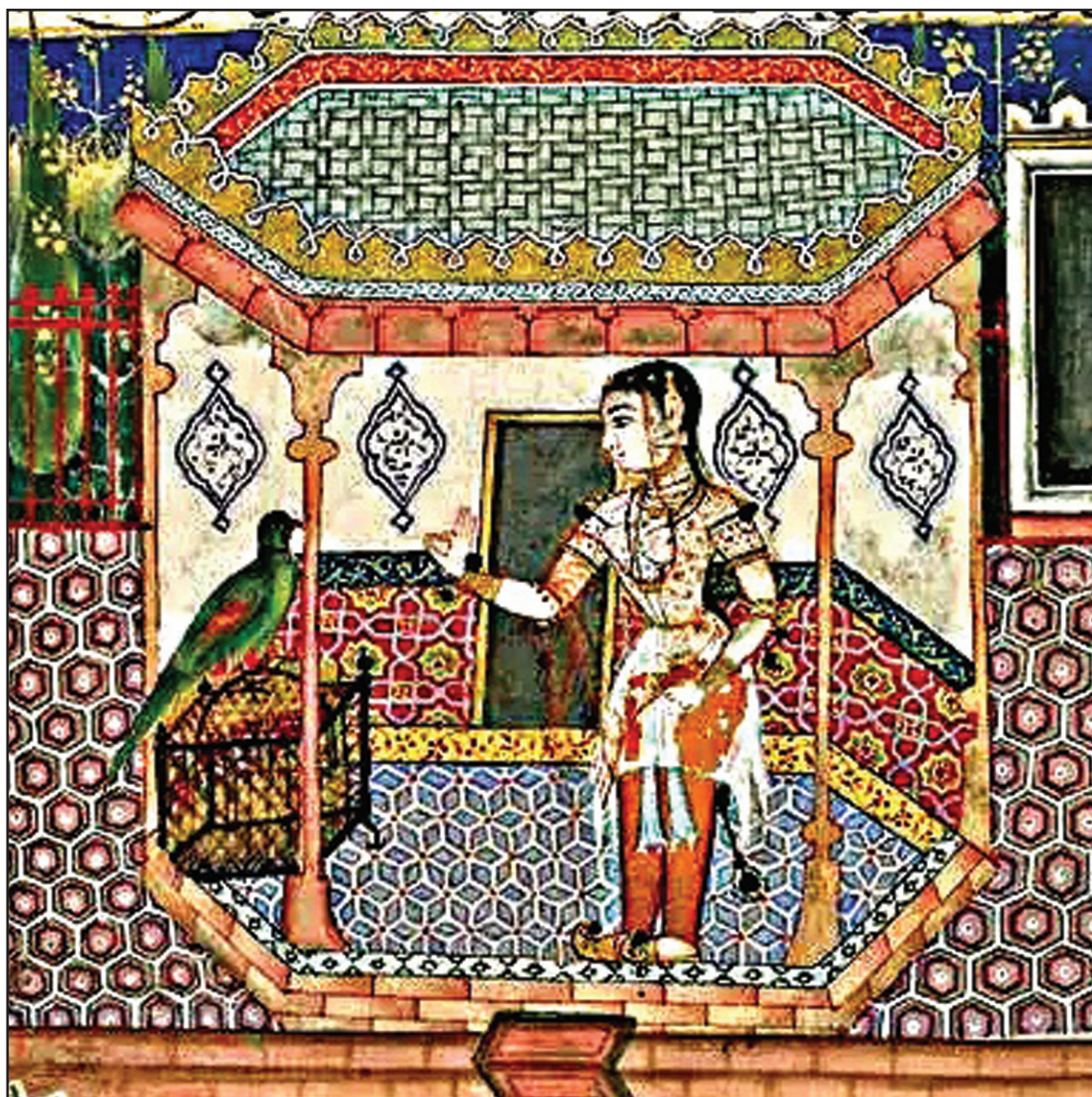
Пријатељству мајмуна и крокодила из Пањџањире, рељеф на храму Муктешвар, 10. в.

Сомапрабха и небеска нимфа слушају музику, храм Муктешвар, око 1590.

Слика ветале на дрвету, у књизи Вейала-џањавимшайи, 12. в.

12. Папагај и Падмавати, око 1556.

ИЛУСТРАЦИЈЕ У ЧАСОПИСУ

Kamil Sava Krowicki – rođen 1976. godine u Sanoku (Poljska). Poljski slikar, fotograf i grafičar. Diplomirao je za Industrial Designera na Akademiji Lepih Umjetnosti u Vroclavu. Stručnjak za promociju i reklamu u Udruženju Poljska Ekologija. Bavi se projektovanjem reklama i stranica www. Izlagao je svoje umetničke radove na individualnim i kolektivnim izložbama u Poljskoj (Vroclav, Sandomir, Dukla, Lođa, Sjeradz, Krosno, Tuhola, Stalova Vola, Sanok, Žešov itd.), u Srbiji (Valjevo 2008, 2011) i Makedoniji (Skoplje, Veles 2018). Projektuje korice i ilustruje knjige. Počasni građanin carskog grada Sirmium od 2014. Idejni osnivač i jedan od glavnih urednika sajta za slovensku poeziju www.poezija.com.pl. Obožavatelj srpske kulture, istorije i jezika. Stanuje u Dukli, u Karpatima.

развитак

*Часопис за културу, уметности
и друштвена питања*

Оснивач:

Град Зајечар

Издавач:

Народно позориште Тимочке крајине
– Центар за културу „Зоран
Радмиловић” Зајечар,
Тимочке буне 16
Тел: (019) 425-426
Контакт: casopis.razvitak@gmail.com

За издавача:

Владимир Ђуричић, директор

Главни и одговорни уредник:

Власта Младеновић

Оперативни уредник:

Милош Петковић

Лектура и коректура:

Редакција

Ликовни прилози:

Kamil Sava Krowicki

На корицама:

Феликс Ромулијана и Зајечарски бастиони

Прелом:

Мирољуб Никић Мања

Штампа:

„Деркс” Зајечар

Објављивање часописа омогућили су
Град Зајечар

и

Министарство културе и информисања
Републике Србије

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

3+82

РАЗВИТАК: часопис за културу, уметност и
друштвена питања/ главни и одговорни уредник
Власта Младеновић
Год. 1, бр. 1 (1961)- . - Зајечар : Народно
позориште Тимочке Крајине - Центар за културу
„Зоран Радмиловић”, 1961- (Зајечар, Деркс). - 29 cm
Полугодишње.

ISSN 0034-0278 = Развитаk (Зајечар)

COBISS.SR-ID 3725570